אשר ויפרד

Institute Juudi Raamatukogu
J. E. Eisenstein Memorial
No 1699a

משה נאַדיר

געקלײבענע ווערק

III

ווילנער פאַרלאַג פון ב. קלעצקין

Rahvusraamatukogu Eesti Juudi Rahva Kirjanduse Osakond
הלאומית הספרייה
Tartu Ülikool

מ ש ה נ א ַ ד י ר

מיינע העגט האָבן פאַרגאָסן
דאָס דאָזיקע בלוט

וועגן ביכער, שרייבער און טעאַטער

Dr. J. Fridel Emmanuel
№

1 9 2 7

ווילנער פאַרלאַג פון ב. קלעצקין

PRINTED IN POLAND

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

Copyrigth by Moishe Nadir (Isaac Reiss)
M. Nadir.—„Majne hent hobn fargosn dos dozige blut".

Drukarnia „Wyd. Wileńskie" B. Kleckina, Wilno

מיינע הענט האָבן פאַרגאָסן
דאָס דאָזיקע בלוט

אינהאַלט:

די טענטשלעבע נאַטור	9
טענדעלע מוכר ספֿרים	14
יהואָש	19
אברהם רייזען	30
יוסף יפה	41
חרובע וועלטן	48
יוסף ראַלניק	53
מנחם	58
הערצאַג ד׳אברוצי	62
מאני לייב	68
פינק הונדערט יאָר יידישע פּאָעזיע	80
וועלט איין, וועלט אויס	86
מלחמה בלות	93
פּאַר אירע קינדער	97
העדא גאבלער	102
דער גייסט פון שטאָט	108
טיר נומער 3	113
דער יידישער גלויבן	118
אפּ־טאון און דאון־טאון	123
די וועלט אין פּלאַמען	128
קארען	133
מאָטקע גנב	140
פּארלוירענע יוגנט	145
דער פּרייז פון זינד	150

מרחמה־טאמעס 154
די שקלאפן פון פאלק 157
ווער איז דער מאטע? 161
"Nju" 166
אייביקע זינד 171
חיים גחמן ביאליק 179
אברהם רייזן 193
מאריס שוואַרץ 199
מאלי פיקאן 205
דער צעבראכענער פידל (עלענארא דוזע) 210
מיר ניי'מיר א ביסל אויף קבר אבות (ישראל זאנגוויל) 217

די מענטשלעכע נאטור

א בוך מיט א מסה באלערנטן לעזע־שטאף,
א־־יסגעגעבן פון דער גאטהיים. ועלבסטשאלג.

שרייב איך מיר קריטיק.

דער רעדאקטאר פון א געוויסן וואכנבלאט איז געווען פריינטלעך געגנג מיר אנצובאטן די ארבעט.

איך האב עס אנגענומען. נישט ווייל איך דארף דאס געלט — איך בין א ווילהאבנדער מענטש! נאר ווייל עס איז ביי מיר א פארגעניגן צו רויגירן די קאריערע פון אומשולדיקע מענטשן, ווייל עס איז ביי מיר א בלוטיק פארגעניגן צו זען ווי אזוי שריפטשטעלער, וואס האלטן ביים ארויסגעבן ביכער, ווערן פריינטלעכער צו מיר פון וואך צו וואך. וואס נעענטער עס קומט צום טאג פון דעם ערשיינען פון זייער ווערק, אלץ צוגעלאזענער ווערן זיי צו מיר, אלץ העפלעכער, אלץ מער דריקן זיי אויס זייער גלויבן אין מיין טאלאנט, אלץ מער זענען זיי אי־בערצייגט, אז מיט מיר וועט נאך אמאל קלינגען די וועלט. אזוי זאל זיי גאט העלפן, ווי זיי מיינען עס מיטן גאנצן הארץ.

איך בין א קריטיקער, א שריפטשטעלער. איך קום כמעט אלע טאג אין דער שרייבערשער קאפע, טרינק סעלערי־וואסער, קוק אויף מיין שטרוי־הוט, וואס הענגט אויף דער וואנט אביסל צו ווי־ט פון מיר און איך דריק מיך אויס, אז מיר לעבן אין א גרויסער צייט. קעלנער צאלן!

מיינע פארגעניגנס זענען ווייניק אבער קאמפליצירט. איך האב ליב צו זעען מיין ביקד געדרוקט אונטער מיין נאמען מיט בוימלעך פון ביידע זייטן. אמאל קומט ארויס א קליינער פלעק אויפן שטערן פון מיין בילד, ווייל די דרוק־פרעסן ארבעטן נישט אלעמאל ווי עס דארף צו זיין. דעמאלט ערגער איך מיך

שרעקלעך! אין אַזאַ טאָג ווייסן שוין אַלע מיינע הויז־מענטשן, אַז איך בין אין אַן אויפגערעגטן צושטאַנד און זיי כאַפּן אַוועק די טעלער פון טיש, איידער איך קאָן זיי דערגרייכן; כאַפּן אַרונטער ס׳שטייגל מיטן געלן קאַנארעק און באַהאַלטן אים אונטערן בעט־איך זאָל אים נישט דערוואַרגן.

— — — אָבער נאָך מער ווי מיין בילד האָב איך ליב צו הערן, ווי מען לייענט מיינע שריפטן אין דערהויך. דעמלט שטיי איך ביים טיש און קוק כלומרשט אין שפיגל צו זען, ציך מיין קראַוואַט שלאָפט אויף זיין רעגלמעסיק אָרט. אָבער אי דעראמתן קלאַפּט מיר די נשמה שטאַרקער ווי תמיד, אַ האַלב רצ רויטקייט פלאַמט מיר אַרויף צו די באַקן, און אַז איך הער, ווי מען לייענט מיינע ווערטער, דוכט זיך מיר, אַז איך רעד דאָס צזיך אַליין מיט אַ פרעמד קול, וואָס איז אַזוי אומערהערט־מעלאָ, דיש. און יעדעס וואָרט איז אַזוי קלוג, אַז ס׳איז צו שטוינען· וויאַזוי איין (1) מענטש אַליין האָט דאָס געקאָנט אויסטראַכטן.

איך האָב אויך אַנדערע פאַרגניגנס. זיי זענען וויניק קולטורעל, אָבער מענטשלעך. טיף מענטשלעך. כּמעט יעדע נאַכט, אַז כּהאָב צייט. אַז איך בין נישט פאַרנומען מיט באַוווּנדערן די נאַטור, ספּעציעל פאַר דעם הערר ווינציגערס זשורנאַל, גיי איך מיר אַוועק אין די פילמבילדער און פאַר געציילטע צען סענט האָב איך דאָס גליק צו זען, ווי צענדליקער מענטשן ווערן דערשאָסן פאַר מיינע אויגן, און ווי אַנדערע שוועבן גלאַט אַזוי צווישן לעבן און טויט, בשעת איך זיך מיר אין דער קיל, מיט דעם אויסגעשטערנטן הימל איבער מיין קאָפּ. און איך טראַכט מיר אַזוינע לופטיקע געדאַנקען!

איך האָב אויך געוויסע פאַרגניגנס, וועלכע מענטשן רעכענען פאַר גייסטיקע. איינס פון אָטאָדי־אָ פאַרגניגן פון רעטן די מענטשהייט. כּמעט יעדן טאָג ראַטעוועט איך די מענטשהייט עטלעכע מאָל. פאַראַכטאָגן מאָנטאג האָב איך געגעבן פינף סענט צום רויטן קרייץ און דערמיט גערעטעוועט מיליאָנען מענטשן פון שרעקלעכע יסורים. דינסטאג האָב איך געגעבן פינף סענט פאַר דער תּלמוד־תּורה און גערעטעוועט טויזנטער יידישע קינ־

דער פון דער געפאַר, וואָס לויערט אויף זיי אין די קריסטלעכע שולן. מיטוואָך האָב איך געקויפט אַ שקאַרמיץ פאפקאָרן פאַר פינף סענט און ויך אַליין געראַטעוועט פון אַ זיכערן הונגער-טויט.

אָבער נישט אַלעמאָל איז שטעק־שיך־ציט אפילו ביי אַ ליטעראַט. דאָס לעבן האָט אויך זיין ערנסטע זייט, זיין מעמענטאָ מאָרי. טרעפט אַמאָל, אַז איך אַליין וועל בּאַשריבן אין די ציי־טונגען, מיינע שווּאַכקייטן וועלן אָנגענומען ביי קאָפּ־און־פיס און געטראָגן אויף די פלייצעס פון מיינע קאָנקורענטן איבערן מאַרק צו דער הינטערגאַס אַרונטער און פון דאָרטן צוריק אין מאַרק־אַריין, כּדי אַלע זאָלן זען און זיך אַראָפּנעמען אַ מוסר.

דער שרייבער וועלט בּאַשריבן, דער קריטיקער וועלט קרי־טיקירט. און די נקמה איז זיס, וואָס זיסער קאָן גאָרנישט זיין. און אַז איך קום אַהיים פון מיין שרייב־פעלד, מיט דער פעדער־קאָסע אין האַנט, אָנגעבּרענט פון דער זון פון פאָפולאַריטעט, און מיד פון מיין אייגענער גרויסקייט, דעמאָלט קומט מיר אַנט־קייגן מיין דינסט און זאָגט מיר, אין אַ פרעמדן טאָן, אַז מיר וועלן היינט נישט האָבן קיין האָבערקיכלעך צום נאַכטמאָל, און אַז מיינע העמדער מיט די ווייכע קראַגנס, וואָס זענען אַזוי בּאַקוועם אין די הייסע טעג, זענען נאָך נישט אויסגעפרעסט. עס דויערט נישט לאַנג און איך געפין אויס, אַז מיין דינסט־מיידל האָט געלעזן די קריטיק איבער מיר, וווּ מען זידלט מיך מיט די ערגסטע וועלטער און דאַריבער רעדט זי אַזוי פרעך, אַזוי באַלידיקנד.

און אָט אַזוי גייט זיך דאָס לעבן: אַמאָל אַ שווּאַכער ער פּאַראַגראַף, אַמאָל אַ שטאַרקער ר. ווי אין אַ קריטיק. אַמאָל געלינגט עס און אַמאָל געלונגט נישט. וועלן עס גע.ונגט נישט, טוט עס מיר אַליין ווי; וועלן עס געלונגט, טוט עס ווי יענע ם.

ווי געזאָגט: דאָס לעבן גייט זיין געווינלעכן אָדער אום־געווינלעכן גאַנג, אָבער גיין גייט עס! די זון קומט אַרויס אַלע טאָג אויפסניי, און די היינטיקע נאַכט טויג שוין נישט אויף מאָרגן, זי איז שוין אָפגענוצט. מאָרגן דאַרף מען שוין אַ שפּאָגל נייע נאַכט, פונקט ווי איך מוז אין קומענדיקן נומער פון דעמ.

דאָזיקן בלאַט האָבן אַ נייעם „בוך־איין — בוך־אויס".

— — — בין איך מיר אַ גאָט פון קריטיק. אַ קליין גאָטל, אָבער אַ טומלדיקס. וויי! אַלצדינג אין לעבן האָט אַ גאָט. און אַז דער גאָט פון געבראָטענע פינאַטס דערהערט, אַז דער גאָט פון וואַניל־אייז־קרים־סאָדאַ, האָט געווינען אַ זיג איבער דער געטין פון שאָקאָלאַד־פראַפע, ווערט ער אייפערזיכטיק ווי אָטעלאָ און רופט צו הילף אַלע גייסטער פון די פייוו־ענד־טען סענטס־ביזנעס.

בין איך, אַלזאָ, אַ גאָט און אַ מענטש. ביידע זאַכן אויף אַמאָל. איך שטאַרב צוליב דעם, אַז מיין אומשטערבלעכקייט זאָל ל ע ב ן, און איך ווער אומשטערבלעך אין דער מינוט פון מיין טויט! און אַזוי ווי איך בין זייער אַ קלוגער מענטש (ווי איך האָב דאָס שוין פריער באַמערקט!) דאַריבער טו איך אַלצדינג וואָס איך קען, כדי צו באַקומען אַ נאָמען, און אויב מעגלעך אַ מעדאַל, פאַר מיין פאָטערלאַנד, פאַר וועלכן איך קעמף אַזוי ריזיק. איך בין, נעמלעך, אַ גרויסער פאַטריאָט. איך גלויב, אַז יעדעס פאָלק איז דאָס בעסטע פאָלק אין דער וועלט, נאָר מיינס איז דאָס ב ע ס ט ע פון אַלע. און אַז מיר ווערט נמאס די באַנאַליטעט פון די ווערטער: 1) פאַטערלאַנד. 2) פאַטריאָט, 3) קעמפער, בייט איך זיי איבער אויף די ווערטער: 1) שוועבל־זאַפט, 2) שטרוקס, 3) פישפושער, און איך זאָג — כּמעט דאָס וועלבע וואָס אַלע שטרוקסן זאָגן, — נאָר מיט אַנדערע ריידז: „שטרוקסן" זאָג איך „פישפושערט", פאַר אייער שוועבלזאַפט. יעדער אמתער „שטרוקס", זאָג איך, מוז פישפושערן פאַר זיין שוועבלזאַפט. דער וואָס פישפושערט נישט פאַר זיין „שוועבלזאַפט" — זאָג איך, — „איז נישט קיין אמתער שטרוקס"

און אָט־אַזוי־אָ, האָב איך מיר מיינע פאַרגניגנס, מיין אַרבעט, מיין שפּילעריי, און קיין זאַך גייט ביי מיר נישט פאַרלוירן. איך האָב אַ נאָטיץ־ביכל. פאַרשרייב איך מיינע טיפע ליידן און — איך לעב פון זיי

און מיין פאַך איז אַ גוט פאַך, ס׳איז גרינג. זויבער. די אַרבעט איז אַ שטענדיקע, און די צאָל פערזענלעכע שונאים

וואַקסט פון וואָך צו וואָך. און זייערע רייען פאַרמערן זיך, וועלן מעכטיקער און עס איז פאַראַן אַ געפאַר, אַז זיי וועלן זיך אָר־גאַניזירן אין אַ קערפערשאַפט און — ווער וועט פאַרזאָרגן מיינע קינדער? ווער וועט זיי שפּייזן? ווער וועט אַכטונג געבן, אַז זיי זאָלן זיך אַלע טאָג וואַשן די אויערן, פאַרקעמען, אויספּלעכטן צעפּ? אויף גאָט קאָן מען זיך נישט פאַרלאָזן.

דערווייל אָבער בין איך פאַרנומען מיט קריטיק. און דאָס לעבן איז אַזוי אומפאַרשעמט קורץ, און מען מוז זיין שפּאָרזאַם מיט דער צייט, מען מוז עקאָנאָמיזירן די ליבע, דעם האַס, די סימפּאַטי, עטצעטרא. און אַזוי ווי אַ ל ע מיטלמעסיקייטן פון דער וועלט קען איך נישט פיינט האָבן, האָב איך פיינט מ. ב. און אַזוי ווי אַלע טאַלאַנטן פון דער גאַנצער וועלט קען איך נישט ליב האָבן, האָב איך ליב אברהם רייזען, שלום אַש און ראָל־ניקן. און אַזוי ווי צו אַלע אָנגעבלאָנקייטן קען איך נישט זיין פיינטלעך, בין איך פיינטלעך צו אָפּאַטאשון. און אַזוי ווי איך האָב נישט קיין צייט צו זיין גלייכגילטיק צו אַ ל ע ערלעכע מענטשן, בין איך גלייכגילטיק צו ח. מיניקעס.

נו, איז נישט די מענטשלעכע נאַטור — ב י ן א י ך נישט אַ וווּנדערבאַר בוך, מיינע הערען? לעזט מיך! איר וועט אַ סך לערנען דערפון.

מענדעלי מוכר ספרים

מענדעלי — דאָס איז דער גלייכער וועג, וואָס ציט זיך אַהין־אַהין, אייביק אַהין, שטענדיק־אַהין. — דער וועג צו די אַ טע דורות, דער וועג צום אייביקן קוואַל פון אונזער גע־שיכטע, דער היכווועג און ווייט־וועג און טיף־וועג צו דער פֿאַרגאַנגענער אייביקייט, וועלכע באַשאַפט זיך אויפסניי איטלעכע מינוט פון אונזער לעבן.

מ׳דאַרף נישט פֿאַרגעסן: מענדעלי איז באַנאַל. די יוגנט איז עס נישט, קיינע איז באַנאַל — פרייַנד איפּסעלאָן נישט. געטע איז באַנאַל, טעקערי איז באַנאַל, דיקענס איז באַנאַל, גאָ־גאָל איז באַנאַל — אַלע גרויסע דיכטער און קינסטלער זענען פֿאַרבאַנאַליזירט געוואָרן פון דרויסן. מ׳האָט זיי איבערגעשריבן און נאָכגעשריבן און מיטגעשריבן אַזוי לאַנג, ביז וואַנען זיי זענען געוואָרן אַזוי שאַבלאָן, ווי לבנה־און־שטערן, ליליען און רויזן, טוי און נאַכטיגאַלן.

ליליען זענען וווּנדערלעך שיין. רויזן? — איך גיי אויס נאָך רויזן, איך שטאַרב נאָך זיי. לבנה, דו בלייכע לבנה, דו אומעטיקע, ווי איך האָב דיך ליב! און פונדעסטוועגן היט איך מיך ווי איך־וויס־אַליין־נישט־וואָס, אַז איר זאָל מיך, חלילה, נישט אַרויסכאַפּן מיט אַזאַ באַנאַל וואָרט ווי לבנה־שטראַלן, אָדער ליליענפינגער, אָדער ענלעכע שיינע זאַכן.

די עטלעכע פֿאַריינגלשטע יונגע — די וואָס פֿאַרקינדישן אונזער שיין־ליטעראַטור, זענען נישט שטאַרק פֿאַרליבט אין מענדעלי. וויל ער איז נישט נייַ. נו, פֿאַרשטייט זיך, זיי זע־נען נייַער — וועלן אייביק בלייבן נייַ, גלאַנציק מיט פּערל־

דיקן שווייס־גלאַנץ. זייערע ווערק וועלן קיינמאָל נישט אָפּגע־נוצט ווערן פון צופיל געברויך, וועלן קיינמאָל נישט האָבן אויף זיך דעם הייליקן שטויב פון אַלטקייט, פון געשיכטלעכקייט. נאַראָנים עלטערן זיך נישט. זיי האַלטן זיך תּמיד אין דער מאָדע. און ווען די מאָדע איז צו זיין טראַגיש און גאָטזוכנדיק, און עדעל־פיין, און אומעטיק — טוט מען עס. דער וואָס האָט נישט קיין אייגענע פערזענלעכקייט, קאָן אָנעמען אַלערליי פּאָזן און זשעסטן; און אַז די נוצן זיך אָפּ, נעמט ער אָן אַנדערע, נייערע; פיינערע, באַקוועמערע. וואָס פאַר אַ דאגה האָט ער!

מענדעלי איז, פאַרשטייט זיך, אַלט. אָבער אין זיין צייט, איז ער געווען יונגער, פייערדיקער, רעוואָלוציאָנערער ווי אַ סך פון אונזערע יונגע. מענדעלי לאַכט פון אַלטקייט ווי נאָר איינער! מענדעלי שפּעט־אָפּ פון די וואָס גלויבן, אַז יענער איז געווען פאַר מיר, דערפאַר איז ער געווען קלוגער. מענדעלי לאַכט פון די אַמאָליקע „אַלטע", וואָס פלעגן זינגען פון „אינדן וואָס טוען צעברעכן זייער דאָרשט" און „וואָס שפּילן און שאַלן אַ לויב ליד דער געליבטער פלה", פון די וואָס שרייבן „אַ האַרבן אָק־קוצ־לשון און יידן זענען זיך מחיה, ווייל ס׳איז אומעגלעך צו פאַרשטיין".

מענדעלים פּאָזיץ איז נישט קיין אויסגעדיכטערטע, פון ביכער אַרויסגעלערנטע, ווערטערדיקע. מענדעלים פּאָזיץ איז רויע פּאָזיץ — נישט געפּאָלירט און נישט געקינסטלט, נאָר ווי זי קומט פון דעם יידישן לעבן אַרויס. מענדעלים פידלשפּיל איז לויטער פידלשפּיל, אָן די קונצן פון מאַלן מיט די פינגער, פון וואַרפן מיטן קאָפּ פון חן וועגן.

מענדעלי מאַכט אַליין זיין פידל — זיין געצייג. און אויב אפילו זיין ליד איז אַמאָל נישט אַזוי הויך אינטערעסאַנט, איז אָבער דער פידל שטענדיק ציטערדיק, שטענדיק קלאָגענדיק, און — ווי אין יענער לעגענדע פון דעם פידל, וואָס מ׳האָט געלייגט אויפן קבר פון אַ דערהרגעטן פרינץ — שפּילט ער פון זיך אַליין, און ער באַווויינט און באַקלאָגט דעם געשטאָרבענעם פרינץ — דאָס פרינצלעך, דאָס פאַרגאַנגענע.

מענדעלי, דער נישט־דאָס־בין־איך־אויסן־מענטש, איז שטענ־דיק עפּעס אויסן. זיין נישט־אויסן־זיין איז בלויז אַ לשון סגי־נהור, אַן אָנשטעל. מענדעלי איז דער אויסנדיקסטער פון אַלע יידישע שרייבער. אפשר שוין אַ ביסל צופּל אויסן. אָבער ווער קאָן זאָגן צום דעמב „אַזוי זאָלסטו וואַקסן"? ווער קאָן פאָרשרייבן מענדעלין זיין וועג, זיין מאַניר, זיין סטיל?

מענדעלס פּתבים זענען געשריבן פאַר תלמודישע מענטשן, פאַר מענטשן, וואָס לערנען — נישט פאַר אַזוינע וואָס לייענען. מען דאַרף לערנען אַ קאַפּיטל מענדעלי, ווי מ׳דאַרף לערנען אַ פּרשה רש״י אָדער תוספות. מענדעלי באַשרייבט נישט דעם ייד, נאָר דאָס יידישקייט, נישט די וועלט, נאָר דאָס וועלטלעכע. מענדעלי זאָגט וועגן מענדעלין, אַז עס האָט אים געצויגן אַהין, אַהין דאָרט אין די ווייטע מקומות אַריין. דאָס האַרץ האָט זיך אין אים געצויגן אַזוי ווי קליינע קינדער ציען זיך מיט דעם הענטלעך קעגן דער לבנה. זעט איר שוין: קינדערלעך מיט בלינדע אויגן בענקען נאָך דער לבנה — נישט נאָר ביי אונזער יונגסטן, נאָר אפילו ביי אונזער זיידן. נאָר דער זיידע זאָגט עס שענער, פיינער, אמתדיקער. ביי מענדעלין, אַז די זון גייט־אויף, קוקט זי אַראָפּ מיט איר ליכטיק פנים. איין קוק אירער האָט מחיה געווען איטלעכע זאַך באַזונדער. ביימער און גראָזן האָבן ווי זיס געשמיכלט איידער די גרויסע טרערן טוי פון ביינאַכט זענען ווי אויסגעטריקנט. אַקוראַט ווי קינדער צעלאַכן זיך פּלוצים אין מיטן אַ געווייַן".

און מענדעלס הומאָר, ווי עדעלשיין איז ער, ווי טיף, ווי גרויסשטריכיק! די בלאָטע אין גלופּסק איז ביי אים אַזוי שיטער און טיף, אַז אפילו אַ הויכגעוואַקסענער מענטש, מוז זיך פאַרשפּריצן ס׳היטל. דאָס וואַסער פון דעם יידישן טייך פּיאַטי־גניליווקע איז אַזוי געדיכט, אַז בנימין לייגט זיך אָן דערמיט פולע קעשענעס און הייסט מענדעלין זיך מאַכן דערפון אַ פּעקל. מענדעלי באַשרייבט די יידישע הייזער, ווי זיי שטייען עפּעס ווי אָנגעברוגזטע אייגס אויף דאָס אַנדערע, שטייסט דו אַרויס־געקוקט, זאָגט איין הויז, שטי איך מיר דווקא אַרייגעקוקט.

שטייסטו מיטן דעכל אַראָפּ, שטיי איך מיטן דעכל אַרויף.

מענדעלס גרויסקייט איז פון יענעם סאָרט, וואָס דערווייטערט אַ ביסל, וואָס פאַרפרעמדט, וואָס שטעלט אַוועק אַ וויטע גרענץ צווישן אייך און זיינע באַשאַפענע געשטאַלטן. ער גיט אייך דאָס בילד און די דיסטאַנץ, כדי איר זאָלט קאָנען זען זיינע נישט ליבע מענטשן אין דעם ווייכערן ליכט פון פאַרגאַנגענהייט, פון עפּעס, וואָס איז ווי אַ גראָער פלעק געבליבן אויף די בלעטער פון אונזער לעבן.

מענדעלי איז געדאַנקלעך, אָבער נישט דענקעריש. מענדעלי איז אַ חכם, אָבער ער חכמהט זיך נישט. ער שטראָפט און שילט, ער שמייכלט און גלעט, ער גיפטיקט און היילט, אָבער דאָס אַלצדינג ווערט געהיילטיקט אין די טיפע פייערן פון ליבשאַפט און געטריישאַפט. מענדעלי שרייבט און ערגערט זיך. ער שרייבט און סע טוט אים ווייַ. ער שרייבט און פרייט זיך, ער שרייבט און שפילט אַליבע מיט דאָס געשריבענע, און די ווערטער זענען רונד און פערלדיק, און בעטן זיך: שרייבט מיך אויף אויף פּאַרמענט, ווייל איך בין אייער הייליקע שריפט, ווייל איך בין דאָס פאַרגאַנגענע יידישע לעבן, וואָס קערט זיך מער נישט אום. מענדעלין מער ווי וואָסער־עס־איז אַנדערן יידישן שרייבער — איז געלונגען פעסטצוהאַלטן די פאָרמען פונם פאַרגייענדיקן דור, פון דעם אַלטן דור, וואָס האָט געליטן פון בעלי־טאַקסע און פיינע בריות. ער איז אַ חוץ דער גרויסער יידישער שריפטשטעלער, מיט אַלע זיבן חנען פון אמתער יידישקייט, אויך דער געשיכטע־שרייבער, דער פאַרצייכענער פון יידישע מנהגים, פון יידישע גענג, פון יידישע צרות־און־נחת. ער איז דער עקספּאָנענט פון דער יידישער נשמה, ווי זי האָט זיך אַנטפלעקט אין די פאַרשאָלטענע יאָרן פון איר גלות.

מיר, די היינטיקע, די נייערע האָבן געמאַכט אַ פעטיש, אַן אָפּגעטן פון אונזער אייגענעם טראַגיזם. מיר דינען צום בלוי־בלייכן גאָט פון מעלאַנכאָליע און צער. מיר וואַלגערן זיך אין אַ פעטן אומעט און מיר ווערן דערפון געזונט, מיר פרעסן דעם

זעלבסט-שמערץ מיט גרויסע לעפּל, און דאָס פּאַרשאַרפט אונזער לייִדיקן אַפּעטיט צום לעבן. אונזערע טערער זענען פיש־אויל פּאַר אונזער געמיט. מיר שטייען פּאַרן שפּיגל און מיר מעסטן זיך אָן די ווונדערבאַרע פּאָזע פון אַ רעוואָלווער נעבן דעם שליף. מיר זענען יונג און אויסגעלאָזט און פּאַרקרימט, און גאָרנישטוועלנדיק. מיר בלאָנדזשען אַרום און מיר זוכן נישט. מיר האָבן גאָרנישט און מיר ווייסן נישט ווי אַזוי עפּעס צו ווערן.

מענדעלי איז געווען דער נביא, מיר זענען די בייזע נבואה. מיר שפּילן און פּאַרשפּילן זיך מיט אַלערליי נאַרישקייטן, מיר זינגען מיט גאָלדענע צויטען און מיר טראַכטן מיט זיל־בערנע פּליטערלעך. מיר האַלטן אָפּן אַלע טירן פון אונזער געמיט, אָבער וואָס קאָנען מיר זען דאָרט־אינווענדיק?

מענדעלי איז געווען דער יונגער, דער יוגנטלעכער, דער מענטש מיט אַ ווונטש און אַ ציל. לאַמטערן און וואַנדער־שטעקן אין האַנט, איז דער זיידע געקראָכן איבער די בלאָטעס פון גלופּסק און טונעיאַדיווקע, געשאָלטן און זיך געבייזערט, און כסדר האָט ער געהאַלטן ס׳אויער צו דר׳ערד, צי קומט שוין נישט אפשר דער פּאַרשפּעטיקטער משיח, און אפשר קאָן מען אים אונטעראייגן. ער האָט געזען דאָס טראַגישע פון אונזער לעבן. ער האָט זיך דערביי פּאַרטראַכט. ער האָט געזען, ווי גרויס גאָטס וועלט איז און ער האָט געטריבן דאָס פּאָלק ישראל מיט בייטשן אַרויסצוגיין אויף דער וועלט, און זיין מיט מענטשן גלייך. ער האָט געוואָלט, אַז יידן זאָלן זיין „מיט מענטשן גלייך״? — מיר גלויבן בכלל נישט זייער שטאַרק אין מענטשן. ער האָט געמיינט, אַז אַ ייד דאַרף זיך נאָר גוט אַרומזייפן, אַראָפּוואַרפן ס׳שטרייַמל, ווערן אַ זשענטלמאַן און ער איז געראַטעוועט. — מיר גלויבן, אַז ס׳איז גאָר קיין רעטונג נישטאָ פּאַר דעם לעבן, און אַז אַזוי צי אַזוי, ציט אַלץ אונזער האַרץ אַהין אַהין, אַזוי ווי קליינע קינדער ציען זיך מיט די ענטלעך צו דער לבנה.

יהואָש

„פון ניו־יאָרק ביז רחובות און צוריק".
פּאַרלאַג: היברו פּאָבלישינג קא.

איז ער געפֿאָרן, אונזער ליבהאַרציקער יהואש, „פון ניו־יאָרק ביז רחובות און צוריק". דערין איז יהואש געגלייכן צו דער צווייטער עוועניו. די צווייטע עוועניו, ווי אַלע ווייסן, גייט אויך אַהין און צוריק. כּמעט אַלע בעסערע גאַסן (ווי אַלע בעסערע דענקער) גייען אַהין און צוריק. די גאַנצע געאָגראַפישע לאַגע פון אַמעריקע גייט אַהין און צוריק. און ווען זי איז שוין געקומען צוריק, הייבט זי ערשט אָן גיין צוריק אַהין, און דאַן ווידער צוריק אַהער און דאַן ווידער אַהין, און דאַן ווידער צוריק.

מילא, עס איז שפּעט און מיר דאַרפן נאָך היינט דענקען פאַרשיידענע גדאַנקען. אַקוראַט זעקס אַ זייגער. אַז מ׳עט דערלעבן מיט געזונט, וועלן מיר, צום ביישפּיל, טראַכטן דעם פּאָלגענדן גדאַנק: יהואש איז זייער אַ וווילעך, זייער אַ גדאַנקלעכער דיכטער און אַפֿס מענטש — באַליבט ביי אַלעמען. ביי אונז אויך. אָבער ווען סע קומט צו רייזע־באַשרייבונגען — און יידן זענען דאָך דאָס רייזענדסטע פֿאָלק אויף דער וועלט!— פאַרלאַנג איך, אַז דאָס וואָס אַ וואַנדערער האָט צו דערציילן, זאָל זיין עפּעס מער ווי די פּאָפּולער־בעדעקערשע רייזע־אינפֿאָרמאַציע דורכגעפלאָכטן מיט פיין־מליצהדיקע, קלוגע אַנעקדאָטן פון דעם סאָרט, וואָס הויבן זיך געווינלעך אָן מיט די

ווערטער: „דאָס דערמאָנט מיך גראָד אין אַ געשיכטע".

„פון ניו־יאָרק ביז רחובות און צוריק" איז אַ רייזעבאַ־שרייבונג פון אַ רייזעבאַשרייבער. נישט פון קיין מענטש, וואָס פאָרט אַרויס אויף דער וועלט, און פאָרנדיק זעט ער, און זע־ענדיק פאַרגעסט ער. אַז ער איז געבוירן געוואָרן צו שריפט־שטעלערן, און ער עפנט אויף אַלע פענסטער פון זיין נשמה, און די בלויגאָלדיקע לופט פון רייזע־אַוואַנטיורען בלאָזט אַריין און אַרויס, אַהין און צוריק, מילד און לינד, און נישט פאַר־שטענדלעך, ווי דאָס שענסטע פון לעבן.

ניין, יהואש פאַרשטייט אַלצדינג. ביי אים איז אַלצדינג אַזוי העל, אַזוי ווייס, אַזוי נישט־פאַרשאָנטן, ער פאָרט און שרייבט — ער שרייבט און פאָרט. ער פאָרט שרייבנדיק און שרייבט פאָרנדיק, און אַלצדינג וואָס ער באַשרייבט איז אַזוי קינסטלעריש־געניי־אויף־אַ־האָר, אַזוי אין־גיב־דיר־עס־איבערדיק!

* *
*

יהואשס רייזעבאַשרייבונג איז דורכגעזאַפט מיט זונענשיין און בלוי־הימלדיקייט. נאָך איידער ער האָט פאַרלאָזן ניו־יאָרק, האָט ער שוין ביי זיך אין געדאַנקען אָנגעפונען ארץ ישראל „דאָס לאַנד פון זונענשיין". דאָס גאַנצע בוך טריפט מיט זונע־שיין און לבנה־שטראַלן. עס איז אַ ליכטיק בוך. עס איז צייטנ־ווייז אַזוי ליכטיק, אַז עס שטעכט די אויגן. ס׳איז אַ גאַל־דענער זייגער, באַגאָסן מיט געמאָלענעם גינגאָלד און באַשאָטן מיט דימענטשטויב און אייגעטונקען אין רובינען־זאַפט. עס איז אַ יובעליר־געשעפט, וואָס באַשטייט פון לויטער שויפענסטער און יעדער שויפענסטער האָט זיבן גאָלדענע שויבן, און יעדער גאָלדענע שויב האָט זיבן דימענטן, און יעדער דימענט האָט זיבן שמאַראַגדן, און יעדער שמאַראַגד האָט זיבן זונען, און פון יעדער זון גיסן זיך גאַנצע „טונען מיט בורשטיין", וועלכע דערמאָנען אָן אַ זונגעקושטע זונענאונטערגאַנג.

איך האָב געלעזן — שטאַרק געלעזן! — דאָס ערשטע בוך „פון ניו־יאָרק ביז רחובות" און איך בין געווען איבע־

דאַשט פון יהואש כח צו באַאָבאַכטן. ער באַאָבאַכטעט בייטאָג און ער באַאָבאַכטעט ביינאַכט. און וועו איר זאָלט אים אויפֿ־ וועקן 2.30 פאַרטאָג און אַ זאָג טון: י ה ו א ש, ד י ו ו עלט ג יי ט א ו נ ט ע ר! וועט ער גלייך אָנטון די בריל̈ן און נעמען באַאָ־ באַכטן דעם זעלטענעם וועלט־אונטערגאַנג, און דערנאָך וועט ער אים באַשרייבן אין אַ בוך, מיט קאַפּיטל̈ען, אין יעדע־ קאַפּיטל וועט זיין באַוואַכט פון צוויי לידער — איינס פון פּאָרנט און איינס פון הינטן. זאָל אים גאָט נישט שטראָפן דערפאַר!

יהואש דער באַאָבאַכטער און דער דענקער! — איך, למשל, פּאָר אויף אַ וועל̈יסאָפּעד און דענק. איך רעדזיר מיך און דענק, איך ערקלער זיך אין ליבע און דענק. איך בין נישט קיין דענקער, פּאַרשטייט איר, דערפאַר מאַך איך נישט קיין וועזן פון דענקען. אָבער יהואש דענקערט דורכויס פולשטענדיק און אַהין און צוריק. דעריבער: נעמט ער אַ יעדער וואָרט און צעשפּאַלק עס אויף צווייען און לייגט אַריין אינעווייניק אַ מין געדאַנקענראָשינקע, כדי עס זאָל זיין פול מיט אינהאַלט.

אַ פאַרגלייך: יהואש און פרץ הירשביין. — הירשביין פּאָרש דורך עטלעכע מאָל דעם ערדקוגל, שרייבט ער אָן דעריבער אַן אימפּרעסיע פון צוויי קאָלומנען. יהואש פּאָרט פון ניו יאָרק ביז נומער 136 הערצלגאַס, רחובות, שרייבט ער וועגן דעם אַ בוך — צ ו ו י ב י כ ע ר, ד ר י י ב י כ ע ר, עס האָט נישט קיין שיער

און וואָס באַאָבאַכטעט אַזוינס אונזער יהואש?

אין רוים, למשל, באַאָבאַכטעט ער, אַז כמעט אַלע איטאַ־ ליענער רעדן איטאַליעניש. נעמט ער און פאַרשרייבט עס. אין מאָנטע קאַרלאָ באַמערקט ער, אַז מענטשן שפּילן רולעט־שפּיל — פאַרצייכנט ער עס אין אַ באַזונדער קאַפּיטל. אין מאַדעראָ באַ־ מערקט ער, אַז מענטשן טרינקען מאדעראָ־וויין, — נעמט ער און שטעלט עס אַריין אין בוך. אויפן אָקעאַן באַמערקט ער, וויִ די שיף וויגט זיך אויף די וועלן הין־און־צוריק! אין בלאָע נעלט באַמערקט ער, אַז דער הימל איז בלאָ און לויטער; דער־ זעט ער בייליסן באַמערקט ער, אַז ער, מענדיל ב., האָט אַ בּאָרד און אַז ער שטאַמט פון אַ פּראָסטער פאַמיליע; אין נעצפּאָל,

אָדער ערגעץ־אַנדערש, רעכנט מען אים איבער עטלעכע סענטן פאַר איבערפירן ס׳געפּעק, פאַרצייכנט ער עס פאַר די צוקונפטיקע דורות. עטצעטערא, עטצעטערא.

* *

*

לעונדיק יהואש רייזעבאַשרייבונג, פאַלט מיר איין, אַז די יידישע שפּראַך איז געגליכן צו מצה. מצה אַז מ׳הויבט אָן קייען, קאָן מען נישט אויפהערן. עס עסט זיך אַליין פון זיך, אַזוי צו זאָגן. אויף קיין שפּראַך קאָן מען נישט אַזוי פיל רעדן ווי אויף יידיש. יידיש איז אַ שפּראַך, וואָס רעדט זיך אַליין פון זיך, און וואָס מער מען רעדט, אַלץ מער וויל זיך.

אין יידיש, למשל, קאָנט איר זאָגן „וויטלען", און אויב שוין וויטלען, וואָרום נישט טיטלען, ברימצען, גרימלען, שטרימלען א. אַז. וו.? אין יידיש קאָנט איר זאָגן, אַז ער „צעפוטיעט דעם גאַנצן עסק". איר קאָנט (ווי ביי יהואשן) „אָנהויבן מאַכן הכנות צו דער רייזע", אָנשטאָט „זיך גרייטן אין וועג אַרײַן". איר קאָנט עס טון מיט פאַרהאַוועטקייט און אימפעט, אָט אַזוי ווי שוין מאָרגן ריז איך אָפּ. (בלעטל 7).

אויף יידיש קאָן מען זאָגן, אַז דאָס וואַסער האָט אָנגעהויבן קאָכן און שוויטלען (זייט 24) און מען קאָן אויך זאָגן „שלאָגבאָם" אָנשטאָט „שטאַנגען", אָדער שראַנק, אָדער ראָגאַטקע אָדער — אין ערגסטן פאַל, „שלאָגבוים". מען קאָן אויך זאָגן „פיצימאָנצינקע מדינהלע" (94), אָדער „קופקעלעך גאָלד" (93), אָנשטאָט הויפנס גאָלד, און נאָך אַזוינע אומשפראַכלעכקייטן — אויב יהואש ווערטערבוך וועט מיר דערלויבן צו נוצן אַזאַ וואָרט.

* *

*

פראַגע: פאַרוואָס לעז איך אַ בוך? ענטפער: איך לעז אַ בוך, ווייל איך האָב פיינט ביכער; ווייל ס׳איז מיר דערווי־דער צו זיצן אין קאַווע־הויז און צו הערן ביכער. ווייל איך בין מיד פון רעדן ענציקלאָפּעדיען. גיי איך אַוועק אַהיים און

לעז אַ בוך. ווי איך דאָס מענטשלעכע, דאָס ריין־פערזענלעכע, דאָס אומפּראָפעסיאָנעל־לימעראַרישע פון דעם בוך אַרויסלעזן, ווי איך דעם מענטש דערזען, מיט זיינע שוואַכקייטן, זיינע קאַפּריזן, און זיך פרייען אָדער ערגערן איבער דעם.

יהואש „רייזע" איז דורכויס בוך, פון דעם ערשטן באַנד ביז צום סוף און צוריק. ביי יהואשן איז אַלצדינג פינקטלעך אויפן אָרט, ווי עס פאָדערט די לאַגע. ער פאַרפּריוואַטיזירט נישט קיין איין שורה פון זיין בוך, עס איז בלויז אַ בוך און נישט מער ווי בוך. אַזוי העלפט מיר גאָט, אמן!

יהואש איז אַ ספּעציאַליסט אין אַלצדינג. ער איז אַ טיפּטיקער דענקער, אַ פיינער האַרציסט, אַ געטרייער זעער, אַ פליסיקער הערער, אַן איבערגעבענער זונשיינטרינקער, און ער ווייסט ווי אַזוי מ׳צעשטעלט דאָס אַלצדינג אויף אַן אָרט. בלעטל אַזויפיל און אַזויפיל — ווייסט ער — פאַסט זיך אַ ביסל באַאַבאַטונג. אַרויס דערמיט. פאַרטיק! איצט דף אַזוי און אַזוי — שאַ, דאָ ווילטן זיך געפאַסט אַרײַנשליפן עטלעכע אַפּאָריזמען־עדלשטיינער. פאַרטיק. שוין אַרײַנגעשליפן. איצט — וואָס נאָך? אַהאַ! אַ ביסל לירייזם — אַ דריי דעם נשמה־קראַן מיט דעם אויפשריפט „לירעק" און — סע פלייצט מיט לירייזם. 14 קאַראַט ריין. איצט גלאַט אַזוי גלייכווערטער, וואָרטשפילן. און פעט באַשמירט איז דאָס ברויט, וואָס ליגט אין זיין רייזע־זאַק, און טאָפּל־באַפּוטערט מיט זונענשיין, און — טאַקע נאָך אַמאָל — אויף בלעטל נומר 8, דיק באַשיינט מיט זונענשיין. אַזוי גייען בלעטער נאָך בלעטער. אָפט פיינפינקלדיק ווי דאָס בייטאָגיקע זאַמד פון דער מדבר און אָן דער געפאַר, אַז דער שטורם־ווינט וועט אָנקומען און די טויטע זאַמד־קערנער לעבעדיק מאַכן. אין יהואשס רייזעבאַשרייבונג איז בכלל נישטאָ קיין מעגלעכקייט, אַז ס׳זאָל אַרײַנווייען אַ ווינט. עס איז פאַרמאַכט און פאַריגלט אויף די זיבן ריגלען פון תורה, חכמה און ווייסנשאַפט. יהואש האָט נישט נאָר באַשריבן זיין רייזע, נאָר ער האָט — ווי ס׳איז די מאָטאָ פון דער העלסט־לאַנגוויליקער „טיימס" — באַשריבן אַלצדינג, וואָס איז פאַסיק באַשריבן צו ווערן. ער האָט

באַזונגען אַלצדינג, וואָס איז ווערט באַזונגען צו ווערן. נישט מיט האַרץ־שטורם, נישט מיט פלאַטערגעפילן איז ער צוגעגאַנגען צו זיין אַרבעט. זיין ליבע צו פאַלעסטינע איז נישט די אומרויקע פאַרצערנדע ליבע, וואָס מען פילט צו אַ געליבטער. עס איז די ליבע צו אַ געזעצלעך ווייב. עס איז אַ רויקע, העכסט־סאַניטאַרישע, צוועקמעסיקע ליבע — מיט אַן אויסקוק אויף רעזולטאַטן. זיין באַפליגלטקייט איז אַ מין שטעק־שיך־באַפליגלטקייט, וואָס מאַכט גרינג די טריט און ווייך דאָס גע־מיט. דאָס אויג גייט זיך אַרויס אין פעלד און סע זעט נייע בלי עכצן, און ס׳אויער — אַז עס האָט נישט וואָס צו טון — הערט עס הייס סודות. און סע הערט, — אויף בלעטל נו־מער 191 — ווי די פייגל האָבן זיך פאַנאַנדערגעסווישטשעט מיט גרויס אימפעט, און ווערט אונזער ליבער יהואש וואָרט־באַשעפעריש, גיט זיך אים נישט איין און סע קומט אַרויס, אויף בלעטל 167: פאַנאַנדערזונדערערס.

* *
*

יהואש איז אַ גוטער רייזנדער, אַ פיינער וואָאַזשער — אין אַמעריקאַנישן זין פון וואָרט. יהואש פאָרט אויפן הויכן ים פון געשעענישן, אָבער פון גייסטיקער זעעקראַנקהייט ווייסט ער נישט. זיינע ימען — איך ברענג אַ ציטאַטע פון י. ראַלניק — זענען שטילע. אָבער זיינע שיפן? — גייען זיינע שיפן וויט? וווייטער ווי מען דאַרף? ווייטער ווי עס פאַדערט די געדאַנקלעכע פערל־זוכערייַ און דער פאַנג פון הויכרויט־פאָעטישע קרעלן?

זיינע ימען זענען שטילע. און אַ גוטער מאַטראָז איז ער. פאָרט ער אויף זיין געמיטלעך שלעפ־שיפל, מיט דער רעכטער האַנט אַראָפגעלאָזן אין וואַסער און וואָס די האַנט געפינט — איז גוט. אַמאָל בויגט מען זיך אַריבער און מען זוכט מיט גרויס אָנשטרענגונג אַ גלאַנץ־פערל. פערל, פערל קום אַרויס! פערל־פערל קומט אַרויס. נעמט זי יהואש פאָרזיכטיק מיט צוויי פינגער, וואַשט זי אין גילדערנעם מבול פון זונענשיין, און דאַן גייט ער מיט איר אַריין אין זיין פריוואַטן געדאַנקען־

אַבינעט. שאַ, עס איז שטיל. אויפן שלייפשטיין פון געדאַנקען ש.ייפּט יהואש די פערל אַווי לאַנג ביז וואַנעט זי באַקומט דעם ריינליטעראַרישן גלאַנץ, דאַן שטעלט ער זי אַוועק אויף בלעטל 30 און: — די פעלדער ווערן בוכשטעבלעך (אָנמערקונג: מיט אַ גראַנטי אויף צוויי יאָר!) באַדעקט מיט בלומען, אָן די שווירקייטן פון בלעטל 29.

פאָר איך מיט יהואשן. איז מיר נישט גוט און נישט שלעכט, נאָר ס׳איז מיר אויסערגעווינלעך גוט אויף אַ ריזיק־מאַמאָט־קאָלאָסאַל־גיגאַנטישן אופן. די וועלט איז שיין פון אויבן ביז אַראָפּ און צוריק. אומעטום זונענשיין. אַ זופ זונענשיין און פאַרביסן מיט דעם טייערן שטיקל גליק. פאַרגלוסט זיך אונז אָן אַ נדער פאַרוועלענישן, ווי אויף דף 78, גייען מיר צו דער כּוּתל מערבי און מיר באַשרייבן פינקטלעך און בוכשטעבלעך יעדער עזעל־טריט פון אונזער עזעל. און מיר מאַכן טאַקע אַ וואָרט־שפּיל וועגן ארץ ישראלדיקע עזלען, וואָס דערמיט זענען מיר אויסן אימיצן אַ שאַרפן ביס צו טון מיט גיפטיקער סאַטירע. קומען מיר (נאָכדעם ווי טיגלען שמעלצן און עס פאַלן שטעלצן, אינם שלוס־לייד אויף די זייטן 31 און 32) צו דער הילליקער וואַנט, באַמערקן מיר אַ שפּאַניאָלישע יידענע, וואָס ווינט און בעט גאָט אויף שפּאַניאָליש, און בעטלערס זענען מיר און פראָפעסיאָנעלע תהילים־זאָגער „וואָס דערמאָנען אונז" און סוף כּל סוף פאַלט אַ שטיין פון דער הילליקער וואַנט, צוליב דעם חן פון די פאַלט־אַ־שטיין־פערזן.

רויק פאָרן מיר, רויק זענען מיר. רויק ערגערן מיר זיך און נאָך יעדן מאָל, וואָס מיר גיבן זיך אַ קאַפּיטשקע אַן ערגער, גייען מיר זיך אָפּוועגן אויף אַ וואָג, צו זען וויפל עס איז אונדז אָפּגעקומען אין געזונט. אַך, מיין גאָט!

רויק פאָרן מיר. רויק באַמערקן מיר. קאַלט, דענקעריש, לאָמיר זאָגן: פילאָזאָפיש, באַמערקן מיר, עס ווערט קיל און טונקל אין אונזער בוך, שלאָגן מיר אַ וואָרט צו אַ וואָרט, אַ געדאַנק צו אַ געדאַנק, און סע ווערט פייער. אָבער די אַר־

בעט איז שווער. ערמידנד. און פון די נאַקעטע בערג פון יהודה, בלאָזט אַווינט, וואָס איז אָנגעזאַפּט מיט ווערעמען און וויך־וואָלענעם פעסימיזם. פאָרן מיר שנעל און שנעלער און זייער שנעל און מיר קומען צו אַ מין שטיינערנעם שלאָס „וואָס דערמאָנט אונז" און — ווידער שיינט די העלסט-גינגאָל-דענע זון, און ווידער פירן מיר יעדן קאַפּיטל אַריין־און־אַרויס מיט געזאַנג ווי אַ כּלה צו דער חופה. אַמאָל דערשלאָגן מיר זיך צו אַ פיינשיינער מאָלעריי, צו ציטער-שטילקייט, ווי דער ווילע-געצייכנטער סילוּעט פון די הרי־יהודה אויף די בלעטער 5-164:

„אַלע ווייַלע איז דאָס פייער אויפגעשפרונגען (ביינאַכט) און אַנטקעגן די רויטע פלאַמען האָבן זיך געשווארצט לויז־באַמאַנטלטע געשטאַלטן זיצנדיק אין אַ קרייז, און צוזאַמע־גע־קאָרטשעטע פרויען מישנדיק מיט לאַנגע דאַרע הענט אין גרויס טונקעלע טעפּ. איבער זיי אַלעמען האָט זיך אַ געדיכטער רויך געפלאָכטן אין משונהדיקע געשטאַלטן. אַז די רויטקייט האָט שטאַרקער אויפגעפלאַקערט, האָבן זיך באַוויזן הינטער די שוואַרצע געצעלטן קעמלען מיט אויסגעשטרעקטע העלזער, און דאָ און דאָרט דער פאַרשפּיצטער קאָפּ פון אַ פאַסטוך־הונט".

דאָס איז אויסגעצייכנט. און די דאָזיקע שורות פירן, אַזוי צו זאָגן, אַ פּריוואַט־לעבן. עס איז נישט דאָס עפּנטלעכע לעבן פון די פאַלש־אָנגעפּאַרבטע ווערטער, וואָס גייען אַרום פון לייד־צו־לייד. אָבער אַ ווייַלע שפּעטער פאָרן מיר אַוועק פון אונז ביז — זיך־זעלבסט און צוריק. מיר ווערן אַ בוך־שרייבער. און מיר נוצן אויס די באַרימטע לעצטע געלעגנהייט, כּדי דאָס בוך צו מאַכן אַזוי פון־אַלצדינג־צו־ביסלעכדיק ווי מעגלעך. ווילן מיר, למשל, אויסדריקן אַן אַפּאָריזם, אַז מיר האָבן פיינט גרים, בפרט אַזוינע, וואָס מאַכן אַ טומל — זאָגן מיר נישט: שמעו נא רבותי, הערט זיך איין לייבע לעזער און לעזערינען, מיר גייען אייך דאָ דערציילן אַן אַפּאָריזם. ניין. דאָס איז צו אינפאַך. טוען מיר אַנדערש: מיר דערציילן אַ גאַנצע געשיכטע, וויסענזע, ווען אַ קלויסטער, גלאָק וואָס מ׳האָט אים מגיר געווען אויף אַ מין יידיש גלעקל פאַר אַלצ־

דינג און מיר פירן אויס — כלומרשט זייער נאכלעסיק — אז זינט מיר זענען געווארן, אז דער גלאק איז פון גוישער אפשטאמונג, האבן מיר אים פיינט געקראגן. ווייל? — גיב אכטונג, זון מיינער! איצט קומט עס: „ווייל איך האב פיינט גרים, באזונדערס אזעלכע וואס קלינגען".

שפעטער — אדער אפשר פריער, ווער געדענקט עס? — קומען מיר אין דער קאלאניע אבושושא, נאך א לאנגער רייזע איבער די שפיצן פון אלערליי הויכגעדרייטע אנעקדאטן, און דארט, אין דער פראכטיקער מויער, „וואס דערמאנט אונז" א. וו., זעען מיר: „דער גאנצער טאל שרון איז געווען אויסגעשפרייט", אויף זייק 124, פאר אונזערע אויגן אין אלערליי בונטע קאליר. אט איז די קאלאניע עקרון, און דארט איז רחובות און נאך ווייטער איז ראשון־לציון.

אונזער אייגענע באמערקונג: נאך ווייטער איז באסטאן, נאך ווייטער איז מינעאפאליס. נאך ווייטער — איז גאר שרעקלעך־ווייט!

און ווידער יהואש: „די לופט איז געווען באלזאמדיק און קלאר. די לאנדשאפט א זאנפטע (זאנפט, זאנפטער, זענפטיקער, זענפט, מאסטארד) און באריקנדע און ווי צוגעפאסט פאר א שטילן אנשוילעכן לעבן.

אנשוילעך לעבן. וואס פאר א לעבן דאס קאן שוין זיין, מ׳שטיינס געזאגט!

* * *

מיר פארן, אהין און צוריק און צוריקער. און זייער צוריק. און מיר שווייגן נישט. מיר באבאכטן מיט אלע אונזער כחות. מיר ווערן פשוט, הערט זיר, פארמאטערט באבאכטנדיק.

דערציילט אונז עפעס איינער א קאפיר, אז ביי אים, ערגעץ דארט וויט־וויט, אין אלדעגוטע־יאר־לאנד, רופט מען ארץ־ישראל „דאס לאנד פון שאלאמס", איז גלייך האבן מיר א קאפיטל: „דאס לאנד פון שאלאמס". צרות פון

דינסטמיידלעך — אַ קאַפּיטל. זון־פעדעם — אין בוך־אַריין!! עס איז שוין באַלד שבת. נו, גיכער. רירט זיך. עס ווערט שפּעט!

הערצל׳ס יודענשטאַט — אַ קאַפּיטל. „צוריק" — אַ קאַפּיטל. התאחדות המושבות — אַ קאַפּיטל. קורץ: עס איז ביי אונז, ווי אויף זייטל 122 — אָנגעוואַלדיגט מיט געדאַנקען־בלומען, באַאַבאַלטונגען, אַפּאָריזמען, פעדערשפּריצן, זאַלץ־און־פּעפּער, גראַמטע נייעס, פון־טאָג־צו־טאָג, עטצעטעראַ.

וועגן גלייכווערטלעך און וואָרטשפּילן: רעדן מיר וועגן ריצנאיילבייַמער, גיבן מיר אָנצוהערן, אַז דער באַלעבאָס איז שוין דערווייל לויז געוואָרן (אונטערגעשטראָכן „לויז") פון אַ היבשער סומע געלט. רעדן מיר וועגן דעם, אַז יידנלאַנד איז אַ טייער לאַנד, שטרייכן מיר אונטער, אַז דווקא די טיערקייט פון לאַנד האָט אַ געוויסן מענטש שטאַרק אָפּגעשלאָגן דעם מוט, זיך דאָרט צו באַזעצן. אויף דף 92 „צאַטעוועט" מיר אויף טיף־ליטוויש. אויף בלעטל נומער 70 „געפינען זיך גוטע מענטשן, וואָס שטיינען אַריין אין פרייז". שפּעטער — אַדער אפשר פריער, ווער געדענקט עס? — קומט אַן אמת פיינער אַריסטאָקראַט פון געלייטערטן הומאָר. עס איז די באַשרייבונג פון דעם תימנער וואַפן־שמיד, וואָס פוילט זיך ב״ה צו אַרבעטן, און וואָס די גאַנצע צייט גייט אים ב״ה אַוועק אויף צו זוכן די געצייג, און וועלכער שיסט זיך ב״ה אָפּ אַ פינגער מיט אַ ביקס, וואָס מ׳האָט אים ב״ה געגעבן צו פאַרטיקן. און ליטעראַריש פלאַכלאַנד און וויידער אַלערלייַ באַשרייבונגען, וואָס זענען ווערט באַשריבן צו ווערן, און געדאַנקען וואָס זענען ווערט געדענקט צו ווערן פונקט אָט־אָ־דאָ־אָ. און עס איז העכסט אינטעלי־גענט געשריבן — מעשה רייזענדער פאַסטאָר, מיט אַ טאַגעביכל. עס איז פול מיט דעם קום־קום־ישראליק־קום־אַהיים פאַטאָס. נאָר עס פעלט אָטעם — לעבעדיקער, געזונטער, נישט מיט־בלומען־דופטנדער־אָטעם. עס פעלן פעלערן. עס פעלט — יהואש, דער פערזענלעכער, דער גוטער, דער בייזער, דער פיינער,

דער רויקער, דער מענטשלעכער נישט־גאַנץ־פאַרמאַנדלט אויף
פאַרפיינערטער יהואש.

עס פעלט דער יהואש פון די ב ר א ָ נ ק ס, מיינע
הערן!

אברהם רייזען

.. פון יהואשן צו רייזענען איז ווי דער איבערגאַנג פון אַ ריי־כן גלאָז־גאָרטן, וואָס בלײַט סיי זומער און סיי ווינטער, צו אַ נאַטירלעכן גאָרטן וואָס ליגט אין דרויסן און בלײַט ווײַנענט אויף וואָס די וועלט שטייט. עס איז דער איבערגאַנג פון דער קינסטלעכער גלאָז־גאָרטן־לופט, צו גאָטס אַלגעמיינער לופט, וואָס איז פול מיט וועלט־אונטערגאַנג און מיט פרילינג. עס איז: ווי דאָס איבערציען זיך פון אַ לאַנד, ווו יעדער טאָג איז שבת־קודש־אין־מיטן־העלן־טאָג, צו אַ לאַנד, ווו מאָנטאָג איז מאָנטאָג און זייגער זיבן איז זייגער זיבן. עס איז ווי דער אונטערשייד צווישן אַ העלסט וווּנדערבאַרן פּאָרטרעט פון אַ בלאָנד מיידל ביז דאָס ל ע ב ע ד י ק ע בלאָנד־זיין פון אַן אַכצן־יעריקער, עס איז ווי דער חילוק צווישן אַן 98־סענטיקער העמד, וואָס איז שטייף געפרעסט, מיט אַ גלאַנץ פון אויבן, ביז אַ העמד פון זיידנשטאָף, וואָס איז נגידיש־צעקנייטשט און אָפּגעלאָזן.

דער ערשטער באַנד פון רייזענס לידער איז אָפּגעלאָזן, נישט פּאַרקעמט. וועג דאָס דאָזיקע בוך זאָל זיין אַ מיידל, וואָלט עס געווען אַ גרויסע שענהייט (ברונעט), וואָס האַלט אין פאַרלירן די האָר־נאָדלען פון קאָפּ, און אַ הארץ וואָלט זי געהאַט אַ גאָלדנס, נאָר די נעגל וואָלט ביי איר געווען נישט קיין גלאַנציקע. ביי יעדער געלעגנהייט וואָלט זי געדעדט פון גליק, און זי וואָלט געווען זייער אַ קלוגע (אַ ליטוויש מיידל!) און זי וואָלט זיך באַנוצט מיט אַ מאַסע אויסרופונגס־צייכנס — ווי די פאַלגנדע אילוסטראַציע !!!!!!! (7 שטיק). און יעדעס מאָל איידער זי וואָלט זיך מיט אייך געזעגנט, וואָלט זי גע־

זאָגט: אַך, אַך, וווּ איז מיין העניע דאָס גאָלדענע קינד! (בלעטל 27). אָ, דער וועג, ווי קורץ און קאַרג (34), אַך, זי (די שטאָט) געהערט דעם שטן (40), אַך, שיינע זומערטעג באַקאַנטע (45), אָ, האָפנונגען מיינע, בליט! (59) אַך, איך גיי אויף אַ חתונה!... אַך, איך גיי מיך נעמען סלעבן. אַך, איך גיי מיך קויפן אַ שקאַרמיץ־וויינסל!..

רייזען איז אַן אַך־שרייענדיקער דיכטער. אָפטמאָל איז זיין אַך־געשריי אַ ביסל צו הויך, אַ ביסל צו שכלדיק, אַ ביסל צו למה־זה־אנכידיק, אָבער אומעטום איז זיין אַך־געשריי טיף־מענטשלעך, און אַז איר דערהערט דעמדאָזיקן געשריי, זאָגט איר: אַך! גוט, וואָס ער קרעכצט! מיר אַליין פאַסט נישט צו קרעכצן. איך בין אַ מאָדערנער מענטש. נו, זאָל רייזען פאַר מיר אַרויסקרעכצן מיין טיף־יידישן „אַך", וועט מיר גרינגער ווערן אויפן האַרץ, און איך וועל מיר קענען שרייבן מיינע מאָדערנע לידער וועגן

. עמיצער — ער גייט אַוועק,
און ער קוקט מיך אָן אַזוי,
און איך וויים נישט, ווער ער איז,..
און איך וויים נישט, וווּ ער גייט...

די ציטאַטע איז נישט פון רייזענען. עס איז פון יעדען־מאַנס מאָדערנע דיכטונג. עס איז אַ מוסטערליד פון יונגשאַפט. אַז מען וויל איז דאָס סימבאָליזם. לייזם! און אַז מען שפּאַרט זיך איין און מען רופט צונויף אַ מאַסנפאַרזאַמלונג פון זשע־גיען, קאָן מען באַשליסן, אַז דאָס פאָלגנדע איז דאָס בעסטע ליד פונם היינטיקן יאָרטויזנט:

מיינע דראַמען זענען פלאַמען,
פלאַמען פראַנק און פריי
בלאַנקען פראַנק די דראַמען־פלאַמען,
ווי די אויגן פון אַ מאַמען,
ווען די מאַמע־אויגן פלאַמען —
אויף די ימים אָקעאַנען...
וווּ אַ ווינט־שיף איז פאַראַנען,

וווּ אַ ווינט שיף איז
פֿאַר
אַנען.

רייזען איז נישט קיין מאָדערנער דיכטער, מיט שאַפונגען לויטן לעצטן מאָדעזשורנאַל. רייזען טוט נישט אָן זיינע גייסטיקע קינדער אַ.ע וואָך אַ ניי היטל, כדי מען זאָל זיי נישט דערקענען אין מען זאָל מיינען, אַז דער טאַטע זייערער איז אַ פרוכטבאַרער מענטש. רייזען איז אַ בפֿרהסיה דיכטער. אָנשטאָט נייע היטלען אָנשטאָט נייע פריזורן (ווי עס טוען אַ טייל יונגע) שאָפט ער נייע קינדער. רייזען גראַבלט נישט אַרויס יעדן גענאַק מיט דינע.. ער רייסט נישט זיינע שטימונגען מיט צוואַנגען. זיינע גייסטיקע געבורטן קומען אָן גרינג און אָן בלוטפֿאַרגיסונג, דעריבער זעט איר נישט, אַז ער זאָל זיינע שאַפונגען אַזוי קאַלטלען־און־פעלען ווי אַנדערע דיכטער. דערבער אַזעלכע נישט־גלאַטקייטן ווי: „אָנשטאָט אַ קוואַל, גענפינסט אַ שטיין (בלעטל 10) — וואָס עס מוז זיין „געפינסטו אַ שטיין"...

מיט אַ קליין ביסל אַרבעט האָט רייזען געקענט איבערבויען די שורה, עס זאָל זיך לעזן: „דו זוכסט אַ קוואַל — געפינסט אַ שטיין". און דערפאַר האָט ער אויך אַזוינע נישט־פֿאָרזיכטייטן, ווי דער טאָן־וואַריאַנט אויף זיין ליד „דער העגדער", אויף בלעטל 24, ווו ער זאָגט, מיט פידל־באַגלייטונג:

„שטיל און אומעטיק און שפּעט
האַרץ מיינס, וואָס האָסט זיך צוגעדט?"

וואָס גלייך נאָכדעם ווי.ט זיך זינגען:

„האָט איר נישט אַן אַלטע בעט?
אַלטע הויזן, אַלטע שיך,
אַלעס, אַלעס, האַנדל איך.
האַנדל! האַנדל!"

און וואָס אַ חוץ דעם — איז דער „וואָס האָסט" אַ ביסל אַ שווערפיסיקער. און בעסער וואָלט געווען צו זאָגן: „האַרץ, וואָס האָסטו זיך צוגעדט?"

דאָס ברענגט אונז אויפן אַפּאָריזם, אַז רייזען איז געגליכן צום דייטשן פאָלק. דאָס דייטשע פאָלק ליידט פון ד י י ט ש ן, און אברהם רייזען ליידט אויך פון — אברהם רייזענען... און דעריבער דער פאָלגנדער פערז אין זיין אויסגעצייכנט ליד „אויפן ים":

„וואָס־זשע טרייבט דיך, וואָס־זשע יאָגט דיך
אין דער וועלט אַלץ ו י י ט און ווייטער?
זוכסט אַלץ נייע, ברייטע הימלען,
מיינסט, אַז דאָרטן איז עס הייטער?"

(מיטן ניגון פון „מה קא משמע לן").

אָנשטאָט „ו י י ט און ווייטער" האָט רייזען זייער ווויל געקאָנט זאָגן „ווייטער, ווייטער" און אָנשטאָט „הייטער" האָט ער געקאָנט זאָגן „יעפריייטער" אָדער „צוגספירער". ביידע זענען כמעט דייטשע וועלטער, און דאָס ערשטע איז פונקט אַזאַ גוטער גראַם ווי „הייטער".

רייזענס שטעלונג צו וועלטער איז בכלל אַ פיינטלעכע. דער „פאַריין צו באַשיצן אומשולדיקע וועלטער" האָט באַדאַרפט זען עפעס טון. רייזען נעמט למשל, אַזאַ קורץ־און־אומשולדיק וואָרט ווי „ווהין" און מאַכט דערפון אַ „ווהין"... רייזען האָט אויך אַ שוואַלקייט צו אַזוינע קייזערקעניגלעכע וועלטער ווי „זעגענען", „זעעלע", און אויף בלאַט 34 וויל ער „בלומענדופטן שפירן".

רייזען איז, דאַנקען גאָט, נישט קיין פראָפעסיאָנעלער דענקער. ער דענקערט נישט. ער לעבט א י ן דעם גרויסן וועלט־געדאַנק, און פרווט זיך אין אים צו אָריענטירן. פרווט געפינען אַ זין אין דעם „הערבסט־שמייכל", וועלכער פאַלט אויף הוילע פעלדער" (13), פרווט פאַרשטיין די נוצלעכקייט פון דער גאָרטנרויז:

„דיך אָפריסן פלאָגט דאָס געוויסן
דיך נעמען אין האַנט איז אַ שאָד."

און וועגן ליבע:

„אַך, נאָר דאָס איז ליבע,

איבּיק זוך זי — זוך!
ווי עס ווערט באַשריבּן
אין אַן אַלטן בוך"...

און נאָך אַמאָל די שוועריקייט פון אַ געלאַנגווייליקט גרויסשטאָט־טיש האָרן:

„אומעטיק, מיידל, צו לעבן אַליין.
קאָנסט אפשר קומען צו מיר,
מיין צימער איז אָרעם, מיין צימער איז קליין,
האָט אַ באַזונדערע טיר,
האָט אַ באַזונדערע טיר,
נאָר קיינער, אוי, קלאַפט נישט אין איר!"

וויפל אידעלע שיינקייט! וויפל מוזיק! און וויפל פיינע געדאַנקלעכקייט. אָבער דאָרט וווּ אַן אַנדערער גיט די געדאַנקען אויפגעלעזטערהייט, גיט רייזען דעם פרעפאַראַט — דאָס ריינע גענפּל, אָדער די שטימונג, וואָס מוז ערשט צעפּירט ווערן דורך דעם פאָפּולערן געדאַנקען־וואַסער, כדי צו ווערן דאָס, וואָס דער צייטונגס־לעזער רופט „פּיקאַנטיע".

רייזען איז אפשר דער גרעסטער גרוס שטעלער אין דער יידישער ליטעראַטור: צווישן די עלטערע יידיש דיכטער איז רייזען אפשר דער ערשטער, וועמעס שרייבן האָט זיך פעסט אָפּגעריסן פון דעם תּלמודישן שטייגער פון מאָראַליזירן, פון שטראָפן, פון מוסרן.

רייזענען דאַרף מען נישט לעזן מיט רש"י אָדער מיט שפתי חכמים אָדער מיט תּרגום־בעל־מחשבות־קאָמענטאַרן, אָן וועלכע די „יונגע" קאָנען נישט אָפּגעשאַצט ווערן. רייזענס טאַלענט איז נישט דורכגעגאַנגען די אוניווערסיטעט פון קלאַסיזם. אדרבא, ער האָט געגעבן דער אַקאַדעמיע אַן ערציונג, ער האָט זי געגומען אין חדר אַריין, צו זיך זעלבסט.

רייזען זינגט נישט פון לעבן, נאָר ער זינגט פון זיך דאָס לעבן אַרויס. רייזען איז דער דיכטער מיט אַ געבורשטיין. מיט אַ היים ערגעץ־ווו. ער איז אַ קינד פון טאַטע־מאַמע — אָבער ניטש קליינשטעטלדיק. די קליינשטעטלדיקע „וועלטבירגערלעכ-

קייט", וועלכע מ׳קאָן אַרויספילן פון די מאָדערנע דיכטער איז אים פרעמד. רייזענס נשמה איז אַ גרויסשטאָטישע. בענקט זי נאָך דעם קליינעם שטעטל, נאָך דער פאַרשאָנקייט, נאָך דעם פרימיטיוון לעבנס־אויסדרוק. ווייל:

„מיר שטאַמען אַלע פון אַן אַנדער וועלט..."

די וועלט פון עלעקטרישע שילדן איז נישט אונזערע. און די שטיי־קראַגן־ציוויליזאַציע איז נישט קיין יידישע. ווייל:

„מיר זענען פון וועלט די פרושים,
אויף „טעג" ביי די פעלקער באַשטעלט.
דאָ מאַנטאָג, דאָ דינסטאָג, דאָ מיטוואָך
אַ שבת — אַ שבת נאָר פעלט..."

רייזען האָט וויניק קאַפריזן. דאָס געפעלט מיר נישט. אַ דיכטער דאַרף זיין קאַפריזנע — אַזוי ווי איך, און ער דאַרף נישט געפעלן וועלן די לעזער. רייזען געפעלט די לעזער, אָבער נישט דערפאַר וויל ער איז אַ גרויסער דיכטער, נאָר כאָטש ער איז אַ גרויסער דיכטער. דאָס אמת־גרויסע און אייביקע אין רייזענס דיכטונג ווערט זעלטן פאַרשטאַנען. דאָס איז אַ שטיקל טרייסט. די רייזען־לידער, וואָס ווערן געזונגען פונם עולם, זענען בכלל נישט זיינע בעסטע (מיט דעם אויסנאַם פון „מה קא משמע לן"). זיינע בעסטע לידער זענען די גלעבטע לידער, נישט די געדיכטעטע — נישט די באַלאַדן א. אַז. וו. רייזען דאַרף נישט דיכטן. זיין נשמה איז אַזוי פאַרבענפּל און אַזוי רייך אין עמאָציעס, אַז ער דאַרף נאָר געבן זיך זעלבסט. דער־ריבער זענען זיינע בעסטע לידער די לירישע, פון בענק־שאַפט, פון אייביקן רחמנות, פון פיעטעט, פון שטילער רעזיג־נאַציע. און דערביבער שרייבט רייזען אין „פוילן־טאָג", וועו פוי־לישע טעלטער גייען אום זאַמלען מלחמה־נדבות:

„איך האָב פאַרגעסן אַלע לערן,
וואָס מ׳האָט געפלאַנצט אין זיי, אין מיר;
איך האָב געזען בלויז חורבות־הייזלעך,
אַן אָרעמע פויערטע ביים טיר"...

רייזען שפילט נישט דעם מלאך פון רחמנות. רייזען פאָזירט

נישט. רחמנות, לִיבשאַפט און בענקען זענען זיינע טיפסטע סענטימענטן. רייזען זעט די קרומקייטן פון לעבן אַזוי ג ר אָ ד, ווי קיינער נישט פון אונז. מיר זעען אַלצדינג קרום און ווינקלדיק, — ער, רייזען, זעט אַלצדינג רַאַציאָנאַל און פון וואָרצל אַרויס. זאָגט ער צו די קינדער:

„אָנשטאָט געלט, האָט ער נאָר שערבעלעך.
וואָס־זשע זאָל אייך, קינדער אַרן?
מיט די עלטע געלט די קערבעלעך,
שפּילן זיך נאָר גרויסע נאַרן...“

אָדער אויף בלאַט 11:

„ווי קליין איז דאָס טייכל געווען,
און רויק זיין וועג זיך געגאַנגען,
קיינמאָל געהאַט קיין באַגערן
דעם ים, דעם אקינוס דערלאַנגען...“

רייזענס פעלערן זענען, דערהויפט, אין דער קאָנסטרוקציע פון פערז און אין דער שפּראַכלעכקייט. אַזוי, למשל, אין שייגעם ליד „די צויבערין“ זינגט ער: „דער קאָזאַק פאַלט צום קערפער צו, און קריצט די ציין „ווי פאַלש ביסט דו“. בעסער וואָלט געווען, ווען אָנשטאָט „ווי פאַלש ביסט דו“, זאָל זיין „דו פאַלשע, דו!“ אויף בלאַט 138 האָט ער אַזאַ וואָרט ווי „ג אָ ט ע ס פ ל ו ך“, אויף בלאַט 142 האָט די שמחה „דערגרייכט דעם ה י י ס ע ס ט ן גראַד“. אָבער דאָס איז אַלץ גאָרנישט. וויל וואָס איז דיכטונג? וואָס איז קונסט? אַ שפּיל! און ווער קאָן דאָס זאָגן ווי אַזוי מ׳דאַרף זיך שפּילן? און צו וואָס שלייפן די פערזן און פאַרלירן איבריקע צייט?

„דען די קינדער שפּילן,
ביז ס׳פאַרגייט די זון,
און זיי גייען שלאָפן,
ס׳איז קיין בייז דערפון...“

עס זענען פאַראַן ביכער, וואָס זענען קלוג און עס זענען

פֿאַראַן ביכֿער, וואָס מוזן קלוג געלעזן ווערן. די ערשטע זענען קלוג דערפאַר, ווייל זיי דריקן אויס קלוגהייטן, די אַנדערע זענען קלוג דערפאַר, ווייל זיי קענען קלוג—שווייגן. קלוג באַהאַלטן זייער חכמה.

די ערשטע ווערן שיין פֿאַרשטאַנען, די אַנדערע ווערן שיין דערטראַכט. ביים ערשטן האָט איר ס׳געפיל, אַז איר פֿאָרט זייער גיך, אַז איר ווערט ערגעץ אָנקומען. ביים צווייטן האָט איר ס׳געפיל, אַז איר שטייט וווּנדערבאַר שנעל, אַז אייער נישט אָנקומען־צום־אָרט איז אַזאַ אינטערעסאַנטער, אַזאַ טיפֿער, אַזאַ אַרום־זיך זעלבסט־דרייענדיקער, ווי דאָס לעבן, ווי דער טויט, ווי ביידע אינאיינעם.

רייזענס ווערק זענען מיט טאָפּלטע רעלסן. זיי גייען און קומען אין דער זעלבער צייט. איר פֿאָרט און איר האָט הנאה פון דער גלאַט־אָארנדיקייט, פון דעם מעסיקן טעמפּ, פון דעם פיינעם נשמה־קלימאַט, פון דער גרויסאַרטיקער ווייכקייט פון דעם וואָגן, פון דער נאַטורס שיינע פֿראָווינצן, פון דעם לעבנס קונציקע אונטערוועגן, וועלכע צעטיילן זיך אין אַלערליי פלומרשט זיגזאַגישע גענג און קומען זיך צונויף, כדי זיך ווידער פאַנאַנדערצוגיין.

רייזען שרייבט אַ סך. און אַ סך מער ווי דאָס. ער שרייבט און ער צ ע ש ר י י ב ט דאָס שוין־עטלעכע־מאָל־אָנגעשריבענע אויף זייטיקע, גאַנץ־דינע שרייבונגען, וועלכע קומען זיך צונויף ביי אַ געוויסן טערמינוס, — ביי דעם אַטאָם פון הילפלאָזיקייט, ביים יידישלעכן טיפן רחמנות, ביי דער ווייט־צעקנעפלטער מענטשנליבע, און דאַן צעפאַלן זיך די אַזוי אויך ווייניק ניאַגאַרישע מאָטיוון — אויף קלענערע, גראָערע אונטער־שטראָם־וואַריאַנטן, וואָס פלייצן צוועק אַהין־אַהין, פון וואַנען זיי זענען געקומען.

מיט רייזענען איז גוט צו פֿאָרן. ער פאַרמאַטערט נישט מיט האַלבע ווערטער. ער אויגלט נישט מיט די אויגן, ווי אַ פאַשליטערישער משיח. ער גייט נישט אויף האַרטשטיינער־דיקע וועגן צו דער אומבאַקאַנטער מורא־אָנווואַרפנדיקער הויכקייט.

ער פירט אייך נישט אין די פינסטערע שאַכטן, וווּ עס ליגן די קערנער פון דעם טונקעלן פלאַקס, פון וועלכן עס ווערן געשפינען די טעג פון אונזער לעבן. ער איז נישט קיין באַרג־ק׳עטערער, אונזער רייזען. גייט איר מיט אים, האָט איר נישט דאָס פאַרגניגן, וואָס קומט פון גייסטיקן פאַרמאַטערט־ווערן — וויי, צום בישפּיל, ביי בערגעלסאָנען. גייט איר מיט רייזענען גייט איר נישט גיך און נישט פּאַמעלעך. איר ווייסט, אַז ער — דער גוטער רייזען — גייט שוין פּאַר אייך. ער וועט שוין מסתּמא ערגעץ אָנקומען, און אויב נישט — אַרט אייך אויך נישט. וויייל וווּ רייזען זאָל נישט גיין, נעמט ער מיט זיין וועטער. וויייל רייזען איז דורכויס ד ר ו י ס ן — שיינער, וווּנדערבאַרער דרויסן, פון וועלכן מען קאָן נישט אַרויס און נישט אַריין.

רייזען איז נישט קיין א נ ט ד ע ק ע ר, ווי קאָלומבוס, נאָר אַן ערפינדער, ווי עדיסאָן. ער לאָזט זיך נישט אַוועק מיט אַ זעגל־שיף אויף די ימים־אָקעאַנען, כּדי צו געפינען אַ נייע וועלט.

ער זיצט ביי זיך אין דערהיים און ערפינדט אַלערליי אינפאַלן. פאַלט אין אים אייַן די טעמע „מוטער רחל", טוט ער זי אָן אין אַ צייטיקן און זייער לירישן אַנעקדאָט און — סע ווערט דערפון אַ שיינע און האַרציקע זאַך. רייזען קריכט נישט אַדורך דורך זיין טעמע, און קומט נישט אַרויס דורך דער א נ ד ע ר ע ר זייט, נאָר פ א ר ק ע ר ט, ער ציט די טעמע דורך דורך ז י ך. ער לייטערט זי מיט זיין ווילן, ער פילטרירט זי דורך זיינע נישט־אינם־לעבן־איבערזעצטע־וווּנטשן. און דערפון קומט אַרויס אַ געמיש פון קלוג־פאַרצווייפלטע זשעסטן און הנעוודיקע פאַרליבטקייט אין לעבן, גלאַט־אַזוי. אפילו אָן חתן־מתּנות.

רייזען איז נישט קיין ז ו כ ע ר פון נייע וועגן, נאָר — אַ פאַרלירער. קומט אים אַנטקעגן אַ נייער וועג, לאָזט ער אים איבער אין דרויסן און פאַרלירט אים אין דער ריזיקער דרויסנ־קייט פון זיין סטיל, פון זיין פאַרענדיקטקייט.

געקומען די רעוואָלוציע פון יענע יאָרן און מיט איר די

קרומקייט, די פאַנאַטישקייט פון די נייע רויטפאָניקע חסידים. האָט רייזען געלאַכט, — געלאַכט ווי אַ גרויסשטעטיקער מענטש און ווי אַן ערפינדער, וואָס אַז ער ווילט קאָן ער ערפינדן אַ נייע סאָרט מענטשלעכע „נאַטור", וואָס זאָל זיין ווייניקער פאַר־ויקלט, וואָס זאָל זיך לענגער טראָגן און וואָס זאָל קאָסטן בי־ליקע.

רייזען איז אפשר דער איבישסטער דיכטער, וואָס מיר האָבן. רייזן גיט זיך — ניין, ער שענקט זיך אַוועק כמעט אומזיסט, צו שפּאָט־בילליקע פרייזן. ציטערט אין אים די פיינע סטרונע פון סימבאָל — פאַר פיזיאָלאָגישט ער אָפּט דעם דאָ־זיקן קלאַנג. גיט ער עס אין אַ ראַמל. אין אַ זיבערער פּאָרם. מוז דער קלאַנג ערשט אַ נאָכקלאַנג באַקומען, כדי צו ווערן דאָס, וואָס דער דיכטער האָט געוואָלט ער זאָל זיין. מוז ער האָבן אָן־אַ־שיעורדיקע דיסטאַנץ. אָבער רייזענס פיין־סימבאָלישע זאַכן, ווי „אייזן", „דעם זיידנס לאַמטערן", זענען צו־פיל־פאַר־ריגלט, צו־פיל־פאַרענדיקט, אַז זיי זאָלן לאָזן אַן אָרט פאַר דעם שטיל נאָכקלאַנג, וואָס קומט פון די וועלטן אומבאַקאַנטע, פון וועלטן נישט אויסגעמאָסטענע.

* *
*

האָב איך געלעזן זיינע פיין־ליטעראַרישע ווערק ביים ברעג ים. האָט אַ טיפער אומעט אויף מיר געווייט: — פונם ים און פון רייזענס דערציילונגען. האָב איך אַרויפגעשמייכלט צו גאָטס הימל און געפרעגט: וואָס איז, אַ שטייגער, ווערט רייזענס אַ מענטש, נאָכדעם ווי מען האָט אים באַשריבן? צומביישפיל, און אַז עס האָט געטראָפן אַזוי, און אַזוי? צומביישפיל, ביסטו דען, מיין ליבער רייזען, מחויב אַלע דיינע שטילגייענדיקע מענטשן מיט דיין אייגענער קינסטלער־נשמה אָנצוטון און זיי מיט פרעמ־דע נעמען אָנצורופן? צומביישפיל, צו וואָס דאַרפסטו עס? פאַר־וואָס גיסטו נישט — ווי אין דיינע לידער — זיך אַליין אין דער אַליין־איקסטער פּאָרם, וואָס עס איז נאָר מעגלעך? פון וואַנעט ווייסטו (איך רעד פון מיין א י י ג ע נ ע ם, העכסט־פער־

זענלעכן שטאַנדפונקט!), אַז דיין העלד הייסט אַזוי און אַזוי? און פאַרוואָס, אָ, פ א ר ו א ָ ס טוען זיי אַלע באַגיין אַזעלכע העלסט־געווינלעכע, דאָך העלסט־באַשרייב, עלע זאַכן? צומבייַשפּיל, פאַרוואָס איז נישט זייער לעבן אַזוי לאַנגווייליק און אָן אינטערעסאַנטע אינצידענטן וויי... מ י י נ ס, ווי י ע נ ע מ ס?

רייזענס ביכער זענען אַזוי קערנדיק און נוצלעך, ווי זיי זענען שיין און אַזוי אויפריכטיק, ווי זיי זענען פול מיט אייַדעלן הומאָר און מיט מאָטיוו־פאַרביקייט. נאָר די מענטשן — די מענטשן זענען, די נישט־אַנטדעקטע, נאָר ערפינדענע מענטשן, אין זייערע גלייכע גענג, אין זייער אלטער־מענטשלעכקייט, אין זייער בענקען נאָך דעם בייסל גליק, וואָס אָך! וועלן זיי עס שוין געניסן? — די דאָזיקע מענטשן, זאָג איך, האָב איך נישט זייער ליב. זיי זענען מיר נישט געווג פרעמד. איך קען זיי כמעט אַלע פערזענלעך.

רייזען דער קינסטלער קאָן ערפינדן דאָס א ו מ ג ע ו ו י נ־ל ע כ ע, אפילו אין דער געווינלעכסטער זאַך, אָבער רייזען דער שרייבער פאַרגעווינלעכט אַלצדינג, מיט אַן אָנהויב און אַ סוף און אינדערמיטן, און דאָס איז אַ שאָד!

יוסף יפה

לידער. אַרויסגעגעבן פון ס. גורעוויטש.

אין זיין האַרט־עבריידיקן „אַריינפיר" צו יוסף יפהס לידער, זאָגט אונז דער אַריינפירער, דוד פּינסקי, אַז יוסף יפה זינגט דערהויפּט פון ליבע, אַז ער יוכּצעט פון ליידנשאַפט, אַז אין זיינע לידער איז נישטאָ קיין אָנגערוקטקייט אָדער עפּעס געוואָלטס, אַז זיי זענען שקאָצעקיוואַטע, אַז ער איז אַ גאַזאַלבטער פון גאָט, און אַז ער (פּינסקי) האָפּט, אַז יוסף יפה וועט אייגעמען די שטעלע אין אונזער ליטעראַטור, וועלכע ער פאַרדינט. אָבער וואָס פאַר אַ שטעלע יוסף יפה פאַרדינט „אייגנצונעמען", זאָגט אונז נישט דער אַריינפירער. מיר שטויסן זיך בלויז אָן, אַז ער דאַרף אייגעמען די שטעלע פון דיכטער, וואָס זיין ספּעציאַליטעט איז ליבע. דאָס הייסט: דיכטן דיכטער ער וועגן פאַרשיידענע אַנדערע ענינים אויך, נאָר די ליבע — דאָס איז זיין שטאַרקע זייט, זיין פעלזן פון גיבראַלטאַר, זיין פאַנאַמאַ־קאַנאַל.

מע גיט זאָגט וועלן, און טאַקע דאָ־אָ, אין מיטן דרינען, אַז איך האָב נישט ליב די דיכטער, וואָס ספּעציאַליזירן זיך, וואָס פירן אין אין דער דיכטונג די אַמעריקאַנישע מאָדע פון אייגנטיילן די אַרבעט אין סעקציעס — כדי עס זאָל גיין שנעלער. דיכטונג איז נישט קיין שניידעריי, וווּ איינער ספּעציאַליזירט זיך אויף אָנייען קנעפּלעך, און אַן אַנדערער ספּעציאַליזירט זיך

אויף מאַכן אַרבל. איך האָב מיין חשד אויף אַלע דיכטער, וואָס פאַרלאהקאפילאָוויצן די ליטעראַטור, וואָס שרייבן בלויז קינדער־לידער — וועגן קינדער ביז פערצן יאָר. אָדער שרייבן בלויז ערינערונגען פון ארץ ישראל, אָדער באַשרייבן בלויז יידן מיט שוואַרצע בערד און נישט קיין אַנדערע.

דער אמתער דיכטער, פונקט ווי דער אמתער שנײדער, מאַכט אַ גאַנץ שטיקל אַרבעט. ער קאָן אויך באַזינגען אַלע טיילן פון דעם מענטשנס נשמה, אַלע אירע רעגונגען, אירע קאַמפן, אירע חלומות. ער איז אפשר נישט אַזוי „עפּישיענט" ווי דער סעקשאָן־דיכטער, נישט אַזאַ שנעלער באַלמעלאָכע, אָבער ער איז גרינטלעך, ער איז דורכויסיק, ער איז אַ געזנדיקטער לידער־מאַכער, וועמען איר קאָנט לאָזן רופן צו זיך אַהיים און זיך הייסן נעמען די מאָס אויף אַ גאַנצן נשמה־אַנצוג — פון אַ קראַוואַטל, ביז אַן אויבער־ראָק, ביז אַ פוקסענעם טולים.

יוסף יפה, אַלס ספּעציאַליסט אויף ליבע, איז אָבער אַן אָפּשטאַמלער פון אַרב. ער שטאַמט פון אַרב, ער איז אַן אוראיניקל פון רבנים און — מיט דוד פּינסקיס אייגענע ווערטער — „דער שפּראָץ פון לאַנגע דורות רבנים ביז צו רב מרדכי יפה, דער בעל־הלבוש". און אַלס אַן אָפּשטאַמלער פון אַזאַ גאָלדענער פּאָן, איז עס אפשר געווען אַ טעות פון יוסף יפהס זייט, וואָס ער האָט זיך ספּעציאַליזירט אויף אַזאַ נישט יידישע זאַך ווי ליבע.

יפהס לידער האָבן דעם נאָכקלאַנג פון אַ זעלבסטגעמאַכטער אַלטמאָדישקייט, וועלכע האָט נאָך נישט דעם ריין פון טראַדיציע, דעם כישוף פון דיסטאַנץ. יפה זינגט וועגן זיין זינגען, אויף אַזאַ אַלטמאָדיש־יידישן אופן, קלאָגט זיך, אַז מ'לאַכט פון זיין מוזע, רעדט פון זיין ליבלעכס ליד, און פרייט זיך, אויף בלעטל 75, ווען ער גיסט זיך צוזאַמען מיט זיינע טענער און „הילכט אין די פרעכטיקע שירים פון הערלעכן, הימלישן רוים". נאָר פלוצלינג ווערט אַלץ פאַרשוווונדן. יוסף יפה ערוואַכט פון זיין טרוים (אַ גראַם צום פריערדיקן „רוים"), אָבער

ביי אים אין האַרצן בלייבן פיל טיפע סימנים:

„דאָס זענען די טענער, די לידער,
און זיי גיס איך אויס אויף פאַפיר.“

שוין באַלד פון אָנהויב פון זיין בוך רעדט יוסף יפה וועגן „לידער קינדער“. אויף בלעטל 19, האָט ער אָפט אַ „לידל־קינד“ און זיין לעבן איז ליב און לינד. אויף זייט 21 זינגט ער זיך זיין לידל און איז לוסטיק. זיין גאַנצער טאָן איז אַזאַ פראָפעסיאָנעל־דיכטערישער, פול מיט די ספעציעלע ליידן פון דער פראָפעסיע, מיט די יסורים, וואָס מ׳שטייט זיך אויס פון דער מוזע און פון דעם צער, וואָס מען מוז אַמאָל נעמען אַ שפּאָג! נייע שורה און זי צעשפּאַלטן אין מיטן, כדי זי זאָל ארייַנגיין:

„זאָגט מיין ליבסטע: ס׳איז מיר שטאַרק
טרויעריק צו מוט...“ (43).

אָדער:

„איך קוק מיין ליבסטע אין געזיכט
און גאַנץ פאַרוונדערט. גאָר
אין גאַנצן איז דאָס שוועסטערל
נאָר ייִנגער מיט צוויי יאָר.“ (54).

אָדער:

„און איך גיי דאָס פון מיין ליבער
דאָבעלען אַצינד.“ (51).

אָדער:

„אין מיין האַרצן ציט און בלאָנדזשעט
אום אַן אומבאַשטימטער טאָן.“ (37).

אָדער:

„הוררא, אך! אָט קומט זי, אָט איז זי שוין דאָ,
אָ, נחת, מיר זעען אונז ווידער.“ (40).

יוסף יפה איז זיך באַווּסט יעדע רגע פון זיין שרייבן, אַז ער שרייבט. און אפילו מיט זיין אומשולדיקן פעטער, פון בלעטל 46, האָט ער אויך אַ שמועס מכח זיינע לידער־קינדער. און דער פעטער — ווי אַלע קאָנסערוואַטיוון פעטערס — זאָגט

אים, אַז לידער מוזן זיין הייסע, יידישע און רעכטע, און זיינע (יפהס) לידער האָבן גיפט, זיינע לידער זענען שלעכטע. נאָר יפה קימערט זיך נישט שטאַרק. זאָל דער פעטער, טראַכט ער, ווערן קעלטער. דאָבע, דאָבע קריגט אים האָלט, דאָבע, דאָבע קריגט אים העלטער.

ס׳איז באַקאַנט: די עלטע־זשענטעלמאַנישע מאַנירן געפינט מען נישט ביי די זשענטעלייט, נאָר ביי זייערע דינער. טאַנץ־פראָפעסאָרן און לאָקייען האָבן די פיינסטע מאַנירן אין דער וועלט. אין אַן אַריסטאָקראַטיש הויז איז קיינער נישט ווייניקער אַריסטאָקראַטיש ווי די אַריסטאָקראַטן זעלבסט. און אַזוי־ביז אַ געוויסער מאָס — איז אויך אין דער וועלט פון שורות־און־אותיות. דער אמתער דיכטער פירט זיך נישט אויף דיכטעריש, האָט נישט קיין דיכטערישע מאַנירן, רעדט נישט פון זיין מוזע, איז נישט פראָפעסיאָנעל.

און וועגן יוסף יפהס ליבע־לידער: דאָס זענען נישט קיין ליבעס־לידער. נאָר לידער־ליבעס. ליבעס, וואָס ווערן געפירט ספעציעל צוליב דעם, אַז מ׳זאָל זיי קאָנען אויסדריקן אין .ידער. אמתע .יבע שטאַמלט, רעדט נישט־קלאָרע רייד, זינגט מיט די אויגן, קומט דאָס אַרויס נישט דייטלעך, פאַר־נעפּ.ט. אָבער יפהס ליבעס־לידער זענען העל, ווי זייגער צוועקף בייטאָג, און זייער פייער איז נישט קיין הימל־פייער, וואָס פאַלט וו ע ס פאַלט, נאָר אַ גוט אָנגעשטעלט הויז־פייער, מיט אַלע געמיטלעכקייטן פון קלאַנג און מעטער, מיט אַלע קאָמ־פאָרטן פון פאַרענדיקטקייטן, פון אָפּגעקייעלעכדיקע אַפּאָריזמען.

ער זינגט:

„ווי איך האַס אייך, ווי איך ליב אייך
הייסער אימער, שטאַרקער אימער,
פאַלש — געטרייַ, גאַל — פאַרזיסטע,
גאָט פאַר... (אָנמערקונג פון מ. נאדיר: מיינט איר
דאָך פאַר... שאָלטענע, לאָזט זיך אויס) —
גאָט פאַר... ש ט ע ל ט ע פרויענצימער!״ (24).

אָדער אַן אַנדער מוסטער פון יפהס זאַנ פ ט ע, דינע

ליבע, וואָס איז אַזוי יידישלעך קלוג, אַזוי אויסגעמחט — מיט אַ פאַרשאַרצט היטל:

„גאָט געטרייער, ווילסט מיך שטראָפן,
האָסט דאָך וועגן אין אַ צאָל;
שטראָף מיך איינצלווייז מיט הונדערט,
שטאָט מיט זעכצן אויף אַמאָל!..." (21).

אַזוי זינגט יוסף יפה, דער אָפשטאַמלער, פון דורות רבנים. ער זינגט און פאַרטייטשט. ער ליידט און פאַרטייטשט. ער ליבט זיין דאָבעלען (מערקט אייך: אַ געליבטע וואָס הייסט דאָ־בע־לע!) און פאַרטייטשט יעדן קנייטשט פון זיינע ליבלעכע ליבעסגעפילן, און „שטרוי", זאָגט ער „אין האַרץ מיר אויפגעזוכט, אָבער טרייב עס נישט ווייט..."

נישט צו ווייט, אַלץ מיט אַ מאָס, מיט אַ תּכלית. ווילסט, דאָבעלע, אַז דיין געליבטער זאָל זיין אייפערזיכטיק? גוט. אָבער למע"ה, דאָבעלע, אָדער אָ געלע, „שטרוי נישט אין האַרץ צופיל אייפערזוכט." אַ קאַפעטשקע פון צייט צו צייט — מהיכא תתא־אָבער נישט צופיל. און הורא, אך! ווען איך וואָלט כאָטש יגע! ווּוסט, אז אָלגאַ גלעט מיך מיט ליבע, און

ניט נאָר גלאַט אויס מענטשנפליכט...

(68).

וואָלט איך געווען הורא, גליקלעך! אָבער דערווייל —

„צי וואָלט נישט געווען פיל גליכער,
פיל בעסער
־ עס אייבּיק גערעכטן „איך" צו באַצווינגען?"

דער יידישער טרובאַדור, ביי וועמען די ליבע איז, ווי פינסקי זאָגט, אַ האַרצבאַדערפנישס, און וועלכער איז דער שפראָך פון לאַנגע דורות רבנים, וויל זיך נישט אַרײַנלאָזן אויף „גיפטיקע בליקן, וואָס ברענען און שטעכן", און „גרויזאַמע וועלטער, וואָס שניידן ווי מעסער", ער וויל בעסער באַצווינגען זיין „איך" און נישט שטעלן אַ האַרץ אין סכנות, צוליב אַ נישט ווירדיקן שטיקל נצחנות.

בעסער און איינגעגעבענער ווי יפהס לײבעס־לידער זענען זײער גרינג־געמיטיקע זאַכן. אויך דאָ איז ער נישט קיין שטי־פער. אַ שטיפער מוז זיין גרינג אויף די פיס, און יפה איז אַ שווערפיסיקער מענטש, אַ תּלמיד־חכם, אַ זשענטעלמאַן. יפה לײגט צופיל כבוד אויף זיך אַליין, און אויף זיין דיכטונג, צו קאָנען באמת שטיפן, צו קאָנען ווערן לײכטזיניק, נאָנסענסדיק. אָבער ער האָט אַ געמיטלעכן טאָן, אַ רויקן אָבער קלוגן — אפשר אויסגעקלוגלטן, אפשר אַ ביסל צו קופלעטיש, אפשר צו ווייניק מענטשלעך, צו ווייניק פיעטעטפול — (מיכל קאפלאן קאָן דאָס בעסער!) אָבער ס׳איז דער איינציקער טאָן, וואָס ער האָט, ווען־כער איז נישט אָנגעהויכט פון היינריך ה„ פון ראָזנפעלדן („ווי־דער איז אַוועק דער שבת, ווידער קומט די אַרבעטס וואָך„, דערמאָנט אָן „ווידער איז דער מאַי געקומען„, עטצ.) פון ווינ־טשעווסקין („זיי ציען זיך לאַנגזאַם, אָן אויפהער זיך שלעפנדיק... נאָר טרערן רק נייע און ימים אָנשפענדיק„) און די אַנדערע ייִדישע דיכטער — אַזטע און עלטערע.

מוסטערן פון יוסף יפהס בעסטע שורות פון די בעסטע סטראָפן, פון זיינע בעסטע לידער (איך שטרייך זיי אונטער):

„...און ווי ך זי ליב, צו זאָגן איר
דאָס קאָן איך נישט, דאָס פיל איך נאָר.
און פיל זי אויך אַזוי —
ווי ווייל איז מיר!
און פילט זי נישט אַזוי
ווי ויי איז מיר!„ (35).

„מיר זאָלן זיין גליקלעך צוזאַמען
האָב איך זיך געקייט מיט אַ רינג„...
(פונם ליד „די קייט„.)

„דאָך דו ליידסט פון מיר פיל מערער:
ווער עס זינדיקט, דער ליידט שווערער.
ויין און זאָל דיך גאָט דערהערן.

ווייַן און דיר זאָל לייכטער ווערן!

(פונם לידל: „ס׳איז געגנוג!")

נחתדיק און אייגנאַרטיק־הומאָריסטיש זענען די לידער „מיין ווייבס מציאות", „די שטרענגע וואָך", „פאָר איך מיר אין מעמעל", „מיין הינטעלע" (דאָס דאָזיקע לידל איז, ווייזט אויס, דער עלטער־זיידע פון מאני לייבס „יינגל, צינגל, כוואַט". אָדער האָט מאַני לייב געשריבן זיין פאָעמא פריער? ביטע צו ענטפערן, פערזענלעך!) און „דעם שליאכטשיצעס דאַנק"

* * *

שלעכט, אוי, שלעכט, איז יפהס שפראַך, נישט קלאַנגיק, פאַרדייטשלעכט, און סע שמעקט מיט די בראָשורן פון בונד. „מענטשנפליכט", „אַגיטאַציאָן", „ליבלעכעס לידל", „קאפאיעט זיך", „מוזיצירן" „א קוסעל", „ברעגעלע", „אַ מאכלע", „לאַסצענען", „פורפור ליפעלעך" (דער לע און לעך איז בייַ יפהן אַן אָפּטע ערשיינונג!) „יוכצט" (אַ פינסקיאיזם), „שטעלט זי קאַלט זיך אָן", „רייכסט מיר", „זאַנפטע חלומות", „דאַן קומט זי שוין ווייט".

בייַ יפהן זשלכט, און „זיי ווייסן פון ליבע אַ הָאָר נישט". „ראָזן" (אַ גראַם צו „פאַרלאָזן". וועָן ס׳זאָל זיין „רויזן", וואָלט געווען ביטער ווי גאַל!) דאָס לעבן איז בייַ אים „ביטער אַשרעק". אַן אַלט פנים האָט בייַ אים קנויטשן! (נישט קנייטשן, נאָר קנויטשן!) מענטשן ערציילן בייַ אים („ערציילי דאָך, ענדיק דאָך פאַר מיר!" — 98). און אַזוי ווייטער.

דער אויספיר פון מ. נאַדיר: ניין, פריינד פינסקי. יוסף יפה איז נישט קיין ליבעס־דיכטער, צווישן אים און דער נאָך־פלוס־אולטראקייט פון זיין ליבעס־דיכטונג ליגט אַ גאַנצער הינע... אָבער זיינע לייכטע לידער זענען דורכגעטאַפּט מיטן אויער, זענען מוזיקאַליש און ווען זייער לייכטקייט וואָלט נישט געווען אַזאַ אָנגעשטרענגטע, וואָלטן זיי געווען באמת אָנגענעם.

„חרובע וועלטן"

א בוך פון א. ש. זאקס.
„ליטעראַרישער פאַרלאַג".

א. ש. זאַקס האָט מיר פּערזענלעך איבערגעגעבן זיין בוך, שלעכט אייגנעפאַקט, אַרומגעבונדן מיט אַ דיק שפּיגאַל און אויף דעם ערשטן בלאַט, וואָס טראָגט דעם נאָמען־אויפשריפט פונם ווערק, איז געווען פון אויבן אָנגעשריבן:

מאָישע!

נאַדיר!

— א. ש. זאַקס.

האָב איך עטלעכע מאָל געקוקט אויף דעם דאָזיקן אויפשריפט און איך האָב געטראַכט העכסט־פּאָלגענדן, זייער רעוואָלוציאָנערן, אָדער — ווי דר. זשיטלאָווסקי שרייבט — רעוואָלויציאָנערן גע־דאַנק:

„צי איז מעגלעך, אַז אַ מענטש,
וואָס קאָן נישט פאַרפאַסן
קיין קלוגע בוך־אויפשריפט,
זאָל קאָנען אָנשרייבן אַ קלוג בוך?"

אַהא, מירן זען. מען קאָן נישט וויסן. למאי איז ראָלניק אַזאַ שוואַכער בריוו שרייבער? למאי איז מנחם אַזאַ גלענצענ־דער רעדנער? למאי שרייבט א. גלאַנץ אַזוינע פראַכטפולע לייט־אַרטיקלען? למאי קאָן אַש נישט רייטן אויף קיין פערד?

אַזוי האָב איך געראַדט צו זיך אַליין, כדי 1) איך זאָל

נישט הערן די שטימע פון א. ש. זאקסס חרובע וועלטן, וועל־כע זענען חרוב געוואָרן אויף 254 זייטן, מיטלמעסיקער פאָר־מאַט. כדי 2), איך וואָל נישט פאַרנעמען דאָס פּאָרקונען פון זיינע ליטווישע מענטשן, [illegible] זענען — כמעט אויף יעדער בוך־זייט — פול מיט טיפער ליבע צו לאָקשן און מיט דעם ברייטלעך־צעזונגענעם נקבים־גדולים־וקטנים־דיאַלאָג פון בלעטל 16.

עקלהאַפטער מוסטער (נאָכדעם ווי א. זאקס האָט שוין אָפגענקבימט עטלעכע מאָל אין די פריערדיקע שורות):

— רבי!!

— דהינו, וואָס?

— איך ווי, אויף נקבים.

— נקבים גדולים, אָדער נקבים קטנים?

— נקבים גדולים!

זאַקס יידיש איז נישט ניי־יידיש, אויך נישט אַלט־יידיש. עס איז זאַקסיש. אפשר אַנגלאָ־זאַקסיש? אפשר טאָטעריש. קינ־דער זענען ביי אים —

פופענקלעך.
פופציקלעך.
פופציקעס.
האָליפופעס.
פיזאַקעס.
מאַזורקעס.
באיבאקעס.
וועווריקלעך.

אַלצדינג — נאָר נישט קיין קינדער. ביי זאַקס אַ הוס־טענדיקן מענטשן גייט יעדעס „וואָרט אַרויס פון מויל מיט אַ שטיק שלייען" (דערלאַנג מיר די אַמאָניאַק טראָפן, ליבע פרוי!)

א. ש. זאַקס איז נישט קיין דיכטער. ער איז, פאַרקערט, זייער אַ פּאָפולערער וויסנשאַפטסמאַן. פון אַזאַ איינעם ווי ער, האָט מען געמעגט ערוואַרטן, אַז די גראַמאַטיק וועט ביי אים

זיין הייליק און אָפּגעהיט. אָבער — הויכפּאָעטישער טאָן — וואָס זאָל זאָגן דער מענטש, וועמעס הונגעריקע אויערן וועלן גע־שפּייזט אויף אַזוינע ווערטער, ווי „ער האָט אונטערגעטונקט מיידלשע הערצער“ (אָנשטאָט פאַראונטערטענקט), און „אונטערגעשטאַנענער משרת“ (בלעטל 79), און וואָס זאָל טון דער מענטש, וואָס גלויבט נישט, אַז אַלע ליטווישע יידן גיבן זייערע שבת־אורחים צו עסן אַ גרויסע זילבערנע שיסל מיט לאָקשן? וואָס זאָל טון (אָ, מיר וועלן געהאַסט און געטריבן!) אַ מענטש ווי אין, אַן איידל קינד, אַ שטיקל אפיקורס, וואָס גלויבט, אַז זאַקס וועלטן זענען ערשט חרוב געוואָרן דורך זאַקס בילדער, וועלכע זענען פלאַך אין אַלע דריי דימענזיען? וואָס זאָל טון דער נישט גלויביקער, וואָס האָט, אַז זאַקס וועלטן וועלן — פון דעם אמתן קינסטלער — מוזן צוערשט אויפגעבויט ווערן, כדי מען זאָל זיי קאָנען קינסטלעריש חרוב מאַכן?

זאַקס „חרובע וועלטן“ זענען נישט קיין בוך, נאָר אַ ריזיק לייט־אַרטיקל, מיט בראָנשן אויף דער פראָווינץ און אַלס לייט־אַרטיקל איז עס שוואַך געשריבן. אַ גוטער לייט־אַרטיקל־שרייבער וועט נישט זאָגן, אַז „דער קעלמער מגיד האָט שטאַרק יב געהאַט די יידן. ער האָט זיי געוונשן גליק“ (109). אַ פאָרזיכטיקער פובליציסט וועט נישט זאָגן, אַז נאָך מנחה האָט די זון „אָנגעפאַנגען צו ליענען“.

זאַקס בוך איז נישט שלעכט געשריבן — עס איז אויב ער הויפט נישט געשריבן. עס איז גאָר גוט ביי אַ שבת־טיש נאָכן עסן, בשעת מען שטעכט זיך די ציין, און מען גע־ניצט געמיטלעך צווישן די פינגער. עס איז דאָס אומגעשריבנס־טע בוך, וואָס מיר האָבן וועלן־עס־איז געלייענט! עס ערקלערט נישט די וווילע שיינקייט פון אונזערע מנהגים — נאָר פאַר־קערט. עס אַנטקלערט, עס צענעמט — בדרך משל — דעם שיינגעשניצטן ארון־קודש פון אונזערע לעבנספּאָרמען, און גיט אים איבער, אין קליינע, נישט צונויפגעשלאָגענע, וואָכעדי־קע שטיקער פון פאַריצחק־אבנטער באַגייסטערונג פאַר דאָס אַ.ט־

יידישלעכע, פאר דאס קלויזלעכע, פאר דאס בטלנישע, פאר דאס ליידיקע.

אין די „הרובע וועלטן" דערהויבט זיך א. ש. זאקס צו דער מדרגה פון אַ נאַטור־שילדערער, וואס שילדערט אויף וואס די וועלט שטייט, וואס אַרט עס אים? פרויען ליידן פון שוואַכע נערוון, מאַנסביל שפרינגען פון די בריקן, איטאַליענער שניידן זיך איבער די העלזער, בהורים האָבן חתונה מיט זייער אייגענע כלות און ער — שילדערט מיט אַלע כוחות. ער שילדערט די „ערשטע שטראַלן פון דער מאָרגנזון", ער שילדערט אַ ייד, וואס קאָן נישט קיין עברי און וואס „אַ כתב־יד איז פאַר אים אַ פאַרזיגלטער בריוו" — ער שילדערט מענטשן, וואס עסן לאָקשן און מענטשן וואס שטיין אויף און עסן לאָקשן. ער שילדערט יידישע טעלטער, וואס מען „בארעדט זיי" און יידישע טעלטער, וואס זענען „ריין און אומשולדיק ווי אַ בלום", ער שילדערט יינגלעך, וואס גייען אין חדר אַריין. און יינגלעך, וואס גייען דווקא אין — אַ העלערן חדר אַריין. ער שילדערט זיין אייגענע באַרייזטקייט, און ער שילדערט די גווצַלדיקע נאַטור־שענקייט פון זיין שטעטל, וואס טאַקע „נאָר אַ קינסטלער וואָלט עס געקאָנט באַשרייבן". ער שילדערט ווי פיין און ווויל די ליטווישע יידן זענען און פאַרקערט: ווי אַזוי זיי זענען נאָך אַ סך פיינער ווי דאס! ער שילדערט ווי אַזוי יידן פייערן זייער פסח, מחמת עס איז דער יום־טוב פון פרייהייט, (זע די הגדה פאַר ווייטערע אינפאָרמאַציע!) און ווי אַזוי זיי עסן קניידלעך און מצה און מרור און חרוסת. ער שילדערט ווי אַזוי אום שבועות עסן יידן בלינצעס און תשעה־באב — פאַסטן זיי. ר"ה דאַוונען זיי און יום־כפור בלאָזן זיי שופר. אַנטקעגן־זשע שמחת־תורה זענען זיי דווקא פריילעך און (שטעלט זיך פאָר די איבערראַשונג!) זיי גייען מיט הקפות. ערנוואָרט! חנוכה שפילן זיי אין דריידל און — מערקט אייך! — פורים איז שוין גאָר אַן אַנדער זאַך. גאָרנישט צו דערקענען, אַז ס'איז דיזעלבע יידן!

* *
*

דאָס בוך „חרובע וועלטן" האָט דריי אייגלייטונגען. איינס: „זיטן און מנהגים". צוויי: „ליטווישע יידן". דריי: „שמחות און אבילות". דער יעצטער אָפּטיילן איז אפשר דער בעסטער — כאָטש אויך דאָרט איז אַלצדינג אַזוי בלוט-אָרעם, אַזוי בלאַס, אַזוי נישט-פון-דער-נשמה-אַרויס, אַזוי טאָגיק-פאַרגראָטן, אַזוי אָט-זעץ-איך-זיך-אַוועק-און-גיב-דאָס-אַ-שרייב-אָן. ס'פעלט די נישט-קלאָרקייט פון דעם אמת, די פאַרוואָלקנקייט, דאָס נישט-אויף-אַן-אָרט-שטיין, דאָס זיגזאַגישע, וואָס דריקט מיט זיך אויס דעם לעבנס ריטם, דעם לעבנס פולס, דעם אמת.

אָבער דאָ און דאָרט טרעפט פונדעסטוועגן אַ קאַפּיטל, וואָס איז אָנגעוואַרעמט פון שכלדיקער לידשאַפט פון פאַרגעבונג פאַר דאָס נישט פאַרביקע, נישט-פיקטורעסקע אין אונזער לעבן.

איך ברענג דאָ די בעסטע ציטאַטע פון זיין בעסטן קאַפּיטל „די ערשטע סליחות", כדי מען זאָל נישט זאָגן, אַז איך בין אַ שלעכטער מענטש און אַנטיל ישוש. אָט איז עס:

„ערגעץ וווּ דרייט זיך אַ חולה אויף זיין בעט, וווּ זיינע ווייען לאָזן אים נישט רוען און צעווייגט זיך, ווען צו זיינע אויערן דערטראָגט זיך אבאס אומעטיקער האַרצאָנגנדער (דער „האַרצאָנגנדער" איז איבריק! — מ. נאדיר) פזמון „שטאַרקט זיך לעבודת הבורא!" „שטייט אויף צו די ערשטע סליחות". דער וויגט פייפט און ברומט (דער „פייפט" איז איבריק. — מ. נאַדיר.) און לאָזט אַרויס אַלערליי משונהדיקע קולות. די בלעטער פון די פייכטע בוימער וואַרפן זיך איינע אויף די אַנדערע און סודען זיך. נישט ווייניק פון זיי פאַלן אויף דער וויכער בלאָטיקער ערד. פון דער וווייטנס טראָגט זיך דער רוגזהדיקער גערויש פון די וואַסער אין טייך, וואָס פליסט און פליסט אָן אויפהער, אָן אַ צוועק".

יוסף ראָלניק

לידער, פֿאַרלאַג „אינזל".

אַן אומעטיקער טאָג. מיין לייכטזיניקע נשמה איז קאַלט און פֿאַרנעצט. טו איך אַ נעם ראָלניקס לידער־בוך. סאַראַ שוועסטער פֿאָליאַנט, און אַזעלכע ווייטע גרעסטע־זאַמדיקע ברעגן. אַך, גאָט! פֿאַרוואָס איז דער מענטש נישט אַ ביסל באַשיידענער? פֿאַרוואָס גיט דעד דיכטער פון פול־פֿערזענלעכן אַזאַ גרויסן פּלאַץ אָפּ דעם לייזיקן? די נישט־פֿאַרשריבענע ראַנדן?

יוד ראָלניקס וועג איז נישט אַן אומענדלעכער און פֿאַרשטויבטער מדבר־וועג, וואָס פירט אין ערגעץ נישט, אפילו נישט טיפער אין דער מדבר אַריין, וווּ מען קאָן פון אינטערעסאַנטע, פול־בלוטיקע לייבן פֿאַרצוקט ווערן. זיינע לאַנדשאַפטן: אַזעלכע וואַסער־פֿאַרביקע, אַזעלכע אומאַפּעטיטלעכע. ווער, פרעגט מ. נ., וויל דאָס אַרומוואַנדערן אָן אַ באַשטימטן מאַרשרוט, אָן אַ צוועק? זאַמדיקע וועגן — פּפוי, עס לאַנגוויליקט מיך און איך וויל שלאָפן. זאָל איך דירווינטשן אַ גוטע נאַכט?

פֿערזענלעך: ניט פיין פון דיר — איך אירן דיך נישט — קאָלעגע ראָלניק! (אין דער אויסגעטראַכטער דיכטער־רעפובליק, לכל הפחות, קאָן איך זיך ערלויבן צו זיין אַריכטאָקראַטיש־פיין, מאַנירלעך). פֿאַרוואָס פֿאַרביטערסטו מיר סיעבן מיט דיינע ליטווישע לידער, פון וועלכע עס ווערט אַזוי אומהיימלעך, אַזוי ביטער?

י. ראָלניק! דיינע סטראָפן פאַרשיפורן נישט, און איך וויל נישט נילטער זיין. צו נילטער בין איך דערצו! צו וויניק לופטיקייט איז פאַראַן אין דיינע לידער — י. ראָלניק, מיין פערזענלעכער גוטער־ברודער.

געזאַנג הייסט דאָך ריטם, לופטיקייט, אַ פלינקער האַרץ־ציטער, און דו, מיין געטלעך אומעלטיקער, אַלץ פאַרגראָענדער־יוד ראָלניק, ביסט נישט מוזיקאַליש, נישט אָפּערעטיש. דיינע געזאַנגען האָבן קיין גוטן ריטם נישט. דיין לידער־לופט שטיקט, איז שוואַר, און דיין ליטוויש האַרץ ציטערט אַזוי מעלאַנכאָליש־לאַנגזאַם, אַז מיין אייגן פאַראומערט, אָפּערעטיש האַרץ הויבט אָן לאַנגזאַמער שלאָגן און סוויל זיך אַנטלויפן ערגעץ ווייט, ווייט.

לאַנגזאַם־לאַנגווויליק, ווי די לעצטע טראָפנס פון אַן אויס־געטרוקנטן ברונען־עמער, וואָס הענגט אין לופטן (אין מיינעם אַ ביסל) אָן יעדן ציל און צוועק, טריפן י. ראָלניקס ריין־פער־זענלעכע טרערן; פאַלן אין דער נאַרישער אומענדלעכקייט אַריין און גייען אויס אָן דראַמאַטישע וועלט־עפעקטן

פאַרוואָס ביסטו אַזוי פאַראיינזאַמט — י. ראָלניק, מיין חבר? וואָס פעלט דיר דען? האָסט זיך, כ׳לעבן, געמאַכט ער־לויבן זיין אַ ביסל געזעליקער, קאַלעגיאַל־אָפּערעטישער, האָפּיז־דיקער.

און זאָגן אייך, געערטער י. ריין, אַ כוד? מיר איז וואַ־רעמער אינם קאָרגן שיין פון דעם פרעמדן און פאַרפרעמדענדן מיר־גאַנץ־אומפאַרשטענדלעכן האָפּיז, ווי אין דער איבערפליסנ־דער, קלוגער שניי־ליכטיקייט פון דעם היימישן און איבערדרי־סיק־נאָענטן ראָלניק.

איך מיש די בלעטער און... עס שנייט אַלץ אין ראָלניקס לידער. פאַרוואָס רעכנט נישט אַ ביסל אין דיין היימאַט, ראָל־ניק? פאַרוואָס קנאַלט נישט אַ דונער און דערשלאָגט נישט עט־לעכע פעלד־וואַנדערער? פאָרט פרייליכער!

ס׳איז אמת: שניי־לאַנדשאַפטן זענען קלאָסיש־שטיל, ניר־וואַנא־פאַרחלומט, דעקאָראַטיוו. אָבער נאָר פאַר מענטשן, וואָס

זענען קראַנק ביז נאָרמאַליטעט. איך בין געזונט און דעגענע־
רירט, און מיין בלייך־אַריסטאָקראַטיש בלוט ווערט פון דיין
שניי נישט געוואַרמט, ראָלניק, מיין גרויסער דיכטער! איך זוך—
דעם אָריענט און זיין פּאַרביקע אויסגעלאַסנקייט.

גאַנץ אומעמפּינדלעך ביסטו, י. ראָלניק, — צו דיין מו־
טער־ערד, וועלכע איז אַזוי געשמאַק מיט זון־פּוטער־שטראַלן
באַשמירט. אפילו די ווארעמע גוט־שוועטערלעכע שויסן האָבן
דיר געגעבן בלויז צוויי לידלעך. נישט מער. צוויי לידלעך —
באַ! אויבערפלעכלעכע נאַטורן מיינען, אַז ראָלניק אידעאַליזירט
דאָס קליינע ליטווישע לעבן, אָבער טיפע באַאַבאַכטער ווייסן,
אַז ראָלניקס אָרעמקייט איז נישט קיין לעבנס־אידיליע, נאָר אַ
לעבנס־מאַסקאַראַד, נישט זיין פּראָגראַם־מאַקסימום, אינם לשון
פונם סאָציאַליסטישן וואַנדאַלנטום, נאָר זיין פּראָגראַם־מינימום,
נישט אַ רעכטער טויער צו זיין אייגענער העכסט־אינטערעסאַנ־
טער פערזענלעכקייט, נאָר אַ פאַנטאַסטיש־טירל צו דער גרויסער,
באַנאַלער, אָפּגעשמאַקטער אומענדלעכקייט — אַ פּראָזע, וואָס
איז מיר אַליין אומפאַרשטענדלעך.

י. ראָלניק איז אויך אַ תּנא, אַ וועלט־חכם. וועלט־חכמה?
צו וואָס דאַרף איך זי? און נישט ווילנדיק פרעג איך אַ ביסל
מיט כּעס, צו וואָס רעדט מיין דיכטער אַזוינע טרויעריקע רייד,
זאָגט שלעכטע בשורות; זעט אין גאָטס פאַלאַצן נאָר טריבע
טעג און נאַסע נעכט, ווייטער גאָרנישט. אַ פּראָגע: און וווּ
זענען, אַ שטייגער, די רויט־גליענדע, הויך־לאַנדע, מיידלישׂ־
פאַרפלאַמטע טעג פון גאָטס גרינער, דופטענדער ווייבלעכער
ערד? י. ראָלניק, מיין חבר: דו גייסט אויף בלוטיק־פּאַרבלאָ־
טיקטע, זאַמדיקע, דאָרניקע וועגן, אָבער וער הייסט דיר אַהין
גיין? קום, מיין פרייַנד! טו אָן דיין קעניגלעכן שאַרלאַך־מאַנטל
אויבערראָק און איך וועל דיך אין די ווייניגער־טנער פון לעבן
פירן, און דו וועסט נישט מער איינגעבויגן גיין, און שילטנדיק
גאָט פאַרשווייגן און זיינע מייסטערווערק.

אַך, ראָלניק, מיין גרעסטער דיכטער! עס רעגנט אין
דרויסן. מיר איז שלעכט און אומעטיק. דיר אויך, מסתּמא. דעריבער:

אויסגעלייטערט האָט זיך דער מליצה־הימל פון מיין נשמה. בלאָנדער, לילית־בלאָנדער זעט איצט אויס די אינטימלעכע קאסיא פון מיינע „וועלדע רויזן". איך בלעטער ווידער י. ראָלניקס פרימיטיוו־געבונדענעם, זויבערן נאָך־ניט־גאַנץ צעשניטענעם און פון ברודיקע לעזער־הענט פאַרשוועכטן פאָליאַנט. (אַ גוט אויס־לענדיש וואָרט. הא?) אַלמעכטיק־יידישער גאָט! ס׳אַראַ רחבות, ס׳אַראַ ברעגיקייט! ס׳אַראַ פייערלעך בלענדענדע ווינטער־פייזאַזשן. ווי אַ ליכטיקער זיבער־שוועבט גלאַנצט ראָלניקס עפיגראַמאַטישע שאַרפקייט, זיין שטרענגע חכמה. זיין צנועהדיקע און דעריבער מער פאַרשייטע עראָטיק. און ווי ריינער שניי אויף דעם ברוי־דיק־נאַקעטן פעלד — אַזוי פאַלט זיין נביאהשע טרייסט...

אַ גרויסער דיכטער ביסטו, י. ראָלניק, און אַזוי אייגנ־אַרטיקער פון מיר — וועג איך בין נישט אין בעסטן געזונט. אָריגינעלער פון זיך אַליין, מיין דופטנד־דאָרניקער, הייס־געליב־טער דיכטער!

נישט נאָר דיכטער ביסטו, נאָר אַ פערזענלעכקייט אויך, און זיין פערזענלעך איז שווערער ווי שרייבן פערזן.

דער נישט־איבערטראָפענער דיכטער פון דער נישט־אי־בערטראָפענער טיף־יידישער פערזענלעכקייט — וועלכע איז טיף־גענוג, ווייסט גאָט!

נישט נאָר פון צייט צו צייט, נאָר שטענדיק און כסדר און אויסגעהאַלטן ביסטו י. ראָלניק. דו האַלטסט פון זיך זייער שטאַרק, און נישט פון זיי. גוט, אויסגעצייכנט. אַזוי דאַרף עס זיין. איך און דו — מיר ביידע — זענען גרעסער פון אייך אַלעמען. אַלע דאַפיר! ביסט אומאָנשטענדיק־פריוואַט און צנועה־דיק־אינטים. קוק זיך אָבער צו נאָענטער, דו פעבלהאַפט וועלט־גאַלעריי־געזינדל, דו וועסט אין ראָלניקס גרויסע לידער אויך דיינע איגענע האַלב אומאָנשטענדיקייטן דערקענען. און דיינע באַהאַלטענע פערטל־אינטימיטעטן. דען גרעסער פון דיר איז י. ראָלניק, און אויך פון מיר — וואָס איז גרייס געזונג, אָן צווייפל.

אָבער באַליידיקט זיך נישט, מיינע הערן און דאַמען! אַזוי טוען דאָך אַלע גרויסע דיכטער. זיי האבן אייך גאָרנישט אין זינען— נאָר ז י ך, זיך אַליין. נאָר זינגענדיק פון זיך, זינגען זיי שוין במילא אויך פון אייך, קליינע, אומבאַדייטנדע פּוטער־ברויט־נאַטורן. ווילט איר דאָס גרויסע דיכטער-נביא־וואָרט הערן, גייט נישט צו סאהידן, אויך נישט צו סאַקין, נאָר דירעקט צו האַפּיזן. דיטא י. ראָבניק. ער וועט אייך מיט זיין קאַלטער שניי־איקייט דערוואַרעמען, אייער בלוט דערפרישן. אייך שאַרפּע גע־זאַנגען אין די אָדערן אַריינגיסן. אייער בירגער־בלוט וועט דערפון שיכור ווערן... אייער אָרמזעליקע נשמה וועט פון זיין קליינעם אומטעאַטראַליש ווייזהייטליכטל אַ הילליקן אָפּשיין קריגן, און דער ווין פון אַלטער חכמה וועט אין אייערע בעכערס מליצה־דיק אויפשוימען.

איך זינג: ווי טיף, ווי עלעגיש, ווי אומערשעפּלעך ביסטו, י. ראָבניק — מיין האפיז! אַ קלוגער דיכטער ביסטו, י. האפיז, מיין ראָבניק, און אַ טיפער דענקער, נישט דער טיפּ־סטער פון אַלע נישט־געווועזענע דענקער. — יענע זענען נישט טיף, ווייל זיי זענען נ י ש ט. דו ביסט — ביסטו קלוג. מיין לאָרבער־קראַנץ דיר, י. ראָבניק!

ס׳איז גוט, וואָס דו גייסט אויף זאַמדיקע וועגן! ווען דו וואָלסט נישט געגאַנגען אויף זאַמדיקע וועגן, וואָלט אויך געווען גוט. דער וועג איז דיינער — נישט מיינער. איך וויל מיט דיר נישט מיטגיין. איך האָב נישט קיין צייט. אָבער דו אַליין, דו פּערזענלעכער, וועסט זיכער אויף דיינע גראָע וועגן צום העכסטן דערגיין, צו די אינזלען פון זעליקייט, און האָסטו זיך אַ קליין־ביסל איינגעבויגן צוליב עפעקט — מאַכט עס אויך נישט אויס. איינגעבויגענערהייט גייט זיך זיכערער, פּאַראַדאָקס־סאַלישער.

מנחם

א רינג אין דער קיט.
„ליטעראַרישער כאַרלאַנ".

צו מיין טיערן ישׂשכר־שרייב איך די פאָלגענדע קריטיק אויף מנחמס לידער.

ליבער ישׂשכר! ערשט נעכטן ביינאַכט האָב איך מיט דעם פיינעם יונגנמאַן מנחם פאַרברענגט אויף אַ באַנקעט. מנחם איז אַ גאַנץ לייטישער מענטש — אויפן אויסזען. זיין היטל איז ווייך, דיטאָ זיין כאַראַקטער. אַז ער רעדט — זינגט ער, און אַז ער זינגט — ווײַנט ער. ער איז זייער אַ סימפּאַטיש מענטשל — אַ שטיל־ס. און ווערט ער אַמאָל ווולקאַניש, שפּייט ער מיט וואַטע. פון וואַנען? — פון וואַרשע, אָ, פון וואַרשע?! — יאָ, פון וואַרשע! — אויב אַזוי קענסטו דאָך אים? — יאָ, אויב אַזוי קענסטו אים! — דערזעלבער מנחם — נישט געענדערט זיך אויף אַ האָר! וואָס דערצייל־ט ער עפעס פון דערהיים? אָ, ישׂשכר, וועגן דעם וויל איך טאַקע מיט דיר אַ שמועס טון.

ליבער ישׂשכר! ווי דו ווייסט, בין איך אויך געבוירן געוואָרן — נישט אין וואַרשע, נאָר ערגעץ אַנדערש; וואָס מאַכט עס אויס?! אַ מענטש מוז דאָך וווּ־עס־איז געבוירן ווערן! פונדעסטוועגן, ישׂשכר, זאָג דעם אמת: האָב איך, אַריבערפאָרנדיק קיין אַמעריקע, אַריבערגעבראַכט מיט זיך מיין „היים"? ניין, איך האָב זי געלאָזט אין דער הי־ם. פאַר וואָס־זשע האָט מנחם נישט געטון דאָסזעלבע? וואָרום האָט ער נישט איבערגעלאָזט וואַרשע אין וואַרשע? און פוילן אין — פוילן? און וואָרום שלעפּט ער זיך אַרום מיטן פוילישן וואַרשע אין אַלע

צייטשריפטן? מערק זיך, יששכר, איך האָב גאָרנישט צו פּוילן, איך בין אַליין אויך מער־ווייניקער פּאַרליבט אין די פּוילישע פּאַניענקעס, אין די פּוילישע וועלדער, אין די פּוילישע פּאַרשי־דענע דינגע און אין דער פּוילישער צעקראָכנקייט, וואָס מען רופט דאָס אָן לירוק, אָבער סע מוז דאָך זיין אַ גרענעץ צו פּוילישע ווייכקייט, צי ניין?

טייערער יששכר! מנחם איז ווייך. מנחם איז צאַרט. מנחם איז דעליקאַט. מנחם איז סימבאָליש. מנחם איז מאָנאָגראַמיש. מנחם, זאָגט מען, האָט אַן אויג — ער האָט צוויי אויגן פּאַר פּאַרשיידענע דינגע. מנחם, זאָגט מען, האָט אַן אויער — ער האָט צוויי אויערן פּאַר געוויסע זאַכן. מנחם, זאָגט מען, האָט אַ פּען — אַ גוטע וואָטערמאן פּען. אפשר האָט ער נאָך איינע? וויר ווייסט אים! אָבער ווי זאָגט ערגעץ דער תנא: לא על הלריק לבד יחיה, טוט לעבן, האדם, דער זינדיקער מענטש, ולא, און אויך נישט, על הידעליקאַטקייט טוט לעבן דער מענטש! ולא, און אויך נישט, על היוואָרהאַפטיקייט, לויבגאָטיקייט, לייט־זעליקייט און שרה־בת־טובימדיקייט, יחיה, טוט מאַכן אַ לעבן דער בן אדם מיטן נאָמען מענטשנזאָן. און אפילו אַז סע הלומט זיך אין דער פינסטערניש איר קלאָגעדיק געזיכט (בלעטל 9), איז דאָס נאָך אויך קיין תירוץ נישט, למאי איך אָרעמער, בידי־נער, ניעסטשאַסטנער, אומגליקלעכער מענטש זאָל זיך דאַרפן בלענדן די אויגן אויף צו לעזן אַזאַ מין בריטיקייט און אַזאַ מין — שטראָף מיך גאָט דערפאַר! — לירוקייט.

יששכר! איך שטעל דיר אַזאַ מין פּראָבלעם: זאַנען פערפל קלייניע, נישט־אַנטוויקלטע ליליפוטישע לאָקשן, אָדער זענען לאָקשן הויך־געוואַקסענע, קאָראַסאַל פערפל? מיט אַנדערע ווער־טער: צו וואָס באַגיין אַזעלכע בריוטע, איך־וועל־אייך־נישט־לאָזן־כאַפן־דעם־אָטעמדיקע לידער, וועלכע שמאָלערע לידעלעך זענען אויך נישט שלעכט — אויב זיי זענען נישט שלעכט? מנחמס לידער, ליבער יששכר, דאַרפן געלעזן ווערן נישט פון א י י ן מענטשן, נאָר פון אַ גאַנצן קאָמיטעט. און דער דאָזיקער קאָ־מיטעט דאַרף אָנשטענדיק באַלוינט ווערן פּאַר זייז מי.

מנחמס אַ ליד — אויב מען האָט נישט קיין ספעציעלן קאָמי־
טעט, וואָס זאָל עס לעזן, מוז צעשפּאָלטן ווערן, לכל הפחות אויף
העלפט. ס׳עט גאָרנישט פאַרלירן דערפון. אדרבא. למשל: מיר
מאַכן אַ קנייטש אויף, לאָמיר זאָגן, בלעטל 48. מיר שפּאַלטן
ס׳ליד אַקוראַט אויף העלפט און ס׳לעזט זיך גאַנץ געשמאַק,
לכל הדעות נישט ערגער ווי פריער. אָט איז עס: „אין בלי־
ציקן אָוונט, די פענסטער פאַרהאָנגען, געדאַכט סטרונעס ציטערן.
ציטערן פינגער, און בלייך ס׳פנים, אין שאָטן פון בוימער. ער
וועט אַזוי בלייבן, דער פארהאַנג פאַרהאָנגען, און שטיל מיטן
טאָג וועסטו אים שוין וועלן״ א. אַ. וו.

נאַטירלעך, איז דאָס נישט זייער קלאָר, דערפאַר איז דאָס
אָבער זייער צאַרט, זייער סימבאָליש. זייער תפלהדיק — האַ?
זאָגסט עפעס, ישששכר?

איך זאָל רעדן וועגן מנחמס תפלה־לידער? נו־גוט! אָט
רעד איך: מנחם איז דער מאָדערנער שרה־בת־טובימס אמתער
גאָטספורלטיקייט. אַז מנחם גיט אַ דאַוון אָפּ אַ לידל, איז דאָס
עלט פיטום־הקטורתדיק! פול מיט הדק־היטביזם. און זיין (ווייך)
קול איז גוט צו די בשמים. אַמאָל ווערט ער גאָר גאָלדפאַדנדיק
און ער זינגט: „אַז מ׳בלייבט אַמאָל זיצן אַליין, אין דער נאַכט
פאַרן שפיגל צו לאַנג, קאָן מען אָפט פאַרן שפּיגל דערזען אַלץ,
וואָס קומט נאָר אַריין אין געדאַנק״. אָדער „ציטערסטו? צאַפּלסטו?
צאַפּל און ציטער!״ וואָס קערט ער? מנחם קערט נישט — ער
איז לירישׂ. ער איז אַ ביסל לירישער, ער איז לירישׂ אָן ברע־
גיקייט. פון זיין יעדן ליד טוט טריפן מילך און האָניקדיקייט.

ווען דער רבש״ע זאָל געווען וויסן אפריער, אַז עס וועט
זיין אַ מנחם, וואָלט ער געווען צוגעזאָגט דעם פאָלק ישראל
זיי „אויסצוציען״ פון מצרים און זיי ברענגען אין דעם לאַנד,
וווּ עס רינט מנחמס פאָעזיע.

צום שלוס וויל איך דיר שרייבן, ליבער ישששכר, אַז
מנחם האָט אויך עטלעכע העלסט־וווּנדערבאַרע ידער: „שלמה״,
„פוילן״ און אַנדערע. איך אַליין האָב זיי נישט געלעזן — איך
בין שוין היינט נישט אַזאַ בעל־כח, ווי איך פלעג זיין אַמאָל,

יששכר! — נאָר חברים זאָגן מיר, אַז זיי זענען גוט. מנה־אַיין גאַראַנטירט זיי אויף אַנדערהאַלבן יאָר. נאָך דער דאָזיקער צייט קאָן זיי דער לעזער צוריקברענגען צו דר. פארענבערג, אינאיינעם מיט אַ האַלבן דאָלאַר, וועט ער ענטוועדער קריגן מיינע „ווילדע רויזן" אָדער מ׳עט בײַ אים גלאַט אַזוי צונעמען די 50 סענט. איך אַליין זאָג גאָרנישט. למאי זיך איינרייסן מיט דער וועלט? איך האָב שוין היינט סאַי ווי נישט אַזוי פיל פריינט, ליבער יששכר, וויפל כּ׳האָב געהאַט איידער כּ׳האָב אָנגעהויבן שרייבן מיינע קריטיקן! איך וויל דיר בלויז זאָגן, אַז מנחמס לידער זענען אַבסאָלוט וועטערלאָז. אַחוץ אַמאָל דאָרט אַ קליין ווינטל, אָדער אַ שפּריי־רעגענדל. ווי אַזוי אַ מענטש קאָן פון אַזאַ קנאַפּן וועטער שפּאַן אויסלכּע בריוו־טע לידער — ווייס איך נישט!

פון מיר, דיין פריינט,

מ. ?

הערצאג ד׳אברוצי

„זיגזאגן". פֿאַרלאג „עבֿא".

ד׳אברוציס בוך איז אַ פֿרום, הייליק, רעליגיעז שטיקל אומיקורסות. עס איז אַ בוך, וואָס גיט אייך דעם נויטיקן רוקנ־ציטער, דעם קאַלטן קיצל איבערן האַרץ מיט אַ שאַרף מעסער, וואָס שניידט נישט, נאָר עס שרעקט־אָפּ. עס איז אַ סטיליזירטע וואַלד־שרפה, וואָס כלאַקערט לויט סטיליזירטע מוסטערן פון שיינברענעריי, עס איז די גאַלאָפּירנדע פאַרצווייפלונג, וואָס איז שטיין געבליבן אין אַ קלאָר, דורכזיכטיק וואַסער, כדי זיך צו באָדן די קלאָרע פיס און זיך אָנשפּיגלען. עס איז מענטש, מענטשלעכקייט, מענטשהייט. עס איז דער טראַ־גיזם פונם לעבן מיט אַן אויסערגעוויינטער פיינער פונקטואַציע. עס איז דער טרויער, דאָס לעבן, דאָס אָפּשטאַרבן, דאָס פאַרגאַנגען־זיין, וואָס רייסט זיך צרוים פון יעדער גוט־געבויטער שורה, ווי אַ שטיקל גראָז פון הינטער אַ מצבה — אַזוי פול מיט באַדייטונג, און אַזוי גאָרנישטמיינענדיק, עס איז די מילדקייט פון פייערשפייענדיקן בארג, וואָס האָט זיך אויס־געשפּיגן און איז אַנטשלאָפן געוואָרן און שמייכלט פון שלאָף.

ד׳אברוציס זיגזאגן זענען אַזוי שטאַרק אָנגעפולט מיט לייכטקייט, אַז זיי וועגן אפשר זיבן מיליאָן פונט. דער גוטער, אַלץ פאַרגעבנדער ד׳אברוצי שמייכלט מיט אַ קלוגן, קינדערשן שמייכל. אָבער הינטער יעדן דינעם שמייכל ווינען געפּאַ־

גען נײַן הונדערט לעמפּערטן, אַלטציק פּאַרוווּנדעטע לײַבן, נײַן מילי̈אָן טויבן. ד׳אַברוצי מיטן מאַנטל איבערגעוואָרפן איבער די אַקסלען גייט אַרום אַ צעחלומטער איבער די ברייטע, לײַדיקע שפּאַצירגערטנער פונם לעבן און וואַרפט שמייכלען — רעלטס און לײַנקס, נאָר אַז מ׳קוקט זיך גוט צו, זעט מען, אַז דאָס זע־ נען נישט קיין שמייכלען, נאָר שלעכג, גראַציעזע, בונטע שלענג, וואָס האָבן יאָרנלאַנג אויף זייער אייגענעם סם געלעבט — אָ, ד׳אַברוצי מיינער, ווי מליצהדיק מיר קענען שרייבן!

לייענט איר ד׳אַברוצים זיגזאַגן, לערנט איר פון זיי אַזוי ווייניק ווי פון אַ וועלטאונטערגאַנג. אָבער וויי ניט קיין ערנסט ווערט איר דערפון און גרינגער און רויקער.

ד׳אַברוצי האָט זיך אַליין אויסגעקליבן אַלס אַמבאַסאַדאָר צו דער ווייטסטער געגנט פון זיין הערשענדער נשמה. און דאָרטן פאַרטרעט ער די אינטערעסן פון — ד׳אַברוצין. אָבער ד׳אַברוצי האָט נישט ליב ד׳אַברוצין דערפאַר, וואָס ער האָט אים אַזוי פּלעבעיש לִיב, אַזוי מענטשלדיק, אַזוי קליין. אינטרי־ גירט ער קעגן זיך אַליין. רייצט אויף זיך אָן אַלערליי בייזע, אויפגערעגטע אַפּאָריזמען, זיי זאָלן אים נאָכלויפן און ערגערן אים און — זיך אַליין.

מיט ד׳אַברוצין (הערצאָג) פאָרט איר נישט אויף אַ פּו־ בליציסטישן רייטוואָגן, אָדער אויף אַ זשורנאַליסטישן לאַסט־פערד, אָדער אויף אַ בעלעטריסטישן אויטאָמאָביל. ד׳אַברוצים עקסקורסיעס פירן אייך אויף לופּ־די־לופּ מיט אַ שנעלקייט פון 116 מייל אַ מינוט. עס דערהויבט אייך. עס וואַרפט אייך. עס שניידט אייך אָפּ דעם אָטעם. עס שרעקט אייך. וועט עס זאָל געדויערן נאָך אַ רגע, וואָלט איר אפשר נישט אויסגעהאַלטן. אָבער ד׳אַברוצי צעטרייסלט אייך און וואַרפט אייך אַרויס אַזוי פלינק, אַז איר האָט נישט קיין צייט צו — חלשן, אָדער צו שרייען גוואַלד, אָדער זאָגן, אַז איר ווילט וויסן וואָהין ער פאָרט און צו וואָס?

ד׳אַברוצי זאָגט אומגעפער:

דאָס וואָס איז געשעניש פאַר מיר, וועט רירן אויך אַנ־ דערע. יענע, וואָס באַווען זיך צווישן מיר אין דער

זעלבער שטיקנדיקער, סענטימענטאל־טרויעריקער, געקינצלטער זעלן־אטמאספער. אויף אנדערע מענטשן שפעקוליר איך נישט. זאל זיי זוכן בעסערע, געזונטערע באקאנטשאפטן.

ד׳אברוצי זוכט נישט מיט זיין שרייבן צו גפעלן דעם לעזער. נאר פונקט ווי א י ך, זוכט ער אים צו ערגערן, אים אויפצורעגן. דאס איז אפשר נישט אזא גרויסע מעלה אין א נ־ד ע ר ע ליטעראטורן. אבער ביי אונז אין דער יידישער נאס, ווו מ׳לעקט דעם עזער די קנאפל אזוי געמיין, ווו מ׳רויכערט צו אים ווייך, און מען ערקלערט זיך אים דריי מאל א טאג אין ליבע, איז א דערקוויקונג צו זען אזוינע מענטשן ווי איך, אדער ד׳אברוצי, וואס אונזער שרייבן איז אזוי ווונדערבאר־נישט־קלאר, און א סך געלערנטע בוכהאלטערס ווייסן נישט, וואס מיר ווילן.

ד׳אברוצי פעליעטאניזירט וועגן אלצדינג און גארנישט, אדער וועגן גארנישט אין דער פארם פון אקצדינג, ער רעדט וועגן לימבורגער קעז און וואַרבורגער פילאזאף. ער ברוגזט זיך כלומרשט אויף דעם ליבן דר. זשיטלאווסקי און טיילט אויס שטיקלעך האניק־טארט צו עוזיאל פליישמאן, מ. באסין און חכם־עתיק. זיין וועג, זיין פאזיציע איז דאס ב ל א נ ד ז ש ע ן, דאס ארונטערגיין פון וועג דאס אנטלויפן פון נארישע קאנ־ווענציען, פון וועלכע מען ק א ן נישט אנטלויפן. ד׳אברוצי ווייסט, אז טריוויא. זענען נישט נאר קליינע זאכן, נאר אויך די ג ר ו י ס ע, ד י ג ר ע ס ט ע. אפארזיצירט ער און וואַרפט אין שמעלצטאפ פון זיין ברענענדיקן, רויטן טינטנפעסל, אלער־ליי שטיקער בלאטע, קרעלן, גלאז, מעש, אייזן, בלעך. אונטער שווער פארהאנגענע פענסטער זיצט דער געלאנגווייליקטער אי־כעמיסט און מישט און מישט, ביז וואנעט עס ווערט גאלד. און סע ב.יצט מיט דעם פיינעם גלאנץ פון געש,יפענער רע־טארין, פון פאזיץ, פון לירישער קלויסטערלעכקייט. „פונקט אזוי גוט ווי גאלד" — טראכט ער. וויל גא ד אליין איז אויך פ א ל ש.

ד׳אברוצי נעמט נישט ערנסט קיינעם — אחוץ זיך אליין.

דאָס איז זייער מענטשלעך פון זיין זייט. ד׳אַברוצי באַדויערט וואָס דאָס דייטשע פאָלק איז נישט געפאַלן צו די פיס דעם קייזער און אָפּגעבעטן, ער זאָל נישט ברענגען דעם וועלט־אומגליק. דאָס איז נישט פייערלעך, זאָגט ד׳אַברוצי, אָבער אין אַ פייערלעך־היסטאָרישן מאָמענט מעג מען זיין נישט־פייערלעך.

דער געפערלעכער כלומרשט־שטרענגער ד׳אַברוצי האָט אַ האַרק, גלויבט מיר, וואָס איז פונקט אַזוי אידל געבוים ווי אייער און נאָך אַ סך א י י ד ע ל ע ר. ער זאָגט:

אַ נייע צייט — טו פאַרוואָס דערציילן מיר אַלטע דאָטן, שטופן זיך, לאַכן פערדיש, זידלען אָוונט־צייט די מידע פרוי, פאַרוואָס זי האָט פאַרקאַכט געניצטע טיי און פאַרוואָרפן אונזערע זאַכן... און לויפן היסטעריש אַרום איבער דער וועלט, ווי די אומגליקלעכע וויסע מייזלעך אינם בראָנסקער זאָאָלאָגישן גאָרטן?

און אויף בלעטל 60 וועגן די פאָגראָמירטע יידישע פרויען:

די געשענדטע יידישע מיידלעך און פרויען זענען אָדער אומגליקלעכע, אָדער מאַרטירערינס. אָנגעבויגן דעם קאָפּ אין טרויער און פאַרמאַכט דאָס מויל. אין צוים געהאַלטן די אומ־רויקע פאַנטאַזיע. נישט געדענקען. נישט דערציילן. נאָר פ א ר־ג ע ס ן.

ד׳אַברוצי באַשרייבט זיך. און דעריבער א י ך, דער וואָס באַשרייבט א י ך — דורך ק י י נ ע ם נישט, דער באַשרייבט קיינעם נישט, ד ו ר ך אייך. דאָס איז אַן אַפּאָריזם, וואָס מיינט אַ סך, אָדער גאָרנישט. עס איז נישט וויכטיק! וויכטיק איז נאָר אַז, — צו וואָס די גרויסע וויכטיקייט פון עפעס, וואָס איז בלויז אַ חלום?... „פון אַ חלום צו אַ ח׳לום און דאָס לעבן איז— די בריק". און די וויכטיקייט פונם געדרוקטן וואָרט זע בלעטל 74 פון די זיגזאַגן:

אַמאָל האָט געקיניגט דאָס ה י י ל י ק ע וואָרט, היינט — דאָס וואָרט. אַמאָל — דער גוטער ייד. איצט — דער גוטער... שרייבער...

און אויף בלעטל 78, מיט פאַרלייגטע הענט אויפן האַרץ, און מיט געבויגענע קניען:

ביסטו נישט בייז און נישט מוחל. יאָ — אַש און שטויב און אַ צעבראָכן געפעס. אָבער ס׳טרעפט אַמאָל, אַז פון דער צע־בראָכענער כּלי ווערט אַ ריינע כּלי — און זי פילט זיך אָן מיט ווײַלשמעקעדיקן, הימלישן אויל און אינם גרויען, שטויביקן, קאַלטיקן אַש פאַרגלוסט זיך אַמאָל דער שכינה זיך צו באַזעצן אויף אַ ווײַלע.

און שפּעטער, ווען ער לאַכט וועגן דעם, וואָס באַראַנאָוו ווײַל נישט זיין קיין טרוימער אויף די עלטערע יאָרן:

מ ו ז ט, ברודערל! — זאָגט ד׳אברוצי. — אַזאַ געזונק. העגעלס טריאַדע. פון חלום צו חלום גייט דער לעבנסוועג אי־בער די טרויעריקע, פאַריתומטע פעלדער פון ווירקלעכקייט?

און שפּעטער, אויף בלעטל 104, ווען ער רעדט וועגן איינעם, וואָס איז פאַראורטיילט צום טויט, ווײַל ער האָט פאַר־גוואַלטיקט אַ מיידל:

אָבער, גאָט מיינער, זענען מיר דען בעסער פון אים? צו וואָס רעדן אַבסטראַקט? נו, און דו? און י ע נ ע ר? און א י ך? ווער האָט׳ס נישט פאַרגוואַלטיקט אין לעבן קלייניע און גרויסע מיידלעך? אָדער — אין געדאַנקען?

איך וואָלט מיר אָנגעטון אַ כּח און געזאָגט „ד׳אַברוציס זיגזאַגן זענען אַ מין סאָרט וידוי", ווען די ליטעראַרישע וידוים זאָלן נישט זיין אַ שווינדל, אַ ליגן. די מייסטע פון זיי זענען בלויז אַ מיטל זיך אייניצושאַפן נייעם מאַטעריאַל פאַר אַ שוי־דערהאַפּטער וידוי. ד׳אַברוצי זעט ד ו ר ך זיך. ער לאָזט קיינמאָל נישט אַראָפּ פון זיך דאָס קריטישע אויג און פיניקט זיך — מיט שטעכקע שמייכלען. פון זיינע אייגענע שוואַכקייטן, זיינע זינד, מאַכט ער בייטשן, מיט וועלכע ער שלאָגט זיך און מיט זיך שלאָגט ער — אייך, די שוואַכע, די ריזיקע, די אומבאַהאָ־פענע, די לעמפערטן, די פליגן, די אומשטערבלעכע, יעדער־מי־נוט־שטאַרבנדיקע.

די זיגזאַגן זענען אַ מוסטער פון גוטן יידיש און איך

דעקאָמענדיר די „קאָמיסיע פאַר אויסבעסערונג פון יידישער אַרטאָגראַפיע" צו לייענען דאָס בוך רעליגיעז און אויף אויסנ־ווענ׳ק — מיט קליינע אויסנאַמען, ווי די פאָלגנדע: „קינדער אָנמעלטיקע פאַרצייט מען (24). אָדער אָפּפער (מיט אַ פּפּעי). און דושענטעלמאַן (אָנשטאָט זשענטעלמאַן), אָדער ג ר י . י ך (20) און ניט (אָנשטאָט נ י ש ט), פערדערבן (אָנשטאָט פאַר־דאַרבן). אָדער אַזאַ אומגעלעלע זאַק־אַרבּיטעקטור, ווי (16־17): גאטהאלד אפרים לעסינג איז אַן אויטאָריטעט נישט קיין ק׳ע־נערער פון הערבערט ספענסער, קאַרל מאַרקס, דר. שלמה רובין און טשאַרלס דאַרווין, וועלכער האָט, פידוע, געטראָפן, נאָך ווי געטראָפן, נאָך ווי געטראָפן, אויב מען זאָל גלויבן דעם אין וויסנשאַפט, יידן־אַסימילאַציע און פרייען־געדאַנק־פאַרליבטן ב. פייגענבוים.

דערפאַר זענען אָבער פאַראַן אין די זיגזאַגן אַ מאַסע זייער פיינע זאַצן, לייכטע און שלאנקע און אויסטערלישע. ס׳רוב פון אָט־די זאַצן זענען פון יענעם סאָרט שענהייטן, וואָס בעת זיי פּוצן דעם אויוון, טראָגן זיי ווייסע האַנטשיך — אָרעם אָבער ריין. דערשלאָגן, אָבער אָנגעטון אין אַ נייעם הוט מיט פעדערן. מעלאַנכאָליש, אָבער זייער פאָרזיכטיק מיט דער גראַמאַטיק!

מאני לייב

לידער, באלאדן, סלאווישע מאטיוון.
דריי ביכער. פארלאג „אינזל".

...פונדעסטוועגן ראַטן מיר אונזערע לעזער צו קויפן מאַני לייבס דריי ביכער!

דעם דאָזיקן צורוף זיינט איר געווויינט צו לייענען אויפן סוף פון יעדער קריטיק. עס איז די מעטאָדע ביי אונזערע וויך־נשמהדיקע, וויינענדיקע שרייב־שוועסטער זיך צו וויגן אַהין און אַהער. זיי מונקלען, רעדן אַריין דורך אַ דאַך־פענסטערל, און שרייען אין אַרבל אַריין, אַז — סע טויג נישט, נאָר דערנאָכדעם איז מען זיך מיישב: וואָס טו איך? איך מאַך דאָך מיך אומגליקלעך! און וואָס וועט די אַמאַלגאַ פון אַלע שרייבער־יוניאָנס זאָגן דערצו? און וואָס בין איך מחויב מיר צו מאַכן אַזוי פיל שונאים? עפּעס איז מען דאָך יידן, צום גוטן יאָר, צי ניין? עפּעס האָט מען דאָך אַ מענטשלעך הארץ, און פאַרבינדונגען, און רחמנות, און ליבשאַפט, און שרעק, און נישט־זיכערקייט. היינט וואָס טוט מען?

טראַכט דער שוערטראַכטנדיקער קריטיקער און טראַכט, און גייט איבער מיט דער פעדער די וויטריאָלישע שטעלן פון זיינע אַרטיקלען, מאַכט זיי אַ ביסל טעמפער, וויכער, מומעדיקער, שוואַכער. דערנאָכדעם שטעלט ער אַוועק דעם פיל־באַקאַנטן שלוס־פאַראַגראַף:

„פונדעסטוועגן רַאַטן מיר" — און אַזוי ווייטער.

היט איך אָפּ די מאַראַלישע פונקטיליאָ פון אונזער ליטע־ראַרישן פּאַך און כּ׳בעט אויפריכטיק ביי אַלע מיינע פּערזענלע־כע פריינט און באַקאַנטע, זיי זאָלן קויפן מאַני לייבס דריי ביכער. איך ווייס נישט, וויפיל די דריי ביכער קאָסטן. ס׳איז נישט אָנגענעבן. אָבער איך רַאַט אייך, איר זאָלט זיי קויפן. פונקט ווי איך רַאַט אייך, איר זאָלט קויפן מיין אייגן אומאָנ־שטענדיק, שוואַכגעשריבן ביכל „ווילדע רויזן". און גלויבט מיר, אַז וואָס שייך מיין אייגן ביכל, האָב איך געגוג אורזאַכן צו וועלן, איר זאָלט עס לייענען. מאָלט אייך, אַז פון יעדן פופציק סענט, וואָס איר צאָלט פאַר מיין קלייענעם, קלייענלעך־ווילגאַרן, מעלאַנכאָליש־פיקאַנטן בוך, באַקום איך נייצנטהאַלבן סענט. פאַר יעדע נייצנטהאַלבן (18 און אַ האַלבן) סענט, וואָס איך באַקום, קויף איך מיר — — — וואָס מאַכט עס אויס וואָס? געגוג איז צו זאָגן, אַז ווי ליב און לירעש מאַני לייב זאָל נישט זיין — וועט אים, ?אָמיר זאָגן, נישט שאַטן, אַז איר וועט קויפן זיינע (גאַנץ ווילע) דריי ביכער.

* * *

און איצט האָט דער מאָר זיין פליכט געטון, מיט דעם נויטיקן ביסל פּאָליטיק, עטיק, פּאַכפיינקייט. איך פּאַרנויג מיך דאַרום גאַנץ עלעגאַנט, דריק מאַני לייבס דינע, מיידלשע האַנט און איך טרעט־צו צו מיין נישט־אידעלער — גלויבט, מיר! — ה א ר צ ר י י ס נ ד י ק ע ר אַרבעט פון אַרונטערשיבן פון אַ פע־דעסטאַל אַ חבר, אַ פריינט, אַ גוטן ברודער.

מאַני לייב — שאַ, עס איז נויטיק, דאַכט זיך מיר, נאָך אַ שטיקל פאָר־שרייב, און זאָל עס קומען מאַלאַפראָפּאָ (אַ שיין וואָרט!): מאַני לייב איז נישט קיין שלעכטער דיכטער — אפשר אַ גוטער דיכטער, מעגלעך — אַן אויסגעצייכנטער דיכטער. אפשר ביז אַ העלפט אומשטערבלעך (פון אויבן אַראָפּ?). אָבער נישט דערשראָקן און מערדעריש זאָל פונדעסטוועגן בליצן מיין שאַר־פע שרייב־שווערד איבער די קעפ פון יענער חברה, וואָס בא־

האַלט זיך הינטער די מיידלשע, לייכטע קליידער פון מאַני לייבן.

איך זאָג — דורך אַ מעשענעם ציטרומייטער, וואָס גלאַנצט אין דער זון ווי עפּעס רעכטס: נישט מאַני לייב איז שלעכט. נאָר דער מענלעך יידיש? פֿאַרשטייט אירן; מיינע יונגע הערן? אָט, קינדערלעך, זעצט זיך אַוועק אַרום מיר, איך וועל אייך דערציילן אַ מעשה, כּמעט אַ מין באַלאַדע פון מאַני לייב, נאָר אַ ביסל — שוואַכער און קליגער: אַמאָל איז געווען אַ קעניג, אַן אָפּגעצוואָגענער, נאָר אַ ביסל אַ צעטראָגענער. פלעגט ער זאָגן אַ געזאָגענער (ווייל ער איז געווען אַן אָפּגעצוואָגענער, אַ צעטראָגענער): ברידער, מ׳דאַרף נישט קיין העמד אויפן לייב. און ער איז אַרומגעגאַנגען מיט גרויס נאַקעטקייט. אָבער ס׳האָט אים געפּאַסט. ווייל אַ קעניג מוז זיין אַ ביסל קאַפּריזנע און — נאַקעט. אָבער אַזוי גיך ווי אַרעמעלייט, קלויז־בחורים, לופט־שלינגער, שלעפּער, וועלכע האָבן בטבע נישט געהאַט קיין העמד אויפן לייב, זענען געווארן געווארן, אַז דער אָנהעמדיזם איז פראַקאַמירט געווארן פון זיין מאַיעסטעט דעם קעניג אַליין, זענען זיי געקומען צופליען און געשריגן: מיר זענען אויך שטיקלעך קעניגן — מיר גייען אויך אָן העמדער.

מאַני לייבס נישטקענעריי האָט אַ געוויסן חן. איז גזאַנגיק, אָפּט קלוג־לייבלעך־פּאַרפלאַמט, אַ ביסל קראַנקלעך, אַ ביסל יונגפּרויענדיק, אַ ביסל אָנשטעלעריש — אָבער עס רירט־זיך דערין אַ יונגע סטרונע, אָנגעשפּאַנט אויף אַ פידל, וואָס מ׳מאַכט אים ערשט, אָבער אריגינעלעריש, קונציק, און אָפּט מיט אַ סך ליכטיקייט, וואָס פלייצט אַריין דורך אַ פאַרשטויבט פענסטער, און אַ יידיקער שטוב, ווו קראַליקעס גייען אַרום און עסן דימענטענע לעמעשקע פון בורשטינענע שיסלען. מאַני לייבס וויסער וועלטער־שניי פאַלט און פאַלט, פונקט ווי גאָטס שניי אַליין, אָן אַ ציל, אָן אַ ווילן, אָן לידנשאַפט. עס איז שניי־מיטאַזון. אָ, וועט מיין פריינט האַלפּערן זאָל דערלאַנגען דאָס ביסל שטורם! אָבער שטורם איז כּח, און כּח איז בלוט, און בלוט איז לעבן, און לעבן איז — ווילגאַר, פאַרפלאָנטערט, נישט־עס־

טעטיש, און טיף, און — שרעקלעך, פאַר דעם וואָס קאָן זען! — ווער ס׳איז געבענטשט מיט בלינדקייט, קאָן נאָכגיין נאָך זיין אייגענער לויה און שפילן אויף אַ האַרמאָניקל, אָדער קלימפערן אויף אַ פידעלע.

מאַני לייב איז געהויבן גרויס פון דעם וואָרט! — יונגע יונגעלייט, וואָס יונגלען־אונטער מיט פרייַ פערזן. מאַני לייב דער אַפּאָ־טאָל פון גאַרנישטזאָגן, איז געוואָרן דער דע־קאַלב־עוועניו שבתי־צבי פון אַלע, וואָס האָבן נישט וואָס צו זאָגן. פון אַלע עקן וועלט האָבן זיך געזומען ציען די אָנהענגסלן, און שרייען: עס לעבע דער נביא אָנהעמדיגוס! די היסטאָריע דער־צייט: דאָס איז געווען אין יאָר — — 19. קעניג מאַני לייב האָט נאָר וואָס געהאַט פראָקלאַמירט, אַז אַ ליד דאַרף זיין גע־מאַכט לויט פאָלגענדן זייער־גרינגן רעצעפט:

„מיד בין איך, בלייך בין איך,
נו בין איך מיד, בין איך בלייך.

אָדער:

נישט גוט, נישט גוט, נו גוט, אַ גוטע נאַכט.

אָדער:

און מיינע קינדער וויינען, וויינען מיינע קליינע קינדער.

אָדער:

איצטער ברענען רויטער, רויטער, מיינע רויטע רויזן.

אָדער:

אין די ימען, אָקעאַנען, אין די נעבלען, די טומאַנען.

אָדער:

נעמען פילע פורן פאָרן — — —

(דערמאָנט אַ ביסל אין דער שפראַך־גימנאַסטיק פון אַ „שי סעלס, סי־שעלס עט די סי־שעל שאָר". אָדער „פון אַלעסק ביז קיין ביסק, טראָגט אַ פיקס אַ ביקס אין פיסק".) דאָס אַלצדינג איז אין־זיך־אַליין נישט אַזוי שלעכט. עס איז, נאָך אַלעמען, זייער שפילעוודיק און לייכט, — נאָר צופיל איבערגעזאָגט, און געמאַכט דערפון אַ קולט — דאָרט וווּ איך, אָדער אַן אַנדערער שפראַך־

הודיגי וואָלט עס געטון צווישן אַ מיליאָן אַנדערע טעגלעכע אַרבעטן.

מאַני לייב איז די דיכטערין פון לידער. ער איז די זי פאָעזי. ער איז די ווייבלעכקייט, פאַרווייבלעכט און פאַרנעבעכט. טרערן, טרערן, טרערן. מאַני־לייב איז אַ טרערן־מקוה, אַ טרערן־ניאַגאַראַ, זיבן קלאַפטער די טיף. גיט אים אַ ריר ביי אַ פוס און — סע גייט טרערן. גיט אים אַ צי ביים היטל און — סע פלייצט טרערן. מאַני לייב ווינט נישט מיט די אויגן, נאָר מיט זיין גאַנצער אָנגעצויגענער פערזענלעכקייט. ער איז נישט די ווינענדיקע ווערבע, נאָר גע וויין, וואָס דאַרף צעטיילט ווערן צווישן אַ האַלבן עסקאַדראָן מיט דיכטער. און דאָן וועלן אַלע ווינען אַ ביסל צופיל.

מאַני לייב איז אַ בעל־יסורים־דע־לוקס. ער איז דער אמתער ראקעפעלער פון דער יסורים־אינדוסטרי. אַנדערע מאס־קירן זייער אומגליק, טוען אים אָן אַ שלייער. ווייל צו אינטים איז דער צער פון דעם מענטשנס נשמה — מ׳זאָל עס אַרויסשטעלן אויף בייז־וווּנדער! אָבער מאַני לייב נעמט זיין (פעטערס?) אומגליק, פוצט עס אויס ווי אַ כלה־מיידל, טוט אים אָן אַ ניי היטעלע, פלעכט אים אַריין עטלעכע סטענגלעך אין די האָר און גייט מיט אים אַרויס אין גאַס אַ ביסל שפאַצירן. זאָל די וועלט זען, וואָס פאַר אַ שען אומגליק מאַני לייב האָט, און ווי אויסגעפוצט ער איז נעבעך און ווי שען עס קאָן נעבעך נישט רעדן!

מאַני לייב בייט אויס זיינע גענילן פאַר לידער. אָנשטאָט צו זינגען, דאָס וואָס סע טוט אים ווייַ, זעט ער, עס זאָל אים ווייטון אַזוי, אַז ער זאָל עס קאָנען באַזינגען. עס זינגט נישט אַרויס, נאָר ער זינגט זיך גלאַט אַזוי, ווייל ס׳איז שען פאַר באַקאַנטע!

מאַני לייבס לידער זענען אפשר פיינע שפּינוועבערייען. אָבער צו וואָס זאָלן מענטשן שפּינען שפּינוועבס, ווען זיי קאָנען שפּינען נוצלעכע טאַשנטיכער, אָדער — לאָז זיין! — נישט־ניציקע כלה־מתנות?

מאַני לייב האָט אפשר געדאַנקען, אָבער ער רעדט נישט צו זיי. ער איז מיט זיי ברוגז. ער האָט אפשר טיפע, שטורמ־דיקע ליידנשאַפטן (אַ ל ע ליידנשאַפטן זענען טיף און שטורמ־דיק!), אָבער זיי שטורעמען זיך אויס אינם פּראָצעס פון זינ־גען. ער דערזינגט זיי צום טויט! מאַניס ווילדעסטער לייב זיצט אין שטוב און — לייענט פושקינען. זיין אויפגערעגטסטער לעמפּערט גייט אַרום מיט בריל אויף די אויגן און — שפּילט שאַך. זיינע שלאַנגען טרינקען וואַסער מיט סירופ, און זענען שרעקלעך נערוועיש.

„אין מיין האַרץ די בענקשאַפט גליט,
נאָך דיינס אַ בליק, נאָך דיינע רייד,
נאָך דיינס אַ הייסן שאָרך פון קלייד,
נאָך דיינע זינגענדיקע טריט.“ (12)

בין איך אים מוחל דאָס, וואָס אַ שאָרך קאָן נישט זיין הייס, און פאַרגיב אים די אָנשטעלעריש „זינגענדיקע“ טריט, צוליב דעם שענעם געפיל, וואָס גליט דאַרין. אָבער באַלד פאַלט ער אַריין אין דעם הויכמאָדערנעם, ניינצן־אַכצענער, אפּ־טודימינוטדיקן אָנשטעל פון עמיציזם און עפעסיזם.

„א י מ י ץ ווייניט און ע פ ע ס מאָנט,
ווייניט און בעט זיך און דערמאָנט“ — (14)

ווייסן מיר שוין, וואָס עס ליגט אין עמעץ און עפּעס! זאָג איך: פריינט מ. ל., נאָמען און אַדרעס, ביטע! ו ע ר איז דער עמעץ? און ו ע ר איז דער עפּעס! עפּעס פאַרשטייט איך נישט, וואָס דער עמעצער גייט אַרום זינט די לעצטע עלף יאָר אין דער יידישער דיכטונג, און קלאַפּט אין דער טיר, און מען ווייסט נישט, ווער ער איז! און מקאָן אים נישט כ ע פ ן!

מאַני לייב באַהאַנדלט אַ פערזענלעכע דראַמע אויף בלעטל 16:

„נאָר זי שפּילט פאַר די וואָס זיצן אייגעבויגן
אין ווינקל שווייגנדיק. זי שטעלט זיך אויף:
געגוג!
און פון דער פינסטער שמייכלט איינער קלוג

און איינער ברענט מיט גרויסע נעבלדיקע אויגן."

מאני לייב איז זייער פארזיכטיק מיט זיין ביסל טאלענט. ער וואלט נישט אוועק אפילו די שאלכן פון זיינע לידער, און דארט וווּ ער נוצט ארגינעל די שאלכן, באהאלט ער דעם שאטן פון דעם שאלכן, און ער פרעגלט עס אויף רויזנבלעטער און צימרינג, און באהאלט עס אויף ווינטער. כאפט ער זיך אן אין א וואלט איז (כמעט אזוי ווי ביי מירז) ביז חלשות. „ווייסע פרייד" און „לאנדישן", און „טרערן" און „העמדלעך" און „ציטריק" און „בויגיק" און „שלאפנדיק" און „בלייקלייט" און „שטילקייט" און „אט-אזוי".

מילא, רעדט מען נישט פון די גראמען „שניי" און „אזוי" — אזוינע גראמען טרעפט כמעט אויף יעדער בלעטל. „טויער און שנייער", און אזוי ווייטער. אבער וואס זאגט דאס דאזיקע פילפאך-שטומע ליד? א שטימונגס-ליד, מיין ליבער מאני לייב, איז נישט א ליד ביי וועלכן דו האסט שטימונג בעת דו שרייבסט עס, נאר א ליד, וואס רופט ארויס שטימונג ביי מיר, בעת איך ליין עס. ביטע דאס צו פארשרייבן אין נאטיץ-ביכלעך, קאלעגן!

ווי שלעכט מאני לייב הערט זיין אייגן געזאנג, קאן מען צום בעסטן לערנען פון זיין אויסגעצייכנטע באלאדע (אגב: זיינע באלאדן זענען — שנעל באמערקט! — די בעסטע ליידער, וואס ער האט. א טייל פון זיי, ווי „יינגל-צינגל-כוואט", „דער שלאף", און „אליהו הנביא" זענען זייער געראטן אין קלאנג און אין אינהאלט), ווו ער ענדיקט דאס ליד „משהלע" מיט די שורות:

„א גלעקל ארויס, א גלעקל ארויס,
און דאס איז די גאנצע מעשה".

מ. ל. נוצט דאס וואלט „גלעקל" אנשטאט דאס פאלקס-טימלעכע „פלעקל", וואס קלינגט יידישלעכער און בילדלעכער, בעת „די גאנצע מעשה" איז אי נישט-יידיש, אי שרעקעך נישט-מוזיקאליש. אדער אזוינע ווערטער ווי „קעלער-קאפיי" (א גראם צו „געשריי") און צוויי מאל „ביזקל" (בלעטל 5 פון די

באַלאַדן) אָדער „קוואָלע טריט" (בלעטל 86), אָדער אַזא „לעבנס־בילד" ווי דאָס ליד וועגן דער עוועניו בי. דער דיכטער באַשרייבט די טראַגעדיע פון אַ פאַרפירט מיידל נעבעך, וואָס האָט זיך, ווי ראָזענפעלד זאָגט, בייַ אים מיט טרערן געבעטן: רייס מיך נישט אויס, וועסט מיך שפּעטער צעטרעטן. אָדער אַזא זאַץ־פלאָנטער ווי אויף בלעטל 111:

זיין גרויסע נע־ונד ליד זינגט דער לירייקער — דער הונט!

ווייסט איר נישט, צי דאָס מיינט, אַז דער לירייקער איז אַ הונט: דער הונט, דער לירייקער! אָדער מיינט עס, אַז דער הונט איז אַ לירייקער. און אַזוינע שווערע ווערטער ווי „מאָנאָטאָן" (116) פון גאָרדינס „מאָנאָטאָן און לאַנגווייליק איז אין די הימלען", אין „גאָט, מענטש און טייפל", און שלאָפלאָז (2 מאָל אויף בלעטל 113),

און ווען מ. ל.ס האַרץ ווערט דורכגעציטערט מיט דעם געפיל פון נקמה פאַר אַלע אונזערע דורות, וואָס זענען געשטאָרבן אויף די שייטערהויפנס, פאַר אַלע אונזערע געקרייציקטע לעבנס, רעדט ער צום טאַטן, צום טאַטעניו, און זאָגט:

„הער טאַטע (ליסן, פאַפּאַ), ניט קנייטש אַזוי מיטן ברעם
און האַלט ביי דער האַנט מיך נישט צו.
איך ווייס ניט, צי דאָס איז אַ חילול השם, —
איך ווייס אָבער גוט וואָס איך טו. — —
(מ. ל. האָט דערהערט דעם געשריי פון די דורות —)
און אָט איז דער מעסער, דו זעסט, ווי איך שאַרף.
וועט נעמען ביי זיי אונז די רו.
(ביי זיי — אונז?)
נו, טאַטע, לאָז מיך דערשאַרפן. און אַזוי ווייטער
ווי שטיל, ווי רויק, ווי נישט אויפגערעגט מאַני לייב איז אין די מינוטן פון העלסטער נקמה! ער שאַרפט דאָס פשרע מעסער, ער האַלט עס ערשט אין שאַרפן. אַז ער וועט דערשאַרפן, וועט זיך טון חושך, אַזוי זאָל אונז גאָט העלפן! אָבער דערווייל קייט ער זיך אַ שאָקאָלאַדקע און שאַרפט!

אַ סך פון מאַני לייבס לידער קערן צו דער גיי־אַרויס־
און־גיב־אַ־קוק אָפטייל פון דער נייי־יידישער דיכטונג. דאָס זע־
נען לידער, אין וועלכע דער דיכטער פאַרצייכנט אַ לצדינג,
וואָס ער זעט און הערט — אין צייט פון אָנדערהאַלבן רגעס.
מ. ל.ס מוסטער פון דעם סאָרט ,ידער אויף בלעטל 109:

„דער זייגער האָט צוועלף שוין געשלאָגן,
ס׳איז צוועלף שוין אַ זייגער ביינאַכט,
איך קוק אויפן זייגער און טראַכט:
ס׳איז צוועלף שוין אַ זייגער ביינאַכט.״

דאָס ליד האָט נאַטירלעך זיך געקאָנט ציען ביז איבער־
אַכטאָג פרייטאָג, ווי אַ.ע פון דעם דאָזיקן סאָרט טאַפּי קאָן
מען דאָס ציען און ציען. איך גיב מיין אייגענעם מוסטער:

„ס׳איז נאַכט.
איך גיי מיר אַרויס אין גאַס.
ס׳איז נאַס,
און בלאַס,
און קראַס.
און קוואַס
ווייל איך,
און דרייַעך
אויף איינשיטן,
אָבער ווו גיט׳ן?
מ׳גיט ניט.
— — — —
ס׳איז נאַכט.
איך טראַכט
אַ הויז,
אַ שטוב,
אַ באַנקבעטל
נעגער.
אַ זייגערמאַכער.
ראָטשילד.

קאַווקאַז.
ריבאייזן.
כּה־דודי.
דאַרדאַנעלן.
מיקעל־אַנזשעלאָ.
נתן הבהן.
ס׳איז נאַכט —
איך טראַכט:
אַ פּראַכט,
עס שוואַכט —
מיר ס׳הארץ
ס׳איז שוואַרץ.

און אַזוי ווייטער.

דער שווינדל דערפון איז, וואָס מ׳זשאַלעווט אַזוי דאָס וואָרט, אַקוראַט זעקס שורות מיט אַ פּינטעלע. וועג מ׳זאָל אַנשרייבן אַ גאַנץ ביכל מיט אַזאַ געהאַקטער פּראָזע (דאָס קאָן מען טון זייער גרינג), וועט עס קיינער נישט באַטראַכטן פּאַר לידער. אָבער אַז מ׳שרייבט אַקוראַט זעקס שורות מיט אַ פּינטעלע, ווערט דער עולם צעטומלט און טראַכט: עך! מסתמא איז דאָך עפּעס אין דעם! אַז נישט, וואָס זשאַלעווט מען אַזוי דאָס וואָרט?

מאַני לייב האָט אויך אַ טבע, אַז ער מאַכט זיינע לידער— פּאָרווייז. זיי גייען בייאים ס׳מינדעסטע צוויי אין אַ פּעקל. למשל אויף בלעטל 48 רעדט מ. ל. וועגן מיידל פידל און טאַקע באַלד אויף בלעטל 49 — אגב, הייסט דאָס, רעדנדיק וועגן אַ פידל, דערמאָנט ער זיך אין קינדער, וואָס אַ בעטלער שפּילט פאַר זיי אויף אַ פידל.

אויף בלעטל 166 זינגט ער:

„איצט רייד ניט מער מיין פיין,
איצט וויל איך רויק זיין.״

און שפּעטער מיט אַ דאָס־פּראינערט־מיך־זשעסט:

„אָוונט. איך וויל אייך נישט שטערן,

זיצט אין דער פינסטער אַזוי."

אויף בלעטל 100 רעדט ער וועגן זיינע רויטע רויזן, וואָס ברענען רויטער, אין דאָס עראינערט אים, וויסנזי, אויף בלעטל 101, אַז —

די נאַכט איז געקומען, מיין לאָמפּ האָט געברענט.

מאַני לייב באַנוצט זיך אויך אַ ביסל צו אָפּט מיט זיין רעכט צו נעמען זיך פרייהייטן מיט דער שפּראַך. דעריבער ווערט ביי אים פון זאַווערוכע (שניי שטורעם) אַ זאַוויין לויט דעמזעלבן געזעץ האָט אַ סאַמאַטוכע געדאַרפט זיין אַ סאַמאָטיי, און אַ מערכּה האָט באַדאַרפט זיין אַ מאַרי.

מאַני לייב איז אויך אַ מזיק אויף — העי, העי. ער איז, אַזוי צו זאָגן, דער הויפּט העי־איסט פון אַלע יידישע דיכטער. ער איז טאָמאַס־עדיסאָן פונם העיהעי, און ער נוצט עס אויס אויף אַלע זייטן, און מיט פאַרשיידענע רעפּאָרמען. אַמאָל איז דאָס העיהעי און אַמאָל הוי, הוי, און אַמאָל האַי, האַי, און אוי־אוי, און האָ־האָ, וואָס קאָן מען נאָך מערטון?

מיט אַ פּאָעטישער מליצה:

די זון פאַרגייט. עס איז נאַכט. די וואָלקנס פון סוף קריטיק ציען זיך איבער מיין הימל. און וואָס זאָל איך זאָגן? וואָס זאָל איך זאָגן?

ענטפער: איך וויל גאָרנישט־נישט זאָגן. מיינע קלייניע קינדער וויינען. איך דאַרף זיי אָנטון העמדלעך. איך וויל נאָר ציטירן איינס פון מאַני לייבס כאַראַקטעריסטישע לידער אויף בלעטל 119:

די נאַכט איז לאַנג, די נאַכט איז לאַנג.
איך קאָן נישט שלאָפן, איך קאָן נישט ליגן.
איך וואַרף זיך, דריי זיך וויי אַ שלאַנג,
איך ליג און בעט זיך, דער שלאָף זאָל וויגן,
דיך זע איך ניט, דיך זע איך ניט.
געשטאַלטן שוועבן אויף לייכטע פליגלעך.
איך זעץ אַוועק זיך אין דער מיט.

איך צינד צוויי ליכט אָן. איך נעם צוויי שפּיגלען.
איך וואַרט אומזיסט, איך וואַרט אומזיסט.
דו קומסט ניט, מיינער, קומסט ניט, ליבער?
אַ וואָלקן ציט, אַ רעגן גיסט.
איך קוק פון פענסטער, דער וויט אַריבער.
דאָס איז אַ גאַנץ שיין ליד, נאָר איך האָב עס ציטירט—
צוריק־צו־וועגס, פון הינטן אַרויף, וואָס דאָס באַווייזט, אַז מאַני ליבּס שורות זענען צו שטאָלץ צו זיין אָפּהענגיק איינע פון דער אַנדערער. זיי זענען פרייַ, זייער פרייַ פערזן.

פינף הונדערט יאָר יידישע פאָעזיע

געזאַמלט און צונויפגעשטעלט פון מ. באסין־
פאַרטרעטן פון זאַנאַט־
פאַרצירונגען פון ליכטענשטיין און מאָד־

It takes all sorts of people
To make a world

מיט די דאָזיקע ווערטער האָט מיר אַן אַלטער פאַרמער אַמאָל קלאָר געמאַכט, פאַרוואָס עס זענען פאַראַן אַזויפיל משונה־דיקע מענטשן אויף גאָטס וועלט. דאַביי האָט זיך דער אַלטער דאָרפמענטש אויסגעגליכן אויף דער קעלניע, ווו ער איז געזסן, אַ צי געטון ס׳פערד ביים צוימל, אַ מאַך געטון: ג י ד א פ! און איז אַוועק אין ווייטן פעלד אַריין.

א י ך, אייער ערגעבענסטער, בין אַ שטאָטמענטש. האָב קיין אייגענע פערד נישט. און ווען עס קומט מיר אויפן זין, אַז כ ד י צ ו נ ו י פ צ ו ש ט ע ל ן אַ ו ע ל ט א י ז נ ו י ט י ק אַ ל ע ר ל י י מ ע נ ט ש ן, האָב איך נישט קיין וואָגן אויף וועלכן זיך אויפצוזעצן און אַ ו ו ע ק פ ָ א ר ן פון דיזע לבע מענטשן.

דאָס פירט צו דער קלוגער באַמערקונג, אַז:

עס איז גוט צו זיין אַ חכם און אַלץ צו באַגרייפן, אַז אויף דער וועלט דאַרף זיך וו א ל ג ע ר ן אַזאַ מענטש ווי מ. באַסין א ו י ך. די וועלט־געבויידע דאַרף האָבן פאַרב, אַז נישט זשאַווערז איז איר אירע אייזערנע כוחות! מ. באסין איז פאַרב,—

גרינע משונהדיקע פאַרב צעשמירט אויף די שטאַלעטן פון אונ־
זער ליטעראַרישן גאָרטן, מען דאַרף עס האָבן! אָבער מען דאַרף
אַוועקפאָרן דערפון.

* *
*

די מ. באַסינס זענען אַ נאַטור געזעץ, אַזוי ווי מאָזלען,
אָדער שקאַרלאַטינע. זיי ברעכן אַרויס פון צייט צו צייט, אָבער
זיי זענען נישט געפערלעך. אַ ביסל גרויס־משוגעת־היץ, פון דעם
מין: פאָעט־אימפּעראַטאָר־רעקס־בורשטין־נבוכדנצר. אָבער עס גייט
באַלד פאָריבער. מען שטאַרבט נישט דערפון. ווייל די מ. באַ־
סינס זענען צו שוואַך — אפילו אַלס אַ שוואַכקייט און צו
גרינלעך־יונג, אפילו אַלס אַ ליטעראַרישע קינדער־קראַנקהייט!

מ. באסין איז אַ דיכטער מיט לעידיספינגער. זיין פער־
זענלעכקייט איז אונטערגעשניידערט מיט וואַטע. זיין אינטעלעקט?
אַ גאַלקאַריקל, וואָס מאַכט ציפציף. זיין קולטור? די קול־
טור פון אַ מענטשן, וואָס לייענט אַלע סקיצן אין יידישע נאַכ־
מיטאָג־צייטונגען. זיין בילדונג? — ביטע, שווייגן! לאָזט אים
אַליין רעדן, דעם הער מ. באַסין:

מ. באסין (אַזוי שרייבט מיסטער באסין וועגן מ. באסין)
איז דער אַרויסגעבער פון דער פאָר־יגענדער אַנטאָלאָגיע. גע־
בוירן געוואָרן... געקראָגן אַ טראַדיציאָנעל־יידישע דערציונג.

אַ טראַדיציאָנעל־יידישע דערציונג הייסט, מיט
אַנדערע ווערטער, אַז ער איז געגאַנגען אין חדר אַריין ביז
אַרום זיין דרייצענטן יאָר, אַז ער קאָן זאָגן מודה־אני, שלאָנג
כפרות, גיסן דריידלעך, רייסן הושענות, בלאָזן שופר, עטצעטערא.

אַ טראַדיציאָנעל־יידישע דערציונג הייסט,
אין דעם דאָזיקן פאַל, אַז דער בעל־דבר קען נישט קיין שום
שפראַך אַחוץ די באַסין־שפראַך, וואָס דאָס איז אַ מין
סאָרט פאַרצווייפלטער יידיש; הייסט, אַז ווען דער הער מ. באַ־
סין זאָל האָבן נאָך אַ ביסל בילדונג און גוטן געשמאַק, וואָלט
ער געווען אַ פאָלשטענדיקער איגנאָראמוס; הייסט, אַז ער איז
אַ טראַדיציאָנעל־יידישער יונגערמאַן, וואָס קאָן גאַנץ

ווּיל־לייענען אַ בלאַט־צייטונג און שמועסן מ׳ט דער כּלה וועגן דעם קאַפּיטאַן דרייפוס.

עס איז אַ כּלל: פידל־שפּיל מוז געשפּילט ווערן אויף אַ פידל. שפּילן פידל אויף אַ צימבל קאָן מען נישט.

דאָס שיק־יינגל פון דעם ליטעראַרישן קאַפע האָט גע־פרווט אויסשפּילן דעם אייגלען, פיינאייראָפּאיישן מענטש, אויף זיך זעלבסט — אויפן צימבל. איז אַרויסגעקומען אַן אַנטאָגיע מיט דעם הערן מ. באסין אַלס אנטי־לאָגיקער.

„פינף הונדערט יאָר יידישע פּאָעזיע״ איז אַרויסגעגעבן געוואָרן, גאָט וויים מיט וואָס פאַר אַ מי און מיט וואָס פאַר אַ קרומע, יידישלעכע גענג מצד דעם אַרויסגעבער. עס איז גע־וואָרן אַ מין געשעפט פאַר אומשטערבלעכקייט, און יונגע, יונ־גערע און גאַנץ יונגע און גלאַט אַזוי ליטעראַרישע מתים, זענען געלאָפן מיט גרייטע געלט און זיך געהייסן אָפּשניידן פאַר 1.95 דאָל. אַ שטיק אומשטערבלעכקייט. אַ מיט ל־שטיק, פּליעז! אָט אַזוי, זשאַלעווט נישט מר. באסין.

און דער מיסטער באסין האָט נישט געזשאַלעווט. ווי אַן אמתער אימפּעראַטאָר האָט ער אויסגעטיילט כּיבודים, אָפּשאַ־צונגען, קריטיקן, צורופן, עצות־טובות־פאַר־באַלעבאַטים, בריוו־קעסטלעך, שטימען פון פאָלק.

און אָט דאָס זענען די אומגראַמאַטיקאַלישע רייד פון מ. באסין, אין זיינע באַ־מערקונגען:

„איך וויל דאָ באַמערקן וועגן דער אָרדנונג און צוזאַ־מענשטעלונג פון די דיכטער״.

„וויל זייער אָפּט טרעפּט, אַז אַ דיכטער זאָל זיין יינגער פון אַ צווייטן אין יאָרן און עלטער אין שרייבן״.

דאָס זענען צוויי פּאַראַגראַפן געמומען פון אָנהויב בוך.

דערפון זעט מען, אַז דעם בעל־דברס דערציונג איז גע־וועז נאָך מער ווי טראַדיציאָנעל־יידיש.

מ. באסין שטעלט צוזאַמען די דיכטער — נישט זייער שאָפן, נאָר די דיכטער זעלבסט, לויט דער אָרדנונג פון זייער עלטערקייט אין שרייבן. וואָס דערפון

איז שוועך צו דערגיין, צי ער מיינט דערמיט: לויט די אַלטקייט פון זייער סאָרט שרייבן, אָדער: לויט די צאָל יאָרן, וואָס זיי שרייבן.

ווייטער באמערקט דער הער אַנטיקאָגניקער:

„איינגעשיינלעך ווען עס אויסקומען פאַלש".

„מאַנכע דיכטער זענען שוואַך פאַרטראָטן, ווייל די מלחמה האָט אומעגלעך געמאַכט יעדע פאַרבינדונג מיט זיי. אַזוי איז אויך דער פאַל מיט די דיכטער ווען עס בילדער עס פעלן".

מיינט דער הער באסין, אַז ביי די דיכטער, ווען עס בילדער עס פעלן, האָט אויך אויסגעבראָכן די מלחמה. אָדער מיינט ער, אַז די דיכטער ווען עס בילדער עס פעלן זענען אויך שוואַך פאַרטראָטן?

מ. באַסין האָט זיך אַ וועלט ווי געזאָגט. נאָכדעם ווי ער רעדט אָפּ אין אַ גאַנץ קאַפּיטל ווען די פאָלקס־לידער, הויבט ער אָן סיצווייטע קאַפּיטל מיט די ווערטער: „ווי געזאָגט, ציט זיך די אַנטאָלאָגיע ביז 1910". מילא, זענען מיר אים שוין מוח, וואָס די אַנטאָלאָגיע זיינע ציט זיך ווי פּעך, אָדער ווי גומי־אַראַביקא, אָדער ווי זיין אייגענע נאַרישקייט, אָדער ווי געזאָגט — וועלן? ווי געזאָגט — אוו? ווי געזאָגט — וואָס?

ווי געזאָגט, איז דעם הער באסין ווייניק געווען, וואָס ער— אַ מענטש אָן שום וויסן און געשמאַק — האָט געהאַט די טראַדיציאָנעל־יידישע חוצפּה צו זיין דער צונויפשטעלער און בעלדעה פון אַזאַ וויכטיקער אַרבעט, האָט ער נאָך אָפּגעשאַצט יעדן דיכטער באַזונדער און אָנגעהאָנגען אַ טיטל. ראָזענפעלד האָט זיך ביי אים „צעגאָסן ווי אַ בריטע פעלד". וועגן דוד פרישמאָן שרייבט הער באסין, אַז „עס איז אַ שאָד, וואָס ער גיט נישט אַרויס זיינע לידער". דוד עדעלשטאַטס לידער האָבן (לויט באסינס אָפּשאַצונג) געמאַכט דעם גרויסן אינדרוק.

ביאַליקס לידער זענען ביי אים „איינגעשלאָסן אין די ענגע ראַמקעס פון העברעיש". אברהם רייזען פאַרנעמט ביי

אים ווי געזאָגט דעם אויבן־אָן אַלס דערציילער. וועגן עפעס אייגע אַ אנא ראַפּאָרט באַמערקט באסין, אַז זי האָט געווונען אַ פּרייז פּאַר אַן אַרטיקל איבער קינדער דערציונג. וועגן דעם ליטעראַרישן דר. לאַנדעס יחזקאל לעוויט, גיט ער אָן אַלס ביבליאָגראַפיע דאָס פּאַרדעכטיקע ביכל פון עפעס אייענעם אַ „דוש. מעדאָף". א. מ. דילאָנס לידער, צייכענען זיך ביי אים אויס „מיט דער אָריגינעלער מיסטיק, וואָס דערמאָנט אָפּטמאָל אין דער אָריגינאַליטעט פון אבנאָרמאלן". ז. שניאורס לידער „שטיין גאַנץ אַליין אין דער יידישער דיכטונג". מ. ל. האַלפּערין ווערט געמוסרט פון מ. ב., למאי „ער נוצט זיך נישט אויס אַ.ס עפיקער" און ער באַמערקט ווייטער, אַז זיינע (האַלפּערינס) לידער דערציילן פיל פון זיינע (האַלפּערינס) דורכלעבונגען און אויך פון אים (האַלפּערין) אַלס באַדיטנדן דיכטער.

דערמיט מיינט באַסין הפנים צו זאָגן, אַז ווען האַלפּערין זאָל נישט געווען שרייבן קיין באַדייטנדע לידער, וואָלט מען נישט געווען גענוסט, אַז ער איז אַ באַדייטנדער דיכטער, נאָר די לידער דערציילן וועגן דעם! סלאָנים פאַרגעסט ביי אים דעם אינהאַלט צוליב דעם קלאַנג. פראדעל שטאָק איז ביי אים אַ באַדייטנדע דיכטערין, וואָס האָט דעביוטירט מיט איר ערשט ליד אין 1910. מערקט אייך: פראדעל שטאָק האָט נישט דעביוטירט מיט איר צוויישטן ליד, אָדער מיט איר דריטן ליד, נאָר אדרבא, פאַרקערט, זי האָט דעביוטירט מיט איר סאַמע ערשטן ליד! און שלמה שמולעוויטש פאַרנעמט ביי אים אַ גרעסער אָרט ווי דוד קעניגסבערג — אפשר דער פיינסטער פון אַלע פיינע ניי־יידישע דיכטער.

* * *

איך בין שוין פאַרטיק, מיינע טייערע, איך וויל נאָר אָנווייזן, אַז דער הער באַסין האָט, אַחוץ דער ווי־גאָזאָגט שוואַכקייט, אויך אַ שוואַכקייט אונטערצושטרייכן גלאַט אַזוי

וועלטער — סיי וווּ מען דאַרף, סיי וווּ מען דאַרף נישט. זייַנע אונטערשטרייכונגען גייען אומגעפער אַזוי:

„יוסף וויזענטיר אַ דיכטער פון גאָטסגענאַדן. געבורן געוואָרן אין יאָר 1811. האָט געשריבן אַלערליי זאַכן, און אויך אַנדערע. איצט איז ער אַוועקגעפאָרן אַנדערע געביטן און מען קאָן אים נישט כאַפּן".

„וועלט איין, וועלט אויס"

זאמ־בוך, „קאפּיריט": איגנאטאוו. פּאריזער „אטעריקא".

איך און דער איגנאטאוועך, זאל לעבן, זענען ביידע גרויסע גייסטער. נישט מער: איך, אייער ערגעבנסטער, האב פיינט צו קנאקן לייזיקע ניס און ער נישט. עס איז געגנוג, אז ר׳ דודל זאג. אַ זאג טון „קיקו" און די חסידים זיינע זאלן אריין אין א טיפער בע־וואס־נישט־איז און זאלן אפענטפערן: „קיקעריקו". און אז די דאזיקע קיקעריקוס זאמלען זיך אן אין דער א י ד ה י ק א ו ו א פון בזינצעהוהו, דעמאלט גיט מען אריוס אַ געדרוקטע וואקאנאליע פון ווערטער מיט דער געשיכטע פון קיקו (אזא פויגל!), וואס איז געקומען פון וואַ־לַא־לַא, ווו ער האט געהאט אַ פּ נ י ע כ ם. (אזא ווארט!) מיט עפעס אן אויסלענדישן פּ נ י ע כ ם. (אזא ווארט!) און ווען די גאנצע געשיכטע האט זיך צעפּניעלמט, איז געקומען צוגיין דער בעטלער פון בעבעוואוא (אדער פּאַרקערט!) און ער האט דערהרגעט דעם הויפּט פּניעלם פון אלע פּניעלמס.

מען דערציילט:

איינמאל איז ר׳ דודל געזעסן בייַ זיך אין דער היים און געזאמלט, ווי זיין טבע איז געווען. האבן די חסידים געפרעגט: „רבי, וואס זאמלט איר?" האט דער איגנאטאוועך (אַ חכם איז ער געווען פון אלע יאָרן — נאך פון כּלהס צד!) געוואָרפן צוויי פון זיינע בעסטע בליקן אויף די אפיקורסים, וואס האלטן נישט פון זיין טאלאנט, און ער האט אויסגערופן:

— קיקוקו!

האָט מען געזומען דעמדאָזיקן „קיקוקו", מ'האָט אים אַרומ־
געבינדן אַ פּיסל מיט אַ שוואַרץ טאַשמעלע פון פינף־און־צען־
סענט־מיסטיציזם, מען האָט אין אים אַריינגעשריגן אַ
נשמה און עס איז געוואָרן אַ מין בלאָער פויגל — וואָס פליט
וועלט־אויס, וועלט־אויס, און זינגט זיינע קיקוקושע, וואַלאַלא־
לידער, פול מיט זענעפט, חן, וווילקלאַנג, פיפ־פאַפערייַ.

דער איגנאַטאָווער, זאָל לעבן, איז נישט נאָר אַ זאַמלער,
אַ שריפטנצונויפשריפטלער, נאָר אויך, און הויפטזעלעך, און
אדרבא — אַ דיכטער, וואָס דיכטעט. ער איז — לאָמיר זאָגן
אין איינעם מיט ב. ריווקין — דער דיכטער פון גאָלדענעם
נדר. ס'איז קלאָר! איגנאַטאָוו איז טיף. מען דאַרף אים פאַר־
שטיין. איך פאַרשטיי אים נישט, איך פאַרשטיי נאָר איינס: אַ
גוטער שוסטער וועלט נישט קיין בעסערער שוסטער דאַ־
דורך, וואָס אַ חוץ שוסטעריי קאָן ער אויך שרייבן לייטאַרטיק־
לען. און אַ גוטער שרייבער, וועלט נישט קיין בעסערער שריי־
בער, דאַדורך וואָס אַ חוץ שרייבן, קאָן ער אויך רעדן דורכן
טעלעפאָן, קלאַפּן אין פלייצע, און מאַכן אַן איינדרוק אויף איי־
דעלע מענטשן.

דעקלאַראַציע פון אומאָפּהענגיקייט: איך, משה נאַדיר, דער
זון פונם אַלטן נאַדיר, זאָג זיך אָפּ פון צו ציטירן, צו שרעקן־
זיך, מורא צו האָבן, צו זיין אונטערטעניק צו איינעם אַ דוד
איגנאַטאָוו, רעקס, זעלבסטהערשער, אימפעראַטאָר.

איך גיב אַ שבועה זיך אָפּצורייסן פון דעם פאַרזישעלאַנ־
דויסטן טיראַן, צו צעברעכן די קייטן פון זיין וויסע־בערזן־
שקלאַווערייַ, אַזוי זאָל מיר גאָט העלפן, אמן!

און מיט דער דאָזיקער דערקלערונג גיי איך אַוועק פון
דוד איגנאַטאָווס פּראָבלעמאַטישקייט, וועלכע איז פון יענעם סאָרט
ווי די פראַגע: „אַז דער ראַזירער ראַזירט אַלעמען אַ חוץ די וואָס
ראַזירן זיך אַליין, און דער ראַזירער ראַזירט זיך אַליין, טו ווער
ראַזירט דעם ראַזירער?" און איך גיי צו צו די איבערריקע מיט־
אַרבעטער, מיטשאָפער, מיטזינגער פון דעם זייער פאַרטייטשט־

חומשטן זאַמלבוך, וועלכעס הויבט זיך אָן מיט „האזינו" און ענ־
דיקט זיך מיט האָמערס איליאַדע.

איך פאַרבויג מיך אין זאָג: עס איז זייער נאָבעל פון
אייך, מיינע הערן, אַרויסצובערגען נייע טאַלאַנטן. עס איז גוט־
בערידערלעך, עס איז מענטשלעך, און דאָס האַרץ פון אַ קריטיק־
שרייבענדן מענטשן ווערט אָנגעפילט מיט פרייד, ווען ער דער־
זעט אַזוינע צוויי נייע טאַלאַנטן ווי משה רבינו און האָמער.
מיר קאָנען זאָגן, אַז ביידע ווייזן אַרויס אַ פונק טאַלענט, כאָטש
זיי זענען אַ ביסל צו י ו נ ג אין פאַרגלייך מיט די זאַמלבוך־
קלאַסיקער.

ענטפער דורכן בריווקאַסטן: שלייפט אַ ביסל מער אייע־
רע זאַכן, הער מ. בן־עמרם? לערנט זיך שרייבן אַ גלאַטערן
יידיש. דאָס ווערט „בראַנדאָפפער" וואָס איר נוצט אין אייער
פאָעמע „דאָס זענען די רייד פון בלעם", איז נישט יידיש.
„פאַרוואָהר" איז אויך נישט יידיש. אָבער טאַלענט האָט איר.
כאַפט זיך אַמאָל אַריין אין רעדאַקציע צווישן 5־6 פאַרנאַכט.

צווייטער ענטפער דורכן בריווקאַסטן: הער האָמער: 1)
אייער יידיש איז אומפאַרשטענדלעך, ווי דער יידיש פון — מיר
זעלבסט. איר נוצט צופיל אויסלענדישע ווערטער. איר ווילט —
מעשה ראובן אייזלאַנד — צופיל גלאַנצן מיט אייער ווילקע־
נעוודיקייט אין וועלטזאַכן. שלייפט, פאָלירט, הובעלט, זעגט, רא־
זירט, פיילט, האַקט, אפשר וועט עפעס אַרויסקומען.

* *
*

ל. שאַפיראָ דערציילונג „רויך" איז זייער אַרטיסטיש
אַריינגעשלאָגן אין ראַמען. עס איז געשמאַקער ווי מ י ר ט ע ל ע,
מירטעלע איז געווען געשניצט — זייער ארון־קודשדיק. „רויך"
איז צונויפגעטריבן אין אַ ווינקל, מיט אַ רויט טאַשנטיכל,
מיט דער טראַדיציאָנעל יידישער קלויזפאָן. די זאַך אין רויך
זענען גלאַט אויסגעפרעסט. נישט מיט קיין פלעט־אייזן, נאָר
שאַפיראָ האָט זיך אויף זיי אַרויפגעזעצט און איז (גייסטיק) גע־
זעסן אויף זיי אַזוי לאַנג ביז וואַנען זיי זענען אַרויס גלאַט

און אָן קנייטשן. אָבער דער סימבאָלישער אָנווינק זעט זיך אין רויך, דרייט זיך אין די בלאָ־פאָעטישע רויכרינגען פון דעם העלד און דער שאַפיראָ־טייטש דערפון איז: רויך — דאָס מענטשלעכע לעבן. פע, ס׳איז ביטער, נאָר מען געווינט זיך צו רעם צו. די רויכרינגען — די לעבנספאָרמען, די לעבנסטעכניק. און ווי שיין דאָס קאָן זיין! וואָס פאַר אַ שפיל! „ס׳איז רויך, אָבער ס׳איז גוט״.

קלוגער, שווערשרייבנדער, וואָרט־טאַפנדער שאַפירא!

עס קומען לידער — וויוואַט! זישא לאַנדוי באַרעדט די וויבער, מיט פיינע פעטיט־אויפשריפטן. און ער הייסט באשלאָפן דאָס וויב. באַהאַלטן מיר דאָס וואָרט באשלאָפן און מיר בלעטערן וויטער. זישא וועלט פריילעכער, אויפגעלעגטער, כמעט בלאָנדער: ער זינגט זיינע פשוטע, אַ פערטל־נאָך־צוועלף־לידער וועגן דעם, אַז אפשר וועט גיין אַ רעגן און אפשר נישט, און אַז אין הימל שווימט דאָרט אַ לבנה! און אַז ער לאָזט זיך אַראָפּ אין די (ווונדערוואָרט נומער 2) פאַרלאַמטערנדיקע טאָלן. דאַן וועלט ער טעמפל־בית־ישראלדיק און גיט זיך דאָרט אַ פרעג אין לידער:

„וער פירט די אַלע שיפן,
וואָס גייען אינם ים?
נאָט פירט די אַלע שיפן,
וואָס גייען אין ים...״

און אַזוי וויטער. דאָס פאַרוויטערדיקטע איז שוין נישט זויכטיק. מען קאָן דאָס שוין אַליין מאַכן. פערעצעפטום. למשל:

„וער פייפט ביי מיר אין קוימען
אין ווינטערדיקע טעג?
נאָט פייפט ביי מיר אין קוימען
אין ווינטערדיקע טעג.״

דאָס איז גוטע, שפאָרעוודיקע און נישט אָנגעשטרענגטע פאָעזיע. זישא וויסט, אַז לידער, דאָס זענען וויבער, צו וועל־כע דו דאַרפסט נישט טון געבו קיין כח. מיט ער זיך נישט.

זיי קומען צו אים פון זייער אייגענעם ווילן און ווערן בא־
שלאָפן

עס קומען לידער פון א. מ. דילאָן, אויף וועלכן מען קאָן
אויספרוווון דעם כּמעט־היינעשן שפּיל פון צושטעלן „מיט הויזן"
און „אָן הויזן" ביי יעדער סוף שורה:

„כּ׳זיץ אין פעלד ביינאַכט אַליין (מיט הויזן).
אָט קומט מיין הונט מיט שנעלע טריט (אָן הויזן).
ער שנאָרט אַהין, ער שנאָרט אַהער (מיט הויזן).
מיין הונט, מיין הונט, דו זעסט מיך נישט? (אָן הויזן).

אין צווייטן סטראָף פון דעמזעלבן לידּ, קושט דער דיכ־
טער אָן דעם הונט „אַ פולע קאָפּ". און אין לידּ נומער 3 גייט
ער אַרום און שיט גלעלע בלעטער אַזוי לאַנג ביז וואַנעט ער
הערט אויף.

כּמעט אַלע לידער פון די יונגיעריקע זענען פול
מיט כּלומרשטיקן מיסטיציזם, מיט טונקלהייט. אין 9 פון יעדע
10 לידער „קלאַפּט עמעצער אין טיר" און מ׳ווייסט נישט
וואָס ער וויל... אָדער עמעצער לעשט אויס דאָס ליכט... אָדער
עמעצער גייט שלאָפן... אָדער עמעצער שטייט אויף די
קניען ביים בעט, און מ׳ווייסט נישט, וואָס ער וויל. אַך, דער
עמעצער, דער עמעצער !...

וואָרנונג פון אַ נערוועזן קריטיקער: עמעצער וועט נאָך
עמעצן אַמאָל דערהרגענען פאַר עמעצנס דיכטונג! עמעצער האָט
נישט קיין נערוון פון קופערדראָט; עמעצער וויל, אַז מ׳זאָל אים
צורו־לאָזן מיט די עמעצערס, און מיט די וויטוויי־
סן און מיט די וואַנ־יטוואָס און מיט די עפעס־וויי־סא־יך־
נישטס.

ראַבאָיס „קעץ" האָבן די גרויסע מעלה, וואָס דער שרייבער האָט זיי נישט פאַרמענטשט, כּדי טאָס וויי דאָס טוען געווינלעך אַנדערע שרייבער. ראבאָי שרייבט וועגן קעץ, נישט בדרך משל, נאָר טאַקע פון קעץ אַליין. דערצו דאַרף מען האָבן

מוט, דאַרף מען האָבן פאַרטיפטקייט, דאַרף מען פאַרשטיין, אַז אפילו דאָס לעבן פון אַ קינסטלער איז אויך נישט מער ווי אַ משל און אפשר נישט קיין שענערער משל, ווי דאָס לעבן פון אַ קאַץ, אָדער אַ קראָליק.

ראַבאִי איז אפשר דער אַנדערשסטער צווישן אַלע יידישע נאָוועליסטן.

— — — — — — — — — — — —

דאָס רוב לידער פון דער מאַרינירטער, באַלזאַמירטער, איינגעמומירטער, אויף־אַן־אָרט־שטייענדער „יוגנט" דערמאָנען אָפט אָן דער טיפער אינהאַלטלאָזקייט פון דעם באַרימטן נע־גער־ליד:

Amaying I go
I go amaying
I went amaying
Amaying I went.

דאָס בוך האָט אויך אַן אַרטיקל פון בעל־מחשבות וועגן „דר. הערצל און אַנטאָן טשעכאָוו". איז עס, איז עס, איז עס (צום דריטן מאָל) אַזוי פול מיט ווערטער, שענקלינגענדיקע פראַזן, פילפאַרביקע לעבנספאַרבן, אַן אָנגעצויגענע סטרונע, אַ ציטער פון אַ קאַמערטאָן. — נו, גאָט מיינער, מיר ווייסן דאָך, ווי ווערט איז געמאַכט. מיר האָבן געפרווט צוגלייכן הערצלען צום קאַמערטאָן און טשעכאָוון צו אַ סטרונע אוו... ס׳איז אַרויס גאַנץ גוט. ביידע זענען גלייך איבערצייגענד. עס איז פון יענעם סאָרט קריטישע עסייען, וואָס צוערשט שרייבט מען זיי אָן — שרייבט מען אָן די שענווערטערדיקע זאַצבויען, און דערנאָכדעם — פאַסט מען זיי צו צו עפעס.

איך אַליין האָב שוין אָפט אָנגעוועגדט דיזעלבע מעטאָדע און עס גייט אויסגעצייכנט.

י. י. שוואַרץ האָט אָנגעזונגען אַ מאַסע לידער, „אויפן חרובן האַרצן". דער עמעצער שפילט דאָרט אויך אַ גרויסע ראָלע. י. י. שוואַרץ בייזערט זיך, ער איז אין כעס. ער מאַכט „בו־הו". אָבער איך פאַרשטיי אים און — כאַראַקטעריזיר אים. זיינע

מאָטיוון פון תהלים זענען שוין געראָטענער — אַזוי פיל, וויפל דער תהלים איז בכלל אַ בעסערער זאַמלבוך ווי „וועלט־איין, וועלט־אויס".

* *
*

אַ קוריאָז: אויפן סוף פון בוך איז אָפגעדרוקט אַ מעל־דונג בזה הלשון:

„אינהאַלט פון ערשטן בוך „שריפטן" (אויס־פאַרקויפט)."

דאַן קומט אַ רשימה פון אַלע אַרטיקלען פון ערשטן בוך „שריפטן", וואָס איז אויספאַרקויפט און מען קאָן עס מער נישט קריגן.

מיר ערוואַרטן אין גיכן צו לעזן אומגעפער אַזאַ סאָרט אַנאָנס:

„אַ וווּנדערבאַר פערד.
3 יאָר האַלט.
זייער גוט פאַר רייטן.
פרייז 240 דאָלאַר.
זיך מעלדן צום אייגנטימער,
וועלכער האָט עס שוין פאַרקויפט."

* *
*

פ. ס. — פון די בוך־צירונגען ווייס איך נישט וועמעס זענען די בעסערע — ליכטענשטיינס אָדער מאודס. ביידע גע־פען מיר. אָבער מאוד (איך מיין עס ערנסט) האָט אַ חוץ אַלע־מען דאָס גרויסע פאַרדינסט, וואָס — צווישן מאַלער — איז ער בעוועון דער ערשטער אונטערצושרייבן זיין נאָמען מיט יידי־ש אותיות.

מלחמה־כלות

אויטאָרן: דאקאָוו־מיללער
טעאַטער: מאָסקווער קאַמערשפּיל

מיט פּאַרשלאָפענע פּינגער שרייב איך מיין היינטיקע טעאַטער־רעצענזיע. איך ווייס, אַז די מענטשן פּאַר וועלכע די „מלחמה כלות" זענען צונויפגעשריבן געווארן (פּרעגט טאָמאַשעווסקין), לייענען נישט קיין קריטיקן, לייענען א י ב ע ר ה ו י פ ט נישט קיין אַנדער זאַך, אַ חוץ די אויפשריפטן אויף די וועגט פון לאַוואטאָריען, און דאָס אויך נאָר די דומסטע און שמוציקסטע פון זיי.

וואָלט איך געהאַט אַן אייגענע צייטונג, וואָלט איך גערידן וועגן דעם שטיק צוויי קאָלומנען מיט אדיעקטיוון: שמוציק, נידערטרעכטיק, געמיין, שורקיש, פלאַך, קרעמעריש, טאַלענטלאָז, עקלהאַפט, שניידעריש, פּאַסקודנע, רוי, לאַנגווייליק, וויל, אומענטשלעך, פּאַסקוויליש, אידיאָטיש, אומעגלעך, מיאוס, פויל, פּאַרשטונקען, שווייניש, טעאַטערדיק, באַליידיגנד, גריל־צענד, פּאָנפּעוואַטע, הויקערדיק, געלעמט, בלינד, הינקענדיק, פּאַרוואָרלאָזט, אומגעקאָמט, בלאָטיק, אָפּשטויסנד, אומדערטרעג־לעך, סקאַנדאַליזע — דאָס אַלצדינג וואָלט געווען בלויז אַ קליינער טייל פון די אַלע באַליידיקענדע אדיעקטיוון, וואָס איך וואָלט געוווצט, וען איך וואָלט געשריבן וועגן די „מלחמה כלות". איך וואָלט נישט געזאָגט וועגן זיי קיין חכמהדיקייט, נישט געוואָלט וויזן מיין סאַטירישע בייסנדיקייט, וועלכע פּאַר־

שאַפט מיר אַזוינע באַגאַבטע שונאים, ווי לעאָן קאָברין. עס זואָלט מיר נישט אָנגעשטאַנען צו פאַרשוועכן מיין ביסל עספּרי אויף דער טעמע „מלחמה כּלות". נאָר אַזוי ווי איך שרייב נישט פאַר מיין אייגענעם אַ זשורנאַל, נאָר פאַר אַ פרעמדן, און דער פרעמדער זשורנאַל האָט אַ ריכטונג, וואָס דאָס איז זייער שיין פון זיין זייט, און אַזוי ווי דער פרינציפּ פון דער ריכטונג פאָדערט וויצלעכקייט אויף אַלע געביטן פון דער יידישער ליטעראַטור, ערגאָ — וויצן!

„מלחמה כּלות" איז נישט קיין שטיק, נאָר — אַ שטיק שווייגערייַ. עס איז אפילו נישט טאַלענטלאָז, ווייַ, די מחברים האָבן נישט גענוג טאַלענט דערצו.

איך טו באַהויפטן, אַז אַ מענטש וואָס קאָן אָנשרייבן אַן ערגערע פיעסע ווי די דאָזיקע איז אַ — זשענייע, גיט מיר אַזאַ מענטשן און איך וועל אים מאַכן אַ באַנקעט, אָדער אַ יובילעאום, אָדער וואָס־נישט־איז!

דער אינהאַלט! איז מעגלעך איבערצוגעבן דעם אינהאַלט פון אַ פריקאזי אין אַ קעלער־רעסטאָראַן אויף ריווינגטאָן סטריט? קאָן מען באַשרייבן דעם אינהאַלט פון אַ פאַראַיאָריקן קניש אין פופצנסענטיקן פרעס־אַנשטאַלט?.. קאָן מען דערגרונטעוועדן דעם מאָטיוו פון אַ קוני־אייאַנדער „קלעם־טשאודער"? איז מעגלעך אָפּצושילדערן די רויע מאַטעריאַלן פון אַ „משוגענער קאָלדרע"? איז עס פאַר אַ מענטשנס כּחות אייגנצוטייטשן דעם הויכן סימבאָליזם, וואָס ליגט אין אַ זויערער אוגערקע, אָדער די טיפע מיסטעריעז, וואָס זענען פאַרבאָרגן אין אַ בודאַפּעסטער גולאַש?.. אַזוי, מיינע הערן, איז אויך נישט מעגלעך איבערצוגעבן דעם אינהאַלט פון די ראַקאָוו־מילעראַשע „מלחמה כּלות".

איך טראַכט ביי מיר: דער חזיר קלויבט זיך אַליין אויס זיין בלאָטע. דער אייזל עסט נאָר דאָס שטרוי, וואָס גע־פעלט אים, אָבער דער מענטש, דער טעאַטער־גייַנד ער מענטש, — אַזוי מיינען די דירעקטאָרן — איז נישט קיין חזיר — ער עסט אַלצדינג!

די „מלחמה כּלות" גייען אויף די פיס פון יידישקייט —

פון יידישלעכקייט. זיי דאַרפן רעדן אין נאָמען פון די ליידן פון דעם יידישן „פאָליאַק" און אַפּלירן צום יידישן „הערץ". ווי שמוציק! ברענט דאָרט אַ מלחמה, ציטערן אויסגעשטרעקטע הענט קעגן הימל, גייט אונטער אַ פּאָלק, און מיר — אפשר די לעצטע, אפשר די אינציקע יורשים פונם שטאַם — מיר נוצן אויס זייער טראַגעדיע פאַר קאַסע־ערפאָלג. מיר ווינען אויס זייערע טערען פאַר סטענדינג־רום, מיר זעצן זיך מיט די שווער־מעלאָדראַמאַטישע הינטנס אויף דעם פאַרמוטשעטן יידישן „הערץ", און קוועטשן דערפון אַרויס — רענדלעך, מ׳קלימפּערט אויף דער פיבערדיקער „נשמה פון מיין פּאָליאַק" און קלימפּערן אַרויס עטלעכע לומפּיקע נדבה־גראָשנס פאַר זיי און אַ פוטער־פעסל מיט גאָלד פאַר אונזערע פרינצן פון געשמאַקלאָזיקייט. מיר רעדן אין נאָמען פון כּלל ישראל און מיר האָבן נישט אין זינען אַ פונק פיעטעט, אַ ניצוץ פון פאָלקס־געטריישאַפט. אַ ציטער פון רעליגיעזן געפיל. ווייל — לאָמיר וועלן ערנסט אויף אַ מינוט, מיינע הערשאַפטן!—די יידן זענען אפשר דאָס גאָלדענע פאָלק אויף דער וועלט, דעריבער זיי נישט, אַז מען שלעפּט אַרויף אויף דער בינע דאָס טליתל, דעריבער קיומערט זיי נישט, וואָס יעדער נאַרישער שמוציאַן רעדט אין נאָמען פון יידישקייט. דעריבער בלייבן זיי רויק, ווען זיי זעען, אַז יעדער ליטעראַרישער שוואַרצקינסטלער שלעפּט פון דער נאָז סטענגעס פון נאַציאָנאַלע ליידן, און יעדער מעלאָדראַמאַטישער פאַקיר טאַנצט, פראָפעסיאָנעל, אויף די פייערן פון פאָלקס־טראַגיק, און שטעלט זיי כלומרשש די ברוסט, מיט פאַפּירענע שפּיזן...

„מלחמה כּלות" האָבן פון דעסטוועגן אַיין גוטן מאָמענט, און דאָס איז דאָס פייער אין סוף פון דריטן אַקט. עס איז זייער אַ וויכּל פייער, כאָטש ס׳איז אַ שאָד, וואָס עס איז נישט קיין אמתדיקס!.. עס איז אַ פיינער עפעקט און אַ זייער דראַמאַטישער, נאָר די פיעסע מאַכט קאַליע. ווען מען זאָל שפּילן דאָס פייער אַליין, מיט די דעקאָראַציעס, וואָלט עס געווען גאָר נישקשה פון אַ פיעסע און מען וואָלט — ווי־עס־איז — געקאָנט אויסזיצן אירע 4 אייביקייטן, אין דער געשטאַלט פון אַקטן.

געשפילט איז די פיעסע געווארן אזוי שלעכט, ווי עס פאסט פאר אזא אפשיילעך טעאטער־שטיק. דאס איז פיין. אי־בערהויפט פארדינען א דאנק די הערן טיאמאשעווסקי און ראָ־זענשטיין. ביידע גיבן זיך די מי צו שפילן אזוי שלעכט, ווי אזא פיעסע פארדינט. די אנדערע שוישפילער, כמעט אן אויס־נאם, באמיען זיך אויך צו שפי,ן אזוי שלעכט, ווי זיי קאָנען, און דאס איז זייער שיין פון זיי. ערן־וואָרט! איך בין זייער ערנסט, איבערהויפט ווער איך ערנסט, ווען איך דערמאָן זיך, ווי דער הער ט. פאטשט זיין טאָכטער, מאדאם גרינפעלד, אזוי גראציעז אויף דעם... אינטעלעקט. דאס איז זייער פאטעטיש און זייער יידישלעך און זייער קינסטלעריש. — ווירקלעך.

* *

*

...אז מיר זענען שפעטער אריינגעקומען אין דעם דראמא־טישן קאפע, האָט אונז א חבר געפרעגט פאר וואס עמעצער פון די י ו נ ג ע גייט נישט אמאל אריוס מיט א פיעסע, און מיר האָבן געענטפערט, אז ס׳איז נישט נויטיק, ווייל די הערן ראָ־קאָוו און מי,לער זענען שוין אריסגעגאנגען אין 4 אקטן.

ער האָט פארשטאנען...

פאַר אירע קינדער

אויטאָר: דר. ה. זאַלאַטאַראָף.
הויפּטפּילערין: מאַדאָס בערטא קאַליש.
טעאַטער: טאַמאַשעווסקי'ס.

פּיעסע טיט אַ קאָנפֿליקט סיי 4½ און אַ טראַגעדיע סיי 116. גרויסע דראַמע, וואָס שיינט צו זיין גרעסער ווי זי איז, אַ עלדין, וואָס סאָפאָט אונטער פון צייט צו צייט, און געבט גאָט דאָס עמלעכע צו הערן פון אָפּאָלאָן זאָגנשיין. א שטיק, וואָס ענדיקט זיך און דער־בער איז עס גוט.

טאַלאַנט מיינער, פאַרלאָז מיך נישט!

שוין ס'דריטע בלעטל פאַפיר, וואָס איך הויב אָן און איך וואַרף אַוועק, צום טייוול. און פאַפיר איז אַזוי טייער, און די קריטיק מוז געשריבן ווערן. די חכמות מוזן געזאָגט ווערן, מיינע געערטע, כאָטש ס'האַרץ איז נישט דערביי. פראַגע: ווו דען איז ס'האַרץ? ענטפער: "האַרץ איז אַוועקגעפאָרן קיין רוסלאַנד. און עס וויגט זיך איצט אויף די שטורעמדיקע פאַליעס, און עס ליידט פון דער וואַנדער־קראַנקהייט, און ס'איז אים נישט גוט. ביטע, אַנטשולדיקט. עס הייבט אָן. דער פאָרהאַנג פון מיין נשמה־בינע הייבט זיך אויף. אַ פייערלעכער געדאַנק טרעט אַרויס און פאַרנייגט זיך פאַרן ווערטן פובליקום. עס ווערט פינסטער אַרום, כדי דער צושויער זאָל קאָנען זייכטער צושויען. דער העלד טרעט אַרויס. אויפטריט: גיפּטיקע סאַטירע.

מאַנאַלאָג: „פאַר אירע קינדער" איז אַנאָנסירט אַלס אַ גרויסע פסיכאָלאָגישע דראמע. עס איז אַ גרויסע דראַמע. שוין אַ ביסל צו גרויס. און זי ליגט דערום זייער לעפיש אויף די אַקסלען פון די העלדן. די דראַמע איז גרעסער פון די העלדן אפשר מיט 150 נומערן, און די העלדן בלאָנדזשען דורך איר, פלאָנטערן זיך אין איר, וויקלען זיך אין איר אַהין און צוריק און פאַרקערט — און זיי האָבן אַ פנים, ווי מאַקס לינדער, ווען מען שטעלט אים מיטן קאָפ אַראָפּ, כדי ער זאָל נישט פאַרלירן די הויזן.

ווייטערער מאַנאַלאָג פון מיין גיפטיקער, אָבער נישט־גאנץ־גערעכטער, סאַטירע:

„פאַר אירע קינדער" הויבט זיך אָן זייער פיין און פאַר־ביק, אויף דעם פאַרם פון אַ חברה טרוימער־קאָלאָניסטן, וואָס ווילן פאַרפרייען אַרבעטערשטימען די וועלט, נאָר אָן אַ בריווקאַסטן. אייגער פון די קאָלאָניסטן איז הירש גינזבורג. כאַראַקטערשטריכן: אַ באָרד, אַ קאַשקעט, אויסגעטראָגענע הויזן. אויפטריט זי, די העלדין, הויך, שלאַנק, פיינפאַרקאַמט, רויזרויטע פינגערשפריצן, פיילענאויגן, ראָזענגעקיסטערמונד, גראַציע, וואַלעסקאַסוראַט. אַנטקעגן איר: באָריס דאַנציג. פיינער נאָמען — „דאַנציג"! עלע־גאַנט, הויכגעוואַקסן ווי אַ פאַלמע. ליבע פון דער כלהס צד. חתנס שוואַך. נישטאָ גענוג פייער, ווי איינגיין אויף אַ פשרה: אַלע ד ר י צוזאַמען.

נאָר ז י ווי נישט. דערצו איז זי צופיל סאַפּאָ, און ער? אַפּאָלאָנזאָנענשייניט ער? יאָ. מער־וויניקער. מען באַשליסט: אַוועקגיין. ברעכט אויס אַ וויילד פייער, וואָס דאָס איז מסתמא אַ משל קעגן דעם ליבעספייער וואָס פאַרניכטעט די בוימער פון לעבן, און—היט זיך פאַר פייער, היט זיך פאַר פייער! (ציטאַטע).

אין צווייטן און דריטן אַקט זעען מיר די שלאַנקע, די גראַציעזע, די וואלעסקאַסוראַטענע העלדין, מיט דעם שלעפעריקן, עלטערן מאַן און מיט די קינדער. זייטיקע פאַרשוינען: עפעס אַ ייִד, וואָס קוקט אויס ווי אַ תלמוד־תורה־למד און איז אַ סימ־באָל, אַן אָנווינק אויף דעם ציוניזם פון אונזער ראַדיקאַלער גאַס

אין עפּעס אַ פּלייצע־אָן־וואַנט־רייבנדער אוריאל־מעפּיסטאָ, וואָס רעדט הייזעריק־מיזאַנטראָפּיש, און ער האַסט די מענטשהייט, מיט אַלערליי אַפּאָריזמען — געלונגענע און אַנדערע.

„די גרויסע פּסיכאָלאָגישע דראַמע" גייט אַרום מיט גרויסע פּיס, איבער די ברעטלעך פון דער בינע, פּאַרטשעפּעט זיך אָן זיך זעלבסט, פּאַלט, הויבט זיך אויף, גייט ווייטער, מיט רומאַטישער אָנשטרענגונג, מיט גייסטיקער האַרצקלאַפונג, און דו קוקסט אויף דיין זייגערל דעם גאָלדענעם, לייגסט עס צו צום אויער און דו טראַכטסט, אַז די דאָזיקע דראַמע איז אַבסאָלוט די גרעסטע דראַמע, וואָס דו האָסט ווען עס איז געזען. אָדער אפשר גייט דאָס זייגערל צו שנעל?

„פּאַר אירע קינדער" איז אַן ערלעכער פּאַרזוך. צום דאָנערוועטער! פּאַרזוכט נישט ערלעך, פּאַרזוכט פּאַלש, בעטריגעריש, קאָמיש, נאָר — פּרישט אָפּ אַ ביסל מיין האַרץ. קלאַפּט אַ ביסל אָפּ דעם שטויב פון מיין לאַנגווויליע. אייערע פּראָבלעמען, די ליבע. באַ! אייער מיסטעריע, דאָס ווייב! באַ! צום צווייטן מאָל. איך זע טיפער ווי דאָס. מיין פּסחדיקער מעד איז אַ — רעטעניש. יעדער כּרעמזיל איז אַ מיסטעריע, און אַלצדינג אין דער וועלט, פון ראַנדאָלף הוירסט ביז קייזער ווילהעלם איז אַ פּראָבלעם. און אויב איר ווילט מיך שלאָגן אין בערן קאָפּ, מיינע הערן, — נו גוט! טוט עס, אָבער טוט עס מיט אַ נאַקעטן האַמער, מיט מעלאָדראַמע, אָבער קלאַפּט מיך נישט איבערן קאָפּ מיט אַ האַמער, וואָס איז אַרומגעוויקלט מיט דער וואַטע פון הומאַניטאַרע גענילן, פון עדעלקייט, פון קונסט! און אויב איר ווילט מיינע טערערן, נעמט זיי, בעלערוויין, אָבער מעלקט נישט מיינע גייסטיקע אויגן מיט די אומגעלומפּערטע פינגער פון אַ דיליעטאַנט! שלאָגט נישט די פּוטער פון מיין סענטימענטאַליטעט, מיט די ווילע הענט. טוט עס מיט אַ מאַשינע. עס איז עקאָנאָמישער און שנעלער.

„פּאַר אירע קינדער" איז אַ דראַמע פון — מאָרגן. גוט. זאָל מען זי (אַלעמאָל) שפּילן מאָרגן. נישט היינט. די פּיעסע איז נישט צום אויסלאַכן. זי איז אונזער נאָר. זי איז „ליטע-

רַאטור״ און צו וואָס זאָל מען מאַכן דער ליטעראַטור אַ שם פאַר אַ פאַרשלאָפענער יידענע, וואָס שטריקט אַ זאָק און שמעקט טאַבאַק, מיט דער לינקער זייט פון דער האַנטפלאַך, ווי אַ מאַנסביל?

מאַדאַם קאַליש האָט, אין אייגנקלאַנג מיט דער פיעסע, געשפילט „די פרוי פון מאָרגן״. אָבער צו וואָס שפילן אַזאַ פרוי הייַנט, אין אַזעלכע אומרויקע און העלסט־אינטערעסאַנטע צייטן? און וועמען גייט עס אָן די ליידן פון אַ ווייבערשן וואָקינג־דעלעגאַט, וואָס .יידט דאַדורך, וואָס זי האָט נישט ליב דעם מאַן! און ביטע צו ענטפערן דורכן בריווקאַסטן. וואָרום לעבט זי נישט מיט אַנדערע מאַנסביל? וואָרום נישט מיט שטריקערן, דעם אַפּאָריזמען־זאָגער? פאַר וואָס נישט מיט בּאָריס דאַנציג? און פאַרוואָס ווילט זי די טאָכטער נישט דער־קענען? זי איז דאָך אַזאַ העלסט דעקאָראַטיווע מוטהער! און אַזוי שלאַנק און גראַציעז! און צו וואָס די אַטמאָספערע פון האַרצשווערקייט, וועלכע וואַקסט אַרויס פון דעם סופליאָר־קעסטל, מער ווי פון דער סיטואַציע? און וואָרום דעקלאַמירט די מאַדאַם קאַליש אַזוי בראָדווייאיש? און פאַרוואָס איז איר יעדער שמייכל אַ גנאָד־צום־פאָלק־ישראל? און יעדער זשעסט אַזאַ אומענדלעכקייט? און פאַרוואָס אַזוי ביבליש אין טאָן און אַזוי איבער־רייך אין האַלטונג? פאַרוואָס איז אייער יעדער בליק אַ 33־און־אַ־דריטל פראָצענט פון דער נעט־איינאַמע, אָ, קאַליש! און פאַרוואָס איז אייער יעדער האַנטבאַוועגונג אַ רמז אויף דעם שטאָלצן משיח, וואָס קומט אויסלייזן זיין פאָלק — אָ, ערנווירדיקע קאַליש! און פאַרוואָס פאָרן אייערע ווערטער אויף פרעהס רייטווענגן, אָ, טאַלאַנטירטע און גראַציעזע מאַדאַם קאַליש? און פאַרוואָס געווענט איר זיך נישט אָפּ פון אייער שוואַלקייט צו לעזן לעקציעס דעם פאָלק ישראל, אָ, לעמבערגער מאַדאַם קאַליש?

* *
*

עס האָבן געשפילט: בערטהאַ גערסטאָן, זייער בעסער.

גאָלדענבורג,—קונציק־פיין. בלאַנק,—יידישלעך־געשמאַק. בן־עמי,—אינטעליגענט־פיין. שאַכט,—דייטלעכע דיקציע.

די איבעריקע דאַמען און הערן האָבן אויך געשפילט, נאָר איך האָב נישט געהאַט קיין געדולד זיי צו באַוווּנדערן.

צום שלוס: פון דער גאַנצער פיעסע איז מיר צומבעסטן געפעלן די כינעזישע טיי, וואָס איך האָב געטרונקען נאָך דער פאָרשטעלונג, אין דער אינטערעסאַנטער געזעלשאַפט פון אַ דאַמע, וועמעס נאָמען איך קאָן דאָ נישט דערמאָנען. עס איז פראַנציס אַדלער.

העדא גאַפּלער

אוטאָר : העניק איבסען.
טעאַטער : פּריימוט.
הויפּטשפּילערין : מאַדאַט נאַזימאָווא.

דער פּעלדמאַרשאַל פון מיין פּריוואַטן גלויק, דער אויבער־קאָמאַנדיר פון מיין לוקסוסדיקן לעבן, דער קאַפּיטאַן פון מיין פּרנסה־יאַכט, האָט צו מיר געזאָגט:

— גייט און זעט און הערט און שטוינט און ווערט נאָר נישט מיד צו שטוינען איבער דער איבער־פּאָסט־סופּער־אולטרא־גראַנדיעז־וווּנדערבאַרער מאַדאַם נאזימאווא, וועלכע העדא־גאַפּלערט לויט דעם אַלטן העניק, וויווַאט!

בין איך געגאַנגען און געזען און געהערט און נישט געשטוינט און כּ׳בין גאָר נישט מיד געוואָרן נישט צו שטוינען איבער דער מאַדאַם נאַזימאָווא, וועלכע געפעלט מיר נישט, דערפאַר, וואָס איך האָב זי נישט ליב, און וואָס איך האָב זי נישט ליב דערפאַר, וואָס זי געפעלט מיר נישט, און וואָס עס געפעלט מיר זי נישט ליב צו האָבן דערפאַר, ווייל עס געפעלט מיר אַזוי.

האָרכט, איר ברידער פון דער קריטיק! נעמט אַרונטער די שווערדן פון אייערע לענדן און לאָמיר גיין אויף אַ דועל דערפאַר וואָס איך דערוועג מיך צו זאָגן, אַז אייער געליבטע מומע איבסען איז שרעקלעך לאַנגווייליק.

סעקונדאַנטן! דער שטריק הענגט מיר שוין אויפן האַלז, דער קאַפּ מיינער שטעקט שוין אויפן האַלז, דער קאַפּ מיינער

שטעקט שוין צווישן די גילאָטין־מעסערס, די באַיאָנעטן זענען שוין געציטערט קעגן מיין ברוסט; אָבער — שרעק איך מיך דען איבער? וואר איך דען טויט און צעדאָקטאָרוואָרטסמאַנס? בין איך דען געבוירן אין פייגלינגיא?

ניין, איך בין העלדיש און ברַאַוו און מעדאָלפעיק. אין די שוידערהאַפטע מינוטן פון מיין אויסגעצויגענעם לעבן לויף איך מוטיק און שטאָלץ אַרונטער אין קעלער אַריין און איך רוף אויס:

נידער מיט איבסען! אַרונטער מיט העדא גאבלער!

* * *

אָג איך אַזוא, אַז העדא גאבלער איז נישט קיין מייס־טערווערק? ניין, איך זאָג נישט, אַז העדא גאבלער איז נישט קיין מייסטערווערק, איך זאָג נאָר אַז ס׳איז אַ גראָע אָפשפיגלונג פון אַ נאַרישן שפיגל, וואָס שטייט לעבן אַ שפיגל און שפיגלט זיך. עס איז אַ שרעקלעך־קאָמפליצירטע איינפאַלקייט, וואָס איז מיט גרויס פיין און פינקטלעכקייט צונויפגעשפיגלט געוואָרן פון אַלע עקן וועלט. עס איז זיבן־אַכט־ניין־הונדערט מייל לאַנגווייליע, פאַסטאָריזירט און סטערעליזירט און אויסגעקאָכט — כדי עס זאָל זיי נישט שימלען. עס איז אַ קאָנדענסירטע סימפאָניע פון אַלע אויסגענוצטע געדאַנקן פון דער גאַנצער וועלט. עס איז אַ גרויסער, מעכטיקער, ערהאַבענער, שרעקלעכער, גרויזאַמער, וועלט־איינשלינגענדער געניק, וואָס ווערט נאָר לאַנגווייליקער דורך דעם, וואָס מען זעט נישט אַן דאָם קאָמישע אָדער ערנסטע פנים פון דעם מענטשן וואָס געגעבט אַרויס דעם דאָזיקן „אוהא!״

וואָס איז די מעשה מיט העדא גאבלער? די מעשה מיט העדא גאבלער איז, וואָס העדא לאַנגווייליקט זיך און ציט זיך און לייגט זיך שלאָפן און שטייט ווידער אויף און לייגט זיך ווידער שלאָפן. יעדעס וואָרט וואָס העדא גאבלער רעדט אַרויס— דורך דער מאַדאַם נאזימאווא — איז אַ קעניגלעכע מתנה צו דער מענטשהייט. העדא גאבלער איז — וואָס מ׳רופט אין אונזער שיינעם גאַליציענ׳אַנד — אַ „שלעפיל״, אַ צעקראָכענע, אַ פויל־

אַ שלעפעדיקע — א ש ל ע ק ט ס ביז גאָר. זאָל דער אויבער־שטער אָפהיטן, וואָס דאָס ווייבל צעאַרבעט! זי האָט פיינט איר מאַן (וועלכער שפילט אויסנעצייכנט!) און האָט נישט ליב איר געליבטן, וועלכן זי האָט אַמאָל מסתם א ו י ך נישט זייער שטאַרק ליב געהאַט. זי איז אינטריגאַנטיש און האָט נישט ליב דעם אינטריגאַנט. זי איז אַ שלעפעריקע, פאַרשלעפערענדע דאַמע — אפשר אַ ביסל פריציש דעגענערירט, אפשר אַ ביסל היפער־עסטעטיש, אָבער אַ פילפאַלער גאָרנישט — שרעקלעך אידעאַליסטריבן. זי האָט נישט קיין פרייד, קיין טרויס, קיין ווילן, קיין ליידנשאפט, און איז פול מיט דער טיפער מיסטעריע פון לידיקן צירונג־קעסטעלע, וואָס דער קלוגער באַלעבאָס האָט אומישנע פאַרשלאָסן אויף זיבן שלעסער, כדי מ׳זאָל מיינען, אַז דאָרט ליגט באַהאַלטן אַ געגנבעט קעניגרייך.

העדא גאבלער לייגט זיך, העדא גאבלער שטייט אויף. העדא גאבלער איז מיד. העדא גאבלער ווייל עפעס! אָבער העדא גאבלער קאָן לידער נישט קריגן דעם ריכטיקן ע פ ע ס י אָ־נ ע ר, איז איר עפעס אַזוי, און עפעס אַזוי, און וואָס זאָל זי טון? העדא גאבלער לייגט זיך, העדא גאבלער שטייט אויף, העדא גאבלער ציט זיך, ציט זיך, ציצא—ך!!! ביז וואַנעט זי ציט אויס עפעס אַ שוועכ פאַרשלאָפענע טראַגעדיע מיט פלי־טערלעך, גאָלדשפריצלעך און דימענטלעך.

אז העדא גאבלער דערפילט, אַז זי קאָן נישט לעבן מיט איר אויסגעצייכנטן, אידיאָטישן מאַן — דעם פראָפעסאָר, באַשליסט זי, אַז זי וועט הרגענען ד י צ י ט מיט אַ רעוואָלווער. העדא שיסט! העדא שמייכלט מיט א קרום, קאַלט שמייכלעלע פון 72 גראַד אונטער נול. העדא לאַנגווייליקט זיך ווי אַ גרעפין, און אַז עס קומט איר אַמאָליקער גלידיבטער דער שריפטשטעלער, וואָס האָט אָנגעשריבן דאָס ג ר ו י ס ע ו ו ע ר ק — דער־וואַלט אין איר די אַמאָליקע פאַרשלאָפנקייט און זי ווייסט נישט וואָס זי זאָל טון. העדאס גרין־ב.אַסע דעקאָראַטיוועט נשמה שטייט ווי אַ פאָפוגאי אויף איין פוס און פלאַטערט מיט אַ פליגל און ווערט אַנטשלאָפן — רעדנדיק. העדא האָט אויך זייטיקע צרות־

אוֹן־נחת פון איר פרייַנט ריכטער ברעק, וועמען זי האָט ליב — מיט אַ שרעקלעכער שנאה. העדא נעמט אַריין צו זיך אין שטוב אַריין די איצטיקע געליבטע פון איר אַמאָליקן געליבטן. דער לעצטער קומט אויך צו איר אין שטוב אַריין — נאָך דער־לייזונג. העדא הומאניזירט וועגן איר געזונקענעם געליבטן, ווען ער גייט אַוועק. זי זאָגט: ער וועט קומען מיט ווייַנ־רעבן אין די האָר. לארבארג גייט אַוועק און שיפורט אוֹן פאַרבראַנגט זיך מיט דער רוִיטער פריילין אוֹן — ווערט סקאַנדאַליזירט. ער פאַרלירט דעם מאַנוסקריפט פון זיין נייַעם נאָך־נישט־געדרוקטן בוך, און העדאס מאַן געפינט אים, און גיט דעם אוצר צו העדאן. דער געליבטער קומט ענדלעך צו העדאן אין שטוב אַריין שיפור, צעקנייטשט, דערשלאָגן, און אָן ווייַנרעבן אין די האָר. ער מיינט, אַז ער האָט פאַרלוירן דעם מאַנוסקריפט. ער רעדט וועגן זיין קינד, וואָס ער האָט דערמאָרדעט מיט די אייגענע הענט. אָבער העדא זאָגט אים נישט, אַז זי האָט דאָס קינד — דעם מאַ־נוסקריפט הייסט דאָס. אדרבא, זי מאַכט זיך נישט וויסנדיק. העדא גיט אים אַ רעוואָלווער און זאָגט אים, ער זאָל זיך אַרייַנ־שיסן אַ קויל אין דער פינפטער עוועניו געגנט פון זיין לייב. נאָר טו עס אויף אַ שיינעם אופן, זאָגט זי — די גע־לאַנגווייליקטע! די עקלהאַפטע! דער סוף איז, אַז ער וועט גע־שאָסן פון דער רוִיטער פריילין און דווקא נישט אין האַרץ, ווי העדא ווינשט עס, נאָר ערגעץ אַנדערש. דאָס קאָן שוין די איבער־עסטעטישע העדא נישט אויסהאַלטן און נאָך אַ לאַנגן און שלעפעריקן גאַרנישט־טון — שיסט זי זיך אין האַרץ אַריין, מיט אַ טרוקענעם שאָס, וואָס צעריייסט נישט סיקלייד, וויל סאיז נישט שיין פאַרן אויג!

מאַדאַם נאזימאָווא אין איבסענס העדא גאבלער איז פונקט ווי אַ פראָסט, וואָס איז פאַרפאַסט געוואָרן פון אַ וויסן בער און וועט געשפילט דורך אַ זאַוועדרוכע. מאַדאַם נאזימאָווא איז אַ שנייַשטורם, וואָס איז געפראָרן געוואָרן אין מיטן גיין. זי איז אַ גלונגענע לויה אין פיר אַקטן, אויפגעפירט צום בענע־

פיט פון אַלטע מתים און געשפּילט פון אַ מצבה.

אין נאזימאָוואס העדא גאבלער איז פּאַראַן שטילע עלע־גאַנק, מאַניערן, אפילו ווייסע שיינקייט, אָבער — עס איז אַזוי פּארדאמט פּינקטלעך, אַזוי קאָרעקט, יעדע זאַך איז אַזוי שרעק־לעך אויפן אָרט, ווי אין יאשא חפצס ווונדערבאַרן, אומעגלעכן, געטלעכן, נידערטרעכטיקן פידלשפיל. איבסעץ טויט נישט כדי צו באַשאַפן, כדי א י ב ע ר צ ו ש א פ ן, כדי אויסצובעסערן, נאָר ער באַשאַפט דאָס שוין־באַשאַפענע. ער גיט דיר דעם מענטש אַזוי ווי ער איז, נאָר ער סערווירט אים מיט א י י ז. זיין העלד — דאָס איז נישט נ אָ ך א מענטש אין דער סומע פון מענטשן, נאָר דאָס איז ד ע ר מענטש. ער איז דער פיל־באַקאַנטער, סינ־טעטישער מענטש, אַרויפגעטריבן אויף דער בינע מיט א שאַר־פער פעדער־בייטש. עס איז דער דרויסן — פּאַרשטובט. אָדער די שטוב — פאַרדרויסנט. עס איז רעאַקאַנשירונג — נישט שא־פונג. דער געוויסער הענריק פון נארדלאַנד טוט באַפרוכטן זיין גלייבטע פריילין טעמא נישט פערזענלעך, נאָר דורך א שליח, דורך א אידעע. ער אַליין האַלט זיך ריין, נישט־באַפלעקט, יונגפרוילעך, אָביעקטיוו. נישט ווי זיין תלמוד בערנאַרד שאָו, וועלכער לאָזט אָפן אַלע פענסטער פון זיין דראַמאַטישער גע־ביידע און אַ ג מאָל קוקט ער אַריין אַזוי פּאַרשייט, זען וו אָ ס ס ע ה ע ר ט ז י ך. ביי איין העלד מאַכט ער צורעכט דעם קאַפּעליוש, דעם אַנדערן גיט ער א שנעל אין נאָז, א דריטן גיט ער א גלעט איבער דער באַק און ער שילט, זידלט זיך, בענטשט, רעקלאַמירט זיך און לאַכט און פאָכעט מיט זיין רוי־טער באָרד, און ביז וואַנען ער ווערט פּאַרטיק מיט דער אַר־בעט, איז זיין גאנץ פיינע, דראַמאַטישע ווירטשאַפט רוינירט און די קאַץ לייגט אויפן שרייב־טיש, און ס׳ברענט ערגעץ א פאָרהאַנגל און אַלצדינג איז אין אַזא רייכער, מענטשלעכער, וווּנדערבאַרער אומאָרדנונג!

א, ווי איך פלעג זיך בעטן ביי דעם אַלטן הענריק. ה ע נ־ר י ק י ב ס ע ן, פלעג איך אים זאָגן, הער אויף צו פינטלען מיטן אויג ביי יעדן וואָרט, וואָס דו שרייבסט אָן. הער אויף צו זאָגן

די איינפאַכסטע, טאָגטעגלעכסטע זאַכן אין אַזאַ טאָן גלייך וי עס וואָלט געווען אַ שרעקלעך געהיימעניש. העניק טייערער, פלעג איך מיך ביי אים בעטן, הער מיר אויף צו זאָגן גוט מאָרגן אין אויער אַריין און הער אויף מיך אַרונטערצורופן אין קעלער אַריין, כדי מיר צו זאָגן, אַז ס׳איז שוין עלף דער זייגער און אַז די קצוות שמעקט דיר זייער גוט! אָבער דער אַטער האָט מיך נישט געהערט. ער איז אַריין אַלץ טיפער און טיפער אין דער סודות־אינדוסטריע לימיטער — פונקט ווי נאָר סודות אַליין וואָלטן געווען סודות!

דאָס גאַנצע שטיק איז זייער ענלעך צו דער מאַדאַם נאזימאָווא אין דריטן אַקט, ווען זי ציט אַלץ די זיידענע קימאָנאָ און ציט זי אַרויף ביז צום האַלז — ביז צו דער נאָז, און נאָר זי ציט די ארעמע קימאָנאָ — כאָטש מ׳זעט אַזוי אויך גאָרנישט אַרויס, און כאָטש ווען מ׳זאָל אפילו אַרויסזען וואָס־נישט־איז, וואָלט מען אפשר געזען, אַז ס׳איז גאָרנישטאָ עפעס אויסערגעווינלעכס אַרויסצוזען. אַזוי טוט אויך מיין יוגנטפריינט איבסען: ער ציט און ציט אויף זיך דאָס דראַמאַטישע קלייד און דעקט זיך צו, און וויקלט זיך איין, און פאַרקנעפלט זיך און ער ציט און ציט די גייסטיקע קימאָנאָ ביז צו די באַקנ־באַרד אַרויף, ביז צום היטל.

— — — — — — — — — — — — —

סעקונדאַנטן! דער דועל איז צו ענד. איר קאָנט שוין גיין אַהיים. לאָזט וויסן מיין שוועגערין פון הארלעם, אַז איך ליג טויט און פאַרוווּנדעט אויפן שלאַכט־פעלד, און זעט אַז מיינע פערזענלעכע קינדער זאָלן זיין פאַרזאָרגט מיט אַלדעסגוטס, און 35 פראָצענט פון די פראָפיטן פון מיין לויה זאָלן גיין פאַר מיין אינדישער געליבטער פרינצעסין נע־קאָ־מע.

דער גייסט פון שטאָט

אויטאָר: אָסיפ דימאָוו.
הויפּטשפּילער: ס. גאָלדענבורג.
מעאַטער: מאָסקאַעווסקים.

ע מ י ג ר אַ נ ט: קיינמאָל וועל איך עסן מענטשנפלייש און טרינקען מענטשנבלוט.

ג י י ס ט: עס קומט די שעה און דיינע האָר וועלן ווערן גרוי און דיינע קינדער וועלן אַריין אין לעבן, דעמאָלט וועלן מיר זיך טרעפן און דעמאָלט וועלן מיר צוזאַמען מאַכן דער לעצטן חשבון. דו וועסט מיך נישט דערקענען, אָבער מיר וועלן זיך נאָך טרעפן. (פאַרשווינדט)

און כּך הוה. אַזוי איז געווען. דער פראָלאָג האָט נישט אָפּגענאַרט. טאַקע עפּעס ווי דאָס האַרץ וואָלט אים געווען געזאָגט, דעם פראָלאָג, אַז סע וועט זיך אַזוי אויסלאָזן. דעם עמיגראַנט, טאָמאַשעווסקים קינדער וואַקסן אויס אין געשטאַלט פון פריילין גערסטאַן, בן־עמי און מאַדאַם לאקסער. אַלע זייער ווילע, טעאַטערשפּילענדער קינדער. אוּנדי דאָזיקע קינדער הויבן אָן אַרייַנצוגיין אין לעבן שוין באַלד אין ערשטן אַקט. בערטא גערסטאָן גייט אַריין אין לעבן דורך דער פאָדערשטער טיר רעכטס און מיט אַ גרינג געמיט, און מיט חנעוודיקע לאָקן. בן־עמי גייט אַריין אין דעמזעלבן לעבן מיט גרויס פאַרטיפטקייט און סטודענטישקייט. די מאַדאַם לאַקסער טרעט אַריין אין דעם געטלעכן לעבן מיט גוטער אויפּפירונג און מיט סימפּאַטיע. און די איבעריקע שוישפּילער פון

טאָמאַשעווסקיס נאַציאָנאַלן נעשאָנעל טעאַטער, טרעטן גלאַט אַוועק אַריין אין לעבן, דורך פאַרשיידענע טירן און תירוצים. ראָזנשטיין איז, למשל, אַ חתן פאַר פריילין־מאַדאַם לאַקסער. רובין איז דער אַלגעמיינער פעטער פון דעם מענטשנס לעבן און אַ גרויסער שלעמיעל. מאַדאַם עפשטיין איז דעם לעבנס אַן אייגענע וויב. גאָלדנבורג איז דער גייסט אַליין, און לאָז מען, אדרבא, פרוון און אים נישט אַריינלאָזן אין לעבן אַריין, וועט זיך טון חושך!

הכלל: ערשטער אַקט. האַמער דער שטאָט־גייסט האַמערט זייער גאָלדנבורגיש. זייער שפיציק. זייער קונציק. ער דערשיינט אין דער געשטאַלט פון אַ בלאַסער אידעע. שוואַרץ אָנגעטון. פיינער גרים. זעלטענער פאַרוק. און ער רעדט נישט מיט קיין וועלטער נאָר מיט דיקציע. טאָמאַשעווסקי איז שוין פריער אַריינגעקומען, אָנגעטון ווי אַ קעניג פון סעקאָנד עוועניו, און כאַפט זיך ביים קאָפ. באַלד געפינען מיר אויס, מיט דער הילף פון אַ קאַפעטשקע מוזיק, אַז טאָמאַשעווסקיס שותף־אין־געשעפט האָט זיך איבערגעשניטן דעם האַלז, וויל דאָס געשעפט איז געגאַנגען שלעכט, און ער (דער שותף) האָט שפעקולירט (ווי דאָס פראָגראַם־ביכל זאָגט) הינטער זיין רוקן, און אים, טאָמאַשעווסקין, איז פון גאַנצן פאַרמעגן געבליבן נישט מער ווי אַקציעס אין דער „וועסט אמעריקאן קאָמפאניי" מינען, וועלכע זענען איצט גאָרנישט ווערט. לייכטער דרינגשט פון קעסלפויק. דער גייסט ערשיינט מיט דיקציע און זאָגט טאָמאַשעווסקין, ער זאָל נישט פאַרקויפן די אַקציעס, וויל זיי וועלן זיך באַלד שטאַרק אויפהויבן צוזאַמען מיט פאָרהאַנג 2.

אין צווייטן אַקט זענען מיר ווידער דעם גאָלדנבורגישן שטאָט־גייסט ביי זיין אַרבעט. און ער אַרבעט נעבעך זייער שווער, דער שטאָט־גייסט! שוועריר פון אים אַרבעט אפילו נישט די קעסלפויק פון דער יידישער טעאַטער־קאַפעליע, אָדער די נאָז־פאַטשיילע פון אַ יידישער פרימאַדאָנע.

קורץ און גוט, אָדער לאַנג און שלעכט, עס געלינגט אים איבערצוקערן דאָס לעבן מיט די פיס אַרויף. ער, דער וווּל־

רעדעוודיקער שטאָטגייסט, שמועסט איין דער אַלטמאָדישער מאַדאַם עפשטיין, זי זאָל אַוועקווערפן ס׳טייטש־חומש און זיך נעמען צו עפעס אַנדערש. ער רעדט איין דער נאַיווער גערסטאָן מיט די שענע, גאָט־געבענטשטע לאָקן, זי זאָל זיך פאַרליבן אין איר שוועסטערס חתן, ראָנשטיין. ער ב א ו ע ג ט בן־עמין, ער זאָל אונטערשרייבן זיין פאָטערס טשעקס. ער באַווייזט ראָזענשטיינען, אַז זיין כ ל ה, די מאַדאַם לאַקסער, איז שוין אַן עלטערער מענטש, און אַז בערטא גערסטאָן איז ברונעטער פון איר. ער רעדט איין דער לאַקסער, זי זאָל נעמען פּראָשקעס צו באַרויקן די נערוון. ער איבערצייגט טאָמאַשעווסקין, וועלכער איז שוין איצט א מיליאָנער, אַז ער דאַרף זיך נישט ערגערן צוליב דעם, וואָס זיין גליק איז די אַרבעטערס אומגליק. און באַלד הויבט אָן צו רעגענען מיט פרוכט פון דעם שטאָטגייסטס אַרבעט. לאה־לאַקסער פאַרגיפטעט זיך מיט דעם געוויסן פראָשעק; איר פאָטער שטיינמאַן־טאָמאַשעווסקי דערהאַלט א טעלע־גראַמע, אַז די אַקציעס פאַלן. בן־עמי מאַכט אָריגינעלע חובות, נאָכמאַכדיק די אונטערשריפט פון זיין פאָטער. די מיסעס שטיינ־מאַן־עפשטיין גיט איבער איר לעצט ביסל זילבערוואַרג צום שטאָטגייסט, ער זאָל פאַר איר באַצאָלן די קאָרטן־חובות. בערטא גערסטאָן איז פאַרפירט און אומגליקלעך מיט אַלע כוחות. שטיינ־מאַן אַליין שניידט זיך איבער דעם זינגערישן האַלז מיט א בריטווע און עס ערשיינט דער גייסט פון פראָאָג, רעדט מיט א האַרטן ר י ש און ס׳איז געענדיקט.

פון דעם אַלעמען, וואָס מיר האָבן דאָ איבערגעגעבן איז צו זען צוויי זאַכן: 1) אַז מען קאָן יעדע פיעסע אַזוי איבער־דערצייַלן, אַז זי זאָל קלינגען ווילד און משונה, און 2) אַז די פיעסע איז נאָך אַלעמען נייער און בעסער, דראַמאַטישער און אידעישער פון פיל אַנדערע שטיקער. עס איז דאָ געדאַנקלעכ־קייט. עס איז אַן אינטערעסאַנטער שפיל פון דרויסנדיקייטן און צופאַלן, באַלויכטן דורך דעם רויטן לאָמטערן פון אַן אידעע. עס איז א שטיק, וואָס וועט מ׳זאָל עס שטעלן א ביסל ע ר ג ע ר און שפילן א סך שוואַכער ווי מען שפילט עס, וואָלט עס גע־

קאָנט האָבן אַ גרויסן ערפאָלג אפילו ביי אונזער יידישן עולם, ווען אַ מדיקער פון אַלע עולמס, ווייסט וואָס

№

*

*

טאָמאַשעווסקי האָט זיך גאַנץ גוט אויפגעפירט אויף דער בינע. זיין שלאָף־ראָק איז, ווי תמיד, פון פיינעם מאַטעריאַל און זיין האַלטונג איז קעניגלעכע, שוין אַ ביסל צו קעניגלעך פאַר אַ פראָסטן יידן, וואָס הייסט ש ט י י נ מ א ן און טראָגט אַ שלאָף־ראָק. גאָלדנבורג איז געווען זייער גוט, זייער אינטערפרעטאטיוו, זייער פאַרטייטשנד. דורך די שולטער־בלעטער פון זיין כאַראַקטער האָט דייטלעך אַרויסגעשטעקט די אידעע, דער סימבאָל. דאָס איז נישט געווען קיין טייוול, נאָר דאָס טייוולישע; און געאַרבעט האָט ער ווי אַ בייזער געדאַנק, ווי דער געדאַנק פון זינד, אַזוי פלינק, אַזוי בויגיק, אַזוי גראַציעז, אַזוי קונציק, אַזוי פלייסיק, מיט אַזוינע חידושלעכע געבן, מיט אַזוינע ווונדערלעכע טענער. נאָר איין חסרון: ער האָט אַ ביסל. אַ ר י ב ע ר ג ע ש פ י ל ט, זיך אַ ביסל איבערגעפלייסט. ער איז אין געוויסע מאָמענטן אַזוי אומגעהויער טעכניש־קלוג, אַז ס׳איז אַזש אַרויס־געקומען נאַרישלעך. ער איז געווען אַזוי קונציק־פלינק, אַז מ׳האָט אַזש דייטלעך געקאָנט אַנווייזן מיטן פינגער, ווי אַזוי ער מאַכט דאָס. דער אַלטער כלל: דער וויטסטער ברעג פון מזרח איז מערב.

זייער גוט איז געווען רובין אַלס דער שלים־מזלדיקער פעטער מאָטיע, וואָס אַלע מיטוואָך זאָאיקעט ער זיך אַ ביסל און אַלע מאָנטאָג רעדט ער שלעכט ענגליש. די דאָזיקע קאַריקאַטור־צייכנונג איז פון רובינען אַרומגענומען געוואָרן מיט אַזאַ ברייטן ראַמען פון ערנסטער פאַרשטענדניש, כּמעט פון טראַגיק, אַז דאָס אויג האָט אויף דעם בילד נישט געקוקט, נאָר אויף דעם ראַמען.

בן־עמי איז געווען זייער נאַטירלעך (ער איז בטבע אַ

בּאַסער!) אין דער רעלע פון סטודענט. גוט איז ער נאָר גע־
ווען אין דעם מאָמענט, ווען ער טאַפּט זיך אַרום און מאַכט
אַנאַטאָמישע שטודיען אויף זיך אַליין. מאַדאַם לאַקסער איז גע־
ווען צופרידנשטעלנד. גאָט ווייסט, אַז איך שטעל זיך צופרידן
מיט זייער ווייניק!

טיר נומער 3

אויטאָר: לעאָן קאָבּרין
טעאַטער: קעסלערס

קאָבּרינס „ט י ר נ ו מ ע ר 3" איז אַ זייער הילצערנע זאַך. שטעקט אפשר אַ סימבאָל אין דעם נאָמען „טיר"? וועט ווייסט? איך ווייס נאָר, אַז דאָס שטיק איז טרוקן ווי אַ ט י ר און פונקט אַזוי פ י ק אַ נ ט, אַז די שפּראַך איז מאהאָגעני. די סצענעס זענען עצי גופּר — פּימסנהאָלץ. די דראַמאַטישע האַנד־לונג איז שלאָפּצימער־מעבל (איבערהויפּט „מ ע ב ל"!) און די מענטשן אַליין זענען פּריש־אָפּגעפּאַרבטע הילצערנע גולמס, וועלכע דער פּאַרפּאַסער, אָדער דער פּאַרפּאַרבער האָט אַרויסגע־שטעלט צום טרוקענען קעגן דער רויטלעכער זון פון זיין פּאַנ־טאַזיע.

„טיר נומער דריי" דערמאָנט זייער שטאַרק אָן ניקאָלאַי ניקאָלאַיעוויטש: זי איז זייער הויך און זייער פּלאַך. און זי האָט אַ מאַסע פּרעטענזיעס. זי איז מער פילאָזאָפּיע ווי נעדאַנק. מער פּוס ווי קאָפּ. זי גייט שנעלער ווי זי דענקט. אין מאַנכע מאָ־מענטן — איבערהויפּט אין פּערטן אַקט — לויפט זי מיט די־זעלבע ריזנשריט ווי ניקאָלאַי ניקאָלאַיעוויטש איז געלאָפן פון די שלאַכטפעלדער און מען קאָן זיך נישט כאַפּן!

„טיר נומער דריי" איז אויך זייער אַ קוריאָזע פּיעסע פון דעם שטאַנדפונקט פון איבערגאַנגען. זי גייט נישט איבער פון איין סצענע צו דער צווייטער — נאָר זי שפּרינגט. זי פּאָרט

אויף אַן עלעווייטער. זי גייט פונם ערשטן שטאָק דירעקט אויפן זעקסטן און — פאַרקערט. זי איז אַ קונציקע פיעסע, אין אַקראָ־באַטישן זין פון וואָרט. אין איין מינוט פאַרשלינגט זי אפשר עלף מיל דראַמע, פערצן מיל טראַגעדיע, — אַ חוץ וואָס זי ציט גלאַט אַזוי פאָלטישע סטענגעס פון נאָז, שלעפט סענטי־מענט־פראַזן פון אַרבל, און האָט בכלל זייער אַ פלינקן פערטן אַקט — מיטן אויג נישט צו כאַפן, וואָס דאָרטן טוט זיך!

דער ערשטער אַקט גייט זייער פאַמעלעכן; אַ מיל, אַן אייביקייט. עס איז נישט קיין ערשטער אַקט, נאָר אַ פער־טער — אַזוי איבריק איז ער! עס איז דער לאַנגווייליקסטער ערשטער אַקט, וואָס מיר האָבן וועלן־עס־איז געזען. די האַנדלונג שלומערט איין אויף איר אייגענעם אַקסל. עס איז אַ צייטונגס־אויסשניט מיט דעם שטיקל נייעס, אַז אַן ערלעכער ייד, נאַ־טאַנזאָן, און אַן ערלעכע מאַמע, נאַדאָלסקי, און אַן ערלעכער ברודער, היימאַן, האָבן אַ ברודער־קעסלער, וואָס איז אַ יאַנקעל־בויל אין אַ שוואַכער אַמעריקאַנער איבערזעצונג.

דער צווייטער אַקט הויבט שוין אָן גיין אַ ביסל שנעלער. עס הייזלט זיך. עפּנונגס־סצענע: די מאַדאַם פון הויז שטייט לעבן אַ יאָרצייט־ליכט און — לירזירט. זי איז אַ פרומע גאָטס־פורכטיקע פרוי מיט אַ פאַרוק און דאָך האָט זי אַ הייזל. פאַר וואָס דווקא זי? פאַרוואָס דווקא אַן אַלטמאָדישע פרוי מיט אַ פאַ־רוק? איז דער ענטפער, אָ, די יידישלעכקייט! און אָ, די רא־דיקאַלשטשינע פון די יאָרן 1905—1906! און נישט נאָר זי אַליין איז אַזוי קאַריקאַטורנע גאָטלעסטערנדיק, נאָר אויך דער באַנדיט „דעיגא", וועלכער דערציילט, אַז ער האָט געשלאָגן אַ יידן דערפאַר, וואָס יענער האָט געגעסן אום יום כפור. וואָס פאַראַ קאָמפּלימענט צו דער גרופּע „ברויט־און־פוטער"! וואָס פאַר אַ שמיר איבער די ליפּן מיט ראַדיקאַלן חזיר־פעטס דעם גאַנצן פרייהייטס קעמפערטום פון ליבערטי פאַרק! און דאָס הייזל אַליין! קען פריינד קאָברין ווירקלעך אַ הייזל, וווּ מען רעדט אַזוי ווייניק שמוציקע רייד? ווייסט ער פון אַ באָרדעל, וווּ עס קומען פאָר אַזוינע אומאינטערעסאַנטע און העלסט־באַ־

ש ר י י ב ל ע כ ע זאַכן, ווי אין זיין צווייטן און דריטן אַקט? האָט עמעצער פון אונזערע קאָלעגן וועט עס איז געזען אַן אָר־גיע, וואָס איז אַזוי פאַרשלאָפן, ווי די סצענע וועט די מיידלעך שיפורן זיך אָן און זינגען יאַקאַהולאַ? ווייסט עמעצער פון אַזאַ כשר בהמהלע און נאַיוויע אידיאָטקע ווי ראָזע, די גרינע באָר־דערקע, וואָס ווויגט „נעקסט דאָאָר" און פאַרליבט זיך אין דעם פּרעמיער־קאַדעט מיטן גאַנצן פייער פון איר יונגער זעלע, נישט האָבנדיק דעם מינדעסטן שאָטן פון אַ חשד, אַז ער איז אַ קאַדעט? און אפילו דאַמאָלט וועט די ביז־צום־ביין־אויסגע־טוענע כאַריסטקעס פון קעסלערס טעאַטער קומען אַרויף אויף דער סצענע אַלס מחותנתטעס, און דער אָפּשיילעכער דעיגאָ איז אָפּוועזנד צוזאַמען מיט זיין שרעקלעך־מערדערישן פּנים, אפילו דאַמאָלט ווייסט נישט די פּרעכטיקע ראָזע פּאָן לעאָנקאָבּרין, אַז דאָ איז אַ הייזל און אַז איזי איז אויסן זי צו פאַרפירן.

מערקט אייך: מיר טעאַטער־גייענדע חכמים־וגבונים, מיר אָרקעסטער־און־באַלקאָני פילאָזאָפן, דערקענען גלייך אָן איזיס ערשטן אויפטריט, אַז ער איז אַ גאָרגלשנייידער. זיין נאַיוועט מאַמע, מיט דעם ליגנזאָגנדיקן „מוטער־הערץ", איז חושד, אַז ער גייט אויף קרומע וועגן, נאָר די ראָזע פון לעאָנקאָבּרין איז נעבעך אַזאַ פינסטער בהמהלע, אַז זי ווייסט פון גאָרנישט. אין דעם מאָמענט, ווען זי נעמט אַרום דעם חתן, דעם שכן פון „טיר נומער דריי" און קושט אים און ווונשט, אַז אַלע יידישע מיידלעך זאָלן כאַפּן אַזאַ גליק, ווי זי האָט געכאַפּט, דאַמאָלט כאַכן „מיר" אַלע אין טעאַטער „בוהו". וואָרום? ווייל מיר זע־נען קלוג און מר ווייסן, אַז זי, די ווונדערבאַרע ראָזע פון לעאָנקאָבּרין, גייט נעבעך אין פייער אַריין... אָבער זי — זי ווייסט גאָרנישט־נישט, ניטשטעווע, נאטהינג, ניקס!

איך האָב שוין אַמאָל געזאָגט, אַן אייער ערלויבניש, ליבע לעזער, אַז קאָבּרין שרייבט נישט קיין ליטעראַטור דורך, וועלט מען וועלט מיט דער צייט אומשטערבלעך. אָנשטאָט דעם שרייבט ער דירעקט שטיקער אומשטערבלעכקייט, וואַרפט ער אַרויף אויף דעם מאָגערן סקעלעט פון אַ לייטאַרטיקל־אידעע פעטע

שטיקער אומשטערבלעכקייטס־פלייש, קומט דערפון אַרויס אַ דראַמאַטיש באַשעפעניש מיט אַ גרויסן וואַסערבויך און מיט אַ רומאַטישער נשמה, ווערט דערפון אַ וואָלקנברוך פון קונסט. אַ פאַרשווימונג פון לִיטעראַטור־און־דראמע.

„טיר נומער דריי" איז נישט קיין שלעכטע פיעסע. ווען זי זאָל זיין שלעכט, וואָלט נישט געווען שלעכט. אַ לִיטעראַט ווי קאָברין האָט דאָס רעכט צו זיין טאַלאַנטלאָז, פון צייט־צו־צייט, פונקט ווי ער, אַלס מענטש פון גוטער לִיטעראַרישער ערציונג, האָט אַ רעכט צו זיין זשעניאַל אַזוי אָפט ווי ער וויל. דאָס שטיק איז אָבער טעאַטראַליש גוט און — דאָס איז שלעכט. דאָס שטיק איז, אַזוי צו זאָגן, אַ פעדעראַציע פון אַלע יידישע טעאַטער־סוקסעסן. עס איז „גאָט פון נקמה" אויף אֶזוי־פיל, וויפל אַ נאַכט קען אַ לבנה איז אַ לבנה־נאַכט, אָדער ווי דער נאָמען ביסמאַרק קען דעם „בי" איז אַ קאָמפלימענט.

פאַרוואָר, פריינד קאָברין: איך האָב צו אייך גאָרנישט דערפאַר, וואָס איר ווילט שטעלן אַ הייזל אויף דער בינע. ווייל וואָס קאָן זיין פראָבלעמאַטישער ווי אַ הייזל? וואָס קאָן זיין דראַמאַטישער ווי דאָס רויטע לַאמטערנדל? אָבער — ווען שוין יָא אַ הייזל, מאַכט עס אינטערעסאַנט, לעבעדיק, רעאַליס־טיש, אומשפּילבאַר און — לָאזט עס ליגן אין שיפלעד פון אייער שרייבטיש. פאַר חברים וועט איר עס קאָנען פאַרלאָזן, זיי וועלן הנאה האָבן און אָפשעצן אייער גרויסן טאַלאַנט. אָבער צו געבן אַן אַנטהייזל, צו וועלכן דעם צוקוקערס געדאַנק מוז זיך אָנשטרענגען, כדי צו ווערן אומדרוקבאַר — דאָס איז נישט אָנשטענדיק, נישט מענטשלעך, נישט קינסטלעריש — בפרט ווען איר זענט אַזוי וויניק ראָמאַנטיקער, צו קענען דיכטן אַ בּאָרדעל שיר־השירים, צו פאַרוואַנדלען דעם פיזיאָלאָגישן מיסט־באַרג אין אַ באַרג פון צאַצקענדיקע פאַקלען און אויסגייענדע לעבנס.

דער סוף פון שטיק: „ער" האָט חתונה. אָבער דער „אונ־טערפירער", דעיגאָ, רואינירט זי דערווייל מיט אַלע מיאוסע איינצלהייטן פון אַ קלינישן פראָטאָקאָל. „מיר" הערן איר קרעכצן

הינטער די קוליסן. „ער" טעלעפאָנירט צום פאָטער, אַז ער ווילּ
תּשובה טון, אָבער יענער „שניידט אים אָפּ" פון טעלעפאָן. ער
רופט די מוטער. ס׳מוטער־האַרץ ערוואַכט. ער האַלט אַ לאַנגן
מאָנאָלאָג צום טעלעפאָן, און דאָס טעלעפאָנדלּ ענטפערט.ער מעל־
דעט דער פאָליציי, אַז ביי זיי איז אַן אומשטענדיק הויז. עס
קומט די פאָליציי. ער שיסט דעיגאָן. ער שיסט זיך. מ׳ברענגט
אַריין — אויף אַ טראָגבעטלּ (באַמערקונג פון משה נאַדיר:
עקלהאַפט!) — דעם רואינירטן קלּיניק, פריילּין ראָזע, און —
דער מוסר־השכל דערפון איז: ווויינט נישט אין טענעמענט היי־
זער, איר באַזוכט פון קעסלּערס טעאַטער! ווויינט אין גאָלדענע
פאַלּאַצן פון מירמלּשטיין! ווויינט אונטער די קאַפּעליושן, ווויינט
וווּ איר ווילּט, נאָר נישט אין טענעמענט הייזער, ווייל — אַך,
און אָהאָ. און אַווי־און־אַזוי! און דאָס איז זייער אַ טיפּע אידעע.

פון די שפּילּער האָט זיך אויסגעצייכנט הער ד. קעסלּער
אין דער ראָלּע פון יאַנקלּבוילּע. ערשט א י צ ט האָט ער זיך
געזומען שפּילּן יאַנקלּבוילּע. ערשט היינטיקע וואָך האָט ער
געזומען פאַרשטיין דאָס פּיאַניסימאָ פון בוילּעס לירישן טראגיזם.
וואָס שייך זיין איצטיקער ראָלּע פון „איזי איז בעיבי", וועט ער
זי וואַרשיינלּעך אָנהויבן צו שפּילּן ערשט מיט אַ צווייי־דריי
פּיעסן שפּעטער.!

דאָס יידישע גלויבן

אויטאָר : הענרי נאטאנסאן
אי׳בערזעצער : מאַרק שווייד
טעאַטער : קעסלערס

...טון גוטע געשעפטן אויף דער בערזע און פירן אַ שיין הויז. דער אַלטער הער לעווין האָט אַלע צוויי זאַכן: דאָס יידישע גלויבן און גוטע, שבתדיקע לאָקשן. מיקא לאָקשן באַקומט ער. גלייך אין ערשטן אַקט. אָבער דאָס גוטע ביסל גלויבן — הע! וווּ וועט ער נעמען?

די ליידנשאַפטן פון דעם נעמלעכן לעווין זענען אויך אַקוראַט גענוי צוויי אין צאָל. ער האָט ליידנשאַפטלעך ליב אויס־צולעשן ס׳ליכט פונם גראַנדיזען, צוואַנציקסטן יאָרהונדערט. ביי יעדער געלעגנהייט לעשט ער אויס ס׳ליכט, אפילו פרייטאָג־צו־נאַכטס נאָכן קידוש. און ער האָט ליידנשאַפטלעך פיינט דעם באַנקיר הערמינג, וועלכער איז אי אַ שטיקל אַנטיסעמיט, אי א ל א נ ד ס מ א ן. שרעקלעך!

ביי לעווינען אין שטוב איז אַלצדינג פיין, באַלעבאַטיש, נחתדיק. איין זון איז אַ פאַרהייראַטער מאַן. דער צווייטער זון איז אַ דאָקטאָר. די טאָכטער איז אינטעליגענט און גייט צו פאָרלעזונגען אין אוניווערזיטעט. אַלע קינדער גיבן אָפּ כבוד דעם טאַטן. און דער טאַטע נעמט ס׳זעלבע ביסל כבוד און גיט עס צוריק די קינדער. בקיצור, אַלצדינג וואָלט געווען וווּיל, פיין. נאָר די טאָכטער „ספּאָילט" די „ביזנעס". פאַר איר איז נישט גענוג ל י כ ט. זי וויל מער ליכט און מער ליבע. זי

זאָגט: ביי אונז איז אַלצדינג אַזוי פאַרגליווערט ווי אויפן טויטן ים. דער דאָקטאָר פרווועט אָפדינגען אַ ביסל פון דעם פאַרגלייך מיטן טויטן ים, און די שוועסטער צעווייניט זיך. עס ווייזט זיך אַרויס, אַז די שוועסטער איז פאַרליבט אין דעם דר. העמרינג, אַ זון פון באַנקיר העמרינג. דער אַלטער ברענט, זידט, שוימט, באַקומט היסטעריקע, און ענדלעך בויגט ער זיך אַ ביסל. אָבער וועמ סע קומט צו פאַרהאַנדלונגען מיטן באַנקיר וועגן דער רעליגיע פון זיין טאָכטערס נאָך־ווייט־נישט־געבוירענע קינדער, מישט זיך אַריין דאָס יידישע גלויבן און מען ווערט צו־נישט. אָבער דער יונגער הערמינג, וועלכער איז מסתמא אַ לעזער פון יאַנאָווסקיס בריווקאַסטן, באַרעכנט זיך, אַז ס׳איז פאַראַן אַ מיטל: די קינדער וועלן זיין נישט קיין קריסטן און נישט קיין יידן, נאָר מענטשן. ער קומט צו זיין אסתּרן, וועלכע איז שוין אין לעצטן אַקט צוריק אין דערהיים, און דער יידישער גלויבן איז געראַטעוועט, צו דער גרויסער פרייד פון אַלע קאָסטימער.

— — — — — — — — — — — — —

דער יידישער גלויבן איז אַ געלונגענע פעדערצייכנונג אָן פּאַרב. דער אויטאָר, הער נאַטאַנסען, קאָן זייער גוט די אַנאַטאָמיע פון דעם באַשעפענישׂ, וואָס הייסט דראַמע. ער ווייסט ווי יעדער נערוו געפינט זיך, און זיין פונקציע. אָבער מישן פאַרבן קען ער נישט. ער איז אַ וועלטענער צייכנער, אָבער נישט קיין מאָלער. דער יידישער גלויבן איז פונם לעבן אַרויסגעריסן אינאיינעם מיט די וואָרצלען. אינאיינעם מיט דער ערד, אויף וועלכער ער וואַקסט. דאָס איז אַ גרויסע אַרבעט, אַ שווערע אַרבעט, אַן אַרבעט, וואָס פאָדערט טאַלאַנט און פאַרקענטניש, אָבער צו וואָס אַריבערטראָגן אַ שטיק ערד פון באָסטאָן קיין ווילנע? צו וואָס נעמען אַ שטיק לעבן פונם לעבן, און עס אַרויפטרייבן אויף דער בינע אין זיין גאַנצער, געניער, פיינלעכער פינקטלעכקייט? דער יידישער גלויבן איז אַ פיעסע, וואָס זיצט אין דערהיים, און מ׳ברענגט איר אין שטוב אַריין פון אַלדאָגוטס. אַז זי שטייט אויף אין דערפרי, טרעפט זי שוין

ביי דער שוועל דאָס גוטע ביסל באַאַבאַטונג, דאָס פיינע ביסל געדאַנקען, דאָס רייכע ביסל נישט־דערזאָגטקייט. פון אַלע טירן און טויערן ציט מען זיך צו דעם פונקט, ווו די דראַמע שטייט אויף איין פוס, און לאַנגווויילט זיך אויף אַ זייער אינטערעסאַנטן אופן. יעדעס מאָל, וואָס אַ מענטש קומט אַריין, ברענגט ער מיט זיך עפּעס פאַר דער דראַמאַטישער געבוידע, אַ ציגל, אַ שויב, אַ שינדל, אַ ביסל ליים, אמת, דער אַרכיטעקט נאַטאַנסען איז אַ מענטש מיט פיינע מאַנירן, ער שרייט נישט אויף די אַרבעטער, ער טומלט זיך נישט, די הענט זענען ביי אים נישט פאַרשמירט מיט קאַלך. אָבער איר זעט, הערט און פילט, אַז ער בויט. און איר ווייסט דיאָס מיאָ! אַז מער ווי מיט אַ דאַך קאָן זיך דאָס נישט ענדיקן. העכסטנס מיט אַ פענדל אויפן דאַך.

„דער יידישער גלויבן" איז, אין בעסטן פאַל, זייער סקולפטאָרעסק, אָבער נישט פיקטורעסק, נישט פאַרביק. זיינע מעלות זענען די מעלות פון אַ קינסטלערישן שטיינבילד, ווענן וועלכן מיקעל אַנזשעלאָ זאָגט, אַז מען מוז עס קאָנען אַראָפּוואַרפן פון אַ בארג און עס זאָל זיך נישט צעברעכן. די דיאַלאָגן פון „דער יידישער גלויבן" זענען געשניצט מיט אַ קליין פעדערמעסערל. אַזוי פיל ליבלעכע אָרנאַמענטן, שענע הויזלעכקייטן, אָבער אַלצדינג איז אַזוי גרוי, נישט וואַרעם. — אפילו דער אָפּגלאַנץ פון קאַמין־פייער. עס איז אַ וועזן, וואָס גייט מיט קליינע ווייבלעכע שריט, און סע האַנדלט אַזוי שטיל, אַזוי מאַנירלעך, און עס שפּריצט אויף זיך פּאַרפום, און סע רעדט נישט קיין איבעריקע רייד. עס איז אַ פיעסע, וואָס זאָגט נישט קיין ליגן, גייט זויבער אָנגעטון, האָט אַ שיין געזיכטל, אָבער זי אינטערעסירט אייך נישט.

דאָס ערקלערט אַ ביסל, פאַרוואָס דער עולם איז נישט זייער פאַרכאַפּט פון דעם דאָזיקן שטיק, פאַרוואָס עס נעמט אים נישט מיט. ער באַגלייט די פיעסע בלויז ביז צו דער סטאַנציע. אָפּפירן זי אַהיים און שטיין מיט איר אין „האָל", אין דער פינסטער, ווייל ער נישט, וויל זי איז צו נאָבל. אין דער קעסלערשער אויפירונג האָט דאָס שטיק אַ סך געליטן

דערפון, וואָס מען האָט עס „געטויפט" מיט שמירה־וואַסער, און נישט מגייר געווען לויטן יידישן דין פון מילה. מאַרק שווייד, דער איבערזעצער, האָט דערויף געשפּריצט אַ ביסל טויף־וואַסער, און ס׳איז אַרויס אַזוי גוישׂ ווי פריער, נאָר מיט אַ זיידענער יאַרמולקע, דער ריטואַל פון קינסטלעריישער בּאַשניידונג האָט געפֿאַדערט, אַז מ׳זאָל דאָס שטיק מאַכן יידיש פֿאַר דעם יידישן טעאַטערגייער. וועלן דער פּשוטער מענטש זעט, אַז דער געוויסער ייד לעשט אויס שבּת די ליכט און איז נישט זייער שטאַרק דאַקעגן, אַז זיין טאָכטער זאָל חתונה האָבן מיט אַן אָנשטענדיקן קאַטאָליק, קאָן ער נישט פֿאַרשטיין, פֿאַרוואָס אַזאַ מענטש זאָל זיך איינשפּאַרן און בשום אופן נישט וועלן, אַז זיינע אינדיקלעך זאָלן זיין קריסטן.

די פּיעסע איז אויך פול מיט אַזוינע דייטשיזמען, ווי מיטגיפט (חתן־מתנות, אָדער פלה־מתנות) און „פאַנגען מיר אָן צו מאַכן קידוש", אָדער „שפּעסע" (וויצן). אָבער ס׳איז נישט מגלעך צו גלויבן, אַז דאַרין איז שולדיק מאַרק שווייד. גיכער איז צו גלויבן, אַז די שוישפּילער האָבן אַליין געפּונען פאַר נויטיק צו פאַרדייטשן דאָס שטיק אויס גרויס דרך־ארץ צום וועלק.

קעסלער איז געווען אַן אויסגעצייכנטער אַדאָלף לעווין, פאָטערלעך, קאַפּריזנע, פאַטעטיש. עס איז שוין אַ לאַנגע צייט, זינט קעסלער האָט געשאַפן אַזאַ לעבעדיקן מענטש, אפילו רפאל פּרידלענדער קאָן זיך נישט פאַרגלייכן דערצו. מאָריס שוואַרץ איז געווען פיין, סטיליזירט, יידישלעך־אריסטאָקראַטיש און זיין שווייגן האָט אַזוי פיל גערעדט! בירנבוים האָט געשאַפן אַ גוטע אילוזיע פון דעם סענטימענטאַלן קריסטלעכן יונגנמאַן, וואָס הויבט זיך אַריבער איבער זיינע יידישע חברים מיט זיינע גוטע מאַנירן, פיינעם טאָן, און אפילו צום סוף, וועלן דער אויטאָר מאַכט אים פאַר אַ ראַדיקאַלן פראַנשלייפער, אַפי.ו דאָרט בלייבט ער אַלץ עלעגאַנט, פראָפעסאָריש, פיין. היימאַן איז געווען זייער גוט אין דער צילינדערהוט־סצענע, וווּ ער האָט זיך געהאַלטן אַזוי אונטערטעניק, פאַרשעמט. אין די איבעריקע סצענעס איז ער געווען צו ניוואָרקעריש. מאַדאַם ווילענסקי איז געווען אַ

זייער געלונגענע שרה, מיט דער אויסנאם פון עטלעכע מאמענטן אין צווייטן אקט, ווען זי האט אנגעשלאגן א דעקלאמאטארישן טאן. נאטאנסען איז געווען א ביסל צו טעאטערדיק אלס דער באנקיר הערמינג. מאדאם שנייער איז געווען אן אויסערגעווינלעך גוטע מאדאם הערמינג, קראנק, צעשטערט, נערווועז, פינקטלעך, אפגעהיט. דער זייער טאלענטירטער סילי אדלער איז עס היינטיקס מאל נישט געלונגען מיט איר ראלע, אלס די יידישע טאלטער, וואס דערפילט מיטאמאל, אז דאס לעבן ה י נ ט ע ר מ ו י ע ר ן איז א ט ו י ט ע ר י ם, און זי רייסט זיך צו זעלבסט־אויסדרוק, צו דערלייזונג. אין סילי אדלערס אינטערפרעטאציע איז דאס מיידל, א ביסל אנגעהויבט מיט א מין אינטריגאנטיזם, וואס דאס איז זייער נישט געטריי צום טעקסט. בערנשטיין אלס דער בירגערלעכער זון האט געהאט א י י ן געלונגענע סצענע, ווען ער ווערט געווארן דורכן טעלעפאן, אז זיין פרוי איז געלעגן געווארן. ווייטער איז ער געווען מער בערנשטיין ווי יאקאב לעווין.

אפּ־טאון און דאון־טאון

אוימאָר: ז. קאָרנבליט
טעאַטער: מאַמאַשעווסקי.

„אַז אַ נאַרישקייט געלינגט, איז עס אויך — נישט מער ווי אַ פּיעסע", אַזוי האָבן מיר געטראַכט בשעת מיר האָבן געהאַט אויסגעזעצט אַלצדינג, וואָס עס איז געווען צו הערן און צו זען אין „אפּטאַון און דאונטאון". מיר האָבן געטראַכט דעם דאָזיקן געדאַנק, אַזוי שטיל ווי מעגלעך, כּדי די הויכגעשטעלטקייטן פון נעשאָנעל טעאַטער זאָלן עס נישט דערהערן. די נעמלעכע הערן האָבן אויף אונז געקוקט מיט הייסע זידלווערטער און מיט פאַרגיפטעטע קינזשאַלן דערפּאַר, וואָס מיר האָבן געהאַט די פרעכהייט זיך „אַרויסצוגליטשן" אין זייער טעאַטער, אָן זייער גנעדיקער ערלויבעניש.

זענען מיר אַלזאָ געזעסן דווקא אויף אונזער פּלאַץ און געטראַכט צו זיך — וואָס מיר האָבן געטראַכט. מיר האָבן געטראַכט און אויסגעשטראָלן דאָס פון־אונז־געטראַכטע; און געלינדערט דעם סטיל, און אַוועקגעשיקט אונזער שפּראַך צו אַשלייפער, אַז ער זאָל זי אויסשלייפן, און מיר האָבן אַוועקגעטראָגן אונזער מיינונג צו אַ סטאָלער, ער זאָל זי אַ ביסל אויספּאָלירן און אָפּשניצן די שאַרפע ברעגן און אויסהיבלען אַ גלאַטקייט פון אויבן, ווייל זי איז צו רויִ! און דאָן האָבן מיר אונזער רויע מיינונג אַוועקגעטראָגן צו אַ גאָלדשמיד, ער זאָל זי אָפּגיסן מיט גאָלד פון מליצה און אַריינזעצן אין איר עטלע.

כּע עדלשטיינערדיקע אַפּאַריזמען, און דאַן האָבן מיר אונזער געערטע מיינונג אַוועקגעפירט אין אַ מאַניקיור־פּאַרלאָר און אים געלאָזט אויספוצן די שאַרפע נעגל, און מיר האָבן איר געלאָזט אויסקאַמען דעם פּאַרוקל, מיט אַ שרימפ אין דערמיטן; און מיר האָבן זי באַשפּריצט מיט אַ וואַסערל, און מיר האָבן איר אַריינגעלעגט אין דער אויבערשטער ברוסט־קעשענע אַ פּיין־ווייס טאַשנטיכל, מיט די שפּיצן אַרויס. מיר האָבן איר געגעבן אין די הענט אַריין אַ שפּאַציר־שטעקעלע, און מיר האָבן זי אַרויסגעשיקט אויף דער וועלט — אַ לייטישע, אַ פּאַרקאַמטע, אַ ציוויליזירטע.

ניין, אונזער מיינונג איז היינטיקסמאָל נישט קיין ר ו י ע. מיר זענען נישט אויפגערעגט. מיר שמייכלען. זעט אונזער שמייכל! באַמערקט אונזערע ווייסע ציין! באַטראַכט ווי רויק מיר קוקן אויף אונזער שפּיץ־פּעדער און ווי מיר באַוווּנדערן אונזער שיינע האַנטשריפט. אויפרעגן־זיך! גאָט מיינער! וועט האָט עס אַזויפיל כח? וועט האָט עס אַזויפיל אָטעם אין זיך צו באַשאַלטן אַלצדינג, וואָס איז וועלט באַשאָלטן צו ווערן אין דער פּרעסע און אויף דער בינע? וועט האָט עס אַזויפיל דו־נערקראַפט אין זיין נשמה, צו באַדונערן אַלצדינג, וואָס עס איז פּויל און פּלאַך און פּ ו י ל ע ר און פּ ל א כ ע ר און ז י י ע ר־פּ ו י ל ע ר און ז י י ע ר־פּ ל א כ ע ר אין אונזערע קונסט־טעמפּלען?

* *
*

„אפטאון און דאונטאון" וואָלט נישט געווען קיין שלעכ־טע פּיעסע, ווען זי זאָל נישט האָבן אַזאַ גוטן ערשטן אַקט! דער ערשטער אַקט שטערט — מיט זיין גוטקייט. ער איז פונקט, אַ שטייגער, ווי מען זאָל נעמען אַן אַלטן שלאָפּראָק און איינגייען אין אים אַ גאַלדענעם אַרבל. דער אַרבל פּאַר זיך איז גאַנץ פיין. דער שלאָפּראָק אויך, אָבער פון ביידע צוזאַמען, זאָלסטו אונז גאָט אָפּהיטן!

די מעשה דערפון: אַן אָרעמער דאון־טאונער „טאָמאַשעווסקי" (אַ מין לייזערעליע!) האָט זיך פאַרליבט אויף אַ פּאַטענט אויסצוגעפינען אַזאַ מין קאָמבינאַציע־בעט. אַלע חוזקן פון אים. אפילו די קינדער. אָבער ער גלויבט דערין. ער גלויבט, אַז דאָס וועט זיין די הימל־לייטער, וואָס וועט אים אַוועקפירן אין די הויכקייטן פין אפטאונער לעבן — צו אַ לעבן פון לוקסוס און אפענדיסיטים! און כּך הוה. שלוס־ערשטן־אַקט קומט אַריין עפּעס אַ מיליאָנערל און ערקלערט, אַז דער „פּעטן מיט די בעטן" איז אָנגענומען און, אַז ער נעמט אים צו פאַר אַ שותף. אין צווייטן אַקט איז ער שוין אַ גביר און האָט אַן אייגענעם באַלעט מיט אַלטוואַרג, וואָס טאַנצן צו דער מוזיק פון רומשינסקי. עס צעוויקלט זיך פאַר אונז דער אפטאון אין זיין גאַנצן שרעקלעכן, טאַנצנדיקן, זינגענדיקן, שרייענדיקן, האָפּקענדיקן און יאקאהולאדיקן געשטאַלט. עס פלאַצט פון הינטער די קוליסן מיט מיידלעך, וואָס טראָגן אָפּוועזנדע קייידלעך. עס דונערט די זאָקנווארג און עס בליצן די אונטערקלייידער, און עס שטורמען די אינטעלעקטן, וואָס וויגן זיך אהין און־צוריק. ער צעהיפּאָדראָמט זיך! עס קומט אַריין לייזערעליע מיט די פּעטענטס. מיט די טעלטער. מיטן אייזעם. מיטן ווייב. מיטן כּאָר. מיט אַ שטיק פון „דער זיבענטע טאג" — פון דייטשן טעאַטער. מען ערווארטעט דעם באַראָן פאַר דער טאָלטער. עס קומט דער געווייסער באַראָן (זייער אַן אָנגעווייטאָקטע פרעגע ביי יידן — די באַראָנען־פרעגע!) אַלע בויגן זיך פאַר אים ביז צו דר׳ערד. די אַלטע לייזערעליעלע רעדט אַ יונגן אָבער פאַרדאָרבענעם ענגליש. קעסטין איז גלאַט־אַזוי אָנווועזנד. מיט אַ געשטרייפט וועסטל און מיט אַ ברוין פראַקל. מען זינגט מען טאַנצט, מען וויגט די אינטעלעקטן. עס טאַנצן די נאָבלייט פון דער כּאָריסטן־יוניאָן. עס טאַנצן די „גראָסמוטערס" פון דעם יידישן פאָלק. עס הויבן אויף די פיס צום הימל די עטלעלע „אפטאונער" מיידלעך. עס ווערט טאָג־און־נאַכט און וויידער טאָג און וויידער נאַכט. און עס קומט דער באַראָן און זיין העלסט דעקאָראַטיווער טאַטע אוו ווילן אויסנאַרן ס׳געלט.

מישט זיך אַריין דער יאַפאַנעזישער „באָטלער", ג. רובין און שרייט אויסעט: ניין! א. א. וו. און עס ווייזט זיך אַרויס אַז?— רובין איז גאָרנישט קיין יאַפאַנעזער נאָר אַ ליטוואַק. און דער באַראָן איז גאָרנישט קיין באַראָן נאָר — אַ קעלנער. און די וועלט איז נישט קיין וועלט נאָר — פאַרקערט. דער סוף איז אַז? — אַז אפטאון, הויבט אָן בענקען נאָך דאון־טאון. מען בענקט נאָך „געפילטע פיש", און דאָס בלוט פון פרישע קנישעס הויבט אָן רופן צו ר י ק. מען זינגט אַ ליד, אין וועלכן מען לויבט אפטאון און מען בענטשט דאון־טאון. מען ענדיקט דעם א ו י ס־ג ע ח ל ו מ ט ן סטרייק פון די אַרבעטער, מען רופט אויס: „מיר זענען אַלע ברידער: דאונטאון אפטאון וושיסקאָ יעדנאָ אלעס עגאל, אָל דהי סעים", און שלוס.

ווי איר זעט איז „אפטאון און דאונטאון" זייער אַ יידישע קאָמעדיע! וואָרום וועמען איז נישט באַקאַנט, אַז יידן אַלס אַ פאָלק ליידן זייער שטאַרק דערפון, וואָס מיר האָבן צופיל באַראָנען און בכלל ווייל מען האָט ביי אונז, אין דער יידישער גאַס, צופיל דרך־ארץ פאַר אדל־לייט! און וויר פון אונז איז נישט איבערצייגט פונקט ווי דער מחבר פון „אפטאון און דאונ־טאון", אַז אין די דאונטאונער קנישעס ליגט אַ טיפער מאָראַל־שער כח, און אַז דער אַפעטיט צו קנאָבלבאָרשט איז שטאַר־קער, ווי דער פאַרלאַנג צו זיצן אויף א טראָן און געניצן! און וועמען איז נישט באַקאַנט, אַז אין אַזעלכע פאַלן, פאַסירט גע־ווינלעך, אַז דער העלד ווערפט אַוועק ווייב און קינדער, פאַר־לייקנט טאַטע־מאַמע, און איינמאָל — אין אַ קאַלטער שטורעם־דיקער ווינטערנאַכט, וען ס׳איז ווארעם און אויסגעשטערנט, כאַפט ער אויף זיך אַ פעקעלע מיט טויזנטער און לויפט אַוועק דאונ־טאון עסן קנישעס צווישן זיינע אייגענע ברידער?

„אפטאון און דאן־טאון איז נישט נאָר אַ קאָמעדיע אן־און־פאר־זיך, נאָר אַן „אויפשטאַנד" פון אַלע דייטשע און ענגלישע און פראַנצויזישע קאָמעדיען. די כיר פאַקטן לעבן אַזוי אָפגעזונ־דערט אייגס פון ס׳אַנדערע, אַז וועו זיי באַגעגענען זיך אין גאַס וואָלטן זיי זיך נישט דערקאָנט — אפילו אין דער ש פ ר אַך!

און איין גאָט אין הימל ווייסט וועָר ס׳איז שולדיק: דער מחבר קאָרנבליט, אָדער דער בינען־מייסטער טאָמאַשעווסקי, וועלכער האָט די פּיעסע געיידישט? עס איז נישט צום גלויבן, אַז די זעלבע האַנט, וואָס האָט געקאָנט אָנשרייבן אַזאַ פיינעם און לע־בעדיקן און רויטבלוטיקן ערשטן אַקט, זאָל קאָנען אַזוי פאַר־פושן דאָס איבעריקע.

* *
*

הער טאָמאַשעווסקי איז געווען זייער גוט אין ערשטן אַקט. ער האָט זיך געהאַלטן ווי אַ לעבעדיקער מענטש און איז געווען פיין גרימירט. אָבער אַזוי גיך, ווי ער האָט פון זיך אַראָפגעוואָרפן די באָרד און זיך געמעמן חנדלען, איז ער גע־ווארן דער געוויינלעכער טאָמאַשעווסקי און ער האָט זיך געמע־מען אויפירן ווי אַ באַנקעט און עס האָט פון אים געמומען קאַ־פּען דאָס גאָלד, און זייַנע פינגער־דימענטן האָבן זיך צעשמאָלצן אין זייער אייגענעם פייער.

די וועלט אין פלאַמען

אויטאָר: אָסיפ דימאָוו.
טעאַטער: אדלערס גרענד.

דאָס לעבן איז די לעצטע צייט שטאַרק רעקלאַמירט געוואָרן צווישן די מאַסן, איז געוואָרן פאָפולער ווי אַ צייטונג־ראָמאַן, עס איז די נייעסטע ע ר ש י י נ ו נ ג אין דער יידישער גאַס. לעבנס-בילדער, לעבנס־ווערק, לעבנס־באַשרייבונגען, לעבנס־צוועקן. מען לעבט נישט, נאָר מ׳שטודירט ס׳לעבן, מ׳פאָרשט עס אויס, מ׳שפיאָנירט עס. עס איז די לעצטע מאָדע. דער פאר־שטייס־לעבן־קולט שפרייט זיך אויס פון דער טויבנפאָסט, בינטל בריוו ביז זשאן קריסטאָף, פון שעקספיר ביז מנחם מענדל דאָ־ליצקי, פון ווייטסטן אַנומעלט ביז דעם נאָענטסטן אָט־אָט. גיט מען אייך נישט דעם פיינעם אונטערקלאַנג פון לעבן, נישט דעם זיידענעם נאָכגעריש, נישט די ווייסע פאַרשלייערונג, נאָר די זייער רעאַלע, טאָפּלפיסיקע כלה אין איר גאַנצער נאָענטקייט, מיט איר גאַנצער אומעגלעכקייט.

דימאָווס „ו ע ל ט א י ן פ ל א מ ע ן" איז נישט דאָס טרו־קענע לעבן, איז נישט די טויטע ווירקלעכקייט, וואָס אַלע קאָ־נען זען אין גאַס, אַבסאָלוט פריי, נאָר די פילפאַך־לעבעדיקע אויסגעטראַכטקייט, דער אומשיינער, באַנאַלער אמת אין אַ גאָלד־פורעם פון לעגענדע, פון עפּאָס, פון סאגא. דימאָווס ו ע ל ט א י ן פ ל א מ ע ן איז אַ שפיל, אַ ביישפיל, עס איז, לאָמיר זאָגן, אַן עלעגאַנטער זיידנשפּיץ אויפן אונטערקלייד פון דער

מאַדאַם רעאַליזם. אַ פיינער זשעסט פון דער אומפיינער, טיפ־
ליגנעריש־שער אמתדיקייט. עס איז אַ שטעלט־זיך־פאָר דראַמע,
מיט דימאָוון אין הינטערגרונט, מיט דימאָוון אין פאָדערגרונט,
מיט דימאָוון אין מיטן. עס איז דימאָוו, דימאָוו אומעטום. און
פונקט ווי שעקספירס קלעאָפאַטרא און סקאָטס מאַריע שטואַרט
זענען אמתדיקער ווי די אמתדיקע, אַזוי איז דימאָווס דראַמע־
טישער ביישפיל פיל אמתער, ווי די לעבנסבילדער, וואָס זענען
אַ־ונטערגעשריבן געוואָרן דירעקט פון דעם לעבן, אַרונטערדרא־
מאַטיזירט געוואָרן דירעקט פון דעם מוטערל נאַטור.

„די וועלט אין פלאַמען" — איז אַ פרינץ אין דער יידי־
שער דראַמען־משפחה. און פונקט ווי אַ פרינץ ווערט בלויז אַ
פרינץ ווען מען טוט אים אָן אין די פורפור־קליידער, אַזוי
ווערט אויך דימאָווס שטיק אַ מייסטער־ווערק דורך די קליידער,
דורך דעם פאָרם.

אויסגעטוענערהייט איז די דראַמע כמעט גאָרנישט, אָדער
כמעט אַ ל צ ד י נ ג. זי איז ברייט און גרויסגעוואַקסן. זי זיפצט
און לאַכט, פרעדיקט און ווערטלט זיך. אין איין האַנט טראָגט
זי אַ דונער, אין דער אַנדערער — אַ טרערן־טעפל. אָנגעטון
אין אַ שאַלאַך־מאנטל פון גוטן געשמאַק, באַצירט מיט די פיי־
נע פינגעררינגען פון טעכניק, געקרוינט מיט אַ היטל פון גע־
דאַנקלעכקייט, איז די „וועלט אין פלאַמען" שיין און פרינצלעך,
טראַגיש און אַפאָריזמיש, און די פערטהאַלבן טעאַטער־שעה, וואָס
קומען צו איר צו גאַסט, ווערן פאַרפלייצט מיט פאַרב און לי־
ניען, מיט ריטם און פיינקלאַנג.

„די וועלט אין פלאַמען" איז נישט — ניו. נישט זייער
ניו. ניו איז געווען ניוער. ד. וו. א. פ. איז מער רעזשיסירט,
ווי אויסגעטראַכט. עס איז מער אויסגעצענעט ווי פאַרפאַסט.
דימאָוו האָט די פיעסע נישט געשריבן, נאָר אויסגעשפילט מיט
דער פעדער. דעריבער קומט זי אויף דער בינע שוין אַ ג ע־
ש פ י ל ט ע און אַלעס, וואָס די שוישפילער דאַרפן טון איז —
נישט שטיין איר אין וועג, זי לאָזן טון וואָס איר האַרץ גלוסט.
דימאָווס נייע פיעסע איז נישט נאָר סימבאָליש, נאָר זי

איז אַליין אַ סימבאָל, אַליין אַ משל אויף אַ טעאַטער־שטיק, וואָס קאָן פאַסירן. דימאָוו וויל נישט, אַז איר זאָלט צוליב זיין פיעסע פאַרגעסן דימאָוון. ער האַלט, אַז ער איז וויכטיקער פון זיין שטיק. דעריבער דערמאָנט ער אייך אין פראָלאָג, אַז ער גייט אייך איבערַאשן, דאַן דערקלערט ער אייך אין אָנהויב פון ערשטן אַקט, אַז דער סורפריז קומט באַלד. עס גייען אַוועק זעקס הונ־דערט יאָר — אָבער ביים יידישן שוישפילער איז עס גאָרנישט. ער איז געווינט צו אַ רייכקייט פון יאָרן. זעקס הונדערט יאָרן? פו. עס איז ביי אים גאָרנישט! באַלד הויבט זיך אָן די איבע־ראַשונג. טאָרקוועמאַדאָ איז טויט! עס לעבע פאָטער מיכאַיל (ראַספוטין?), די צייט גייט — אַקטנווייז, אַקטנווייז. עס איז די מלחמה־כלות, פלוס דאָס שנירל פערל, פלוס ראַספוטין. נאָר שיין, איידל און מענטשלעך גייען די דראַמאַטישע פאַרבינדונגען. די עברי איז ריין און לייכט און פול מיט אינטערעסאַנטן פאַרסי־פלאַזש. פון צייט צו צייט גייט דימאָווס וועלט אַרויס פון די פלאַמען און הויבט אָן ווערן וואַסערדיק. אַ ייד מאַלט קידוש און (פלוצים — אָהאָ!) אַ טרומייטן־שאַל. מ׳רופט אין קריג. ראַספוטין ברעכט זיך אויס אַ פוס און פאַלט אַריין אַהערצו־צו, אָט־אָ־דאָ צו אונז, אָט ווי איר קוקט אים אָן. די אויסגעלאַסע־נע פרוי געפינט איר קינד — דעם מסור, וואָס האָט זיך ער־צויגן ביי דעם דר. איסערעלס. ער איז פאַרליבט אין איר — ווי זי הייסט דאָרטן מיטן בינע־נאָמען! זי פרענסיסט און לאָזט זיך נישט. די אויסגעלאַסענע פרוי נעמט זי מיט זיך, כדי צו רעטן איר טיפע יונגפרוילעכקייט. דר. איסערלעס נעמט אַראָפ די מזוזה און — גייט אַוועק אין גלות אַריין מיט לודוויג זאַצן. אַ רענדל אַראָפ, אַ רענדל אַרויף — עס ווערט מלחמה. מ׳טרייבט די זיבן גרענד־טעאַטער־יידן פון רוסלאַנד. אַ געוואַלדיקער גלות! און אויבן איז אַ הייזל. אונטן איז אַ קלייזל. אויבן קומען מענטשן, ווי ראָזנפעלד זאָגט, אָפטון נאָר נבלות; אונטן קומען מענטשן קלאָגן אויפן גלות. קומט אַריין ראַספוטין און זיין פריינד וואָלף. זיי פאַרברענגען מיט די מיידלעך. פינטעלעך. ביטע אָנצושטרענ־גען אייער פאַנטאַזיע! דאָ ליגט אויך באַהאַלטן די — ווי הייסט

ס'? — די טוגענד. דר. איסערלעס טאָכטער.

מ א ג א ל א ג: יאָ־יאָ, כדי א י י ן פרוי זאָל בלייבן ריין, דאַרפן פינף פרויען אַוועקגעבן זייער יוגנט, זייער אומשולד. חע־הע! די וועלט טרינקט זיך אין בלוט, אָבער דאָס ה י י ז ע ל ע שטייט. אָבער לאָז מען נאָר פרוון (זייער הויך) צונעמען די ציגל פונם הייזעלע! הע־הע! קורץ: הייזעלע, מייזעלע, קלייזע־לע. אונטן דאַוונט מען, אויבן שטעכט איסערלעס טאָכטער איר ערב־פאַרפירער — וואָלפן. מ׳רופט אַרויס דר. איסערלעס פון קע־לער. וואָלף איז טויט. עס ווערן דורכזיכטיק די ווענט. טאָרק־ווענאַדאָ ערשיינט. מ׳טוט אים לאָזן וויסן, אַז ער איז טויט. ער שאָקלט מיטן קאָפּ. דר. איסערלעס האַלט אַ לאַנגע רעדע און דערקלערט, אַז דער סורפריז איז שוין פאַראיבער און פאַר ווייטערע אינצלהייטן זאָל מען נאָכקוקן צוריקצו-ווענ — אין ערשטן אַקט, זייט 132.

* * *

„די וועלט אין פלאַמען" איז אַ ווונדערבאַר שטיק — מעסטנדיק פון ליבינען אַ ר ו י ך. עס איז אַן אויסגעצייכנט שטיק — מעסטנדיק פון גאָרדינען אַ ר ו נ ט ע ר. עס איז אַ ווילע פּיעסע — מעסטנדיק דימאָוון מיט דימאָוון זעלבסט. האַלב־פעלערן דאָ און האַלב־פעלערן דאָרט. די פּיעסע בכלל ליידט פון אַן איבערפלוס אין אַלצדינג (דאָס שטיק האָט אין זיך פון וואָס איר ווילט — פון דייטשע מאָלען ביז אַ וועלט־אונטערגאַנג!), אָפּט צופיל ערקלערט און אונטערגעשטראָכן, אָבער די אַלע פּסעוודאָ-פעלערן ווייזן בלויז — טאַלאַנטווערטס, צום לאַנד פון דער בעסערער דראַמע, פון דעם פיינערן שפּיל, און וואָלט נאָר דימאָוו נישט פאַרגעסן, אַז „די וועלט אין פלאַמען" איז נאָר א ס י מ ב א ל פון עפּעס א פּיעסע, א מין פיר אַקטי־קער פּראָלאָג (אין וועלכן די אַקטן פ א ר דעם ערשטן אַקט זענען אַזוי קינסטלעריש אַוועקגעטראַכט!) און וואָלט ער נישט געווואָלט זיין איבערצייגענד, וואָלט עס געווען אַ בעסערע דרא־מע צווישן די זייער גוטע. אַזוי וויַ עס איז, איז עס בלויז אַ

גוטע דראַמע צווישן די בעסערע.

כמעט אַלע אַקטיאָרן האָבן געשפילט גוט — אַ טייל האָבן אפילו געשפּי׳ט בעסער. אַדלער איז געווען אינדרוקספול, שיין, אימפאָזאַנט (אפשר סובלימ — וויל דאָס וואָרט סובלים קלינגט זייער שיין) אַלס דער אייבּיקער ייד. ער איז נישט אַריין אין דעם ישראליק־טאַטע־מאַניר, ווי עס איז געווייגלעך דער פאַל אין אַזאַ ראָלע. זאָלן אים די געטער בענטשן דער־פאַר! שאַכט איז געווען אַ זעלטענער ראַספוטין: פלינק, נער־וועז, פאַרגלויבט אין זיך, פיעטעטפול, שוואַכלעך, רוסיש. שיינגאָ׳ד איז געווען אַזוי ווי זיין נאָמען. זאַץ? — מיר זענען שוין מיד פון וואַרפן בוקעטן אויף אים. מאַדאַם אַד׳ער האָט געשפילט בעסער ווי איר ראָלע. פרעזנציס אַד׳ער האָט געהאַט אַ פאָר פיינע מאָמענטן (אין דער י׳בעס סצענע אין ערשטן אַקט איז זי געווען אויסגעצייכנט.) אָבער בכלל האָט זי געמאַכט דעם איינדרוק, ווי זי וואָ׳ט זיך געוואָלט באַהאַלטן אין זיך זעלבסט, נאָר זי קאָן נישט, וויל זי איז צו גרויס.

„קאַרען"

אויטאָר: היעלמאַר בערגסטראָם.
מעאַטער: גרינווידזש ווילעדזש.
הויפּטשפּילערין: פּאַניאַ מאַרינאָוו.

אַן אָפּרו. אַ צו־זיך־קומען.

ווייס און שוואַרץ אויפגעראַמט איז דאָס קלייַנע טעאַטער. ווייס און שוואַרץ אויפגעראַמט דיין האַרץ.

שוואַרץ. שוואַרץ. מ׳באַוועגט זיך קוים.

עס באַוועגט זיך קוים דאָס קורצגעשוירענע מיידל, וואָס וויזט דיר דיין אָרט, עס באַוועגן זיך קוים די צוזעער, עס באַוועגן זיך קוים די שפּילער, עס באַוועגט זיך קוים דאָס שפּיל.

אַלצדינג איז אַזוי אַריסטאָקראַטיש־פויל. אינטערעסאַנט נאַלעסיק, דיסטינגירט פאַרשלאָפן.

און דער עיקר דאָס פובליקום. דאָס געאיידלטע. דאָס גוטדערצויגענע.

און פונקט ווי ביי אַ זאָלאָטאַרעווסקי־פיעסע איז דאָס ערגסטע דאָס זאָלאָטאַרעווסקי פובליקום, אַזוי איז אין אַ וויגקל־טעאַטער דאָס בעסטע, נישט דאָס שוישפּיל, אָדער שויספּילער, נאָר די צוזעער.

מיט אַ גרינווידש־ווילעדזש־פובליקום איז לייכט אויסצוזיצן — אפילו די לאַנגזאַמסטע פיעסע.

אַזוי ווי „קאַרען" צומביישפּיל
וווּ מענטשן זיצן און זיצן.

שמועסן און שמועסן.
קומען און — גייען נישט.
און זעצן זיך נאָך אַ מאָל אַוועק.
און רעדן ליטעראַטור.
און דערמאָנען — אין זייערע דיסקורסן — טשעכאָווען און איבסענען און אַנאַטאָל פראַנס.
פ ר א ־ ה נ ס — פראָנונצירט מיט אַן עכט־פראַנצויזישן אַקצענט פון
פאַניע מאַרינאָוו.
די ביכערדיקע.
די ווילן־ווייסנדיקע.
די זעלטענע!

דאָס שפּיל „קארען" איז פונקט ווי קארען אַליין: אַן אָפּן פענסטער אין דרויסן אַרויס. אַזוי זאָגט עמעצער פון די קארע־ניאנער. און דו זיצסט אין דער ווערעם. אין דער פינסטער. מיטן לעצטן נומער „אַטלאַנטיק מאָנטלי" אין טאַש, און דו פילסט אַזוי וויכטיק. ראמענדיק. דעקאָראַטיוו. בין איך מיר, טראַכטו, דער פיינער מענטש, וואָס זיצט זיך אין דעם פיינעם טעאַטער און האָט דאָס ביסל פיינע הנאה, פון דער פיינער מאָדערנער דראמע. און דאָרטן שפּילט זיך עפּעס — צווישן די ברוין־גראָע וועגט, נעבן דער ברייטער טיר. פון נעבן די געלבע פאָרהאַנגען. דאָס פריילין קאַרען נאָרעט זיך איין אין זיך זעלבסט. זי איבסענט. שטיל. אָן מוזיק. אָן קערפערלעכע גימנאַסטיק. אָן הויכע טריט. און דו האָסט סׂגעפיל, אַז דו שטייסט ביי דיין אייגן פענסטער, דו קוקסט אַריבער איבערן וועג, צו דיין פרעמדן שלאָן. דו זעסט: מׂזיצט, מׂרעדט. מׂהויבט זיך אויף. מׂקוקט. מׂזעצט זיך עסן. דו ווייסט נישט וואָס דאָרט טוט זיך. דו ווילסט נישט וויסן. דו האָסט פאַרגיגן פון דעם קוקן אַליין. פון דעם אַריבערקוקן אַהינצו. פון דער נישט קלאָרקייט. פון דער פאָרהאַנגלעכקייט. פון דעם איינגעהאַלטענעם טאָן, וואָס דער־גייט צו דיר נישט. פון די רירעוודיקע שאָטנס. פון דער סודות־דיקייט. דו שטייסט פאַרטראַכט נעבן דיין טונקעלען פענסטער

און דו חלומסט דיר אויס דיין אייגענעם, ווילד־געווינטשטן חלום מיט אַ רויטן פראָסט פון אויבן. מיט זיבן בלויע לבנות. מיט אַלצדינג. וואָס אַרט דיך, וואָס דאָרט ביי דיין פרעמדן שכן אין הויז קומט ב א מ ת פּאָר? אַבי־נאָר דאָס פענסטער פון זיין הויז איז אָפן — צו דיר, און ליכטיק! אַבי־נאָר דו קאָנסט שטיין און קוקן און נישט פאַרשטיין, און זיך אָפרופן, און זיך פאַרטראַכטן.

„קארענס" לעבנסגעשיכטע איז פול מיט איינצלהייטן. קארען האָט צוויי פאַרגאַנגנהייטן אָנשטאָט גאָרנישט, אָדער א ייג ע, ווי די מאָדע איז, היינטיקס יאָר, 1918. קארען צייטונגט. קארען שרייבט. קארען איבערזעצט אַנאַטאָל פראַנס. קארען האָט זיך געלאָזט מאָלן — אָדער זאָל איך זאָגן „פלאַסטערן?" — פון דעם סקולפטאָר סטראנדגאארד. דער נעמלעכער סטראנדגאארד האָט אָפגעבילדט איר נאַקעט לייב, און געמאַכט דערפון אַ מייסטערווערק, „קארען" ווערט אויסגעשטעלט אין איר אייגענער שטאָט. אָבער דערוויי׳ל ליבעלט זיך אין איר דער העלסט־אָנשטענדיקער דאָקטאָר שאו. קארען דערציילט אים פון איר פאַרגאַנגנהייט. ווי אַזוי זי האָט זיך איבערגעגעבן, אכ־הא, מיט לייבאון־זעל צו אימיצן. נאָר יענער איז געשטאָרבן, און איר לייבאון־זעל איז געבליבן — לידיק. איז זי געגאַנגען און אַוועקגעטראָגן איר לייב־און־זעל צו דעם קונסט פלאַסטערער. אָבער יענער האָט זי נישט פאַרשטאַנען. פאַרוואָס? ווייל ער איז אַ מ אַ ן. עך, ווען ער זאָל נישט זיין קיין מאַן, וואָלט עפעס אַנדערש געווען! מיינט נישט דער הער דאָקטאָר, אַז זי איז געלעכט? ניין. דער הער דאָקטאָר נעמט דעם שטעקן און זאָגט אָרעוואָר. פון צייט צו צייט פאַלט זיך דער פאָרהאַנג. שטיל. געלאַסן. אָפּוואַרטנדיק ביז דער לעצטער שוישפילער זאָל זיך אָפּזאָגן זיינס.

אַפּראָפּאָ:

עס איז נישט פון יענע חוצפהדיקע פאָרהאַנגען, וואָס מישן זיך אַריין אין סאַמע ברען און שלאָגן איבער די רייד. דער קארען־פאָרהאַנג מישט זיך בכלל נישט אין די „אינערע אָנגעלעגנהייטן" פון דעם שטיק. עס פאַלט בלויז דאַמאָלט, ווען

סע זעט, אַז ס׳איז שוין אַבסאָלוט נישטאָ וואָס צו טון אויף דער בינע. ער פאַלט: נישט כדי אָפּצוהאַלטן די דראמע פון אַ „שרעק־לעכער טאַט", נאָר כדי צו געבן דער פּיעסע אַ געלעגנהייט זיך אַוועקצוזעצן און באַטראַכטן וואָס זי ווי ל.

קארענס שוועסטער איז אין משוגעים־הויז. וואָס האָט זי געטריבן צו משוגעת, אָ, ברידער? די ליבע! זי איז געווען פאַרליבט. אָפּגעלאָזט דעם שידוך. איז זי געוואָרן קראַנק. „און איינמאָל, — אַזוי דערציילט קארענס אַלטע מוטער — איז מען געקומען צו מיר און מ׳האָט מיר געזאָגט: אייער טאָכטער לויפט אַרום מוטער־נאַקעט אויבער די פעלדער און זי שטעלט אָפּ יעדן מאַנספּיל, וואָס גייט פאַרבייַ".

אָט דאָ ליגט די סאַמע יאָדרע פון דער דראַמע. דאָס פּראָבלעם: זאָלן די עלטערן פאַרווערן זייערע טעכטער צו גע־ניסן פון דעם קאַפּעטשקע נאַטור? אָדער זאָלן זיי צוזען ווי זייערע טעכטער ווערן משוגע און לויפן אַרום נאַקעטע אויבער די פעלדער און שטעלן אָפּ מאַנספּילן?

קארענס פרומער טאַטע האַלט, אַז ס׳איז בעסער צו לאָזן די טעכטער אַרומלויפן נאַקעט, אויידער זיי זאָלן חתונה האָבן מיט נישט קיין אָרנטלעכן מענטש.

קארענס מוטער האַלט, אַז ס׳איז בעסער חתונה צו האָבן „אַ־לאַ קאַרט", אויידער אַרומצולויפן אויבער די פעלדער אָן — אויריגנלעך און אָן אַלעמען.

מיר אַליין, פערזענלעך, האַלטן, אַז ווען אַלע מיידלעך קאָנען נישט חתונה האָבן אין דער צייט, זאָלן משוגע ווערן און אַרומלויפן אויבער די פעלדער, וואָלט די וועלט אויסגעזען אַ סך רייצנדער ווי זי זעט אויס! מיר האַלטן אויך, אַז ס׳איז נישט אָנשטענדיק צו זינדיקן מיט אַ ת י ר ו ק. אויב קארען וויל האָבן אַלערליי פאַרגאַנגנהייטן — גאָט אין הימל! וועמען גייט עס אָן? זאָל זי! אָדער צו וואָס זוכן אַ תירוץ אין איר שוועס־טערס קראַנקהייט? צו וואָס אויבערהויפט ערקלערן, אַז מ י ר פ ר ו י ע ן ליבן אַזוי און אַזוי? מיר פ ר ו י ע ן זענען פאַרשידנ־אַרטיק אין אונזער מיר־פּרויענישן. מיר־פּרויען זענען גוט און

שלעכט, קלוג און נאריש, נימפאמאניש און אסקעטיש, ניכטער און פארשיכורט. מיר פרויען האבן נישט קיין מאנאפאל אויף גאטס ריינער ליבע, פונקט ווי מיר מענער האבן נישט קיין מאנאפא, אויף צו זיין שווייגקערלען. שטעלט זיך פאר, איר אלע וואס טראגט שלייקעס, וואס עס וואלט פאסירט, ווען אייגער פון אונזערע ברידער זאל ארויסקומען מיט אן ערקלערונג, אז אויב מען וועט אים נישט ערלויבן צו זיין אומאנשטענדיק, וועט ער משוגע ווערן און ארומלויפן איבער די גאסן א נאקעטער. מיינט איר, אז עמעצער וואלט גענומען דאס פראבלעם ערנסט?

קארען פארלאזט די היים און גייט אוועק. נישט משוגע-ווערן — מעגט איר זיין זיכער. זי גייט אוועק אזוי שטיל, ווי זי איז געקומען. אזוי שטיל (און דאך נישט אן א טיפן איינדרוק!), ווי די גאנצע פיעסע גייט אוועק. דאס אפענע פענסטער, וואס פאר א פישוף עס האט! א שמעקעדיקער נעבל-אטעם טראגט זיך פון דארט. א רייצנדע אונמאבילישטע. עס איז אזוי אידל-נישט-דערזאגט. אזא ארומסטאקראטישער קאנפליקט איבער א בלאען גארנישט. עס איז א שווער-דן-דועל איבער דער פראגע: פאר וואס איז מיטוואך? לויט דער שטילקייט און איינגעהאלטנקייט פון די העלדן, לויט זייערע ווייכע טריט און מעלאנכאלישע סודותדיקייט, וואלט איר געמיינט אז אין שטוב געפינען זיך עלף דערטרונקענע פרינצן און זיבן גרעפינס. אבער דער סוף לאזט זיך אויס, אז מ'איז געגאנגען אזוי שטיל, ווייל מ'האט נישט געוואלט אויפוועקן די פ'יג, וואס שטייט אויף דער סטעליע

קארען האט דעם חן פון פייער, וואס ברענט צוליב גאר נישט, וואס ברענט אנטקעגן א וואראמער זון. עס איז דער חן פון נישט-נוצלעכקייט, פון לוקסוס, פון שאמפאניער-שוים, פון איבער-קולטור. נאך די שטיקער, וואס איר זעט סרוב אין יידיש טעאטערן, און וועלכע גייען אזוי הויך און קלאפנדיק און מיט די גרויסע טריט פון א דינסט-מויד, האט איר א באזונדער פארגעניגן ארייצוקוקן (דורכן אפענעם פענסטער) אין אן אריס-

טאָקראַטיש הויז, ווו אַלע גייען אַווי מאַנירלעך. איר האָט דער־ביי די גאַלייטערטע הנאה, וואָס קומט פון נישט־הנאה־האָבן. איר האָט דאָס פיינע שבת־גאַפּל פון קומען־פון־דאַוונען, ווו איר זענט צום זעכציק־טויזנט־פיר־און־פערציקסטן מאָל געשטאַנען שמונה־עשרה. איר גענייסט דעם טעם פון זיין אַ מבין אויף גוטן וויין, וועלכער איז אַ בעסערער טעם, ווי דער טעם פונם וויין זעלבסט.

„קאַרען" איז וווּנדערבאַר סצענירט און באַלויכטן. דער גאַנצער שפּיל־טאָן איז אַזאַ אינטימער, אַזאַ פון־מענטש־צו־מענטש־לעכער. דאָס אויג זעט די שיינע פאַניאַ מאַרינאָוו און פרייט זיך. דאָס אויג זעט די גראָקייט פון דעם נאָרדלאַנדישן אומעט, די פּריקרעקייט פון אַ שטרענג־קריסטלעכער שטוב, און סע גלויבט מיט פאַרגנטע ברעמען

מיט אַלע פעלערן, וואָס „קאַרען" אַנטפּלעקט פאַר די קונסט־געזעטיקטע קריטיקער (וועלכע מען קאָן קיינמאָל נישט צופרידן־שטעלן!) איז זי פּאָרט איינע פון די בעסטע פיעסן אין ענג־לישן טעאַטער

„קאַרען" איז אפשר נישט קיין דראַמאַטישער קאָ־אי־נאאר, אָבער עס איז אַ צירונג קעסטל, אין וועלכן איר קאָנט אַריין־לעגן די טייערסטע איידלשטיינער אויב איר זענט נאָר גענוג ר י י ך.

געשפּילט האָבן אַלע זייער פיין און מיט שטילער נישט־דערזאָגטקייט. כמעט אַלע (אַ חוץ אפשר דער יונגער פעטער, וועלכער איז געווען צו אַמעריקאַניש!) זענען אויסגעזעסן זייערע ראָלן (אויף דער זאָפא) מיט גרויס געדולד און פּינקט־לעכקייט. פאַניא מאַרינאָוו האָט אַ ביסל צופיל געהויבן דעם קאָפּ און אַ ביסל צו שטאַרק אונטערגעשטראָכן די ראָלע פון „קאַרען", און האָט זיך צופיל באַוווּסט אין דער קאָלאָסאַלער אומבאַוועגלעכקייט פון דעם גאַנצן שטיק. זי האָט געוואָלט זיין דער דיל און דאַך, די פענסטער און די זיילן פון דעם שטיק — אַלצדינג מיט אַמאָל, און דעריבער איז זי געווען אַ ביסל צופיל, פאַר דעם דינעם געבוי פון דער פיעסע. אין

דער סצענע מיט דעם דאָקטאָר איז זי ווויל. אין דער סצענע מיט דעם סקולפטאָר — דיטאָ. אין לעצטן אַקט, ווען זי דער־פילט די שוואַכע פעדעם פון דעם דראַמאַטישן פלאָנטער, ווען זי כאַפט זיך ביי אַ נישט־איבריק געראָטענעם מיר־פרויען־מאָנאָ־לאָג, פאַרלירט זי דעם מוט און שפילט אַ ביסל צו העל, צו זשורנאַליסטיש.

הער קאָנראָי אַלס דער אַלטער פאָטער איז געווען פער־פעקט. דעריבער נישט אַזוי אינטערעסאַנט, ווי ווען ער וואָלט געשפילט אַ ביסל שוואַכער. פריילין גרעיס הענדערסאָן אַלס די מוטער איז פון אָנהויב געווען אַ ביסל צופיל נייַ־ענגלענדעריש, צו יענקיש, אָבער שפעטער האָט זי זיך זייער גוט אַרייַנגע־דענעמאַרקט אין איר ראָלע. הער מעיצער אַלס דער סקולפטאָר איז געווען — נישט אינגאַנצן. הער טקאָלי אַלס דער דאָקטאָר שאו איז געווען סטיליזירט אָבער צו ל י נ י אַ ל. אַ קליינער זיג־זאַג, אַ צייטווייליק פאַרגעסן־זיך אין דער ראָלע, וואָלט אים געראַטעוועט.

מאָטקע גנב

אויטאָר: שלום אש
טעאַטער: קעסלערס

ווערטער רעדאַקטאָר: מיין היינטיקע רעצענזיע וועט אפשר נישט זיין קיין פריילעכע און זי וועט נישט זאָגן קיין וויצן, איך בין אַליין אויך נישט פריילעך. איך בין פאַרקילט און האָב פיבער. מיין גאַנצע וועלט־אָנשויונג איז היינטיקע וואָך אַ פאַר־קילטע און אַ הייזעריקע. און סע שטעכט איר אין אַ זייט. אַלע מיינע געדאַנקען גייען אַרום מיט פאַרבונדענע שטערנס און קוקן אויפן טאַשנזייגערל. און אָטאָזויאָ האָבן מיר ביידע, איך און מיין וועלט־אָנשויונג, זיך אַרויסגעשלעפט פון בעט און גע־גאַנגען זען דאָס יידישע דאַווידקעסלערטום אַלס „מאָטקע גנב".

געגאַנגען בין איך מיט אַ שוועך געפיל און אַ הויכן פולס. אויפן וועג צום טעאַטער האָב איך מיר אויסגעלייגט די פלע־נער, ווי אַזוי צו שניידן מיט מעסערס מיין פריינד אַש און מיין פריינד ד. קעסלער און אַלע אַנדערע דאָרטן. געטראַכט אומגעפער „פאַרקילט בין איך, און אומעטיק איז מיר, וועל איך אויסזידלען עטלעכע מענטשן, וועט מיר פריילעכער ווערן אויפן האַרץ". אָבער דאָ בלייבן מיר שטיין. הער רעדאַקטאָר, אפשר דריי מינוט אויפן זייגער. מיר נעמען דעם פראָשעק, וואָס דער דאָקטאָר האָט אונז פאַרשריבן (אַן עקלהאַפטער פראָשעק!) און מיר זאָגן דאָס פאָלגנדע:

„מאָטקע גנב" איז נישט קיין פיעסע, נאָר אַ געזאַנג. איך

וויס נישט פֿאַרוואָס אַ ג ע ז אַ נ ג זאָל זיין בעסער ווי אַ פּיע־
סע. איך ווייס נאָר, אַז וועָן מען באַצייכנט מיט דעם וואָרט
ג ע ז אַ נ ג עפּעס אַ זאַך, וואָס איז נישט קיין געזאַנג, איז דאָס
ביי שריפטשטעלער אַ גרויסער כּבוד. אברהם רייזען, צום בייי־
שפּיל, וויל אַלע מאָל, אַז מען זאָל זאָגן אויף זיין .יד, אַז
ס׳איז כּמעט נישט קיין ליד, נאָר אַ דערציילונג, און אויף אַ
דערציילונג, האָט ער האַלב, מען זאָל זאָגן, אַז ס׳איז נישט קיין
דערציילונג נאָר אַ ליד.

„מאָטקע גנב״ איז דאָס ליבסטע, דאָס אַנגענעמסטע, דאָס
שבתדיקסטע, דאָס פיינסטע, דאָס בעסטע, דאָס יידישפּוי.ישסטע,
וואָס מיר האָבן געזען אויף דער יידישער בינע, סיי פּערזע־
לעך און סיי אַ ז ו י. „מאָטקע גנב״ איז מער ווי די אַ נ ג ע־
ש ר י ב ע נ ע דראַמע. עס איז דאָס הונדערט־מאָל־נ י ש ט־אָנגע־
שריבענע, דאָס טויזנט־מאָל־נ י ש ט־געצייכנטע, וואָס רעדט אַראָפּ
פון דער פּלייצע פון יעדן אַקט. עס איז אַ שטיק, וואָס מוז
שפּילן מיטן פּנים צום פּובליקום. עס איז אַ שפּיל, אין וועלכן
דער חן ליגט נישט נאָר אין די געזיכטס־לינייען, נאָר אין יעדן
פאַלד פון דעם סימבאָל־מאַנטל, אין וועלכן עס איז איינגעהילט.
עס איז אַ „דע פּראָפּונדיס״־רוף פון אַ קינסטלער, וואָס קאָן
שרייבן נאָר אין שבתדיקע וועָרטער. עס איז דער יום־טוב־גאַנג
פון פריילין פאַטום מיט דעם פאַרשטיינערטן האַרץ. עס איז
פאַרבלאָנג פון דעם וואלגאַרן וויב־האַנדל. עס איז אַ געדענק־
אָן־גאָט־צייכן פון דעם איידעלן און פייערלעכן קינסטלער, וואָס
זעט אומעטום די גרויסע און מעלטיקע האַנט, וואָס ציט געהיים
די פעדים, אויף וועלכע עס טאַנצן די פּופּען — די מענטשן.
און זעענדיק עס, זיצט ער ביי זיך אין רייכפאַרביקן, וויכּבאַ־
לויכטענעם קאַבינעט און זינגט עס אַרויס אויף פאַפּיר אין
פייער־עכע וועָרטער, וואָס גייען געשפּאַנט אינם רייכן רייט־
וואָגן פון קעניגלעכער דראַמע.

דער אינהאַלט פון „מאָטקע גנב״, הער רעדאַקטאָר, איז
אייך מסתמא באַקאַנט פון זיין בוך. מאָטקע, אַ יינגל פון אָרעמע
און שלעכטע עלטערן, וועָרט געטרעטן און געשלאָגן פון יעדן,

שוועדט צו נעמען נקמה פון דער וועלט. פאַרלאָזט זיין היים. באַגעגנט יידישע צירק־לײַט. פאַרקניפט זיין מזל מיט זייערס. פאַרליבט זיך אין דער שפּאַניש ער דראָט־גייערין. דערהרגעט זיין ריוואַל — קאַנאַריק. נעמט יענעמס פּאַס און זיין געלט. וועדט קאַנאַריק. עפּנט אַ הויז און ווילײַנגעדט. וועדט דאָס אים ענדיקן מיאוס. ציט אים צו דער ריינער חנהלע פון קאַווע־שטיבל. שוועדט־אָפּ זיין פּראָפּעסיע. צעטרייבט די מוידן, און שיקט נאָך דער מאַמען. דערוויסט זיך אָבער חנהלע און אירע טאַטע־מאַמע פון דעם סוד. שיקט מען נאָך פּאָליציי. קומט מאָטעס מאַמע, פּרייט זי זיך מיט איר פאַרלוירן קינד, און זי זעט נישט די האַנט, וואָס וועבט דערווייל די פּעדעס פון אומגליק איבער זיין קאָפּ. עס קומט די פּאָליציי. אַרעסטירט מאָטקען און — די פּיעסע ענדיקט זיך. ניין, זי ענדיקט זיך נישט. זי גייט בלויז אונטער ווי אַ רויטע, שוועדע זומער־זון. דערנאָך וועדט טונקל און קיל און געהיימניספול אין אייער נשמה. עס שפּראָצט אַרויס די וועלט מיט אירע פאַרקניפּטקייטן און סודות. עס אַנטפלעקן זיך די קליינע שטערן פון האָפנונג און טרייסט. דער גנב, דער האַלזשניידער, דער קונצנמאַכער פון אַ בילקן צירק, וועדט געלייטערט דורך דעם אויגנפייער פון עפּעס אַ חנהלע. ער נעמט בענקען נאָך זיין מאַמען, ערגעץ דאָדט אין אָרעמען שטעטל, דער סימבאָל פון דאָס גוטע און דאָס איידעלע, וואָס ליגט אויפן גרונט פון יעדער נשמה, מעג עס זיין די נשמה פון אַ צירק־שפּילער!

„מאָטקע גנב" האָט דריי צאָקטן מיט אַ פּראָצע. אָבער דער פּראָצע האָט געקאָנט פונקט אַזוי גוט זיין אין צוויטן צאָקט, אָדער אין דריטן. עס איז נישט קיין פּאַרשפּיל, נאָר אַ פּאָרבילד, אַ פּאָר־מוסטער פון דעם מאַטעריאַל. אָבער וואָס מאַכט עס דען אויס? איך ווייס נאָר, אַז איך האָב די דאָזיקע פּיעסע געטרונקען מיט די אויגן און עס האָט מיין הארץ ווילגעטון. עס האָט מיך באַלוינט פאַר אַלע ביטול־בטלנישע, נאַרישע שטיקער, מיט וועלכע איך האָב מיר הייַנטיקן סעזאָן פאַרשטויבט די אויגן און די אויערן. איך האָב אַרייַנגעאָטעמט אין זיך די אַלע

פּייערלעכקייטן פון מאָטקעס טראַגיק אין צווייטן אַקט, וועָן ער קומט פֿלוצים צו זיך, און, געפֿאַנגען פון חנהלען, דיקטירט ער אַ בריוו צו דער מאַמען. איך האָב זיך געווישט אַ טרער (כּמעט אַ פּאַקט!) בעת מאָטקע, דער גליטערטער, דער בעל־תּשובה־דיקער צעטרייבט די מיידלעך, און איינע פון זיי, די עלנטסטע וויסט נישט וווהין צו גיין. און די אַנדערע, וואָס איז פֿאַרליבט אין אים, וויינט, דאָס זי וועט נישט האָבן וועמען צו פֿרעסן העמדער און צו פּוצן די שטיוול. און די דריטע, וואָס זאַמלט כּיט אַזאַ עקשנות וו י י ס צ י י ג פּאַר חתונה־אויסשטייער, גייט אַוועק מיטן פּעקל אונטערן אָרעם, דער סימבאָל פון דער אייביקער בענקשאַפט צום ריינעם לעבן! איך האָב מיט האַרצקלאַפונג איבערגעלעבט די סצענע אין קאַווע־שטיבל, וווּ די מ י י ד־ל ע ך זענען געווען פאַרזאַמלט, און איך האָב זיך געזאָגט: זע, וויי אַזוי אַן אמתער קינסטלער קאָן אַלצדינג פאַרהיילן. מיט דער פרומקייט פון זיין האַרץ, מיט דעם צער פון זיין נשמה! און זע, האָב איך צו זיך געזאָגט, זע ווי פיין, ווי קינסטלעריש אַלע שפּילן, כּמעט אָן אויסנאַם. זע שוואַרצן אין דער ראָלע פון דעם אַלטן פּאַציענט, פון דער וואָלעדיקייט אין גלעקלעך! ווי אייביק ער זעט אויס! און ווי פיין ער שפּילט! זע שווייגן אין זיין קלייניר ראָלע, פון אַ וואַרשעווער י י ד, זע פּראַנציס אַדלער, אַלס די שבתדיקע חנהלע, מיט די שטילע טריט, און מיט בענטשלידיגן־אויגן, און מיט דעם נישט אויסגעטראָטענעם, קלייניגעם האַרץ! זע די ערלעכע מאַדאַם נאַדאַלסקי אַלס מאָטקעס דערשלאָגענע מוטער, און דאָס פרייַלין לובריצקי (וועלכע איז אַזוי באַלידיקנד יונג!) אין דער ראָלע פון דעם קלייניגעם רעבעלירענדן מ אָ ט ק ע פון פּראָאָג און שפּעטער אַלס איינע פון די מיידלעך. זע וועקסלערן אַלס דעם וווילייגעריש קאַנאַריק און בעסי וויסמאַן אַלס מערי די דראָטן־גייערין, וועלכע איז אַזוי גרויסאַרטיק אין שלוס פון צווייטן אַקט, בעת זי גיט אָפּ מאָטקען צו זיין געליבטער חנהלען און אַליין גייט זי אַוועק! זע היימאַנען אַזוי גוט גרימירט אַלס דער פּאָליאַק, זע קעסלערן אַליין, דעם אַמאָליקן גרויסן און גרעסערן אוז גרעסטן

קעסל׳ער אין דעם מאָמענט, וועלן ער דיקטירט דעם בריוו צו זיין מאַמען און וועלן ער רעדט צו חנהל׳ען און וועלן ער נעמט אַרום זיין מוטער־און־חנהל׳ע אונטער ביידע אָרעמס און טענצל׳ט זיך אונטער, טרוימענדיק דערביי פון זיין שטעטל׳, ווי ער גייט שפּאַצירן מיט זיין כּלה, און מיט זיין ערל׳עכער מאַמע און ווי אַלע קוקן אים נאָך מיט גרויס דרך־ארץ, און, צום סוף, וועלן ער ווערט געווואָר, אַז מ׳האָט אים איבערגעגעבן צו דער פּאָליציי, און ווי זיין לעבן ברעכט צונויף ביי דעם פונקט פון זיין העכסטן גליק. ווי שרעקל׳עך! ווי טיף! ווי געוואַלדיק! (איך מוז שוין ווייטער נעמען אַ פּראָשעק.)

פאַרלוירענע יוגנט

אויטאָרן: געביל־שטיינבערג.
טעאַטער: מאַקס געבילס.

„פאַרלוירענע יוגנט" איז אַהאַ, אַ שוידערלעך קונסט־ווערק. עס איז אַ פיעסע מיט אַ שווינדזוכט, קאָמשאָמשאָן, אויסצערונג, געבראָכענע הערצער, פוסקראַנקהייט, ארע־מוט, עלנט, נויט, קאָס־טימער־שרייבערייַ, לידלעך, און דער עיקר טאַקע, ווי מיר האָבן דאָ אויבן באַמערקט, קאָמשאָמשאָן. עס איז אַ לעבנס דראַ־מע, אין דעמזעלבן זין, וואָס סעמעטערי איז אַ לעבנספראַגע.

„פאַרלוירענע יוגנט" איז אַזוי געטרייַ צום לעבן, ווי דער קרייַ פון אַ האָן אָן דעם האָן. עס איז אַזוי אינטערעסאַנט, ווי די שיקאַגער שלאַכטהייזער, די עדיוקיישאָנאל עלייענס, דער מושב־זקנים, די יאָנג מענס היברו אַסאָסיאיישאָן, דער וואַנדער־בילט־קליניק, דער מאָרג, דער גן־ילדים, און אַ רעגולאַר מיטינג פון די הויזאיינוואַרפער־יוניאָן, לאָקאַל 15. די „פאַר,ירענע יוגנט" איז געמאַקסגעבילט געוואָרן מיט דער הילף פון אַ געוויסן שלמה שטיינבערג. עס איז אַ טאָפּל־געביליסטיש, אַזוי צו זאָגן. עס איז אַ סענטימענטאַלע שמאַטעריי, מיט אַ שמאַטעדיקן אונטער־שלאַק. עס איז די פאַרלוירענע יוגנט פון דעם יידישן טעאַטער־גייער, וועלכער פאַרלירט זיין שכל, זיין צייט און זיין געלט, אויף אַזוינע פיראַקטיקע קליניקס. עס איז די פאַרלוירענע יוגנט פון דער פאַרמאַקסגעבילטער יידישער בינע, וואָס איז גראָ און אַלט און שווינדזיכטיק געוואָרן פאַר דער צייט. עס איז די

לעבנס־טראגעדיע פון דער פארגוואלטיקטער דראמאטישער קונסט, אויף וועלכע די באריטע טראגעדיסטין לעאנארע דוזע זאגט, אז זי קאן בלויז דעמאלט אויסגעבעסערט ווערן, ווען מיוועט אונטערצינדן אלע טעאטארן, און אלע מיטלמעסיקע שפילער וועלן אויסשטארבן אויף דער כאלערע. עס איז די פארלוירענע יוגנט, האפנונג, אמביציע פון דעם טעאטער־קריטיקער, וואס הויבט אויף אלע־ביידע הענט אין שטילער פארצווייפלונג אין לויפט אוועק אין ביר־שענק.

די פארלוירענע יוגנט, געגעבילט און געשטיינבערגט, גע־מאיעראוויטשט און געלילינט איז א ענערגאל פארזאמלונג פון אלערלייי רירנדע אינצידענטן, וואס האבן שוין אזוי ערלעך אויס־געדינט זייערע יארן ביים יידישן טעאטער, אז זיי דארפן שוין באקומען א פענסיע.

ווען די פארלוירענע יוגנט זאל האבן אין זיך לעבן, וואלט זי אפשר געווען א לעבנסבילד, ווען זי זאל פארשטעלן א בילד. עס איז א ביליקע קאסטימער־שרייבעריי, וואס איז אנ־געמאסטן געווארן אויף דעם טעאטערגייערס נערוון, אויף זיין געדולד, אויף זיין אויסדויער. די גרעסטע מעלה אין דער פיע־סע איז, וואס עס קלעפט זיך. אך, ווי עס קלעפט זיך! עס קלעפט זיך ווי ד י ר ע ק ט פון דער פאבריק. עס קלעפט זיך ווי ליטעראריש קלעפטאמניע. עס קלעפט זיך אזוי מערדעריש, אז איר קאנט דערפון נישט פטור ווערן, ווי פון א גאלאפירנ־דער שווינדזוכט.

די „פארלוירענע יוגנט" איז א מעשה מיט א כלה־מיידל, וואס האט זייער א לאנגזאמען, פעט־מאכנדיקן קאמשאמשען (פארגעשפילט פון דושעני גאלדשטיין). און זי דארף באלד חתונה האבן. און זי פארט אוועק קיין ווינישטין. און דערווייל פאר־כאפט איר יונגע אין געזונטע שוועסטער דעם חתן פאר ז י ך. אויף דעם אלגעמיינעם פארלאנג פון דעם קאסע־קעסטל, איז איר פאטער אויך א קראנקער, צעשברה־כליטער מענטש, מיט ארומגעבונדענע פיס. די כלה־ניו איז דערווייל אין א סאנאטא־

ריום, כדי צו געבן איר קאָמישן פעטער אַ געלעגנהייט צו אַמר־
זירן דעם געערטן עולם מיט דער סצענע, ווי עס קנאַקן ביי
אים די הויזן, און כדי ער זאָל קאָנען דערציילן, אַז ער האָט
געפֿעינט ביי אַ מיסעס איז ער אַרויפגעפֿאַלן
אויף איר בעט, און דאָסגלייכן אָנשטענדיקע וויצן, וואָס
מ׳דאַרף זיי ב״ה נישט שלעפּן צו קיין ערנגעריכט. און כדי
דער נעמלעכער פעטער־וועקסלער אַן „אַנטי־וואירקער״ (אַזוי
שטייט אויפן פּראָגראַם־צעטל) זאָל קאָנען דערציילן זיין ווייב,
אַז דושולייוס האָט געגרעדשעוועט (כאַ־כאַ!) און ער
האָט געקראָכן אַ דיפּלאָמאַציע (כאָ־כאָ!) און איצט מעג
זי זיך שוין פֿאַרגינען צו האָבן אַפֿענדיציצים. (כע־כע!)
און כדי דערוועלבער קאָמיקער זאָל קאָנען געבן אַ מאַנסביליש
ווינטערגאָרטן־ווינק און ערקלערן, אַז מיט יעדן מיידל איז
עפּעס. קורץ און צוריקצוווענדט צו דער געשיכטע: דאָס גע־
זונטע מעדושכהען בלייבט אַליין מיט איר אַנגענעמען בא־
טרִיגער, מיט דעם רויניגער פון איר לאַנגוויילע. דער ביי־
זער, פוסקראַנקער פאָטער ווערט געווואָר פון איר מזלדיקן אום־
גליק און ער וויל אים אַרויסטרייבן, אָבער דאָס פאַרפינפטע
מיידל שטעלט איין דעם לעצטן רעפליק אין זאָגט אומגעפער:
טרייב אים נישט אַרויס, וויל ער איז דער פאָטער פון מיין
צוקונפטיק יתומל, וואָס איך טראָג אונטער מיין ברוהעסט. פאָר־
האַנג נומער צוויי. אין דריטן אַקט גרייט מען זיך צו דער
חתונה ביי דעם פאַרפירטן פּאָרל. אָבער פלוצים, זעט! וווּנדערט
זיך! שטוינט! עס קומט די קראַנקע שוועסטער, די אמתע כלה־
ניו, דורך פילאַדעלפיע, צוזאַמען מיט איר דאָרטיקער מומע. זי
בלייבט שטיין איבער־איבער־איבערראַשט. זי שטוינט שבשטוינט!
זי פרעגט: מיט וועמען האָסטו חתונה, שוועסטער?
גלייך ווי זי וואָלט קיינמאָל אַליין נישט געגאַנגען אין יידישן
טעאַטער און נישט געווווסט, אַז אַ־געוונטע שוועסטער האָט
געווויינלעך חתונה אין דריטן אַקט, מיט דער קראַנקער שוועס־
טערס ליבהאָבער. די קראַנקע מאַכט גוואַלדן. אָבער ענדלעך
ערווווסט זי זיך, אַז עס מוז אַזוי זיין. (מחמת די גוטע קא־

לימאַרניע־פרוכט פון ליבע.) אין דער פערטער אָפטיילונג פון דער פאַרלאַרענער יוגנט זעען מיר, ווי עס איז שוין פאַריבער זעכס לאַנגע יאָהרע. זיי האָבן שוין אַ קינד. די קראַנקע ווועסטער ווינט ביי זיי. מען וויל פון איר פטור ווערן צוליב דיזעלבע סאַניטאַרישע אורזאַכן וואָס איך, משה נאַדיר, וויס פטור ווערן פון מיין נאָענטער באַרירונג מיט דער בויערי־קינסט. דאָס קינד פרעגט: פאַרוואָס טאָר מען דיך נישט קושן, טאַנטע? און: האָסט ליב מיין פאַפּאַ און מאַמאַ?

און דער עולם, וועמענס אויגן ווערן געמאָלקן מיט אַ מאַשין זייט די לעצטע פערטהאַלבן שעה, דערזעלבער עולם ווערט שטאַרק געירט און מאַכט: טצע־טצע! עס קומט איר ברודער דער דאָקטאָר, מיט זיין ווייב. ביידע טענהן, אַז די קראַנקע דאַרף אַוועקגעפירט ווערן צוריק אין סאַנאַטאָריום. דזשעני שטייט ביי דער טיר און הערט זיך איין. דער פאָטער וויל זי נעמען צו זיך אין דער נאַסער ווינונג, די קראַנקע גייט אָפּ — נעבעך! — צו זיך אין צימער אַריין, כּדי איינצופּאַקן אירע זאַכן. מ׳ברענגט זי אַרויף אויף דער סצענע כּאָפּן דאָס פיינע ביסל אפּלאָוז און די פאַרלוירענע יוגנט גייט אַהיים דערצייל׳ן איר שכּן, אַז ביי נעבל׳ן שפּילט מען איצט אַזאַ שטאַרקע שאָו, אַז מ׳קאָן שטאַרבן דערפון.

* *
*

די „פאַרלוירענע יוגנט״ איז אַ פיעסע, וואָס שווינדלט ביי אייך אַרויס די ערלעכע טרער, וואָס איר זענט שולדיק אייער קראַנקן ברודער אָדער שוועסטער. זי נאַרט ביי אייך אַרויס דעם האַלבן דאָלאַר אויפן חשבון פון די קראַנקע מענטשן, וואָס ליגן אין די סאַנאַטאָריומס פון לאָס־אנדזשעלעס און דענווער, וועלכע וואָלטן אפשר געקאָנט געהאָלפן ווערן דורך דיזעלבע פופציק סענט אייערע. גיט אַ טראַכט וועגן דעם, ליבע פריינט! „די פאַרלוירענע יוגנט״ אַליין האָט אַלע סימנים פון דראַמאַטישער

שווינדזוכט: זי הוסט, שוויצט און איז שרעקלעך גע׳ל אויפן פנים. עס פעלט איר ה ו י ק י י ט, לופט, זוניקייט און אזוי ווייטער.

די ליבהאבער פון גוטער דראמע וועלן ווידער האבן א גלענצענדע געלעגנהייט צו זיצן אין דער היים. סיי׳רוב סצענען פון דער „פארלוירענער יוגנט" זענען נאטירלעך. ניין. זיי זענען א ו מ ג ע ה ו י ע ר מ ע ר ווי נאטירלעך. עס איז דער נאטירלעכקייטס א גלייד־שוועסטער־קינד, וואס איז ארמאפ פון זינען און מ׳האט עס געגומען אין טעאטער אריין.

דער פרייז פון זינד

אויטאָר: זאלאָמאַרעווסקי.
טעאַטער: קעסלערס.

וואָס איז דער פרייז פון זינד, טאָכטער מיינע? דער פרייז פון זינד איז: אַז פונקט דעמאָלט ווען סע גליקלעכט זיך אויס דער הימל פון דיין אנטמיידלטער פאַרגאַנגנהייט און דיין פאַרפירער און פאַרפינפער איז טויט, און דו אַליין ביסט ענדלעך, ווי עס איז געווען צו ערוואַרטן, געוואָרן אַן אינטעליגענט מיידל מיט אַ „טשטאָדיעלאַיט" אונטערן אָרעם — פונקט דעמאָלט, חנעוודיקע טאָכטער מיינע, דאַרף טון פאַסירן, אַז דיין בליק פאַלט אויף אַ פלעשל מיט יאָדאָפאָרם, וואָס דיין אָרעמער פאַפּאַ האָט געבראַכט פאַר דיין רואינירטן, וועיסגעקלייידעטן פינגער, און דו טרינקסט עס אויס, און דיין מוטער הויבט אָן שרייען „גוואַלד", און דיין פאַפּאַ רייסט זיך (טעאָרעטיש) די צוגעקלעפּטע באָרד, און אַז דער אויגנווישנדער, ביזזז־שרייענדער, פוס־קלאַפּנדער, נאָזשניצנדער וויבער־עולם דערזעט דאָס, שטעלט ער זיך אויף און נעמט אַריינשטעקן די הוט־נאָדלען אין הוט, שאַרט צונויף די נאַסע נאָז־טיכלעך, ציילט איבער די קינדער און מ׳וואַרט, אַז דער פאָרהאַנג זאָל טון זיין פליכט און — פאַלן.

פאַלט ער. גייט מען אַהיים, און מ׳דערציילט דער שכנטע, אַז מ׳האָט געזען אַ שטיק, איז דאָס אַ גוואַלד. סאַ „פיקטשע" פון לעבן. אַ לעבנסבילד. סע שטעלט פאָר, ווי אַזוי אַ מיידל

ווערט פֿאַרפֿירט, רויאינירט, פֿאַראומגלויקט, און ווי מ׳שלעפּט זי אַוועק קיין בוענאָס־אַיירעס און זי קומט צוריק. און ווי אַזוי קעסלער שפּילט פֿאַר אַן אַלטן איטאַליענער, וואָס שלייפט מע־סערס, און ווי אַזוי ער דערקוילעט זיין טאָכטערס פֿאַרפֿירער מיט אַ מעסער, און ווי אַזוי דער קאָמיקער בערנשטיין האָט בלויז א י י ן האַנט — איך זאָג אייך, מיסעס נעקסטדאָראָוויטש, איך קאָן אייך גאָרנישט אַזויפיל דערציילן, וואָס דאָרטן טוט זיך אָפּ. איך האָב געווייניט ווי אַ קליין קינד. איר מוזט עס גיין זען.

און אָט אַזוי ווערן ערפּאָלג־פּיעסן געמאַכט!

„דער פּרייז פון זינד" איז פֿאַרפֿאַסט פון אונזער אַלטן פּריינד מאָסיו איציק. איגנאַץ איז דער שנעלסטער בינע־דיכטער, וואָס מיר האָבן — אַ חוץ גילראָדן. אָבער יענער איז אַ לירישקער — ער שרייבט לירישקס.

פּאַלט איזידאָרן איין אַ דראַמאַטישע אידעע, נעמט ער גלייך די פּען אין האַנט אַריין און נייט־אויף אַ פּיעסע מיט טיפּן און כאַראַקטערע און קלימאַקסן און — דער רוח ווייסט וואָס נאָך! ער אַרבעט שנעל, פּיבערהאַפּט און, ווי אַ בלינדער בעקער, וואָס פלייאַסקעט שטיקער טייג אין הייסן אויוון אַריין, אַזוי פלייאַסקעט אונזער איגנאַץ מיט שטיקער דראַמע, איר זאָלט מיר אַנטשולדיקן. און פונקט ווי טינט, אַז זי גיסט זיך אויס אויף פּאַפּיר און צעפלייסט זיך, ווערט — סׄרוב — דערפון עפּעס אַזוינס, וואָס איז ענלעך צו אַ געשטאַלט, צו אַ צייכנונג, אַזוי ווערט פון איציקס דראַמע עפּעס אַזוינס, וואָס איז ענלעך צו אַ ט ע א ט ע ר־ ש ט י ק. ווייל עס קאָן דאָך אַנדערש נישט זיין. ווייל איציק שרייבט דאָך נישט קיין דראַמען, נאָר ער זאַמלט צונויף אומגליקן פון אַלע עקן וועלט און — ער גיסט זיי אויס אויף דער בינע. און די דאָזיקע אומגליקן צעפלייסן זיך און מאַכן אַ פלעק, וואָס אַז מען וויל קאָן מען זאָגן, אַז ס׳איז אַ מענטש און אַז מען וויל קאָן מען זאָגן, אַז עס איז אַ פּיפּער־נאָטער. דאַן קומען צוגיין די הערן פון דער קריטיק, לייגן אַרויף אַ פּינגער אויף דעם קי־יעק, צעפּירן אים נאָך מער און

ערקלערן, אז דאָס איז אַ געשטאַלט פון אַ נביא, וואָס רייט אויף אַ וואָלקן. און אַז דער מחבר איז אַ רוי שטיק גאָלד, וואָס מ׳דאַרף עס ערשט אויסגראָבן, אַ זונענאויפגאַנג אין עמבריאָ, אַ נישט־געשלאָפענער בריליאַנט, און אַז ער האָט אַ זעלטענע טעכניק.

דער אינהאַלט פון „פרייז פון זינד״ איז — נ י ש ט. און דאָס ביסל וואָס א י ז, איז אַזוי אַלט ווי די אָנגענומענע טעאַטער־מיינונג, אַז אַ הייזל איז אַן אָרט, ווו מיידלעך זיצן און ווינען און בענקען אַהיים; אַזוי פאַלש ווי דאָס אָנגענומענע טעאַטער־גענוג, אַז אַן אינטעליגענטער מענטש מוז טראָגן בריל, און אַז דער קאָמיקער מוז טרינקען רויטגעפאַרבט זאָדא־וואַסער בייַ יעדער גלעזעלנהייט.

פאַנוז. דאַן אַ פאָר וועלטער וועגן דער זינד אַליין:

ליבער טעאַטערגייער, לאָז זיך נישט איינרעדן, אַז די זינד איז אַזוי לאַנגוויליק, ווי מען שטעלט זי דיר פאָר אויף דער יידישער בינע. איך וויס, אַז דו ביסט אַן אָרעמער מענטש און דו קאָנסט נישט באַהויפטן צו באַצאָלן אַן אָנשטענדיקן פרייז פאַר דיין זינד. דו געניסט דיין זינד צו רעדוצירטע פריזן. אָבער גלויב מיר, אַז אַזוי אומאינטערעסאַנט, ווי אין קעסלערס טעאַטער איז זי נישט, די זינד. און אַזוי בלוטלאָז אויך נישט. און איר פרייז, מיין ליבער טעאַטערגייער? — אַך, עס איז דאָך אַ ליגן! דער פרייז פון זינד איז נישט קאַרבאָל, נאָר פאַרקערט. קום מיט מיר, דו ליבער נאַיווער, אומשולדיקער טעאַטערגייער, קום מיט מיר אין צענטראַל פּאַרק, באַטראַכט די רייכע אויטאָ־מאָבילן, טייערע לימאָזינען. זע די דאַמען דאָרט אינווענדיק, די געזונטע, די צופרידענע, די פיין־געקליידטע, — דאָס איז „דער פרייז פון זינד״. נישט ביי אַ ל ע נאַטירלעך. אָבער ביי אַ טייל פון זיי. און דער דאָזיקער „פרייז פון זינד״, מיין פריינד, איז נישט דראַמאַטיש, נישט טראַגיש, נישט האַרצרייסנד, נישט טרערן־צאַפנד, אָבער אמת! אַזוי אמת, ווי עס איז אמת, אַז מאָסיו איציק זאָלאָטאַרעווסקי איז אפילו נישט קיין גוטער קונסט־באַל־מעלאָכע.

„דער פריז פון זינד" איז געשריבן געווארן פון א מענטש, וואס האט באמיסטערט זיין מצטערים. דאס איז דער גרעסטער חסרון פון די זאלאטאַרעווסקיס — זיי שרייבן דאס, וואס זיי ווילן. מענטשן מיט טאלאנט שרייבן געווינלעך נישט דאס, וואס זיי ווילן, נאר דאס, וואס זיי קאנען. און דאן קומען ארויס גוטע דראמען. זע „ניו"!

פון די שפילער האט זיך, דאנקען גאט, קיינער נישט אויסגעצייכנט. און לאמיר האפן, אז זיי האבן געניג גוטן געשמאק זיך נישט צו ווילן אויסצייכנען אין אזא שטיק. קעסלער, בערנשטיין, נאטאנזאן, היימאן, מארק שווייד, בעסי ווייסמאן, מאדאם נאדאלסקי, מאדאם שנייער, מאדאם ווילענסקי — אלע זענען נעבעך געווען פארנומען צווישן די שטונדן 8.30 11.30 לעצטן פרייטאג נאכט, מיט פארשאפן הארצווייטאק אייער קאפריזנעם און זייער־פעיקן משה נאדיר.

מלחמה־מאמעס

אויטאָר: הער עקס.
טעאַטער: טאַמאַשעווסקיס.

אָן אַ פּאָרעדע, מיינע הערן. איר זענט נערוועזע מענטשן. און איך אַליין בין א ו י ך אַ נערוועזער מענטש, און איך לייד פון — טעאַטערגיין. און דאָס איז אַ שרעקלעך ליידן, מוטער מיינע. איך קום אָט־ערשט פון די „מלחמה־מאַמעס", ביי וועלכע דער מחבר האָט מיר געראַדט דעם רוקנביין מיט אַ מצה־רע־דעלע, און מיך אין דערזעלבער צייט געקיצלט מיט אַלערליי קיצלונגען, און איך האָב געזען און באַמערקט, וויַ די פיעסע איז זיך פון צייט צו צייט אַרויסגעגאַנגען רויִגערן אַ ציגאַרעטל, אָדער צו טון אַנדערע מענטשלעכע נויטיקייטן, און די בינע איז געבליבן פיעסנלאָז, אַזוי צו זאָגן! און אָנשטאָט אַ פיעסע האָבן מיר פון צייט צו צייט געזען און געהערט און באַמערקט, וויַ עפּעס אַ ייד מיט אַ יידענע זאָגן איינס צו ס׳אַנדערע, און וויַ ער מאַכט צו א י ר, און זי מאַכט צו א י ם. און וויַ מ׳שמועסט זיך אַזוי פֿאַוואָליטשקע, און מ׳רויִגערט די געוויסע ציגאַרעטן. און די פיעסע איז נאָך אַלץ אָפּוועזנד — ש ט אַ ר ק אָפּוועזנד. און מען ווייסט נישט, וען וועט זי קומען. „אפשר — הויבט מען אָן טראַכטן — איז זי אַרויסגעגאַנגען שפּאַצירן, און זי וועט קומען? אָדער אפשר איז זי אַוועק צו גאַסט צו אירער אַ מומען?"

און דערווייל גייט עס אין ס׳ג י י ט, ציט זיך און ס׳-

ציט, שלעפט זיך און סע שלעפט, סקריפעט און סע סקרי־
פעט, און דער וועג איז אַזוי וויט און אַזוי האַרט און אַזוי
אומענדלעך!

„מלחמה־מאַמעס" זענען, אַ חוץ אַלע זאַכן, זייער אינטע־
רעסאַנט, צוליב דעם טעמפּאָ, מיט וועלכן זיי גייען. אַזוי, למשל,
פּאַסירט, אַז דער ערשטער אַקט שטייט אפשר אַ האַלבע שעה
אויף איין אָרט און רירט זיך נישט, גלייך ער וואָלט געווען
נישט אַן ערשטער אַקט פון אַ מעלאָדראַמע, נאָר אַן איינגע־
שפּאַרטער מוילאייזל. שטייט ער אַזוי, דער ערשטער אַקט, און
דער באַלעבאָס פרווווט אים אונטערטרייבן, קיצלט אים מיט דער
בייטש הינטערן עק, איר זאָלט מיר אַנטשולדיקן, אָבער סע
העלפט נישט. נאָר מיט אַמאָל — ווי עס איז די טבע פון מויל־
אייזל — גיט דער ערשטער אַקט אַ הויב־אויף די אונטערשטע
פיס און צעראָזפאָלאָשעט זיך מיט אַזאַ שנעלקייט, אַז די פיע־
סע איז אין אַ סכנה איבער־געפאָרן צו ווערן פון זיך זעלבסט.
שפּעטער אַ וויילע, אין צווייטן אַקט, באַרויקט זי זיך ווידער,
די פיעסע, און שטייט די גאַנצע צייט מיט פאַרדרימלטע אויגן,
און סע בויגן זיך איר די פיס פון שלעפעריקייט, און אַזוי
שלאָפט זי שוין אָפּ אירע פאָר יאָרן אין עושר און אין כבוד.

דער אינהאַלט פון „מלחמה־מאַמעס" איז זייער אַ שיטע־
רער, און מען זאַרף האָבן זייער אַ שיטערן אינטעלעקט אים
אויסצוטראַכטן. און מען דאַרף זיין אַן עכט־יידישלעכער מענטש,
אָן אַ פונק פון רעליגיעזער הצרציקייט, כדי צו לאָזן דעם גוי
פון דער פיעסע ענטפערן אויף דער פראַגע פון דעם יידישן
יידן: „וווּ איז גאָט?" מיט „טשאָרט יעוואָ זנאַיע!" מען דאַרף
זיין אַ יידישלעכער דראַמאַטורג, כדי אָן שום תירוץ אַרויסצו־
פאָרן מיט „ציון" און מיט דער אַמעריקאַנישער פאָן. און מיט
פילמביל־דער פון דער מלחמה.

מען דאַרף זיין אַ — (דאָס וואָרט אויסגעשטראָלן, ווייל
עס איז צו שטאַרק!) כדי אַרויסצושטעלן אויף די ברעטלעך
די יזכור־סצענע פון אַ שול — אַזוי לעגענדאַריש־הייליק, אַזוי
דורות־לאַנג אָפּגעשלאָסן פאַר דער וועלט. מען דאַרף זיין אַ

פּראָפעסיאָנעל־ער דראַמען־שניידער אַרויסצושלעפּן אויף דער סצענע ספּרי־תּורות און טליתים, בלאַסע זקנים און פּרויען, וואָס פּאַלן אין חלשות, וועלכע מען איז מזכּיר די נשמות פון זייערע זין, כּדי אַרויסצומוטשען פון אַן אָרעמען טענעמענט־מענטש אַ דאָקאַר פּאַר אַ ביל־עט; און מען דאַרף זיין אַ פּאַר־ביטערטער, פּאַריאָמערטער, פּאַרפּינסטערטער טענעמענטמענטש, כּדי צו צאָלן נעלט פּאַר דער פּריוויל־עגיע צו זיצן אויף דער אויבערשטער באַנק פון דראַמאַטישן שווינ־באָד און שרייען „גוואַלד" און הנאה האָבן פון דער שטיקנדער היץ און פון דעם טשאַד, און פון דעם געשריי, און פון דער אַרצשוואַכונג און פון דעם קאָפּ־שווינדל.

איך האָב געוואָלט זאָגן נאָך פריער: עס איז נישט אמת, אַז דער יידישער טעאַטער־גייער וויל ווייניען און לאַכן צו דער זעלבער צייט. איך האָב זיך צוגעקוקט צו דעם עולם ביי די „מלחמה־מאַמעס" און איך האָב געזען, ווי ביי די זעלבע סצענעס האָבן אַ טייל מענטשן גלאַכט, און אַנדערע האָבן גוויינט. איז מיר אייניגעפאַלן אָט אַזאַ מין זשעניאַלער פּלאַן: פּאַרוואָס נישט אינטיילן ס׳טעאַטער אין צוויי העלפטן: איין העלפט פאַר די, וואָס ווילן ווייניען, און איין העלפט פאַר די, וואָס ווילן לאַכן? מען קאָן ביי דער קאַסע שטעלן די פראַגע צום טעאַטער־גייער: „איר ווילט לאַכן, אָדער ווייניען?" — אויב ווייניען, קאָן מען רעכענען מיט 50 סענט מער, וויל די טרערן פון מיין „פּאָליק" זענען אַ טייער אַרטיקל, זייער אַ טייערס! נישט אַזוי, הער טאָמאַשעווסקי?

— — — — — — — — — — — —

פון די שפּילער האָבן זיך אויסגעצייכנט: די עטלעכע אמתּ־ב אַ שיטע לע וויבער אויף דער גאַלעריע פון דער שול, אין דריטן אַקט! ערלעכע יידישע פרויען, זענען זיי נעוועז אמת געריבט פון דער יזכור־סצענע, און זיי האָבן אַזוי ערלעך געווויינט פאַר דעם באַשטימטן פרייז. מיר האָבן שוין לאַנג געזאָגט, אַז אַלע מענטשן זענען מער־וויניקער גוטע אַקטיאָרן, אַ חוץ אַקטיאָרן.

די שקלאַוון פון א פאָלק

אויטאָר: אָסיפ דימאָוו.
מעאַטער: אַרלערס גרענר

„שקלאַוון פון פאָלק" איז אַ פיעסע מיט אַ דזשימדזשיק — עס מאַכט נישט אויס, וואָס דאָס וואָרט זאָל נישט באַדייטן. עס איז נישט קיין טעאַטערשטיק, נאָר אַ דראַמאַטישע רעווואָלוציע. אַ אַמאַרגעדאָן. סעדאָן. אָסטערליץ. יענאַ. סאָן־זשואָן הילל. געטיסבורג. מאָרן. עס איז אַ פּאַטש אין פּנים דעם יידישן טעאַטער, זיינע גראָביונגישע דירעקטאָרן, אַנטרעפּענאָרן, אַקטיאָרן, רעזשיסאָרן, מוזיקער און דעם נאַרישן עולם, וואָס סובסידירט די דאָזיקע דראַמאַטישע משוגעים־הייזער. דער נאָמען „שקלאַוון פון פאָלק" איז, פאַרשטייט זיך, בלויז אַזאַ משל. דימאָוו וויסט גאַנץ גוט, אַז דער גראָביונגישער טעאַטער־דירעקטאָר, וואָס וויל אַ פלעי מיט ציניזם, אָדער ציוניזם און ביי וועמען די וועלט פון אַ טעאַטערשטיק וועלט געווינען לויט דער מאַס פון רענדלעך, וואָס וועלן אַריינגערענדלט אין זיין טאַש, און וועלכער איז גרייט צו שטעלן אפילו ליטעראַטור, אַבי עס זאָל ברענגען געלט — אַזאַ אייגענר איז נישט קיין שקלאַוו פון פאָלק. ער איז שוין גיכער אַ שקלאַוו פון זיך אַליין, פון זיין שלעכטער דערציונג, פון זיין לויזן שכל פון זיין צרהדיקן באַגריף פון דעם קרעמל, וואָס רופט זיך טעאַטער. אפילו דער דראַמאַטורג איז נישט קיין שקלאַוו פון פאָלק,— אינם הערשן זין פון וואָרט. ער איז נישט מער אַ שקלאַוו

פון פאָלק ווי דער צימרינג־קרעמער איז דער שקלאַוו פון זיינע קונדן, אָדער דער שוסטער דער שקלאַוו פון עטלעכע טויזנט פּאָר פיס. דער קינסטלער איז נישט קיין שקלאַוו פון קיינעם. א מענטש מיט טאַלאַנט קאָן נישט אַרײַנפאַלן אין דער קונסט אויף באַשטעלונג, פונקט ווי ער קאָן נישט אַרויס־פאַלן פון דער קונסט בלויז דערפאַר, ווייל דער דירעקטאָר ווילל אַזוי. דער אמת איז, אַז דער יידישער טעאַטער־קייזער שטייט בשום אופן נישט העכער פון זיין סטענדינג־רום־פאָלק, אָדער פאָלעק. אין בעסטן פאַל, שטייט ער גלײַך מיט אים. די אורזאַך, פאַרוואָס א געווויס טעאַטער אויף דער בויערי טוט אַזוינע גוטע געשעפטן, איז ווייל דער געשמאַק פון זיין דירעק־טאָר איז א גוטע מאָס פאַר דעם געשמאַק פון זיין עולם, וואָס פילט אָן זיין עמפאָריום, דעריבער וועט איר זען, אַז פלאַקע־פּיקע בחורים פון דעם סאָרט, וואָס ראַזירן זיך דעם קאַרק ביז איבער די אויערן, און קרענקלעך־סענטימענטאַלע מיידלעך, וואָס רעדן פון אייביקער ליבע און טרוימען פון חתונה האָבן מיט אייגעם, וואָס שפילט אויף א קלאַרנעט, ציען זיך צו דעם דאָ־זיקן טעאַטער, ווי הייליקע וואַנדערער ציען זיך קיין מעקא, רוים און ירושלים.

„שקלאַוון פון פאָלק" איז א פאַראָדיע אויף א פאַראָדיע. עס איז א קאָמעדיע איבער דער נאַרישער קאָמעדיע, וואָס מרופט יידיש טעאַטער. עס איז די טעאַטער־וועלט אין פלא־מען. עס איז אלע פראָטעסטן קעגן טעאַטער, פאַראייניקט אין 4 אַקטן, און א קליין ביסל אָפּגעשוואַכט, כדי דער מענעדושער פון יענעם טעאַטער זאל עס וועלן קויפן. עס וויזט אייך, ווי געלט־גייציק עס זענען אונזערע דראַמענקרעמער, די רעזונדאָרפס! ווי נידעריק! זיי וועלן זיך גערן אַוועקלייגן אויפן טיש און זיך לאָזן אָפּשמייסן פון גענאַקטע הייזער, אַבי עס זאל זיין א סוקסעס. פאַר א סוקסעס וועט אייך א טעאַטער־מענעדושער אַוועקגעבן דאָס הייליקסטע, וואָס ער פאַרמאָגט — זיין באַנקביכל. צוליב א סוקסעס וועט ער פאַרוואַנדלען זיין טעמפל אין א — שטאַל, אָדער אין א שוויצבאָד. צוליב

אַ סוקסעס וועט ער שפרינגען אין מקוה, זיך אָנטון אין האַמלעטס פֿלודערן אין מיטן דער וואָך, שפילן ווירגיניוס, זיך שטעלן אויף אַן אויער, קרייען ווי אַ האָן, לאַכן ווי אַן אייזל, רעדן ווי אַ „זשענטלמאַן פון בונעס אירעס" — אַבי דאָס היי־ליקע קעסטעלע זאָל זאָגן אמן.

אין „שקלאַוון פון פאָלק" האָט יאַקאָב פ. אַדלער בא־ווייזן, אַז ער איז אַן אמתער קינסטלער, מיט אַ געזונטן חוש פאַר דאָס שיינע און דאָס עכטע. זייער ווייניק שושפילער אין ניו יאָרק וואָלטן געווען מוטיק געגנוג אויסצופירן אַזאַ פיעסע, אפילו ווען דער מענעדזשער וואָלט אינגעגאַנגען דערויף. טעמפּע מענטשן שרעקן זיך געווינלעך פאַר יעדער סאַטירי־שער אָנשפילונג, וואָס ווערט געמאַכט אויף זייער חשבון. אַ יידישער אַקטיאָר קאָן פאַרטראָגן די ערגסטע און דופטענדסטע ויצן וועגן אַלצדינג, אָבער די אייגלסטע סאַטירע אויף אַ שושפילער רעגט אים אויף. די מינדסטע אָנשפילונג אויף זיין טאַלאַנט ברענגט אים אַריין אין אַ דעליריום־טרעמענס, אין אַן עפילעפסיע פון זידלווערטער. דער קלאַסישער נאַר ווילְ נישט אַרויסגיין פון באָד, און ער שטעלט זיך קריגן און שרייען, אַז ער איז נישט קיין נאַר.

איך קען, למשל, אַ יידישן שפילער, וואָס האָט זיך בא־לַיידיקט דערפאַר, וואָס איך האָב אים געזאָגט, אַז ער שפילט סופערב — ער האָט נישט געווסט דעם טייטש פונם וואָרט.

ה' יאַקאָב פ. אַדלער און זיינע מיטשפילער — זאַטץ שענגאָלד, פראַנציס אַדלער, יוליא אַדלער, מאַדאַם אַפּעל, שאַלט, קאהן, מייזל, טענענהאָלץ — אַלע פאַרדינען וועגעלעך מיט באָנבאָנעס, גאָלדענע זייגערלעך, דערפאַר וואָס זיי האָבן געהאַט דעם מוט אויפצושׂ.יסן דעם סאַנקטום פון דער פראָפעסיע, און, ווייזן, אַז אינווייניק איז נישטאָ מער ווי שימל, שפינוועבס, עגיפטישע קרעץ, לויפרויזן, און באַשעפטיקטע מייז. די גאַנצע „הינטער־קולִיסן מיסטעריע", וואָס רייצט אַזוי די ראָמאַנטישע יונגע לייט און איז גורם, אַז זיי זאָלן שטיין נעבן דער טיר

פון דער בינע און וואַרטן צו כאַפּן אַ קוק אויף דער פּרימאַ־דאָנא, אָדער אויף דעם פּרימאַסעניאָר — די דאָזיקע מיסטעריע איז מיט אַמאָל אַנטציבּערט געוואָרן, און זי שטייט איצט נאַ־קעט און גרוי און מיט אַ רויטער נאָז — אויף די ברעטער פון גרענד טעאַטער.

„ווער איז דער טאַטע"?

אויטאָר: שלום אש.
הויפּטשפּילער: יאַקאָב פּ. אַדלער.
טעאַטער: אַדלערס גרעניד.

סיי ווי פיעסן אין יידישן טעאַטער זענען מיט אַ מאָ־ראַל. די מאָראַל איז: גייט נישט צו די דאָזיקע פיעסן! אַש פיעסע האָט נישט קיין שום מאָראַל. זי איז אַזוי ריין פון יעדן מוסר־השכל, ווי אַ זונאויפגאַנג אין ניקערבאַקער עוועניו, ווי דער פייף פון אַ יונגן, אַמביציעזן לאָקאָמאָטיוו, ווי דאָס פאַרשווינדן פון אַ וואָלקנפערד הינטער מנחם לידער.

„ווער איז דער טאַטע?" (דער אמתער נאָמען פונם שטיק איז „דער בונד פון די שוואַכע" און איז געשפּילט געוואָרן אונטער דעם דאָזיקן נאָמען אין ריינהאַרדט טעאַטער אין בער־לין) איז אַ פיעסע, וואָס לויפט נישט אַרויס אַלע ווייל מיט פאַרשידענע תירוצים, ווי דאָס קלינגען פון אַ טעלעפאָן, דאָס צוגעבראַנטע טעפּל, און אַזוי ווייטער, עס איז אַ פיעסע, וואָס איז אַזוי פאַרנומען מיט זיך זעלבסט, אַז זי האָט אפילו נישט קיין צייט צו עסן און זי מוז זיך באַנייגן מיט טרינקען טיי.

„ווער איז דער טאַטע?" איז אַן אויסדרוק פון אַש פערזענלעכקייט. עס איז שלום אש. עס איז דער פלינקס־טער, אומיטלבאַרסטער זשעסט פון אַש קינסטלעריישער האַנט — נישט געווויגן, נישט אויסגערעכנט, דעריבער אַזוי עכט, אַזוי ערלעך, אַזוי נאַקעט.

אין „ווער איז דער טאַטע?" האָט שלום אש אָפּגעבונדן

אַלע זיינע סים־און־אַנטיפאַטיען פון דער גאָלדענער קייט, וואָס הייסט „סטיל" און זיי גלאָזן גיין אַזוי ווייט ווי זיי ווילן — אויף זייער אייגענער אחריות. עס איז דאָס אויפריכטיקע שטאַמ־לען פון אַ מענטש, וואָס האָט אין אָנפאַל פון ערלעכקייט פאַרגעסן צו רעדן שיין און יום־טובדיק און געפערלט.

„ווער איז דער טאַטע?" הויבט זיך אָן דערמיט, וואָס הערש לייב דער בעל־עגלה איז אַהיימגעקומען אויף פסח צו זיין ווייב. די לעצטע איז פון אים פאַרפרעמדט געוואָרן צולייב דעם שטאָטישן רעזירער, וועלכער איז געווג פוילענצער און בראָנפנטרינקער צו זיין אַ גרויסער קינסטלער — ווען ער זאָל נאָר זיין. דער נעמלעכער אַרטיסטאָ איז טעאַטראַליש פאַרבענקט נאָך דער אומשטערבלעכקייט — ווי מיר אַלע, מיינע ליבע קאָלעגן. ער איז אונזער שוואַכער מאָמענט, אונזער נאַרישער שפיגל. ער פאַרלאָזט ווייב־און־קינדער צולייב ליבע, צולייב פרילינג, צולייב אַטמאָספערע. עס עקלט אים פון די קלייני־שטעטלדיקע מענטשן, וועלכע ער מוז רייבן אַ מאָרדע (איך האָב דורכגעלעבט ס'זעלבע געפיל, זינט כ'האָב געזען שרייבן מיינע טעאַטרייען)! ער טרוימט, אַז ער וועט ווערן אַ גרויסער אַר־טיסט, און דערווייל שפּילט ער אַ ליבע מיט הערש־לייבס שיין ווייב? — מאַדאַם ראָזא.

ראָזא־ראַזירן? ראַזירן־ראָזא? — דאָס איז די פראַגע פון וועלכער ער קען זיך נישט אַרויספלאָנטן. זיינע ראָזאַרייען בלייבן נישט סוב־ראָזא. נאָר פאַרקערט. הערש לייב דער־ווּסט זיך דערפון, אָבער ער פּראָטעסטירט זייער וויניק. ער בעט זיך נאָר מיט גוטן, אַז זיין געזעצלעך ווייב זאָל אים לאָזן איבערנעכטיקן. און אַז עס העלפט נישט, בעט ער ביי דעם אַרטיסט, אַז יענער זאָל פאַר אים גוט־זאָגן. און ווען הערש לייב איז שוין פאַרשיפורט און צערייצט, וואַרפט מען אים אַריין אונטן אינם קעלער, וווּ עס וווינען דעם אַרטיסטס ווייב־און־קינדער. אין צווייטן אַקט זעען מיר הערש־לייבן אונטן אין קעלער אינאיינעם מיט אַרטיסטס פרוי חנהלע. עס איז ביי־נאַכט. די קינדער שלאָפן. הערש־לייב רייצט זיך מיט דעם אַר־

טיסטס פרוי, אַז דיין מאַן איז אויבן בײַ מיין ווײַב און זי ענטפערט אים, אַז דיין ווײַב איז אויבן מיט מיין מאַן. עס הערט זיך אַ שיכור געלעכטער פון אויבן. הערש־לייב זאָגט: דאָס לאַכן זיי פון דיר. חנהלה זאָגט: דאָס לאַכן זיי פון דיר. עס וועקן זיך אויף די קינדער. הערש־לייב, וועלכער איז אַ פאָטער־לעכער מענטש, האָט אין די טאַשן אַלערלייי שפּילצייג פאַר די קליינוואַרג. ער איז דער טעאָרעטישער פאָטער פון אַ סך נאָך־נישט־געבוירענע קינדער. ער איז דער, וועמען די קינדער האָבן ליב — דער סימבאָלישער „פּיטער־פּאַן", וועמען די קינדער לויפן נאָך. זיי דערוואַכן און גייען אַרום אים אַ טאַנץ און שלעפּן די מוטער נעענטער צו אים. צום סוף באַשליסט הערש־לייב צו נעמען חנהלען מיט די קינדער און מיט זיי אַוועקגיין. עס הויבט אָן טאָגן. עס פייפט דאָס באַרימטע בלעכענע יוניאָן־קאַנאַריקל. אין אַן ענגער, צוגעטולעטער גרופּע שטייט דאָס אָרעמע געזינדל פון דער קעלער־שטוב, און הערש־לייב — דער שטאַרקער, דער מעכטיקער, דער שוואַכער, דער פאַרלוירענער שפּרייט איבער זיי אויס זיינע מעכטיקע אָדלער־פליגל. עס קומט דער אַרטיסט און מאַכט טעאַטראַלישע שטיק. ער דעקלאַמירט אַ גרויסן מאָנאָלאָג וועגן פאָטערליבע, אָבער זיי הערן אים נישט און לאָזן זיך צו דער טיר און ווילן אַרײַנלאָזן דעם דרויסן. אָבער דאָס מישט זיך אַריין דער הער פאָרהאַגגפאַלט און — לאָזט נישט.

אין דריטן אַקט ווינט הערש־לייב מיט חנהלען און מיט אירע קינדער. אָבער דאָס שטעלט האָט זיך שוין דערוויסט פון דער גרויסער עברה און משיקט אים אַ שאַלאטן־שמש, ער זאָל אַרויסטרייבן חנהלען. עס קומט דער רב און טענהט צו אים אין נאָמען פון די קליינע קינדער וואָס שטאַרבן, אָבער הערש־לייב ענטפערט אויף דעם, אַז זי איז אַ כשר ווייבל. צום סוף קומט ראָזא מיט איר פאָטער און מיט דעם אַרטיסט. די שיינע ראָזא טעדאַבאַרעט, קאָקעטירט און ווייל זיך איבערבעטן. דער פרימיטיווער הערש־לייב באַשליסט פונדעסטוועגן צו גטן זיין געזעצלעך ווײַב און לעבן מיט חנהלען. אַז ער דערוויסט זיך, אַז ,ויטן יידישן דין טאָר ער מיט חנהלען

בשום אופן נישט וווינען, ווייל זי איז אַן א ש ת־א י ש און אַז זי (הנהלע) טאָר נישט מער וווינען מיט איר פריערדיקן מאַן, כאָטש ער אַליין (הערש־לייב) מעג וווינען מיט זיין פריערדיק ווייב, דערפאַר וויל ער א י ז א מ א נ ס ב י ל א ו ן א י ם וועט ג א ט מ ו ח ל זיין. דעמאָלט פלאַקערט אין אים אויף דער כּעס, ער דערשטיקט זי און דאַן קומען זיי ביידע אַרויס און פאַרניגן זיך פאַרן פובליקום.

שלום אַש איז בטבע א גוטער מענטש און ער וואָלט אפשר נישט געענדיקט זיין שטיק אַזוי טעאַטראַליש, ווען — ער זאָל קאָנען ענדיקן אָן אַן ע נ ד ע. אָבער אַזוי ווי יעדער זאַך מוז זיך ענדיקן מיט א סוף, און אַזוי ווי דער נאַטיר־לעכסטער, גרינגסטער, אויסגעפרווסטער סוף פון אַלע זאַכן איז דער טויט, ערגאָ —

אין „ווער איז דער טאַטע?" טוט שלום אַש נישט אַראָפנידערן צו זיינע העלדן, ווי עס טוען די מ א ד ע ר נ ע ד ר א מ א ט ו ר ג ן. ער לאָזט זיך נישט אַראָפּ פאַר זיינע געשטאַלטן אויף דער קני און ער שטייט נישט פאַר זיי אין בלויזער ציטערניש — ווי זיי וואָלטן געווען זיינע ה ע ר ש נ־ד ע ש ק ל א פ ן.

אַש נעמט זיין וואָכעדיקן העלד, זעצט אים אַרויף אויף א פערד, טוט אים אָן א פאַרביקן גאַרטל, וועלכער פלאַטערט אין ווינט, דעקט אים צו ס׳פנים מיט עפעס א האַלב־סימבאָ־לישער מאַסקע, און ער רייט מיט אים וואַלד־איין, וואַלד־אויס, ביז וואַנען די שאָטנס פאַלן אַזוי געדיכט, אַז מען וויסט נישט מער, ווער ס׳איז דער העלד און ווער ס׳איז אַש.

„ווער איז דער טאַטע?" איז א פאַרשלאָפענע, וואַרע־מע, א ביסל אָנגעוריכערטע שטוב, אָן א ד ר ו י ס ן. זיצט איר דאָ, הערט איר זיך צו צו דער געשיכטע, וואָס ווערט דערציילט מיט אַזא נישט־געקינסטלטן טאָן, און פילט זיך א ליקלעכער און אָפגעזונדערטער. א שמעקדיקע ליולקע, א גלאָז

גוטן פונש, אַ וואַרעמע האַנט און איר זיצט האַלב־אָנגעלענט
און איר הערט — מער מיטן האַרץ ווי מיטן אויער — עפּעס
אַ טרויעריקע געשיכטע, וואָס טוט אייך נישט שטאַרק וויי,
ווייל איר זעט דאָס ליבע, שמייכלדיקע פנים פון דעם דערציילער.

„N J U“

אויטאָר: אָסיפ דימאָוו.
טעאַטער: בענדבאָקס.
דעקאָראַציעס: אַרדינסקי־אורבאַן.

„דהי בענבאָקס“ איז אַ קליין טעאַטערל און זייער אינ־טים. אין פראָנט פון דער בינע — דאָרט וווּ עס זיצן געווייני־לעך די מוזיקמאַכער — אַ מין טעפּיך מיט קליינרויטע בלומען. אַזוי וואַרעם. אַזוי היימיש. סע דאַכט זיך דיר אויס: אָט וועט זיך פאַנאַנדערטיילן דער רויטבלאָער, נישט־געשמאַקער פאָרהאַנג, וועסטו צוגיין צו דער בינע און אַ פרעג־טון ביי די שוישפי־לער: וואָס מאַכן זיי עפּעס? און וואָס האָט מען זיי נישט גע־זען אַזא לאַנגע צייט? און די באַזוכער זענען אויך אַזעלכע, וואָס קאָנען איינס ס׳אַנדערע: עס איז אַ פאַמיליען־טעאַטער אין דעם זעלבן זין, וואָס אַ גרויסער ביפשטעיק, איז אַ פאַמיליען־שטעיק, און דו דערוואַרטסט הינטער דיר אַזעלכע פראַגן ווי: „וווּ איז היינט פעשע? עפּעס זעט מען נישט לייזערן?“ און אַז דו זאָפסט אַריין מיטן אויג ס׳גאַנצע טעאַטערל, מיט די 250 בענקלעך, וווייסטו נישט, ווי אַזוי אַזא קליין טעאַטערל קאָן אויס־האַלטן אַ שטיק פון דריי־פיר אַקטן. עס דוכט זיך דיר, אַז מער ווי צוויי אַקטן וועלן נישט אַריין אַהערצו, אפילו ווען מען זאָל זיי אַרייננקוועטשן מיט אַ קני און צומאַכן די טיר. דערנאָכדעם נעמסטו ס׳פראָגראַם אין האַנט אַריין, זעסטו: „ניו, אַ שטיק אין צען עפּיזאָדן“ — לאַכסטו ס׳גרעסטע געלעכטער: און דו מיינסט

אַז דו האָסט דאָ צו טון מיט אַ וויצבלעטל, וועלסטו פאַראינ־
טערעסירט און דו לייענסט אין דעם זעלבן פראָגראַם אַן אַר־
טיקל פון פייער־קאָמיסאַר אדאמסאָן, אין וועלכן ער שרייבט:
אין פאַל פון אַ פייער, לויפט נישט צו דער טיר, נאָר גייט
פאַמעלעכן. וואָס איז די איילעניש? (אונטערשריפט.)

דערנאָכדעם צעשאַרן זיך די פאָרהאַנגען און דו זעסט
„ניו" — איינע האָט געהייסן „ניו" אָדער „ניורא". אַ ליב באַ־
שעפעניש, פון נישט קיין אַנדערן געשלעכט ווי דאָס ווייבלעכע,
און זי איז יונג און נאַאיוו און ליבעס־דורשטיק, און פאַרהיי־
ראַט צו אַ מאַנסביל. און דאָס איז אַ טראַגעדיע. פאַרליבט זי
זיך אין אַ ווייטן — אַ שריפטשטעלער, וועלכער איז נאָך מער
מאַנסביל ווי דער ערשטער, און דאָס אייביק־מאַנסבי.שע איז
ביי אים אַנטוויקלט ביז צו פאָאזיע. און „ניו", וועלכע האָט
פאַרלאָזן איר מאַן מיטן קינד, צולייב דעם דיכטער, וואָס שרייבט
ווערק, אויף פאַרביקע פאַפיר־סטענגעס, און רעדט מער־ווייניקער
בערנאַרדשאָיש — דיזעלבע „ניו", וועלכע האָט זיך אַזוי קאַ־
פריזנע אייגנעשפאַרט אין איר ליבע צום קינסטלער, וועלט
ביסלעכווייז מיד, מיד, מידער, זייער מיד. דעם דיכטערס פראַזן
וואַרעמען נישט מער. זענען פאַר איר צו דורכזיכטיק געוואָרן.
עס איז אַ כשוף־קרישטאָל, דורך וועלכן זי זעט ס׳מיסט, אויף
וועלכן עס האָבן אויפגעבליט די אימאָרטעלן פון איר לעבן,
און „ניו" פאַרשווינדט פונם לעבן שטיל און נישט לויפנדיק —
ווי דער פייער־קאָמיסאַר האָט אין זיין נאָטיץ אויפן פראָגראַם.
און דערנאָכדעם זעסטו ס׳לייידיקע צימער פון דעם ליבן באַשע־
פעניש, וואָס האָט געהייסן „ניו" — און עס טוט דיר אַזוי
באַנג, אַזוי באַנג. אויף איר און אויף איר מאַן און אפילו אויף
דעם געליבטן, און דו הויבסט אָן פאַרשטיין די טיפקייט פון
דער פראַזע: „נישט לויפן אין אַ פאַל פון פייער". די דאָזיקע
וועלט, טראַלסטו, האָט טאַקע נאָר געקאָנט זאָגן ענטוועדער
אַ גרויסער פילאָזאָף, אָדער אַ פייער־קאָמישאָנער.

„ניו" איז נישט קיין דראַמע, פון וועלכע עס שוויצט
דאָס אויג און — דאָס איז דאָך באַקאָנט — אַז דאָרט וווּ ס׳אויג

וועלט נאַס, וועלט טרוקן דער קאָפּ. עס איז אַ דאַנק גאָט נישט קיין שפּילבאַרג דראַמע. און די גרעסטע טייל פון דעם, וואָס וועלט געשפּילט, קומט פאָר הינטער די קוליסן. דער אויטאָר נעמט זיך די גרעסטע מי אָנצוהויבן די האַנדלונג אַזוי וויט מעגלעך. עס איז בעסטגעשטראָלענע פּיעסע, וואָס מיר האָבן וועלכע־עס־איז געזען!

מיר האָבן אַמאָל געזאָגט, אַז די אינטערעסאַנטסטע מאָמענטן אין יידישע טעאַטער־שטיקער זענען די צווישן־אַקטן, און מיר האָבן געפרעגט, פאַרוואָס עס געפינט זיך נישט עמיצער, וואָס זאָל דראַמאַטיזירן די אַנטראַקטן? מיר האָבן עס נאַטירלעך געזאָגט אַלס וויץ. אָבער דימאָווס „ניו" האָט באַוויזן, אַז ס'איז גאָר קיין וויץ נישט, און אַז מען קאָן פאַרדראַמאַטיזירן די אַנטראַקטן, און עס זאָל זיין פיל פיינער און אינטערעסאַנטער ווי די אַקטן אַליין.

האָב איך שוין געזאָגט? — „ניו" באַשטייט פון צען עפּיזאָדן, פון צען אַנטראַקטן, פון צען פעליטאָניסטיש־פילאָאָפּישע נאָטיצן — אויב איר ווילט. עס זענען קליניקייטן, הויזלעכקייטן, שמועסן, פראַזן, רעפּאָרטי, בערנאַרדשאָיזם, דאָס אַל־מענטשלעכע, דאָס פאַטאַלע, דאָס לעכערלעכע, דאָס טראַגישע — אַלץ וועלט דורכגעצויגן אין אַ באַוועגלעך בילד פאַר אייערע אויגן, אין גוט־אראנזשירטע גרופּעס, אָנגעוואַרעמט פון אַ מענטשלעכן אָטעם, און פאַרשאָטנט דורך אַלערלייי ווינקלען, און האַלבטיפענישן. די פּיעסע איז נישט געשריבן — נאָר רעזשיסירט, אויסגעשטעלט, סצענירט. איר פילט ווי דער אויטאָר זעט אַלצדינג אַזוי זיכער, און די פאָזען זענען אַזוי איבערצייגענד, אַז די וועלטער קומען אָן מי, אָן אָנשטרענגונג. מיט אַ שאַרף מעסער שניידט דימאָוו אויס פון לעבן די קלענסטע קליניקייטן — אַ בילד ווי אַ קינד רעדט דורכן טעלעפאָן, ווי אַ מענטש, אין טאָג פון זיין פרויס טויט, וועלט געירט פון אַ שטיקל זיף און צעווויינט זיך דעריבער, בשעת איבער דעם פאַקט אַליין, אַז זי איז טויט, האָט ער נישט קיין טרערן, אַ סצענע ווי אַזוי דער מאַן און דער געליבטער פאַרבייטן זיך

מיט די בלומען, וואָס דאַרפן געלעגט ווערן אויף איר קבר. און ווי מ׳דינגט זיך מיט דעם יונג, וואָס ברענגט די בלומען וועגן צוויי רובל. אָט די אַלע קלייניקייטן ציט די־מאָוו פאָרזיכטיק אַרויף אויף אַ שניר, ווי קלייניע פאַר־ביקע פערל, און סיוערט דערפון אַ שפיל פון דעם טאָג־טעגלעכן „רוסישן לעבן" — וועלכעס איז אַזוי פיל רו־סיש, וויפיל די אַמעריקאַנישע אויסשפראַך פון דעם וואָרט „מאָסיו" איז פראַנצויזיש! אויף אַזויפיל טאָג־טעגלעך — וויפיל מאמז שאַמפאַניער איז דער טעגלעכער טרונק פון אַ יידישן שניידער.

ניין, „ניו" איז נישט קיין דראַמאַטישע טאָגטעגלעכ־קייט. „ניו" איז אַ טראַגעדיע דע־לוקס. אַ סאַלאָן־טרא־געדיע פון אַ פרוי, וואָס שלאָפט אויף אַ סאַמעט־באַרג פון רויטע קישנס, באָדט זיך אין אַ טייך פון פּליסיקע דימענטן און חלומט שעלערעזאַדע חלומות. „ניו" האָט ליב איר מאַן און אויך איר געליבטן, אָבער מער פון אַלץ האָט זי ליב די ל י ב ע, אָן וועלכער זי קאָן נישט לעבן.

„ניו" האָט אַ חוק די גוטע זאַכן אויך אַ יתומל, וואָס זאָגט קדיש מיט די אויגן. דעל „ניוס באָי", — אָדער דער זון פון „ניו", וועלכער קומט אַרייַנצולויפן אין סאַמע רעכטן מאָמענט, ווען מען שיסט און ער שרייט: פּאַפּאַ. די גאַנצע סצענע מיט דער שיסעריי — צווישן מאַן און געליבטן — איז געמאַכט פון זיידן שפּינוועבס, באַפּאַרבט מיט אַ זונענאויפגאַנג אויף אויסצאָלן.

דערפאַר וועלט דאָס קינד ש פּ ע ט ע ר צ ו זייער אינ־טערעסאַנט און ליב. (ווי גוט ער קאָן די קינדער, דימאָוו, ער האָט זיי ליב ר ו י ע ה י י ד !) און מאַנכע פון דעם קינדס מאָמענטן — ווי דעמאָלט וועלן די דינסט לעגט אים שלאָפן, און בעת ער קומט אַריין אין טויטנצימער — זענען אפשר די פאַרביקסטע אין דער גאנצער פּיעסע.

— — — — — — — — — — — —

אַרויסגייענדיק פון טעאַטער האָב איך געהערט ווי אייַנ דאַמע האָט געזאָגט צו אַ צווייטער: „איט׳ס ע גוד פּלעי באָט איט איז טוה ניו!" און איך האָב פּאַרשטאַנען פּאַר וואָס די אַמעריקאַנישע קריטיקער, וועלכע באַגייסטערן זיך פּאַר יעדן א׳טוואַרג, האָבן אָט די פּיעסע אויפגענומען אַזוי קאַלט, אַזוי סיבירישׁ.

„אייביקע זינד"

טעאַמער: פּיפּעלס.
אויטאָר: וויליאם סינקלער.

מוטער מיינע. איך האָב גאָרנישט געווּוסט, אַז דו ביסט מיין מוטער. פּאָטער, וואָרום האָסטו מיר גאָרנישט געזאָגט וועגן מיין ליבער מאַמעניע? אָ, גוטע מענטשן, קומט אַריין און הערט!!!!! (פּינף אין צאָל).

דאָס דאָזיקע איז אַ טיילּ פון אַ שלוס־פּאַרהאַנג אין דעם שטיק „אייביקע זינד". די „אייביקע זינד" איז נישט געשריבן נאָר פּ אַ ר פּ אַ ס ט — מיטן אַקצענט אויפן ליידיקן „פּאַס": דער פּאַרפּאַסער וויליאַם־שעקספּיר־סיגלּ האָט דאָ געטון פּאַרפּאַסן אַ פּאַרפּאַסונג. זיין דיקטום: וואָס ערגער אַלץ בעסער. זיין מאָטאָ (געזומען פון מיר) — יעדע טעאַטער שטיק קאָן האָבן אַן ערפאָלג אין יידישן טעאַטער — אויב מ׳שפּילט עס נאָר שלעכט און מ׳סצענירט עס אָפּשיילעך.

אין לעצטן האָט זיך דער פּאַרפּאַסער אַ ביסל אָפּגענאַרט. די סצענירונג איז נישט שלעכט. און דאָס שפּילן? אָט אַזוי, שטעל איך מיר פּאָר, שפּילן די באַרמהאַרציקע מלאכים, בעת זיי קריגן אַ באַפּעל אַרויסצושלעפּן פון די באַהאַלטענע הימל־קאַמערן זעק מיט דיפּטעריע — פּאַר די יונגע קינדער וועגן. זיי קרעכצן און שלעפּן די זעק, זיי פּאַרגיסן הימלישע טרערן, און זיי גיבן פונדעסטוועגן אַכטונג, אַז אַ ברעקל דיפּטעריע זאָל נישט פּאַרלוירן־ווערן. די דיפּטעריע — דאָס איז דער

טעקסט. די ווייס־פּליגלדיקע מלאכים — דאָס זענען די שוי־
שפּילער פון פּיפּעלס טעאַטער. וואָס קאָנען זיך נעבעך העלפן
די אָרעמע שירה־זינגער און לכּה־דודי־טענצער? נישט בייַ זיי
איז די מאַכט צו זאָגן: גאָטהייט, דו געפעלסט מיר נישט! קאַ־
סעקסטל, איך גלויב נישט אין דיין כישוף־כח! עס איז אַ
פּאַרפּאַסונג, מיינע ליבע. עס איז דאָס געזעץ פון דער הינטער־
קוליסן־נאַטור און פון דעם טייוול סעינט־סענטום. קאָן מען די
פּאָרמולע: מען נעמט אַן עסלעפל מאַדאַם־עקס, און מען מא־
דאמעקסלאקסירט — מיט אַנטשולדיקונג — מיט דראמע, מיט
קאָמעדיע, מיט טראַגיזם. דער אופן: אַ דאָקטאָר אָן אַ ווייב,
צעריסענע זעעלען, מיט צוויי „עע", ווי ביי אַ לעמעלע. אַ
טאָכטער, וואָס האַלט זיך ביים אומגליקלעכן פּאָטער אין שטוב
און ער ווייסט נישט. די מוטער ווייסט אויך נישט. ביז
צום סוף, ווען דער ברודער הייראַט מיט דער שוועסטער, און
פּלוצים! אַך, זע! עס הויבט זיך אָן אויספּרעסן — שנייִדעריש
געראַדט. עס הויבן זיך אָן אַריינניין די אַרבל פון די צערי־
סענע זעעלען — טאָפּעל־ע, ווי אַ „מע־ע". עס לויטערט זיך
דער „ביטערער בעכער, צוליב וועלכן מען איז מיטן לעבן
נישט זיכער" (הער דאָס ליד! האָרך דאָס געזאַנג!) און סע
ווערט אָלרייט טאַקי „האַקי־פּאַקי" (פּאַרנעם די טרערן פון די
צוויי זינג־פייגל: מאַדאם טאָביאַס און הער שענגאָלד!) און אַלצ־
דינג ענדיקט זיך בכּי טוב, ווערי גוד. נאָן פּלוס אולטרא. אַ חוץ
וואָס די מוטער שטאַרבט אַ קאַפּעטשקע אַוועקגע־
שטאָרבן, אַוועקגעשטאָרבן אַ פולע פור מיט ווייבער. זיי גרא־
גערן, זיי גראַגערן — אַ בראָך צו זייערע לייבער. (אַנטשול־
דיקט די גראָבע רייד פונם פּאָלקס־ליד!)

דאָס איז טראַגיזם. מאַסיוו, נישט וואָר? און ווי ווערן מיר,
אוממענטש, קריטיקער, געזירט פון אירע לייַדן. זי לייַדט,
ווייל ער, דער העלד, האָט זי נישט פאַרשטאַנען. ער האָט גע־
מיינט, אַז גאָלד, רייכטום, צירונג איז אַלעס. אָבער זי — וואָס!
זי האָט געשמאַכטעט נאָך ריינער ליבע, נאָך צערטלעכקייט, נאָך
אַביסעלע גליק! און זי האָט געוואָלט ענינסן פון דער ליב־עה. א.א.וו.

חיים נחמן ביאַליק

ו

„אַז ווײַל איז צו אונז"—האָט געזאָגט דער דיכטער יהואש אויפן ביאַליק־אָוונט, מיטוואָך אין „מעקא־טעמפּל". „אז ווײַל איז צו אונז, וואָס מיר האָבן דערלעבט מיט אונזערע אייגענע אויגן צו זען... ביאַליקן, און מיט אונזערע אייגענע אויערן צו הערן אים."

וואָס קלערט איר? מיר אַלע דאָ אין דער אַמעריקע (די פּיר מיליאָן איזראַעליטיקער) האָבן ביז איצט א ו י ך געמיינט אַז מיר לעבן. אָבער ס'איז קיין לעבן נישט געווען, ס'איז גע־ווען... געמוטשעט. וואָרום וואָס קומט עמעצן אַרויס, אַז מען מאַכט אַ לעבן און מ'איז געזונט און מ'האָט אַן אייגן הויז אין באָרא־פּאַרק, אַז... מ'קאָן נישט זען ביאַליקן מיט די אייגענע אויגן, און אים הערן מיט די אייגענע אויערן?

אמת איז, אַז אַ פּאַרחלשטער ביאַליקיסט האָט צו „יעדע־קער צייט" געקאָנט הערן אַ גלייכווערטל וו ע ג ן... ביאַליקן, זען ביאַליקס ליכטיק פּנים (מיט די וואָנצעס, וועלכע ער האָט שוין היינט נישט) געדרוקט אין זשורנאַלן, און אין בלעטער, אָדער אָפּנעמען „אַ גרוס פון ביאַליקן" פון די 666 „שלוחים", וואָס פּאָרן אַלע מינוט אין יענעם לאַנד אַריין, וווּ מילך־און־האָניק רינט פון... אורי צבי גרינבערגס ליפּן.

אָבער ס'איז נישט געווען געניג. צו זען ביאַליקן מיט די

אייגענע אויגן, צו הערן אים מיט די אייגענע אויערן — אָט דאָס איז געווען מיין חלום שבחלום, מיין האָפענונג שבהאָפענונג. איך האָב געפילט, אַז ביז וואַנעט גאָט וועט מיר נישט העלפן און איכל דערלעבן צו זען חיים נחמן ביאַליקן מיט די אייגענע אויגן, און אים הערן מיט די אייגענע אויערן, וועט עס זיין אַ טעמנע, וויסט לעבן, מ׳שטיינט געזאָגט! אָן אַ שטראַל ליכט, אָן אַ האָפענונג, אָן אַ שטאָ־ניעבוט.

מיטוואָך ביינאַכט האָב איך ענדלעך זוכה געווען צו זען ביאַליקן מיט די אייגענע אויגן און הערן מיט די אייגענע אויערן.

פּאָלאָזשימע: מ׳קאָן אייך זאָגן, אַז כ׳האָב שוין אין מיין לעבן געזען עפּעס שענערס ווי ביאַליקס גלאַט פּנים, וואָס פּאַר־כאַפּט אַ שטיקל פון קאָפּ אויך, און געהערט עפּעס זיסערס ווי ביאַליקס שטימע, אָבער וואָס איז די שיינקייט פון אַלע „זיג־פעלד גויר׳ס", אַז מ׳פּאַרגלייכט עס מיט דער הוד־מלכותדיקער שיינקייט פון אונזער גרעסטער־גרעסטער נביא־משיח אַפּאָסטאָל־משורר חיים נחמן ביאַליק? וואָס זענען אַלע אונזערע שאַליאַ־פּינס, און קאַסאַלס און קרייזלערס, אַז מען גיט זיי אַ פּאַר־גלייך מיט דער מתיקותדיקער, זיסנקענקער זיסקייט, פון דעם פּיצל שופּר־של־משיח קול פון אונזער קאָלאָסאַלטעסטעסטן משורר, וואָס זינגט (לויט ריכטער מעקס רייד) ווי אַ שוועלבעלע צווישן די הושענא־בלעטער, וואָס וואַקסן בײַם ירדן אין עין־גדי, נעבן טייך חידקל, נישט ווייט פון כרמל און פונם הר־גריזים, וווּ עס שטייט די מערת־המכפּלה, אין שכנות מיט דער כותל־מערבי, וווּ ס׳משכן איז אַמאָל געשטאַנען, און וווּ אונזערע גרויסע נביאים און כוהנים האָבן געריבן די בשמים און געמאַכט

הדק היטב

היטב הדק

(מחמת ס׳קול איז זייער געזונט פאַר די בשמים...)?

וואָס זענען מיר פאַר אַ פּאָלק, צום גוטן יאָר, וואָס יע־דער קינסטלער וועלט בײַ אונז געמאָכטן לויט זיין אויפגע־שטעלטן וועלק, לויט די „פּאפּירן־פּאַנצירן", וואָס מען צעקנאַקט

אַרום זיין נאָמען? פּאַרוואָס האָבן מיר אַ טבע צו מאַכן פון יעדער קונסט אַ... ספּאָרט, אַ זאַך אויף צו וועטן־זיך, אויף צו פּערן די קאָנקורענטן די גאַל?

מילא — אינם געבענטשטן אַמעריקעלאַנד, וווּ אַלצדינג איז „ספּאָרט", איז גרינג צו פּאַרשטיין, פּאַרוואָס דער וואָס קאָן שפּייען וויייטער פון אַלע אַנדערע, זאָל געקרוינט ווערן פּאַר דעם גרעסטן וועלט־שפּייער. אָבער מיר? אַ פּאָלק פון אין־זיך זוכענישׂ, פון פּאַרטיפּטקייט, פון דממה־דקה־געטלעכקייט, — ווי קומט צו אונז די געצנדינעריי, די דערהויכונג פון אַ משהן אי־בער די לוחות אַרײַבער, דאָס גלויבן, אַז „דער חזן מיטן שיינעם קול", וואָס דאַוונט און בעט גאָט פּאַר „אונז" (פּאַר 999 דאָלאַר אַ דאַוונען) איז אַליין אַ שטיקל גאָט?

אָפּערע און וועלט־שמערץ! חזנות און נביאות! און דאָס טראָגן פונם טרער־קריגל אויפן זיידענעם גאַרטל! און דאָס אַרויסבריילן דאָס געבריל פונם לייב, וועו מען ליגט אויפן בוי־דעם און מ׳באַהאַלט זיך פּאַר דעם משוגענעם הינטל אין גאַס? דאָס אַרומגיין צווישן וווּנדיקע מענטשן און... שיטן זאָל אויף זייערע וווּנדן, ווי אַ נביא, אָנשטאָט אַרויפגיסן אַ ביסל פּראָסטע ליינזאָמען־אייל, ווי אַ רופא... דאָס רייסן־זיך די האָר און קוקן אין שפּיגל, צי סע פּאַסט צום פּנים... דאָס אָנהענגען דעם בליץ אויפן קאַנטשיק און מיט אים איבערשרעקן קליינע, זינדיקע, פּאַרמאָרעטע קינדער, וואָס האָבן שוין דריי טעג אַ ביסן ברויט אין מויל נישט געהאַט.

ס׳איז טעמפּל־מעקא. ריכטער מעק מעקעט אין מעקא־טעמפּל. די הערן אָבערקעלנערס פונם ציוניזם רינגלען אַרום דעם גאַסט, רעדן אויף אַלע 77 לשונות פון דער וועלט. מ׳צע־רייצט שיעור דעם גרויסן מעקא־אָרגל, וואָס מיאַוקעט־אויס ס׳לידּ פון אונזער קאַצניאָמער. דאָס געזאַנג פון אונזערע וווּנדן, וואָס איז געוואָרן אַ געשעפּטל פּאַר... ציוניסטיקער, אַ ווערין אויף אַ צילינדערדיק ביזנעס־שטריימעלע.

עס מעקעט דער אָרגל, עס גרעמצן די פּאַנפּאַרן, עס גראַבלען די פידלען, עס קליפּעט די „זיסע זינגערלעך" — די

מעק און די בעק, די „שיף" און די שאָף, די מייז און די „ווייס"...

די בינע איז פול מיט די אָבערקע׳נערס פון דער גלות השכּינה. דער גרויסער משורר איז אַרומגערינגלט מיט טעלער־טרעגער, טעלער־לעקער, טעלער־ברעכער — —

אויפן ערשטן און צווייטן באַלקאָן זיצן עטלעכע פאַרשעמטע יידישע דיכטער, וואָס האָבן נישט געהאַט צו באַצאָלן קיין דריי טעלערלעך פאַר אַ בילעט. אונטן, צווישן עולם, זיצן מאַלערס, שריפטשטעלער, חברים — זיך אָנגעטאָן אַ כּח און באַצאָלט די דריי טעלערלעך. אָבער אויבן, אויף דער בינע, אַרום דעם גרויסן גאַסט, וואָס „אונזערע אויגן האָבן ענדלעך דערלעבט צו זען". זיצט פ. מ. ראַסקין, מאַסליאַנסקי, „אנא", אב. גאָלדבערג... ריכטער מעק און „לאָייער" בעק און שפּיי־אַ־קלעק... דער פאַרך באַצירט די קרוין, זיצט איבער איר!

די „אָבערקעלנערס" רעדן אויף אַלע שפּראַכן, קעלנערן, טראָגן־אונטער אַ שמייכל, אַ קאָפּ־שאָקל, אַ האַנט־גלעטל און דער אָבער־אָבערקעלנער, מסיו לייפסקי, טוט .יפ אַרבעט, צעטיילט די באַנקעט־גראַגערס, די פּאַפּירענע מוזיק־מיצן. די קאָנפעטי, די פאַרביקע שטראָם־וואַרפערס.

„דער חילוק צווישן אַ שלעכטן מגיד און אַ גוטן מגיד" זאָגט מיר אונטער עפּעס אַ פרעמדער מענטש, „איז דאָס: דער גוטער מגיד גגבעט ביי גוטע מגידים; דער שלעכטער מגיד גנבעט ביי שלעכטע מגידים"...

דאָס איז וואָר!

יהואָש און נחום סאָקאָלאָוו זענען נאָך די אייניציקע, וואָס האָבן עפּעס אַ נאָענטקייט צום דיכטער. אָבער — ווער זענען די מעק און די בעק און שלעק און קלעק? און וואָס אַרבעטן אַזוי די „פאַנפאַרן", און וואָס שיקלט אַזוי מיט די אויגן די קאַסאָקע יידישע דיפלאָמאַטיע?

ליפסקי זאָגט: „ביאַליק שרייבט אויף פּאַרמעט". ריכטער מעקט ווען דער „דיאַספּאָרע" און ווען — פ ר אָ פ י ט (צי האָט ער אפשר געזאָגט „פּראָפּעט"? — שווער צו כאַפּן גע־

נוי דעם קלײנעם ניואַנס, וואָס לײגט צווישן די צוויי ווערטער !) הינטער די קולישן בלײַבט אַ בלאָ לײכט, סע שיסט אויס, מ׳נעמט הפנים „פיקטשעס". דער עולם איז אין גרויס אומגעדולד, דער אָרגל האָט שוין קיין כח נישט. די קאנטאטעס און קאנמאמעס לאָזן נישט אָפדעכטן. אויבן, אויף דער גאַלעריע האָרעווען די פיטש־פאַטשער. זיי דערהרגענען די אַפלאָדיסמענטן יונגערהייט צווישן די קאַלטע דאָלאָניעס. עס איז שווער־יום־טובדיק, עפעס אַ מין צוואַנג־יום־טוב. אַ יום־טוב פון מ׳מוז און מ׳טאָר נישט, אַ מתנגדישע פייער־נאַכט, מיט קאַלטעגעזאַנגען, פאַרכריפּעטע אָרגלען, וואכעדיקע פידלען.

ביאַליק זיצט מיט אַן „אויפגעפוישטער ברוסט", ווי ער וואָלט געהאַט אַ ווייסן האָרב אויפן האַרץ. נחום סאָקאָלאָוו האָט (כמעט) דעמולבן האָרב, אָבער ער טראָגט אים ווי אַ צירונג, נישט ווי קיין לאַסט...

דער דע־לוקס האָרב פון דער יידישער דיפלאָמאַטי !

ביאַליק זיצט מיט בײדע הענט אויף די קניעס. שמיכלט אַ ביסל רעכטס, אַ ביסל לינקס, אַ ביסל אינדערמיטן. דער שמייכל איז אַ שוועכער, טוט וויי. איר האָט ס׳גאָפּל: איר ווילט אים אונטערהעלפן אַ שמייכל טאָן, ער זאָל זיך נישט דאַרפן אַזוי מאַטערן.

אָפּגערעדלט די „ער־איז־נישט־נאָר — נאָר אויך״ (אַלע אויף גויאיש, אַ חוץ יהואָש, וואָס האָט גערעדט כמעט יי ד י ש, און — מ׳שטעלט פאָר ביאַליקן. סאָקאָלאָוו אַליין הויבט־אויף דעם פאָרהאַנג פון ביאַליקס ערלעכן, אומבאַקוועמען שווייגן מיט אַ... ליד צום דיכטער (איך האָב געטראַכט: דער חילוק צווישן יידיש און העברעאיש איז, וואָס אויף העבעאיש דאַרף מען בלויז אַליין פאַרשטיין, וואָס מען זאָגט. אויף יידיש אָבער דאַרף מען אי אַליין פאַרשטיין, וואָס מען רעדט און מראַרף נאָך, אַז יענער זאָל אויך פאַרשטיין. דערפאַר איז יידיש צוויי מאָל אַזוי שווער ווי לשון־קודש). ביאַליק שטעלט זיך אויף מיט אַ מינע ווי מ׳וואָלט אים געפירט צו דער תליה. ער גיסט זיך אַן אַ קליין בילס וואַסער אין גלעזל. ער הויבט אָן רעדן אויף יידיש מ׳הערט נישט וואָס ער זאָגט. עס דונערט דורך אַ גלעכטער

דאָס בעסטיע־געפיל איז אויבן־אויף: מ׳פרייט זיך: אַ מענטש וועט פאַלן, ברעכן האַלו־און־נאַקן. אָבער ביאַליק קומט צו זיך, הויבט אָן רעדן העלער, קלאָרער, מיט אַ קיעוואר אויסשפראַך: „טאָטע", „מאַמע", „קאַץ".

יעדעס וואָרט שלעפט ער פון זיך אַרויס מיט צוואַנגען. יעדעס וואָרט קומט ראַטעוועט ס׳פריערדיקע וואָרט. די ווערטער קומען ביי אים נישט ביז אויף דער לעצטער רגע... מיט אַ רגע פריער, ווי ער מוז זיי אומבאַדינגט האָבן, זענען זיי נישטאָ.

ביאַליק רעדט צוערשט מיט ווינציק זשעסטן, שטייט מיט ביידע הענט אָנגעלענט אָן טישל, ווו די צוויי העלפטן פונם מנן־דוד ליגן יידישל־קאַפויער איינס אויפ׳סאַנדערע („ליגסטו מיטן שפּיץ אַהין, ליג איך מיטן שפּיץ אַהער", הייסט דאָס).

שפּעטער, אַז ער דערוואַרמט זיך, הויבן־אָן מיטאַרבעטן די בריללן. ער שטופט זיי אַרויף אויפן שטערן. זיי קומען אַראָפּ אויף די אויגן. ער טוט זיי אויס, און טוט זיי אָן. און שטופט זיי אַרויף און זיי פאַלן אַראָפּ.

קיין שלום נישטאָ ביי אַ יידן — אפילו מיט די אייגענע בריללן!

בענייבי דערמאָנט זיך דער גראָבער פינגער, אַז ער האָט אויך עפעס צו זאָגן. רעדן שוין ביידע: אי ביאַליק, אי דער פינגער. ביאַליק זאָגט: „ציוניזם איז אַ שלעכטע „ביזנעס". איר האָט אינגאַנצן נישט געדאַרפט אַריין אין אַזאַ געשעפט. נאָר איינמאָל, זענט איר אַריין, מוזט איר ענדיקן".

זיין פינגער זאָגט: אפשר פאַרקערט? — ליוויס, אפשר איז קיינמאָל נישט צו שפּעט פטור צו ווערן פון אַ צרה? ביאַליק זאָגט: „זינדיקן גייען אונזערע קינסטלער צו אַנדערע. תשובה טון קומען זיי צו אונז. מיר ווילן, אַז די זינד זייערע זאָלן אויך בלייבן ביי אונז. עס זאָל קיין זאַך נישט פאַרלוירן גיין".

זיין פינגער זאָגט: ליוויס, אפשר איז דאָס אַ נאַטירלעכע זאַך? וועלכער מענטש זינדיקט עס ביי זיך אין דער היים? דער גאַנצער טעם פון דער זינד ליגט דאָך אין דעם, וואָס —

מ׳באַגייט זיי מיט פרעמדע, נישט מיט אייגענע...

ביאַליק זאָגט: די יידישע שפּראַך האָט געזאָלט פאַריי־
ניקן אונזער פאָלק, צום סוף האָט זי גאָר צעשפּאָלטן.

זיין פּינגער זאָגט: כ׳וויים? אפשר איז גאָר נישט שול־
דיק דאָס יידיש, נאָר דאָס העברעיש? יידיש האָט געוואָלט
אַרומנעמען ווי אַ ריין, געשטעלט דאָס אַלטע פאַס אין וואַסער,
אין טרערן, עס זאָל זיך פאַרווייקן און גאַנץ ווערן, אָבער העב־
רעאיש האָט געשטעלט ס׳פאַס אויף דער זון פון נאָבלקייט, צע־
טרוקנט, צעשפּאָלטן, צעלעכערט?

ביאַליק זאָגט: די גרעסטע לייסטונג פון די יידן אין
גלות איז, וואָס זיי האָבן עקסיסטירט.

זיין פּינגער זאָגט: אפשר איז בעסער צו זיין אַ דעמב
אין וואַלד און זיך ברעכן, אידער צו זיין אַ ווערבע אין וואַ־
סער און זיך בויגן.

ביאַליק זאָגט: איין ייד אין ארץ ישראל באַטרעפט מער
ווי אַ מאַסע יידן אין גלות.

זיין גראָבער פּינגער זאָגט: כ׳וויים? אפשר לעבן די
קעלבלעך בלויז צוליב דעם, אַז דער פרומער דאַוונענער זאָל
האָבן רציעות צו די תפילין?... אפשר לעבט די בהמה בלויז
צוליב דעם, אַז דער שוחט זאָל האָבן איבער וואָס צו מאַכן
אַ ברכה?

ביאַליק וואַרפט מיט משלים פון תלמוד, שטאָפּערט
אַ ביסל איבער א ו נ ז ע ר לשון־קודש (כ׳האָב שוין אַמאָל גע־
זאָגט, אַז אונזער אייניציקער לשון־קודש איז... יידיש. אויף דער
ביבל־שפּראַך האָבן מיר געשניטן גאָרגלען און „געשפּרינגלט
בלוט" אויף די טירן, פונקט ווי אַלע „לייטישע" פעלקער; אויף
יידיש האָט מען אונזער ביסל רויטס צעגאָסן, אונזערע לעבנס
געשענדט).

ביאַליק דערשלעפּט זיך מיט גרויס מי צו זיין סוף־דרשה.
זיין גרעסטע שיס־ביקס איז אָנגעשטעלט קעגן דער יידישער
קאָלאָניזאַציע אין רוסלאַנד. ער כעכץ, לייגט עס אַרונטער
הינטער די גלעזלעך פון זיינע ברילן, און צעשמייכלט עס אויף

פּיצ-פּיצלעך. מאַכט אַ תל-עולם פון דעם איינפאַל, אַז יידן זאָלן זיך איינפלאַנצן אין דער רוסישער ערד. „מיר האָבן ביז היינט, זאָגט ער, געהאַט אַ סך יידישע קיבוצים — אין שפּאַניען, אין פראַנקרייך, אין דייטשלאַנד, אין פּאָרטוגאַל. זיי זענען אַלע חרוב געוואָרן און די געשיכטע לערנט אונז, מאַכט ער, אַז דאָס וואָס האָט געטראָפן איינמאָל, קאָן טרעפן נאָכאַמאָל".

איך וויל אַרויפלויפן אויף דער בינע און ענטפערן, אַז „ארץ ישראל" אַליין איז אויך אַמאָל... חרוב געוואָרן, — אויב ער גלעדענקט. דעריבער דאַרף מען אָנעמען, אַז סע קאָן נאָכאַמאָל, חלילה, חרוב ווערן... דעריבער דאַרף מען בעסער בויען אַן אייגן לאַנד אין דער פרעמד, ווו אויב סע וועט, חלילה, חרוב ווערן, וועט עס בלויז זיין אַ וויטיק, אָבער נישט קיין בושה...

אָבער — די אָבערקעלנערס פון ציוניזם האָבן פאַרכאַפט די גאַנצע אויבן־אָן בינע. קיין פלאַץ נישט געבליבן פאַר אייניעם וואָס וויל אַנטקעגן־רעדן.

אַ קליינער אינצידענט: אַז ביאַליק איז אַריינגעקומען און זיך אַוועקגעזעצט, האָבן זיך אַלע אויפגעשטעלט לכבוד ביאַליקן— אַ חוץ ביאַליקן אַליין. האָט עס פאַרדראָסן סאָקאָלאָוון: האָט ער אים געגעבן אַ צופּ ביים אַרבל, ער זאָל זיך אויפשטעלן, אָבער ביאַליק האָט אים אָנגעקוקט מיט תמעוואַטע אויגן: ער האָט נישט געקאָנט פאַרשטיין, פאַרוואָס ער זאָל זיך אויפשטעלן פאַר זיך אַליין... וואָס איז ער בייַ זיך! אַ גאַסט! אַ גרויסער מענטש? ער קען זיך דאָך פערזעלעך נאָך פון דער היים.

II

די „פרייהייט" האָט נישט געהאַט קיין רעפּאַרט־געבער ביי דעם ביאַליק־אָוונט, וואָס דער י. ל. פרץ שרייבער־פאַראיין פון ניו־יאָרק האָט פאַראַנטאָגן זונטאָג געגעבן לכבוד (און אַ

קליין ביסל לגנאי) חיים נחמן ביאַליק. דאָס איז אַ שאָד. מיר אַ,יין איז שוין אַ ביסל פריקרע פון דעם ביאַליק־געפּויק. אָבער עס איז נויטיק, עס זאָל פאַרצייכנט ווערן דער קעגנשטעל און דער צאָרן און דער ווייטיק פון אַ סך פון אונזערע שריפט־שטעלער, ווי ער האָט אויפגעפאַקערט אין דעם ענטפער צו ח. נ. ביאַליקס שלוס־רעדע.

ביאַליק האָט (ווי ס׳ערשטע מאָל, ווען איך האָב אים געהערט אין מעקא־טעמפל) געריידט מוראדיק צו־דער־זאַך. ער האָט געבראַכט משלים און פסוקים. אַנעקדאָטיש אָן אַ שיעור— צו באַוואָרענען זיין געדאַנק, אַז פאַלעסטינע איז דער סאַמער ווערק אויף אונזער פאָליטישן ספּאָדיק, און אַז די „גלות־יידן״ זענען געגליכן צו די צען שבטים, וואָס זענען אומגעקומען בעת די צוויי הייליקע לשון־קודש־שבטים זענען אַנטרינען געוואָרן און געבליבן לעבן.

ביאַליקס דרשה איז געווען אַ פּיל־געפּליטערטע, סאָלידע־געקייטלטע. זיין קול האָט געקלונגען וואָרהאַפטיק, ווען ער האָט געזאָגט: „לאָמיר זיך, ברידער, פאַרשטיין, ׳אָמיר זיך קוקן איינס ס׳אַנדערע אין די אויגן אַריין״.

איך האָב אים געקוקט אין די אויגן אַריין און געגלויבט — אַז די אויגן ווייסן נישט דאָס, וואָס אפילו ביאַליקס הארץ האָט מורא צו ווייסן. איך האָב געזען די זעונג פון אַ פאַוול, וואָס פליט מיט ברענענדיקע פליגלען. — ווער ווייסט צי ווען זי צוריק אַרונטערקומען?

געענדיקט ביאַליקס אָראַטאָריע, האָט דער פאָרזיצער, א. ש. זאַקס אַ גלאָק געטון מיטן קול און געזאָגט: „פּדי נישט קאַליע צו מאַכן דעם גוטן איינדרוק, וואָס ביאַליקס רעדע האָט געמאַכט, מאַך איך אַ פאָרשלאָג, אַז מער „קיינע״ רעדעס זאָלן נישט געהאַלטן ווערן. ביאַליק (האָט געזאָגט א. ש. זאַקס) איז אַן אינסטיטושאָן, און אַלס אַזעלכע״ — און אַזוי ווייטער.

האָט עס פאַרדראָסן אַ גלאַנצן און מיך און אָפּאַטאָשון און גלאַטשטיינען און טשעסטערן און אַנדערע קאָלעגן. נישט געוואָלט, אַז די פרעסע אונזערע זאָל אַרויסקומען און פאַרזיג־

לען ביאַליקס בריוו צום פאָלק ישראל מיט דעם (לאָמיר זאָגן) רויטן בלוט־און כעס פון אונזער שווייגן. מיר האָבן אויך אַ היבש ביסל געטומלט, וועמ מאַרק שווייד האָט זיך ווי אַ „רענצל־טרעגער" און קנעכט אַוועקגעשטעלט הינטער ביאַליקס בענקל, און... אַפראָפּאָ די גוטע געזנ און קאַטשקעס, וואָס מ׳האָט גע־שאָלטן לכבוד דעם ביאַליק־פייער — געזומען דעקלאַמירן די „שחיטה־שטאָט" אין דער „הייליקער שפראַך", אויף וועלכער מיר האָבן, ווי אַלע לייטישע פעלקער, געקוילעט קרבנות, און גע־שניטן העלזער.

מ׳האָט אָנגעהויבן קריקווארפן די שיינע בלומען, — גלייך אין פנים אַריין. אַ סך פון די „שושנים" זענען געווען באַגאָסן מיטן נישט־שמעקדיקן, אָבער זייער פלאַמענדיקן נאַפט פון אונ־זער טונקעלער טיפער ערד אַרויס.

מען האָט געצויגן כשרע מעסערס (אָפּאַטאָשו און דר. מוקדוני) און פעלט־זעבלען (ש. ניגער און א. גלאַנץ) און פענ־מעסערלעך (דוד פינסקי, דר. קאָראַלניק און מנחם). עס איז גע־ווען אַ ווערטערדיקע בלוט־מלחמה. פאַר אונזער געשענדט לעבן, פאַר אונזער דערנידערונג, פאַר די פאַרשוועלטע וווּנדן, פאַר די „געלע לאַטעס" אויף אונזער לייב. פאַר די וואָס „זיפצ־לען גראַציעז" אויף חורבן ירושלים און העלפן מיט אַלע כחות חרוב־מאַכן סנייע רוסלאַנד, וואָס זיין חורבן וואָלט געווען טויזנט מאָל קאַטאַסטראָפישער פאַר די יידן פון אַלע ביז איצטיקע חורבנס.

חיים נחמן ביאַליק! איך האָב געפאָלגט אייער עצה צו די „בריידער" און געקוקט אין די אויגן אַריין און איך האָב גע־זען: איר זענט געזעסן מיט אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ, בעת מ י ר האָבן געלעדט און די אויגן נישט אויפגעהויבן.

עס קאָן זיין, אַז איר, קאָלגע ח. נ. ביאַליק, זענט אַזאַ גרויסער נביא ווי ישעיהו אָדער ירמיה אָדער עמוס. אָבער עס גייט נישט אין דעם. עס האַנדלט זיך, פאַרשטייט איר, וועגן

דעם, אַז מיר מאַמע־לשוניסטן, ווילן נישט קיין „חורבות מיט מאָדערנע איינריכטונגען". מיר ווילן נישט קיין „כּותל מערבי" מיט הייס־און־קאַלט וואַסער און מיט אַ וואַנע. מיר ווילן נישט רעמאָנטירן אונזער חרובן עבר, סע וועט קאָסטן בילליקער און סע וועט זיין שטאַרקער, אַז מען וועט פון נ י י ע מ אַ ט ע־ר י אַ ל אַ ן אַ נייע צוקונפט בויען... און נישט נאָר פאַר די שבת־יום־טובדיקע יידן, נאָר אויך פאַר די מאָנטיק־דינסטיקדיקע לייט, וואָס טראָגן נישט קיין ציצית פון בלאָען תּכלת — —

מיר קאָנען זיך זייער גוט אָן נייע נביאים באַגיין — ווי מיר קאָנען זיך באַגיין אָן אַ „שענערע וואַנט" אויפן אָרט (אָדער אין צונויפשלוס) פון דער כּותל־מערבי...

עס איז וואָר, איר האָט שיינע ציגל, פיינע פענצטער, בלישטשענדיקע נייעם קאַבליעס. אָבער — מיר ווילן גענישן אונזערע חורבות אויף אַן אָרעמען און חרובן שטייגער. מיר ווילן אונזער אַלטן טרויער־סימן נישט אויפבאַנייען... מיר ווילן קיין פאַפּירענע חבצלת־לעך נישט אויף אונזער אמתן דאָרנבוים.

און — הייליקייט! נו, זאָגט א י ר עס?! די מענטשן וואָס האָבן אייך אַראָפּגעבראַכט אַהערצו (דאָס האָט אויך קאָלעגע ש. ניגער געהאַט דעם גרויסן מוט אייך צו זאָגן) זענען דאָך אונזערע ביטערסטע שונאים. נישט נאָר שונאים פון מאַמע־לשון זענען זיי, נאָר אויך שונאים פון העברעיש, שונאים פון יעדן אויפהויב אונזערן, שונאים פון יעדן פּיצל פייער, וואָס גייט־אויף אין אונזער טעמנעם לעבן.

יאָ, שונאים זענען זיי, — שונאים! די אַלע בעק־און־מעק, וואָס האָבן אייך אַהער געבראַכט — צוליב וואָס, מיינט איר, האָבן זיי אייך געבראַכט? פון ליבשאַפט צום יידישן גרויסגייסט? פון ליבשאַפט צום דערוואַכן פון אונזער פאָלקס־געוויסן? זיי האָבן אייך געבראַכט מיט דער כּוונה — צו פּאַטשן אונז מיט אונזער אייגענער האַנט...

איר, אונזער „רעכטע האַנט", איז פון יענער טרייפענער האַנט אויפגעהויבן געוואָרן — פּדי אונזער און זייער פנים אויסצופּאַטשן...

די אַלע פּראָפעסיאָנעלע משיח־ברענגער און ציוניסטיקער — וואָס זענען זיי אויסן? איז זייער כוונה צו ברענגען אונז קריק צו זיך, אָדער איז זייער כוונה אונז אָפּצושמאַדן מיט דעם הייליקן טויך־וואַסער פונם ירדן?

איר ווייסט דעם ענטפער, קאָלעגע ח. נ. ביאַליק, איך האָב עס געזען, ווען איר האָט אויף אַ רגע אויפגעהויבן די אויגן צו ש. ניגער, ווען ער איז אַ דערציטערטער און דער־צאָרנטער געשטאַנען נעבן אייך, און אויף אייך געוואָרפן קאָלע־דיקן הייסן בליי — אַלס אַן ענטפער אויף אייער גלאַנצעדיקן קאַלטן זילבער...

מיט דעם שונא האָט איר זיך באַהאָפּטן, קאָלעגע ביאַליק! מיט אונזערע אויסראָטער און צעשטערער! מיט די פּאַרוויסטער פון אונזערע ווייניגערטער האָט איר אַ בונד געשלאָסן — מיט די יאַהודים פּאַסקודנע, פון זאַטקייט־צעפּרעסענע, עגל־הזהבדיקע יאַהודים און איזראַליטן... מיט די, וועמענס פעטקייט איז ווי אַ געשווויר אויף אונזער לייב... מיט די צעכאָליעטע געמיינע צילי־דער־יידן, וואָס נוצן אונזער געלט לאַטע ווי אַ שמאַטע צו זייער פּאָן־שטאַנג... מיט די אָפּטריניקע, וואָס זייער הויקייט איז ווי אַ הויקער אויף אונזער האַרץ... מיט די, וואָס הענגען „מזוזות" אויף זיערע קלויסטער־באָקן און צ׳מים אויף זייער סינאַגאָג־פענסטער — מיט די קוגל־פרעסער דע לוקס, וואָס באַ־שמירן דעם שבת מיט חזיר... מיט די אומווירדיקע שונאים אונזערע, וואָס זענען פון אונזער בלוט־און־פלייש, זעצט מיר ביי א י י ן טיש... מיט די אָפּטריניקע „יודאַס־יידן", וואָס לייזן אויס זייער שלעכט געווויסן מיט שקלים און מיט אתרוג־געלט... עך, חיים נחמן ביאַליק! ווען איר זאָלט טאַקע זיין אַזאַ נביא, ווי די וועלטער אייערע ווילן האָבן, וואָלט איר (גלויבט מיר — ס׳איז נישט צופיל מיציה) געדאַרפט אָנטאָן אַ זאַק אַש אויף אייערע לענדן, טאַקע נעמען דעם ערדענעם טאָפּ אין דער האַנט אַריין, אים צעברעכן אויף די גאַס־שטיינער און זאָגן צו די אַלע מיזקס־און־בעקס (ווי איר קענט):

„אָט אַזוי

זאָלן זיי צעברעכן ווערן!"

לשון־קודש? יאָ. נאָר אויך ייִדיש. נאָר דאָס איז אונזער הייליקע שפּראַך — די שפּראַך פון אונזער מאַרטירערשאַפט. אויף העברעיש האָבן מיר געצן געדינט, ווי אַלע עקלהאַפטע געצנדינער... האָבן מיר דעם עגל געמאַכט, האָבן מיר דעם נביאס בלוט פאַרגאָסן. אָבער אויף ייִדיש האָט מען אונז געקרייציקט... האָט מען אונזערע אָדערן געשלאָגן ביז טרוקענים.

ווי מיט קריסטוסן אַליין! פאַרוואָס זיילן מיר נישט דעם נוצרי צווישן אונזערע הייליקע? צווישן אונזערע מאַרטירער! האָט ער דען נישט זיין בלוט אויסגעגאָסן ווי... לאָמיר זאָגן הילזנער? אָדער הירש לעקערט? מיר טוען עס נישט דערפאַר, וויל דער שונא האָט אים פאַר זיך אויסגענוצט, און מיט דעם שונא טיילן מיר אפילו קיין מאַרטירער נישט...

און לשון־קודש: וואָס איז אונז היינט אָט די שפּראַך נעענטער, ווי זי איז די מיסיאָנערלעך און די ביבל־טויפערס? קאָר דען היינט די „הייליקע שריפט" מער צו אונז ווי צו יענע, וואָס מאַכן אויף אונז פּאָגראָמען? יעדער גלח קען היינט „לשון־קודש"... יעדער שונא־ישראל, יעדער יעזואיט, און יאַלו־דאַמיט צירט זיך מיט דעם. זאָגן מיר דעריבער: דער תנ"ך איז טאַקע אונזער „הייליקע ליטעראַטור", אָבער איר, אונזערע פיינד, האָט זי פאַרפאַטשקעט מיט אייער האַנט... זי אויפגעהאָנגען און פאַרגאָטלט... נו, גוט, שניידט זי אָפּ און — הענגט זיך מיט איר אינאיינעם...

מיר טיילן מיט אייך גאָרנישט!

אפילו אונזער שפּראַך נישט... איצט, ווי אין די צייטן פון דער אינקוויזיציע, האָבן מיר אונזער (דערווייל) געהיימע אנוסים־שפּראַך, אונזער שיפער: דאָס איז מאַמע־לשון! דאָס טיילט מיט אונז קיינער נישט — אפילו נישט אונזערע רייכע און פעטע און פון־אונזער־פאָלקס־גוף אויסגעשפיגענע... די שוין לאַנג־נישט־געפאַטשטע און דערפאַר פאַרקריסטלטע יאהודים!

און אַנטקעגן דעם, וואָס איר האָט אין אייער דרשה-עפּילאָגיע געזאָגט, קאָלעגע ביאַליק, אַז ביי אונז האָט זיך בלויז אָפּגעשטעלט דאָס וואָרט און נישט דער טאַט — וואַרפן מיר דאָס אייך צוריק אין די אויגן אַריין! מיר, די לעבעדיקע, זינ-דיקע, אַרבעטנדיקע זענען נישט קיין רעליקוויעס, רעדן מיר — צוליב טאַט. זינגען מיר — צוליב דעם, אַז אונזער אַרבעט זאָל אונז גרינגער זיין, נוצן מיר דאָס וואָרט צו טויטן דאָס פויל-קייט פון האַרץ-און-זעל, בויען מיר נייע בריקן איבער דער חרובער וועלט — שאַפן מיר נייע סאָציאַלע מוסטערן! אין שטאָל-און-שטיין, ווי אין פייער און פּעך, אין שיך-זוילן ווי אין שיפקעסלען, אין ברויט-זויערקייט ווי אין ווייטרויבן-זיסקייט — זינגען מיר אונזער געזאַנג, נישט צו דער „טויטער וואַנט", נאָר צום לעבעדיקן פענצטער, וווּ די זון ברענט...

העברעיזם און — טאַט! ביי מיר איז אַ ליפּ צעשפּאָלטן און איך קאָן נישט לאַכן! איר האָט פון אַ וויסט לאַנד — אַ גן עדן געמאַכט אין... פאַמפּלעטן. און אפילו אָט די פאַמפּלעטן האָט איר געדרוקט פאַר אונזערע גלות-גרייצערס, גלות-גראָשנס, גלות-פּענס. און אייערע חלוצים — ווער זענען זיי? די באַלעבאַטישע העברייער? די סוחר-מלאָך פון אייער סי-געיט-תל-אביב? ניין, דאָס זענען די „גרינע" יינגלעך און מיידלעך, וואָס קומען צו-פאָרן אויף אַ מינוט און לויפן אַוועק מיט פאַרסמטע הערצער... און אפילו די „אחרונים" אייערע זענען אויף אונזער מיסט געוואַקסן... ווייל נישט נאָר איר שרייבט מליצה, נאָר איר לעבט מליצה.

יאָ — דאָס שיינדל אייערס — די חלוצים און קאָלאָניסטן זענען בלוט פון אונזער בלוט, — די אַרבעט-גלויבער, אַרבעט-פאַרהייליקער! זיי קומען בויען — פון דער זינדיקער ערד אַרויס, נישט פון דער „פוחל-מערבי" אַוועק. זיי שטעלן אַיין זייערע לעבנס — אויף צו לעבן, ווי מיר אַלע. נישט מער—אייערע „יאַהודים" און ציוניסטיקער מאַכן דאָס לעבן פאַר זיי ביטער און זויער. און זיי מוזן אַנטלויפן — אפילו ווען זיי האָבן די מיטלען נישט צו אַנטלויפן.

די משיח־שלוחים (איר קאָנט זיי דאָך, קאָלעגע ביאַליק) גראָבן זיי דען די ערד? פלאַנצן זיי די געדטנער? שלעפּן זיי די שטיינער? די אַלטוואַרג־פאַרהיילקער, האָבן זיי דען עפּעס מער צו טון, ווי אויסצוגראָבן (ווי איר זאָגט, אַז איר האָט עס געטון) 30 ספרים מיט אַראַמישע און קאָפּטישע שריפטן, וואָס זענען פאַרלוירן געגאַנגען פאַר אונזער „קולטור"? ענטפערט אונז, זייט אַזוי גוט: איז „קולטור" א י י ע ר געפּליגלט וואָרט, אָדער אונזער פאַרבלוטיקט טייטש־חומש? איז „קולטור" אייער גלאַנציק וואָרט... קענן „ווערטער־קולט", אָדער אונזער גראָבּ וואָרט קענן די פאַרריעטער אין צילינדערס, קענן די „משיח־סיילסליים", וואָס „קענוועסן" די גאולה אויף 35 פּראָצענט „קאָמישאָן"?

איז „קולטור" אייער אַהין־און־אהער פּאָזיציע, אַלץ אויס־לייזער, וואָס „ביט אַלעמען איז פּיסע", אָדער איז „קולטור" אונזער „גלות" — וואָס שטעלט צו די ווונדן, וואָס איר דאַרפט אויסשטעלן פאַר די „קאָסטימערס"?

איז „קולטור" דאָס איידעלע שוועבעלע מיטן „געפערלעכן קעפּל", אָדער איז „קולטור" — דאָס שווערע, זידענדיקע, שיפּנ־דיק שייט האָלץ?

לאָמיר זיך קוקן אין די אויגן אַריין, קאָלעגע ח. נ. ביאַ־ליק, און — שווייגן!...

III

אין דער שיקאַגער וואָכנשריפט „קולטור" בייזערט זיך אויף מיר וו. נאַטאַנסאָן, פאַרוואָס איך האָב דערמאָנט, אַז ביאַ־ליקס גלאַט פּנים פאַרכאַפּט אַ שטיק פון זיין קאָפּ אויך, און נאָך אַ צוויי־דריי למאי׳איזמען. ערשטנס, למאי האָב איך גע־שריבן, אַז ס׳איז נישט שיין צו נעמען אַ לעבעדיקן, (לאָמיר האָפן — זינדיקן) מענטשן און אים פאַרבוימלען מיט בוימל, און באַזאַלבן מיט געזאַלבּ, און אָנקרוינען מיט דעם טיטל „דער גרעסטער". קאָלעגע וו. נאַטאַנסאָן רעדט נאָך ווייטער וועגן

„ניצוץ פונם וועלט־גייסט", ער ווילּ אויספירן, אַז יעדער לייטישער בן־אדם איז, הייסט עס, אַ שטיקל גאָט, און אַלע אייביקייטן — טראַטאַטאַטאַ!

מיט דער האַנט אויפן האַרץ ווילּ איך פאַרזיכערן דעם קאָלעגע נאטאנסאָן, אַז איך ווילּ חלילה ביי ח. נ. ביאַליקן גאָר נישט אָפדינגען. זאָלּ ער זיך געזונטינקערהייט זיין דער גרעסטער (סע פאַרדריסט בלויז, וואָס חבר מ. כץ האָט ביי מיר אנטליגן אַזאַ גוט וואָרט ווי „גיגאַנטעלע", און נישט דערמאָנט, אַז איך בין דאָס דעריעניקער, וואָס — .), זאָלּ ח. נ. ביאַליק געזונטערהייט פאַרנוצן זיין פאַלאַץ אין תּל־אביב, שעפן פעסלעך מיט כבוד, איינשטיין אין האָטעל קאָמאָדאָר, און האָבן אַ טאָפל־טייסטער מיט קלאַפ־שלעסער. זאָלּ אים גאָט געבן געזונט און לעבן און הצלחה, און כבוד — לרוב, און אויף אַלע דעכער זאָלן שטיין יידן מיט שופרות און אויסטרומייטערן זיין גרעסטע גרויסקייט. זז איך ווילּ, אַרט דאָס מיך נישט, וואָס ביאַליק עסט מאַרצעפאַנעס, און וואָס מ. ל. האַלפערן — און אַז איך ווילּ פאַרדריסט מיך דווקא יאָ אַ ביסל, וואָס א. ראַבאָי... איכ׳ל אייך דערציילן וועגן אים אַ שטיקל מעשה:

ס׳איז געווען אַ הייס־רעגנדיקע זומער־נאַכט. דער וואַרעמער נעפל־רעגן האָט דערקוטשעט, די מיסט־פעסלעך ביי די טירן האָבן צעטראָגן יענעם געוויסן דופט, וואָס ביאַליק באַגעגנט נישט אין תּל־אביב און באַזינגט נישט אין זיינע לידער.

מענטשן זענען געזעסן אויף די „סטופּס", אין זייערע טענעמענט־הויזן און זיך געפעכטערט, מיט דעם ביסל פאַרעלטערטן ווינט, זיך געקוויקט מיט אייז־וואַסער, מיט קאַלטע שטיקער וואַסער־מעלאָן.

איך בין פאַרבייגעגאַנגען די פערטע סטריט, און דערזען אונטער אַ רעגנשירם עפעס אַ הויכן מענטש, מיט שפיציקע קניעס. ביים ליכט פונם גאַסן־לאָמפּ האָב איך אים דערקענט — ראַבאָין. ער איז געשטאַנען און געווארט אויף עמעצן.

— וואָס טוסטו?

— גאָרנישט, איך וואַרט.

— אויף וועמען וואַרטסטו?

— איך וואַרט אויף... (ער האָט זיך צעשמייכלט מיט לוי־טער גוטסקייט) איך וואַרט אויף מיין קינד. איך האָב אים אַרײַנגעשיקט עסן אײַז־קרעם. כ׳האָב אויך געוואָלט אַרײַנגיין, אָבער — —

— דו האָסט מסתם נישט ליב קיין אײַז־קרעם... — האָב איך אים אַרויסגעפירט פון אַן אומבאַקוועמען אָרט...

ער האָט זיך געמינעט, גוטמוטיק געשמייכלט, מיר געדריקט די האַנט און געזאָגט ביטערלעך:

— יאָ, איך האָב נישט ליב קיין אײַז־קרעם... בפרט אין אַזאַ היץ איז זייער גוט צו שטיין אין דרויסן בײַם פאָנאַר און וואַרטן...

נו, גוט, זאָל דער גרעסטעסטער ביאַליק געפייערט ווערן אין אַלע שטעט פונם לאַנד, אין אַלע לענדער פון דער וועלט, אָבער — ווייסט דען נישט חיים נחמן ביאַליק, אַז דאָס לעבן איז „ווי אַ וואַסער וואָס פאַרגייט"; רינט דען דער טרויער פונם שווערן לעבן פון זיינע חברים נישט אַריין אין זיין „כוס"? און איז דען דער נביא פטור פון... העלפן אַ בלינדן אַריבערגיין דעם וועג, דערפאַר וויל ער קאָן די גאַנצע בלינדקייט נישט אָפשאַפן? — שטייט דען דער הייליקער צער־השכינה אַזוי הויך איבער דעם צער־הלעבעדיקע־מענטשן?

אדרבא. זאָל חיים נחמן ביאַליק אָנשרייבן וועגן דעם אַ ליד, עס „קאַפיריטן", איבערדרוקן אין עטלעכע לשונות, נעמען „ראָיאַלטים" און — דערנאָך בחסד־גדול אַרויסזאָגן זיין מיינונג, אַז מאַני לייב איז אַ גאָט־געבענטשטער און אַז ל. שאַפּירא, איז גאָר־גאָר! און אפשר (ווער ווייסט?) וועט ער נאָך מיר אַליין אויך אָנטאָן דעם הייליקן כבוד און קומען צו מיר אין קאַפּיי און געבן צו לייזן אַ „ניקעלע" פאַר אַ גלעזל טיי, און

אויף אַזאַ אופן אונטערשטיצן די... יידישע קונסט!

איך האָב בּיאַלִיקן נישט „אַראָפגעריסן". אויך נישט אַרויפּ־געריסן. איך האָב בּלויז בּיי דער שמחת־תורה־געלעגנהייט דער־מאָנט, אַז די תּורה איז פֿאַרן מענטשן, און נישט דער מענטש פֿאַר דער תּורה, אַז די קויל־פּייער וואָס מיר טראָגן אַנטקעגן אונזער כּהן־גדול אויף צו רויכערן וויירויך וואָלט בּילכער צונוץ געקומען אויף... אויפצוקאָכן אַ בּיסל פּערל־גרויפּן פֿאַר אַן אָרעמען שכן, אַז דער כּח וואָס ווערט פֿאַרשוועדט אויף צו... זעצן אין די פּויקן, וואָלט מער צונוץ געקומען אויף צו געבן פּעטש, ווו מען דאַרף.

די געצנדינעריי צו יעדן גאָט און געצל! אונזער לעבן פֿאַרדאַרבט זי! מען קרוינט דעם מענטש און — מ׳פֿאַרשעמט דאָס מענטשלעכע. טויזנטער מענטשן מאַכן פון זיך נולן, כּדי דער אינס — זאָל זיין טויזנט־טויזנט־טויזנט, און ווי אין דער וועלט פון... קאָמערץ: „דער וואָס האָט אַ סך, דעם גיט מען מער. דער וואָס האָט ווינציק, בּיי דעם נעמט־צו דאָס בּיסל אויך."

אַ קלייניקייט מיין זינד!

איך האָב, מיט די אייגענע ליפּן כּמעט געזאָגט, אַז בּיאַ־לִיק האָט אַ שטיקל פּלַיך. אויף משה רבּינו האָט מען געמעגט זאָגן, אַז ער איז אַ... זאַאיקעוואַטער. איוב האָט געמעגט לייגן פון קרעץ, אָבער חיים נחמן איז פּערפעקט ווי — אַ טעאַטער־סטאר, אָן מענטשלעכע בּאַדערפענישן — ווי די אַלע קעניגס פון עגיפּטן.

„ווי אַ לִילִיע איז ער ווייס,
ווי אַ לָאַם איז ער אומשולדיק,
ווי דער „שם המפורש" איז ער הייליק,
ווי די זון איז ער לויטער לִיכטיקייט!"

ס׳איז דאָך קאָמיש: בּיי די אַנגלאָ־זאַקסן דערמאָנט מען אָפט דאָס וואָרט „לייז", אָדער „פֿאַרך", אָדער... „לייסטענבראך", און קיינער ווערט דערפון נישט באַליידיקט. בּיי יידן אָבער, אַז מ׳דערזעט אַמאָל אַזאַ וואָרט, הויבט מען אויף אַ גוואַלט עד לב־

השמים: ס׳טייטש „פֿאַרך״? ס׳טייטש „לייסטערבראך״?...

אַז איך האָב געשריבן מיין אַרטיקל איבער ביאַליקן, האָב איך געשריבן רעפֿאָרטאַזש. געוואָלט אָפּמאָלן דעם לעבעדיקן ביאַליקן. אַזוי אַז איינער וואָס נישט געהאַט די זכיה צו זען דעם נביא מיט „די אייגענע אויגן״, זאָל זיך קאָנען אַ באַגריף מאַכן, ווי אַזוי ער זעט אויס. — צי האָט ער הערנער? צי שטראָלן זיי ביי אים? (כּדי צו דערמאָנען, אַז די „הערנער״ אויף משה־רבינוס קאָפּ נעמען זיך אויך פון אַ טעות. דער ערשטער קריסטלעכער מייסטער, וואָס האָט געמאָלן משהן האָט אויסגעטייטשט, אַז דאָס וואָרט „קרון״ אין „כּי קרן אור פניו״ נעמט זיך פון קרניע — הערנער. דערפֿאַר איז ביי אים אויסגעקומען, אַז משה איז געווען מיט הערנער... און דערפֿאַר קומט היינט אויס ביי יידן, אַז נביאישקייט איז... האָרן און באָרד!)

און זוכט נישט ביי מיר קיין קולטורקייט, קאָלעגע וו. נאַטאַנסאָן! איך פֿאַסקע נישט קיין שאלות! איך היט מיך נישט. איך אַרבעט נישט פֿאַר אַ „טרעפּער״, ביים יידישן פֿאָלק, אַ וואָרזאָגער, אָדער אַ גאָלדשאַצער.

דער וועלט פון גאָלד, מיין ליבער וו. נאַטאַנזאָן, איז בלויז לויט דער וועלט פון גאָלד. אין זיך אַליין איז גאָלד נישט שענער פון מעש, אָדער פון אייזן. די, וואָס האָבן די שוואַלקייט פֿאַר גאָלד־גלאַנץ — די גייען נישט צום „שאַצער״ — שאַצן. פֿאַר די וואָס גייען יאָ מיטן רינגל צום „אָפּשאַצער״, איז דאָך באמת קיין חילוק נישט, צי ס׳איז עס גאָלד, אָדער פּאַלש גאָלד... ביי זיי איז דאָך דער עיקר: דער קורס, דער מאַרקווערט, די עובר־לסוחר פּראָבע.

דערי־בער פֿאַרגיט מיר (אָדער פֿאַרגיט מיר נישט, ווי איר ווילט), וואָס איך האָב מיך דערוועגט אָנצורירן דעם פּויבסטס הייליקן, געזאַלבטן פּליך. כּ׳האָב קיין שלעכטס נישט אויסן געוען. קיין בייזע כּוונה נישט געהאַט.

נאָר דאָס אַנדערע מאָל, אַז איר ווילט זיך קריגן מיט

מיר, קאָלעגע וו. נאַטאַנזאָן, טוט עס נישט אַזוי איידל, מיט קאָמפּלימענטלעך צו מיר, און אַלצדינג. איך האָב דאָס נישט ליב. איך האָב דאָס נישט ליב, אַז מ׳זאָגט מיר (ווי אברהם טייטל־בוים האָט מיר געזאָגט, ביי געוויסער געלעגנהייט — וועט איך האָב אים האַרט און ביטער אַרומגעזידלט)

— טייערינקער משה נאַדיר, וועט איר זאָלט נישט זיין אַזאַ ריזיקער זשעניע, און אַזאַ אויסגעצייכנטער מענטש און אַזאַ טיפער דענקער, און אַזאַ שיין־גייסט, וואָלט איך אייך געזאָגט וואָס איך דענק וועגן אייך.

פע, כ׳האָב נישט ליב, אַז מען אירצט מיך און מ׳גיט מיר אָפּ כבוד, בשעת מעןווינשט מיר, איך זאָל צעברעכן אַ פוס!

1926

אברהם רייזען

עס האָט שוין געהאַלטן דערביי, איך זאָל אינגאַנצן נישט שרייבן וועגן רייזנס 50־יעריקן יובילי. אָבער אין דער לעצטער מינוט האָט דאָס האַרץ נישט דערלאָזט.

איך האָב וועגן רייזענען שוין אוודאי אַ צען מאָל גע־זונגען מיין לידל — אָבער האָט ער זיך חלילה דערמאָנט צו שרייבן אַ ווארט וועגן מיר ביי אַזאַ געלעגנהייט, זאָגן מיר, ווי ס׳צוואַנציקסטע יאָר פון מיין סקריביאַנטישער אַרבעט? וואָס רעדט אירע! ער האָט נישט געהאַט קיין צייט. ער האָט פאַר־געסן. עס איז אים גאָר פון זינען אַרויס — באמת — ער קאָן אַ לין נישט פאַרשטיין ווי אַזוי.

א י ך פאַרשטיי י אָ ווי אַזוי? ער האָט זיך עקסטער אַוועקגעזעצט אויף דעם ווייכן שטול פון זעלבסטסאַמעט און... פאַרגעסן!

מיר איז גאָרנישט אַזוי פריקרע צו דערציילן דעם אינצי־דענט, ווי ער וואָלט געווען פאַר אַן אַנדערן, וואָס האָט „אַ גו־טע דערציונג". כ׳האָב — ווי איר וועט — גאָר קיין מאַניערן נישט... איך ערגער זיך נישט וועגן דעם, וואָס מיין שכן, אַ שטייגער, זאָגט לגן, אָן אַ היטל, אָדער וואָס מיין שוועסטער־קינד גלוסט צו מיין שכנס ווייב פאַרן דאָוונען! איך ערגער מיך אפשר — אַ קליין ביסל וועגן... דער פאַלש־גלוסט אַליין, וועגן לגן זאָגן אַליין — אָבער, ווי שוין געשריבן: קיין לפּי־מאַניערן האָב איך נישט. דערפאַר איז מיר אַזוי שווער (און

אַזוי גרינג) צו פאַרקנעפלען מיין געזעלשאַפטלעך קנעפל, אָן וועלכן ס׳איז לעכל. דערפאַר אַז איך פאַרקניפ שוין אַמאָל איז עס אָפט... אַ „פּאַלשע פאַרבינדונג", אַ פאַרבינד מיט אַ קנאָפ־לעכל, העכער, ווי מ׳דאַרף, אָדער נידריקער. דאָס האַרץ (פון קאַמיזול?) וועלט דערפון אויפגעבלאָזן, אומרויק, צעקנייטשט.

וואָרים: אַ קינסטלער האָט נישט קיין פלילטן, איז נישט מחויב צו זיין... מחויב, אָבער צו אַלדי רוחות! וואָס איז דען פאַראַן אַזוינס אַנדערש, וואָס פאַרבינדט מענטש־מיט־מענטש, ווי דאָס ביסל וואָרהאַפטיקייט פון אַ מענטש צו אַ מענטשן? האָט דען דאָס לעבן צופיל קושנדיקע סענסאַציעס, אַז מיר זאָלן, ווי די לינעזער, זיך קושן מיט די — נעז? אָדער מיט... די פינגער ביי די נעז? האָט דען די וועלט עפעס שענערס, ווי די שיינ־קייט פון... חברשאַפט? מיט וואָס פאַר אַ צייכן זאָלן מענטשן לעבן צווישן זיך, וועלן נישט דאָס קול פון קול, די שטים פון אויג; דער קלאַנג סימן, אַז איך בין אַ ביסל ד ו — אַז מיר ביידע קאָנען זיך מיט די האַרצפולסן אויסבייטן, ווי מיט קליי־נע מתנות?

עס איז נישט דער מאַניער, נישט דער זשעסט, נאָר — עפעס אַ צייכן מוז דאָך זיין ביי שיף־פאָרער, עפעס אַ פאָן, וואָס זאָל אָנזאָגן אויב נישט דעם ציל פון דעם שיף, איז לאָטש וווהין דער ווינט בלאָזט! איך בין אומפאַרשעמט און איך זאָג: איך האָב געבענקט נאָך דעם דאַנק פאַר מיין שיינגעשענקטער מתנה. איך האָב געוואַרט אויף רייזענס געזאַנג וועגן מיר, נישט ווינציקער, אפשר, ווי רייזען האָט געוואַרט אויף מיין פּיער־לעכער אקלאמאציע וועגן זיין טאַלאַנט און הומאַנישקייט...

רייזען, דער „גרויסער ליבהאָבער", דאַרף דאָך פאַרשטיין, אַז נישט דער צער פון קראַנק־זיין, נישט דער צער פון פאַר־לירן, נישט דער צער פון שלעכטקייט, נאָר דער צער פון לעבן אַליין, איז דער גרעסטער צער.

איך האָב געשריבן וועגן רייזענען (אין אַ נאָך־נישט־גע־דרוקטן טייל פון מיין „אונטער דער זון"), אַז אין דער נאַכט פון דעם „25־יאָריקן יובילַיי פון זיין שאַפן", איז ער נאָך דער גרויסער שמחה, געבליבן אַליין מיט מיר און מיט אַ ריזיקן בלומען־קראַנץ, וואָס די קינדער פון אַ יידישער שולע האָבן אים געבראַכט. ס׳איז שפּעט ביינאַכט. עס פרימאָרגנט שוין צו־ביסלעך, סע רעגנט, און מיר גייען אַרום אויף בראָדוויי מיטן קראַנץ... איך שלעפּ רייזענס קראַנץ אויף מיין אַקסל. זע אויס קאָמיש און פאַרשלאָפן. ווילַ פּטור וועלן פון דעם קראַנץ און... קאָן נישט. סוף־כּל־סוף, גייען מיר פאַרבייַ „קאָלומבוס צירקל", אויף דער 59־טער גאַס, נעבן פּאַרק, ווו עס שטייט די סטאַטוע פון קריסטאָפער קאָלומבוס.

„ווייסטו וואָס? — זאָגט רייזען, — אַהיימטראָגן דעם קראַנץ קאָן איך נישט, ווייל איר בין שולדיק מיין גויעשער וויבטין דירה־געלט, וועט זי מיך אָנקוקן ווי משוגע... עפּעס אַן אָרעמער „באָרדער" מיט אַ קראַנץ! דעריבער לאָמיר אָנטאָן דעם קראַנץ קאָלומבוסן, ס׳איז זיין אַמעריקע!..."

רייזען גייט אַרויף אויף די טרעפּ פון דעם הויכן מאָנומענט, ציט אַריבער דעם קראַנץ איבער קאָלומבוסעס קאָפּ — אין דער מילכיקער שיטערקייט פון דעם רעגנדיקן פרימאָרגן.

מיר גייען אַהיים — פאַרקילטע, פאַרשלאָפענע. אין דער אונטערבאָן פאָרן מענטשן שוין צו דער אַרבעט. קיינער קען אונז נישט. וועמען ליגן מיר אין זינען? וועמען גייט עס אָן, וואָס מיר האָבן אָט ערשט געקויליעט אַ יובילייאום?

דאָס אַלצדינג, איז, פאַרשטייט זיך, פיקציע. ערשטנס, איז דער „25־יעריקער יובילַיי פון רייזענס שאַפן" געווען זייער געלונגען. צווייטנס, איז רייזען דערנאָכדעם נישט געבליבן אייַנער אַליין. פאַרקערט: מ׳איז אַלע אינאיינעם אַוועק אין אַ קאָפּע, און מ׳האָט געהויליעט ביז אין טאָג אַריין. דריטנס, האָט נישט געריבנט. פערטנס, איז ער נישט געגאַנגען צופּוס. פיפטנס,

ווי קומט ער צו דער 59־טער גאַס? אַז ער האָט גאָר באַדאַרפט גיין „דאָונטאַון"? אָבער אַ משל איז דאָס אַ גוטער: וואָרום וואָס קאָן אַ מענטש טון מיט זיינע בלומענבעזעמלעך? מיט די רום־סימבאָלן? (זאָל איך באַנאַל ווערן און זאָגן, אַז... רויזן וויאַנען, ווי טעג.)

רום? אַ שפּאַן די גרויס. דאָ אין קאַפע (אָדער אין יובי־ליי־זאָל) ביסטו באַרימט. אין גאַס זידלט דיך אַ פיאקערניק, פאַרוואָס דו גייסט אים נישט אויסן וועג, און אַ מענטש, וואָס לויפט פון דער אָפּערע, גיט דיר אַ שטאָך מיט זיין שפּיץ שטעקן אין אויג אַריין!

רייזען, רייזען! דו ביסט דאָך דער זינגער פון אַלע צוויי סאָרטן מענטשלעכקייט, וואָס די וועלט פאַרמאָגט. קאָנסטו דען נישט הערן דאָס געווײַן פון אַ גראָב־וואָרט, וואָס האָט נישט, ווער עס זאָל עס זאָגן?

פונדעסטוועגן האָב איך דיך ליב, מיין אברהם רייזען!

טעג ליגן צווישן אונז, ווי אָפּגעשוירענע פליגלען פון פייגל — שיינע, ליכטיקע טעג, וואָס מיט אונז אינאיינעם זענען זיי געווען אָדלערס. אָן אונז זענען זיי גאָרנישט. פאַרשאָלטן זאָלן זיי ווערן דערפאַר, וואָס זיי האָבן אונז „באטראָגן" און זענען אַוועק לעבן מיט אונזער גרעסטן שונא — די פאַרגאַנגנהייט!

אינאיינעם כּמעט, מיט דעמזעלבן ליפּ־כלעפּ פון „די שטיוול וואָס איז צעריסן" דורכגעגאַנגען דאָס ביסל בלאָטע אונזערס, געבּרענגט „האָניק־פערדלעך" פאַר די קינדער, וואָזאָנקעס און שפּיגלעך פאַר כלה־מיידלעך, מעסערלעך פאַר יינגלעך און טאַבעקע מיט בראָנפן פאַר עלטערע יידן — מיר האָבן גערַאַטן, וואָס מיר האָבן געקאָנט, מיין ליבער אברהם רייזען, איך דאָס ביסל פיינביטערע קאַווע נאָכן עסן, דו — דאָס גאַנצע מאָלצייט. צו דיר גייט די ערשטע ברכה. צו מיר — אפשר דער לעאטער אמן פון בענטשן.

איך האָב ביי מיר דאָס וואָגל נישט, אָפּצוועגן דווקא איצט דיין גרויסקייט, דיין באַטייט, מיין מענטשלעכער רייזען! ז יי, זיי זאָגן, „דו ביסט אַ פּרינץ צישן מענטשן". איך קאָן זאָגן: „דו ביסט אַ מענטש צישן פּרינצן". אָדער: „דו ביסט אַ מענטש צישן — מענטשן", אָדער עפּעס ענלעכס. ז יי זאָגן דו ביסט גרויס־שטעטיש, קלײנשטעטלדיק! ז יי זאָגן, דער וווּנדערלעכער בעל־רחמים, דער פיינער, ערלעכער, גרויסער בעל־תּפילה, וואָס דיין גרעסטע געזאַנג איז דיין — טרער אין אויג, ז יי זאָגן אַ סך זאַכן וועגן דיר. טינט איז דאָ. שרייב־פּעדערן קריכן געלן אי־בער ווייס פּאַפּיר, אַז מ׳שטופּט זיי. אָבער איך זע די אויס־געמאַסטנקייט: אַ שפּאַנעלע לויב, אַן אַרשין — טאַנץ, אַ פּינ־גערהוט התּהבות.

איך זאָג דיר, אברהם רייזען, צו דער געלעגנהייט פון דיין געבענטשטן 50־טן יאָר: באַפריי דיך פון די, וואָס טראָגן דיך אונטער די הענט־איבער־הענט, ווי אַ זיצבענקעלע, און טראָגן דיר צו דיינע קלײנע טריומפן. ווי דער שטאַרקער, מוטיקער און ריינער מענטש, וואָס דו ביסט — לאָז אַראָפּ די פּיס אויף דר׳ערד. — זי איז גוט און האַרט און מאַמעדיק אָט־די ערד אונזערע — און לאָז דיין פרייער טריט אַריינזינגען אין דער ערד דאָס ליד פון דיין ערלעך בלוט, פון דיין לעבטיקער ליב־שאַפט צו מענטשן.

באַפריי דיך, מיין ליבער אברהם רייזען! קויף דיך אויס פון דעם אינזל, וואָס דו האָסט דיר אַליין אויפגעבויט — פון קונסט־שמות און קונסט־שפּינוועבס. דאָס לעבן איז מער — אַ סך מער — ווי דאָס. נישט פאַר דיר אָדער פאַר מיר אַ „טעמע", נאָר מיר אַליין, מיר אַלע, — אַ שטיקל טעמע פאַר דעם שטו־מען ליד, פאַר די טויבע: מיר אַלע די לויפּנדיקע „שאָטן־סקי־צע" אויף די רינענדיקע וואַסערן פון דער וועלט.

עס איז טרויעריק מיט דעם טרויער פון אמת, וואָס קיין שום שיף איז נישט אַזוי הויך ווי ציר באָן, ליבער אברהם דייזען! צו דיין גרויסער שמחה היינט (שבת ביינאַכט אין מעקא טעמפּל) וועלן קומען אַ־סך־אַ־סך מענטשן זיך פריען מיט

דעם, וואָס דו פרייסט זיך אַזוי מיט אַזוי. אַ גרויסע לִיבשאַפט
וועט דיר אַקעגנשטראַלן פון די אַלע יידישע אויגן, וואָס דו
האָסט צו סלִיחות געוועקט, און צישן זיי וועט זיין דיין נישט
אונטערטעניקער, אָבער זייער־זייער געטרייער חבר, וואָס טראָגט
דיר ס׳הַארץ אַקעגן, און וואָס רופן רופט מען אים (צו שאַנד
און צו לִויב), משה נאַדיר.
1926

מאָריס שוואַרץ

היינט איז מאָריס שוואַרצס ערן־אָוונט. איך האָף, אַז דער הימל וועט זיך אויפפירן ווי אַן אָנשטענדיקער קאָנקורענט און אַרויסשיקן די שטערן אים אָפגעבן גלאַנץ.

מיר („פון אונזער זייט"), וועלן טון וואָס מיר־קעמיר, כדי עס זאָל נישט פעלן סיטואיטיקע ביסל אינגבער אין דעם גרויסן כבוד־?עקאַך, וואָס דאָס פאַלק דאַרף אונטערטראָגן דעם גרויסן (אפשר גרעסטן) שוישפּילער פון אונזער בינע.

אָ, אויסרופצייכן, ווי ביטער דאָס איז דעם מענטשן, וואָס דאַרף אָנקומען צו... כבוד.

אין מיינע יונגע יאָרן פלעג איך מיינען, אַז סע קאָן נישט זיין קיין ערגער לעבן ווי צו לעבן פון שאַנדע. אָבער זינט איך בין געווען אַ מיידל(איכ'ל אייך אַן אַנדערס מאָל דערציילן ווי אַזוי איך בין געקומען דערצו, צו ווערן אַ מיידל) איז ביי מיר קלאָר, אַז צו לעבן פון שאַנד־דע איז נאָך נישט אַזאַ בושה (און אַזאַ וויטיק) ווי צו לעבן פון... כבוד.

דאָס פאַלק י. גיט כבוד דעם, וואָס פאַרדינט גוט! פרווט און פאַרדינט ווייניקער ווי צוויי הונדערט און פופציק דאָלאַר אַ וואָך, און דאָס פאַלק י. וועט זיך אויסדריין צו אייך מיט דער פלייצע.

כבוד ווערט ביי אונז געגעבן בלויז צו יענעם, וואָס האָט שוין גענוג. וואַסער שלעפט מען ביי אונז פונם ברונען צום.. ים. פייערן ברענען ביי אונז בלויז אין די שוויץ־בעדער, נישט

אויף די פאַקלִיעס אין דער שנייַ־וויסטעניש — וואָס דאָס איז גאַנץ פיינע מליצה.

אַמאָל־אַמאָל. איך בין געווען אַזוי הונגעריק נאָך אַ ברעקל כבוד. ביי פרעמדע טישן פלעג איך שטיין און שלינגען ס׳שפייעלעך, און דאָס האַרץ איז מיר איבערגעגאַנגען פון קנאה, ווען איך האָב געזען, אַז אפילו די מאַרינירטע פיש זענען באַדעקט מיט לאָרבער־קרענץ, בישייס (בשעת) אַנדערע — —

איצט, אַז מיר בייַדע (איך און מאָריס שוואַרץ) זענען שוין אַ ביסל אָנגעזעסן ביי דער וועלט און פאַרדינען אַן אוצר מיט געלט, און מיר האָבן פולע גאָרטנס מיט בלומען און די וויגן זענען ביי אונז פול מיט רענדלעך און די פלאַשן זענען פול מיט מעד, — איצט, דווקא איצט, רעדט מען נישט אויף אונז צו באַלעסטיקן מיט בלומען, און מיט מאַנדלען. (ווו מיר גייַען און ווו מיר שטייַען וואַרפט מען אויף אונז בלומען און מאַנדלען.)

איך וואָלט נאָר געוואָלט וויסן, וואָלט איך נאָר: ווו זענט איר געווען פ ר י ע ר מיט אייערע קראַנצן, צום גוטן יאָר? ווו זענט איר אַלע געווען, ווען מ׳האָט געשפילט מיין „סוקסעס״ און מיין „לעצטן ייד״ און די אַנדערע געלונגענע פיעסן מיינע, וואָס האָבן שיער רוינירט שוואַרצע טעאַטער? ווו זענט איר געווען דעמאָלט, ווען מ׳האָט מאָריס שוואַרצן אָנגעטון דעם אייזערנע קייטל־פאַנצער פאַר דער ראָלע פונם גענעראַל אין מיין לעצטן יאָהודע, און דער פאַנצער איז געווען אַזוי שווער, אַז שוואַרץ האָט נישט געקאָנט אַראָפגיין די טרעפ פון זיין גאַרדעראָב, און פיר מענטשן האָבן אים געמוזט שלעפן? ווו זענט איר געווען (פרעג איך), ווען ער האָט מיר געווינטשן... נאָר גענוג! איך ווינטש אים עפעס בעסערס!

עפּיזאָדן מאָריס שוואַרץ

ס׳איז ווינטער. אַ שניי האָט זיך צוגעפרוירן צו דר׳ערד און לאָזט זי נישט אָפּ. דער פראָסט האָט אָפּגעשליפן, צעגלאַנצט די גרינלעכע ווייסקייט. מיר פאָרן איבער פראָספעקט־פאַרק, ס׳איז

שפּעט, צען מינוט נאָך אַכט. האַלב נאָך אַכט מוז ער שוין זיין אויף דער סצענע. ער פּאָרט ווי אַ שד און — די מאַשין גליטשט זיך. מיט איין האַנט האָלט ער ס׳רעדל, מיט דער אַנדערער האַלט ער אַ העפט און „זופט״ עפּעס אַ נייע ראָלע אויף העב־רעיש (אוריאל אַקאָסטא, דאַכט זיך). ער פּאָרט שיער אַריין אין אַ סלופ און פּאָרט ווייטער. ער פּאָרט שיער אַריין אין אַ מאַשין און — פּאָרט ווייטער. ער פּאָרט שיער איבער אַ פּוס־גייער און — פּאָרט ווייטער.

עס געדויערט נישט קיין צען מינוט, פּאָרן אונז נאָך אפשר צוואַנציק אויטאָמאָבילן, פון אַלע אויטאָמאָבילן שטעקן זיך אַרויס קעפּ, און אַלע קעפּ זידלען מיט ערגסטע ווערטער, פּאַרוואָס ער קוקט נישט ווהין ער פּאָרט.

„טאַקע, זאָג איך אים, ווָאס קוקסטו נישט, ווהין דו פּאָרסט?״

שוואַרץ האָט אויף מיר אַ לאַמטערן־געטון מיט די אויגן פון לויטער ווייסלעך, אַריינגעשטעקט די צונג אין דער באַק אַזוי אַז די באַק האָט באַקומען אַ הערביקל, און געזאָגט:

„ווען איך זאָל דאַרפן קוקן ווי איך פּאָר, וואָלט איך אינגאַנצן נישט געפּאָרן״

עס איז אין אוירווינג־פּלייס. די געשעפּטן גייען עפּעס נישט ווי סע דאַרף צו זיין, עס האַנדלט זיך וועגן דעם, אַז מען מוז שטעלן קעלבערנע אָפּערעטן אָדער צומאַכן ס׳טעאַטער. שוואַרץ איז אינם קאַסע־שטיבל — ער ליגט אויף דער סאָפקע, וואָס איז באַוואָרפן מיט צייטונגען און מיט — פּיעסן. ער עסט זיין מאַמעס אַ שטיק פלאָדן און רעדט פון דעם טרויעריקן שטאַנד פון אונזער קונסט. „ווייסיך!״ מאַכט ער און הויבט אָן רעדן אַהין־און־צוריק. מיט יידן איז נאָר גוט צו עסן קוגל — גיבן זיי קיין קוגל אויך נישט! בן־עמין איז גוט. ער איז אַוועק צו די גוים און שוין! וואָדען? יידן זענען עפּעס אַ פּאָלק? פּאַרוואָס נישט? די יידן זענען אַ טייער פּאָלק ווי גאָלד. זיי

האָבן נישט — גיבן זיי נישט. פאַרוואָס גיבן זיי נישט? — זיי גיבן געגוג. זיי גיבן אי־בער די כוחות. כסדר נאָר „גיב־גיב", וווּ זאָלן זיי נעמען? וויפל איז אינגאַנצן דאָ יידן אין ניו יאָרק? ס׳איז דאָ אַ ביסל יידן — אַ ביס׳? ס׳איז דאָ מער ווי אַ ביסל. זענען זיי אויך פאַסקודנע יידן. זיי האָבן נישט ליב קיין טעאַטער. פאַרוואָס האָבן זיי נישט ליב קיין טעאַטער? ג י ב זיי נאָר אַ גוטע פיעסע, וועסטו שוין זען, ווי זיי וועלן קומען... און אַז מ׳גיט זיי גוטע פיעסן — קומען זיי דען?"

זיין שותף מאַקס ווילנער איז אַריינגעקומען און אַרויס־געקנייטלט פון מויל עפעס אַ פאָר ווערטער וועגן דעם, אַז ס׳טעאַטער וועט זיך מוזן צושליסן.

שוואַרץ האָט אַריינגעשטעקט די צונג אין באַק, געשאָקט מיטן קאָפּ, ווי אַ מאַרטירער, דערנאָך האָט ער זיך אויפגעהויבן פון דער סאָפקע, געמומען עטלעכע בויגנס פאַפּיר, און זיך גע־זעצט אָנשרייבן אַ דעקלאַראַציע צו דער פרעסע, פאַרוואָס ער מאַכט צו ס׳טעאַטער.

ער האָט אָפּגעהאָרעוועט אפשר צוויי שעה, פאַרשריבן גאַנצע צען בויגנס פּאַפּיר, אָנגעגעבן געמוי די פונקטן, פאַרוואָס דאָס אוירווינג־טעאַטער קאָן ווייטער נישט אָנגיין מיט דער אַר־בעט. צוגעשריבן, אויסגעמקט, איבערגעשריבן.

אַז ער איז שוין געווען פאַרטיק, האָט ער עס פאַוואָלי איבערגעלייענט, צוגעשטעלט דאָ־און־דאָרט אַ פינטעלע, אויסגע־מקט אַ שטריכעלע. דער גאַנצער מאַנוסקריפט איז שוין געווען אין אָרדנונג. ער האָט ווידער אַריינגעלייגט די צונג אין דער באַק, מיך אָנגעקוקט מיט די שטומע, רחמנותדיק־ליטרע אויגן־ווייסלען, שטיל צעריסן דאָס אָנגעשריבענע, עס אַוועקגעוואָרפן און געזאָגט:

— כ׳דענק, איכ׳ל עס מאַכן קורץ.

— אַ שטייגער?

— אַ שטייגער?

— „כ׳עלע נעמען אַ גאַנצע „פיידוש" אין צייטונגען און אָנשרייבן! „כ ָא ָנ י ש מ ע ר ק י י ן כ ו ח, מאָריס שוואַרץ."

מ׳האָט אים קוים אָפגערעדט, ער זאָל עס נישט טון.

מ׳שפילט „שבתי צבי״. שווארץ איז פאַרליבט אין דער ראָלע פון דעם פרינצלעכן מאַרטירער!

ווי שטענדיק, איז ביי אים די ראָלע אָנזאַמל פון אַלע פריערדיקע ראָלן, מיט אַ נייער, פראַכטיקער מאַסקע, איבער אַלע אַלטע מאַסקעס.

שווארץ איז אַ טויזנט־פּנימדיקער. אָבער אַלע פּנימער לעבן אונטער איין דאַך, — לעבן בשלום איינס מיט ס׳אַנדערע — רעדן זיך נישט אַנטקעגן.

שווארצע וועג איז דער גלייכער, קורצסטער וועג — נישט דורך די טרעפ, נאָר דורכן פענצטער. זיין מאַניער: צוקלעפּן אַ לעבעדיק בינטל האָר צו אַן אויסטערליש געמאָלענעם פּאָר־טרעט. אַ פּאָדעם רעאַליטעט צונויפּצוהאַלטן די אויסגעחלומטע פּערל.

און ווי וווּנדערלעך ער קען די מאַסקן־מאָלערייַ! און ווי וויניק אָרט זיי פאַרנעמען ביי אים: איין מאַסקע איבער דער אַנדערער. נאָר ביים ברעג זעט זיך אַרויס די פּיל־פאַרב פון צעשאָטענע, צעטאַשטע מינעס, גרייט צו דינען די פייערלעכע אויבערפלאַך, די אויבער־מאַסקע.

שווארץ איז פאַרנומען מיט פירן די מאַסן־סצענעס.

ביים „דיבוק״ איז זיין טיש־וואָרט: „הייליק, הייליק!״ ביי „שבתי צבי״ איז זיין טיש־וואָרט: „ערנסטער, ערנסטער!״

ער שפּילט און רעזשיסירט און ענטפערט פראַגעס. און לייענט אַ פּיעסע, און עסט אַן עפּל. איר האָט דעם אייגדרוק: דער מענטש איז געמאַכט פון אַזאַ דינעם, גרינגן מאַטעריאַל, וואָס נישט עס בויגט זיך, נישט עס ברעכט זיך, נישט עס זשאַווערט אין וואַסער — אַ מענטש נישט פון פלייש און בלוט, נאָר פון ראַדיום און באָקסער...

ער איז הינטער דער סצענע. דאַרף באַלד אַריינלויפן צוריק. ער גיט דערווייל אַ ביס אין אַ „סענדוויטש", שמייכלט „מאַרטירעריש", אַריבער צו עטלעכע געהויבענע מענטשן, וואָס שטייען און וואַרטן אויף אים.

אַ דאַמע אין שוואַרצן קומט צו. זי טראָגט אַ מאַנוסקריפט. ס׳איז אַ פּיעסע. איר פּאָטער (אַ באַקאַנטער יידישער שריפט־שטעלער) האָט אינאיינעם מיט דעם שטיק פּאַרענדיקט זיין לעבן.

שוואַרץ האַלט זיך זייער פריינטלעך צו דער דאַמע. זאָגט איר, אַז „מ׳עט זען עפּעס מאַכן דאַפון". קוקט מיט אַן אויער צו דער בינע — צי עס האַלט שוין נאָענט צו זיין „רעפּליק".

די דאַמע לאָזט אַרויס אַ טרער. שוואַרץ איז געירט. אָבער דאָס אויער קוקט אַהין, וווּ די ליכט ברענען... וווּ ס׳איז דער „הייליקער שבת" פון דער קונסט...

די דאַמע געזעגנט זיך מיט שוואַרצן, גלעט צאַרטלעך איר פּאָטערס מאַנוסקריפּט און זאָגט פּאַרטרויערט:

— אַזוי יונג אָפּגעשטאָרבן מיין טאַטע.

„טאַקע?" מאַכט שוואַרץ און דער קאָפּ איז אים שוין אויף דער בינע — „טאַקע, דער טאַטע איז אייך יונג געשטאָרבן? וועלל... איך האָף, אַז ס׳עט שוין מער נישט פּאַסירן. גודבאַי!

און ער לויפט אַרויף אויף דער בינע.

ווי סאָקראַט זאָגט: אַלע זאַכן אויף דער וועלט דאַרפן אויסגעביטן וועלן פאַר דער אייניציקער אמתער מטבע, וואָס דאָס מענטשלעכע לעבן פּאַרמאָגט: חכמה...

מאלי פיקאן

ווי דאס געפילט פון א רונדונג, פון א טאפן דאס רונד־פערמיקע ליכט, די אן־שפיציקע ווארעמקייט.

וואס איז מער ווי א וואָרט, וואס איז ווינציקער? דאס וואָרט — די לופט, וואס באלעבט אונזער קערפער, גיט אונז פייער און לעבן! הערן מיר אין דער שטילקייט פון אונזער קערפער די טויזנט־קלאנגען, וואס האבן קיין צינגלעך נישט. מיר הערן זיי, און אונזערע אויגן שטארבן אויף דעם ליכטיקן מיטנמיטוואָך, אונזער הארץ רעדט זיך צונויף מיט אונזער גע־זאנג אויף שטום־לשון, אבער דער סימבאל פון דעם־א לשון איז — קינדעריש קאפריז, צעווארפענער שפיל, הייליקער אומזין.

און דאס אלצדינג, מיט אזוינע גרויסלעכע, צענפונטיקע ווערטער — איבער דער קליינער מאלי פיקאן.

איך האב געזען די קליינע מאלי פיקאן אין איר שיינער, לויט־גרינגן שעטנז־נאנסענס, וואס הייסט „קאטינקא". און איך האב מיין הארץ אנגעווארעמט אין דער זוניקייט פון איר שפילן, אין דער פריילעכקייט פון אירע אויגן, וואס זענען אליין טרערן, אין איר איבערגעקערטער טעאטראלישקייט, וואס איז די לינקע זייט פון דער מאסקע, די הינטערמאסקע, די אנטפאלשונג.

מאלי פיקאן לאכט נישט נאר פון אלע בלאע שפינוועבן, וואס „וועבן דאס לעבן", נאר לאכט פון דאס היילי־קסטע, וואס א קאמעדיע פארמאגט: פונם לאכן.

די מעשה קאטינקא: איר ווייסט די קאטינקא פון דעם

רוסישן פאָלקסלאָר, די „טאַטוּאירטע זעלע", מיט פויגלען אויף דער נאָז, פליגלבערן אויף די לענדן — אַ דאָרפקינד, מיט ערד אויף די ליפּן, מיט פעלד אין — בויך, מיט קאָרנבלימלעך אין די האָר.

קאַטינקא־פעטרושקא — ווי אַזוי איז דאָס אין יידיש? אפשר דאָס שרעטעלע, דער מוג־טוב, דאָס נחת־ברענגערל. קאַטינקא — סודעיקינס קאַטינקא, מיט דעם טומ־דיקן יאריד פון פאַרבן. אָנגעפאַלבעוועט מיט קלייד־אויף־קלייד, מאַניקענישרויט־מיצירט, גולמדיק אויסגעטראַכט — אַ פייער אויף צוויי פיס, אַ געזאַנג אויף לויטער אָדערן, אַ עלפאַנטביין־האַרץ מיט ווינטסטרונעלעך — אַ חלום־געשטאַלט, פרימיטיוויזירט לויט דעם שאַבלאָן פונם מיידל אויף די קעסטע.ער רוסישע שוועבעלעך.

קאַטינקא — אַ וואַלדווּקס, איבערגעפלאַנצט פון אַ רוסישער וואַזאָנקע אויף יידיש פאַק־פאַפיר. דאָרט האָט עס נישט טיף געבלּיט, דאָ אָבער... בליט עס בלויז ווי פאַפירענע לבנות אויף אַ שטרויענער וועלט, מיט האָר פון פלאַקס, מיט אויגן פון פּאָרצעלייַ, מיט — שיינקייטשפּיצלעך אויף אַן אונטערקליידל פון דאַמאַסק־שאָטנס.

קאַטינקא! — עס איז נישט קיין גרויס מי דיך צו פאַרגעסן, פונקט ווי עס איז מיר קיין מי נישט צו געדענקען דיך, מיין קליינע גרויסע מאלי פּיקאָן!

אמתע געדאַנקען ארבעטן נישט — זיי אַמוזירן זיך! דאָרט ווו דער דענקער אַרבעט מיטן געדאַנק, סקריפּעט מיט די גערירן, דאָרט איז... נו, דער גוטער יאָר ווייסט וואָס דאָרט איז!

די זון — מאַכט קיין טומל נישט, ווען זי גייט אויף. די לבנה מאַכט קיין רויש נישט, ווען זי גייט אונטער. — איז דען די זון נישט דער וועלטס וויכטיקסטער געדאַנק?

מאלי שטרענגט זיך נישט אָן, בופאַנירט נישט מיט סקריפּ, קיצלט נישט דעם נאפל מיט אַ גאָפל. עס איז נישט די קאָמעדיע פון קאָמעדיאַנער... פון קאָמעדיע־מאַכער. פּיקאָנס הומאָר איז

ווי די ריינע־בלאָנדע נאַקעטקייט פון אַ קינד, די ליכטיקע רונ־דונג, וואָס גלעט די פינגער־שפּיצן, וואָס זינגט שיינקייט אַרײַן אין די אָדערן, ווי וויל איר וויסט נישט וואָס דאָס איז

מאלי פּיקאָן איז נישט קיין סובּרעטין, נאָר אַ סופּערעטין, אַן איבּער, אַ פּלוס, אַ מערצאָליקער גאָלדענער טאַנצענדליקער נול, אינם רייך פון נישטיקע גרויע אייגנס.

נישט אינהאַלט, נישט זין, איז אין מאלין שפּילונג, נאָר אויפזינונג, אַ בליץ וואָס שעדיקט נישט, פאַרדאַרבט נישט! נישט קיין צוועקמעסיקער רעגן, וואָס איז צומערשט בלאָטע, דערנאָך אויפגרינונג, נאָר אַ רעגן, וואָס פאַלט צו דר׳ערד נישט, אַ שפּיל־רעגן, אַ טוי אויף אַ שאָטן פון אַ בלויער פלוים, זוניקע אומ־נוצלעכקייט, אין וועלכער איר קאָנט אייערע טראַכטונגען אַרײַנ־בלאָזן, ווי שוים־בלאָזן אין אַ — ווינט.

מאלי פּיקאָן —

איר קענט זי פון „יאַנקעלע", פון „ציפּקע", פון „מאלי קאַלי", פון „שמענדריק" (צו וואָס די אַלע נעמען? דאָס קלאַסי־פיצירן?) מאלי איז אַ פּיעסע, וואָס טראַכט זיך אַליין אויס. עמעצער אַנדערש שרייבט אונטער דעם נאָמען.

אירע פּיגורן? — וואַקסמענטשלעך. אירע פּסוקים—אייִדעלע אָדערן אויף אַ קערפּער, וואָס איר וויסט נישט צו וועמען ער קער. טויזנט קעסטלעך, און אין יעדן קעסט, ווי אין אַ סטעל־ניק־קוב, די זיסקייט פון איר אומעטיקן חן, די ביטערקייט פון איר זעלבסט־חוזק, איבּער אַ וועלט מיט פּאָנען און וויסע פּאַ־רוקן. אַ גרויסער יום־טוב קומט אייך אַקעגן פון מאלי פּיקאָנס אויגן. ס׳איז דער יום־טוב פון הייליקן אומזין, דער יום־טוב פון אַלע ליאַלקעס, וואָס קומען צו זיך אין מאלים פּופּענטענץ, עס איז די גרויסע טשאַפּלינאַדע פון דער קליינער פּיקאָן, דער סטיקישער טרויער, וואָס רירט זיך, ווי אַ פּאַנצער אָן אַ גוף. עס איז די אנט־גופונג פון דעם שאַבלאָניצירטן טעאַטער־פּייגער, די אויפלעבונג פון אַלע שאָטנס, וואָס באַפעלקערן דאָס קענינ־רייך פון אונזערע חלומות

בבא־מעשה. מערכן־שפיל. ליאלקע־דראמע.

מאלי פיקאן דערנעענטערט זיך אלץ מער צו איר אייגציקן קאנקורענט — צו טשאפלינען. ווי ביי טשאפלינען איז אין איר חוזק — טרויער, פארגעבונג, פארלוירנקייט. קאטינקא ווייל קושן איר גאליבטן, גיט זיך א לאז אויף אים מיט איר קוש — יענער ציט זיך קריק, איר קוש בלייבט אינדערלופטן, ווי א גענשאענע פאווע, ווי... דער צער פון דער וועלט.

קאטינקא־פיקאן „ברעכט־אויס די קנעכלעך" פון אלע סיבות, איר פייער האט דעם קאליר פון ברענענדיקן ברענדפן. איר קעמט האט די שיינמוסטערן פון פראסט אויף א פענצטער. איר אומעט איז — סאמעט, איר שפאס איז — ארליקעניש. איר קלייניביסל ווילגאריטעט איז... דער אונטערהויז פון א ליאלקע, ווי א ליאלקע קען קאן מאלי ווייזן איר נאקעטן בויך, און קיינער וועט דערפון נישט זינדיקער ווערן. פארקערט: די הייליקייט פון דער באשאפונג, דער וווּנדער פון אונזער אנאטאמיע אין איר שפאטנאקעטקייט. פיקאנס ערטיק איז דאר און א ביסל פארגרינט, ווי אלטער קופער.

מאלי פיקאן האט צו זיך, (דאכט זיך מיר) קיין גלייכן נישט אויף אונזער בינע — ווו די סובערטין איז... ווייב, ווייַן און אונטערהויזן. מאלי איז די ערשטע פופענגעשטאלט אויף אונזער בינע, וואס באלייידיקט נישט מיט אלצו־מענטשלעכקייט. ווי א מאריאנעטע איז זי ריין — אין אירע גראטעסקן. ווי א מאריאנעטע איז זי דורכויס שוישפילערין. איר מאסקע איז דער גאנצער קערפער! און ווי א מאריאנעטע טרינקט זי (ווי י. קאטלער זאגט) בלויז לבנה־מילך און עסט בלויז שטערן־באנבאנעס.

פיקאנס ריינער יידיש — דער אפרו פאר מיין אויער. דער קרישטאל פאר מיין שפראך־וווּנטש. אזא איידעלער, חולמועד־יידיש! נישט דער געפוצטער יידיש, ווי ביי בערטא

געזעלשאפט), נישט דער וואָלעדיקער הייסער, שפּראַך־פּלאַמפּלאַץ פון... נו, פון אַלע יידישע סובערעטינס. נישט די קעלנישע יידישקייט פון אונזערע בינע־מאַמעס, נאָר עפּעס אַזוינס, ווי אין אַ ליד פון דושאן דרינקוואָטער, ווי אין אַ נאָוועלע פון בערגעלסאָן, אַן איבערגעגאָסענע לויטערקייט, אַן איבערגעטראַכטער צוהלכעיסדיקער קלייניער אַקצענט — פון איינעם, וואָס קען די שפּראַך, אַזוי נאָענט ווי די אייגענע ליפּן.

צו אַלע זיבן־אַכט וווּנדער פון דער וועלט: די פּרעזע פון וואַנעט קומט צו מאלי פּיקאָן (ווי צו משה נאַדיר) אַזאַ ייִדענער יידיש? — אפשר וויל מיר זענען בלויז אַוועקגעבלאָנדזשעט אַזוי ווייט פון אונזער שפּראַך־קוואַל, צו זען אים נעענטער און דאָרשטיקער?

ווי אַ זעלטענער הונגער איז מאלי פּיקאָנס שפּילן, ווי אַן אַפּעטיט איבער צונג און ציין — אַן אַפּעטיט, וואָס קאָן וועלן, אָן אַ שיער מער ווי מען קאָן האָבן.

מאלי־קאַטינקא טוט פּראָסטע זאַכן, טעאַטריצירט, אָבער... עס איז דאָך די פּרומע נאָנע, וואָס פּאַרהויבט ס'קלייד צו אַמוזירן קראַנקע קינדער... עס איז דער „פּופּענפּראָפּעסאָר", וואָס מאַכט בילליקע מאַריאָנעטישע קונצן, צו דערהאַלטן ביים לעבן דעם — מיט דעם אָפּגעריסענעם שאַרבן, צו קילן פּיבער, צו שטילן טרערן.

(איך האָב אַמאָל געטראַכט פון שרייבן אַ טעאַטער־שטיק אַרום אַ שטאַרבנדיקן קינד. די עלטערן שפּילן קאָמעדיע־בוף, וויל דער דאָקטאָר האָט געהייסן דאָס קינד פאַרווייַלן. עס האָט נעזאָלט זיין די „טראַגעדיע פון גאָרנישט" — דורך דער „קאָמעדיע פון אַלצדינג").

מיין לילינלויב צו דיר, מאַלי מיין פּיקאָן! דו אונזער

טשאַפּלינעס, אונזער געקרוינטע מאַריאָנעטע, מיט... טויט־לע־
בעדיקע אויגן!

דער חילוק צווישן מאַלי פיקאָן און אַן אַנדערער סובר־
טין איז, ווי צישן מיר און קאָוונערן (אַנטשולדיקט וואָס מיין
אומבאַשיידנקייט איז נישט אַ ביסל גרעסער ווי דאָס!) קאָוונער
שרייבט — אינדערפרי, ניכטערהייט. איך שרייב ביינאַכט...
פאַרן שלאָפן גיין, אָפט מיט אַ פול האַרץ מיט ווין...

1926

דער צעבראָכענער פידל

(אויף עלענאַרא דוועס אָפּלעבן)

1

כּ׳בעט אייך: רעכנט מיך נישט אַריין צווישן די „טרערנ־שפריצערס", ווָאס שפריצן מיט טרערן אויפן טויט פון דעם אָדער יענעם. איך האַלט מיין טרער פאַר בילכערע. פאַר מיר. פאַר מיינע. און גלויבט מיר, אַז דער פּלי און אפילו דער אַראָפּ־פאַל פון אַן אָדלערקע איז גאָר נישט קיין סך רירנדיקער, ווי דער פּלי (און אַראָפּפאַל) פון אַן איבערגעשראָקענער הון, ווָאס דערמאָנט זיך, אַז זי קומט פון אַ פּליענדיקן שטאַם.

איר הויבט זיך שוין געוויס אָן ריכטן, אַז איך וועל „באַ־ריידן די רייד". אַרונטערטראַגעצירן דאָס טרויערגעשפּיל, ווָאס מ׳רופט — אויף די ברעטלעך — מיט דעם אויסגעפוצטן וואָרט: טראַגעדיע.

אַזוי ווי אין אַ סך אָרעמע, וויסטע לענדער קאָן אויף דער בינע קיין לעבעדיקע זאַך נישט לעבן. אָבער דער חלום? צו ווָאס דאַרף ער שוואַרצע ערד? רעגן? — אָדער בכלל ערד אָדער הימל? דער חלום איז נישט צוגעבונדן צום קלימאַט, צום סע־זאָן, צו קולטור. ער בליט אומעטום. און ווָאס ווילדער, אָפּגע־לאָזענער, בריטבלעטערדיקער — אַלץ שענער. אָפּגעהיטע, אַרום־געשוירענע, קולטיווירטע חלומותלעך זענען ווי די געמייסטער־טע פלאַנץ־פלויטן אַרום אַ גרויסן, ווילדן וואַלד.

2

גרויס. גרעסער. גרעסטע.

ג ר ע ס ט ע ס ט ע.

ס׳קלײנע לעבן שטעלט זיינע גאָלד־געגלאַנצטע שילדן אַרויס: „גרעסטע קינסטלער". די שילד איז ריזיק. די אותיות גוואַלדעוון, שרעקן־איבער, רופן אַרויס קנאה: אַזאַ ריזיק גע־שעפט!

אָבער פיינהערער הערן דאָס געשריי און שיטן עס אַרויס פון די אויערן, און — גייען עסן נאַכטמאָל. וועג דאָס לעבן זאָל האָבן א מ ת ע וועלטן, קוואַליטעט, וואָלט עס אַזוי פיל שילדן נישט אַרויסגעהאָנגען. די „גרעסטע" קינסטלער וואָלטן נישט געווען די רעקלאַם־לעטרן: מיוויסט: ר י י כ ע געשעפטן, איינ־געפונדעוועטע, האָבן קלײנע שי.דן מיט קלײנע, פּראָסטע אויפ־שריפטן.

3

מיין יונגער זון וויל וויסן: וואָס איז די סאַמע בעסטע זאַך אין דער גאַנצער וועלט?

אַנדערע קינדער (גרויסע און קלענערע) ווילן וויסן: וער איז דער סאַמע ג ר ע ס ט ע ס ט ע ר פון אַלע שוישפילער? דער ריזיקסטערער פון אַלע שריפטשטעלער? דער גיגאַנטישסטער פון אַלע פלייטנשפילער?

זולט מען. קלערט מען. פרעגט מען ביי די קונסטמאַלער אַליין. זאָגט יעדערער מיט שמייכל: „נישט א י ך!" און פון אָט די ווערטער טאַקע דאַרף מען, הייסט דאָס, דרינגען, אַז אויב אַזאַ קינסטלער, ווי ע ר, קאָן ביי זיך זיין אַזוי ענווות־דיק, איז דאָס אַליין שוין דער בעסטער סימן, אַז ע ר איז טאַקע דער סאַמע גרעסטער.

מ׳פאַרגעסט בלויז, אַז צו זיין דער ג ר ע ס ט ע ר, דאַרף מען האָבן הינטער זיך ק ל ע נ ע ר ע, מ י ט ל ע ר ע. דאַרף מען

גיין אויף איין לֵיניע מיט אַ סך אַנדערע, כדי זיי אַריבערצע־
אַקסלען. ווייל דער ערשטער קאָן מען בלויז זיין, ווו ס׳איז דאָ
אַ צווייטער און אַ דריטער.

דער וואָרער קינסטלער גייט אָבער נישט מיט קיינעם,
מעסט זיך מיט קיינעם נישט און קאָן שוין צוליב דעם אַליין
נישט זיין ג ר ע ס ע ר. זיכער נישט דער ג ר ע ס ט ע ר. וויל
גרויס איז מען דורך ריינער קוואַליטעט. גרעסער: דורך קוואַ־
טיטעט.

אָבער צו זיין גרויס אַליין איז נישט גענוג. דאָס רייצט
נישט. אָפּצושאַצן אמתע גרויסקייט איז שווער אפילו פאַר קע־
נערס. קיין פייערפּרווו איז נישטאָ, ווייל אמתע קונסט איז ווי
יענער פּרעציעזער מעטאַל, וואָס זשאַווערט אין דער לֵיכטיקייט.
אפשר ווי דער נישט־פיקסירטער אָפּדרוק פון אַ פּאָטאָגראַפישן
אויפנעם. אמתע קונסט איז אַ סוד. און קיין מאַסן־סוד איז
נישטאָ.

4

דאָס טעאַטער איז אַן אילוזיע. אַ ׳יגן, אָבער נישט אַלע
געלינגט עס צו באַווייזן, אַז דער ליגן איז טאַקע — לֵיגן. ביי
שוישפּילער ווערט דער איידעלער, אונטער־די־הענט־וויאַנעדיקער
לֵיגן, — אַ גראָבער, פּשוטער אמת. די מעלאָדראַמע אפילו א י־
ב ע ר צ יי ג ט. טירן אויף דער בינע האָבן היינט אמתע שלאָס־
בלעטלעך. דאָס איז — קאָנקורענץ מיט דער גאָטשאַפט. מוז דען
די זון נישט לאַכן, ווען מ׳וויל זי אַריבערשטייגן מיט אַ וואַקס־
לֵיכטל? מוז דען דער בייזער ווינט, וואָס רייסט דעם אייזער־
נעם טעאַטער־טויער, נישט פלאַצן פון געלעכטער, ווען ער
הערט ס׳גערויש פון דעם מאַשינדל, וואָס ד ר יי ט ווינט?

גרויס און נמאס איז דאָס אמתע לעבן. בוימער, פליי
פיפערנאָטערס, עלעפאַנטן, שקאַרלאַטינע, דעמאָקראַטיע. וואר קאָן
זיך דאָ אויפפלאָנטערן? און שטעלט דען גאָט אַרויס בענקלעך
אין דרויסן אַרויס און הייסט זיד באַצאָלן פאַר בילעטן?

ניין. נישט קאָנקורענץ דאַרף זיין דער מעטאָד. מ׳וועט מיט דער גאָטהייט גאָרנישט מאַכן. איר טעאַטער איז גרעסער און איר רעזשי איז אויסגעצייכנט. צו וואָס צוליב עבן צום לעבן? מיטוועלטן מיט דער וועלט?

דאַכטן דאַכט זיך אַמאָל: מ׳קאָן עפעס יאָ אַראָפּבאַקומען. אָבער מען מוז גגבענען, וועט גאָט פאַרקוקט זיך. נישט אָפּ־שפּיגלען דאָס לעבן, נאָר דיקטירן אים. פאַרשטייט זיך: דאָס וועט זיין חוק־יק, נישטיק, קלייניווערטיק, אָבער — אַלץ בעסער, ווי מאַכן „האָפּ", בעת יענער האַקט האָלץ.

דאָס טעאַטער — טראַכט איך מיר — דאַרף גיין צוריק אַהין, פון וואַנען עס איז געקומען, עס דארף איבערטרייבן. מאַכן פענסטער פון שטיין און וועט פון גלאָז. דאַרף מוסטרעווען מוסטערס, וואָס זאָלן פאַרנעמען די אויגן, פאַרכאַפּן דעם אָטעם. אויב נישט קאָנקורירן, דאַרפן מיר זיך כאָטש רייצן, נעמען נקמה פון דער גרויקייט, וואָס פאַרשפּינט אונזערע טעג. האַר־טער ווי שטריק, פענטענדיקער ווי פענטעס. מיר דאַרפן שטעלן קרום אַלץ, וואָס איז גלייך, כדי זיך־ווי־עס אויסצוגליכן מיט דעם אינסטינקט אין אונז זיך נאָכצוקרימען. און אַ כלל דאַרף זיין פאַרן שוישפילער: שוואַרצע כאַראַקטערן שפּילן ווייס, וויי־סע — שוואַרץ. נישט אַריינשרייבן אין געשריי אַריין, ווייל דאָס נייטראַליזירט. נישט רעדן מיטן אויטאָרס קול, נאָר דע־קלאַמירן מיט אים אין דועט.

עלענאָרא דוזע וועט שוין, פון דעמאָלט־און־דעמאָלט אָן זיין אייביק טויט. אַ מענטש געשטאָרבן! און וואָס קאָן מען נאָך זאָגן נאָך איר. אַחוץ: „געלעבט, געליבט און געשטאָרבן"! אַלע לעבן — ליבן — און שטאַרבן. נאָר דערווייל שטאַרבן אַנ־דערע. דאָס איז אַ שטיקל טרייסט

ניין, נישט די גרעסטע, נישט די וווּנדערלעכסטע שוי־שפּילערין איז געווען עלענאָרא דוזע. אַזאַ טיטל פאַסט פאַר דער מיטלמעסיקער, באַרימערישער בערנהאַרד. די גרעסטע — געמאָסטן מיט אַנדערע, מיט קלענערע.

עלענאָרא דוזע איז געווען אַן אַליינקע. אין אירע

גלאַנץ־טעג אַ דינער, אומזיכערער, נייַ־אויסגעטראַכטער שפּיל־אינסטרומענט. זי האָט נישט געשפּילט, נישט „געלעבט" אויף דער בינע — נאָר געחלומט איר גרויסע אויסגעטראַכטקייט אין אַזוינע פּריקרע־פּיינע טענער, מוזיקאַלישדיקע גרילצן. איר גאַנצער קערפּער, ווי אַ האַנט, וואָס מ׳האַלט פּאַר אַן עלעקטריש ליכט. און איר נשמה: נישט־דורכזיכטיקע, פּיל־פּאַרנעפּלטע אין איר האַלז האָבן געקלונגען שוועדן־און־פּלייטן. עפּעס שארפּט און עפּעס אַזוינס, וואָס מען קאָן בלויז אויסטראַכטן, וועט מ׳איז אין קאַלטן, ריינעם וואַסער אין אַ לבנה־נאַכט — נאַקעט מיט דער וועלט און מיט זיך.

עלענאָרע דוזע האָט טראַגיצירט, — עטלעכע טענער שטילער פון דער טראַגעדיע. האָט געשפּילט שפּאָרוודיק־ריין. אומבאַרימערישׂ. האָט נישט געקלונגען מיט איר ביסל טאַלאַנט־רעזדלעך. נישט דעקלאַמירט אין „גרויסע ציפערן", נאָר געשפּילט אין איינסערס.

דער שוישפּילער מוז שנעל און פּינק באַמייסטרעווען זיין מאַטעריאַל: אַלע שפּילן אַנקעגן, קיינער לאָזט זיך נישט. פּאַרלירסטו זיך אויף אַ מינוט, צעריסן זיי דיך. אָדער דו ביסט דער לייב — אָדער זיי. טעאַטער־שפּיל איז אַ דועל. מוזטו ציען אַ לאַנגע שוועכט און איבערשרעקן. אָדער פּאָקן פּלינק. לאָזן בלישטשען דאָס שטאָל — עס זאָל דעם „שונא" נישט בלייבן קיין צייט זיך אומצוקוקן.

דערפּאַר שטופּן די היינטיקע שפּילער אַריין אַזוי פיל טאַלאַנט אין יעדער מינדסטער ראָל, אַז זי (די ראָלע) פּלאַצט אַזש, אָדער זיי „שיבן פּאָזיציעס". אַזוי פּלינק בייטן זיך פון יונג אויף אַלט, פון מיאוס אויף שיין, פון אַקאַדעמישקייט אויף—„מאָלעריזם".

דער דיכטער האָט צייט. ער קאָן געווינען זיין שלאַכט ביסלעכווייז. נישט היינט איז מאָרגן. דער שוישפּילער מוז הייַנט זיגן אָדער פאַלן. מאָרגן וועט ער וויידער מוזן „היינט זיגן אָדער פאַלן".

און ס׳איז דאָך אַ רחמנות אויף דעם שאָטן, וואָס איז געבליבן אייגנער אַליין, אָן אַ מענטש.

עלענאָרא דוזע איז אויסגעלאָשן. איר ראָמאַן מיט דאַנונציאן געענדיקט, לויט די געזעצן פון גוטער בינען־טעכניק. כאָטש ס׳קאָן זיין, אַז איר מאַרטירער־קרענצל איז געווען „גענומען אויף באָרג". אפשר איז דער טומלדיקער גבריאל — דער נישט־עטישער, נישט־ריטערלעכער אַליין געווען אַ טייל פון דעם ליכט אויף איר דאָרן־קופקע.

דאָס נעם איך (אַליין אַ נישט־עטישער, אַ פאַרשוועכנדיקער) מיך נישט אונטער צו באַווייזן.

7

איך האָב געזען עלענאָרא דוזע אין איר רום־צייט. דעמאָלט האָב איך געקוקט אויף איר און געטראַכט: הינטער די קוליסן אַזאַ בידנע, וואָלעדיקע וועלט. קאָן מען צווישן אַזאַ שמאָל פלאַץ ווי „דאָ און דאָרטן" אַ כישוף באַווייזן? און ווי איז דאָס לעבן, האָב איך געטראַכט פון דער פרוי, וואָס שטאַרבט דאָ פאַר אונז אַזוי דעליציעז? —

עלענאָרא דוזע, מיין עלענאָרא דוזע. דו וועסט לעבן, — זאָגן זיי — אייביק. אָבער נאָך א י י ב י ק ע ר וועסטו זיין טויט. דאָס איז אַזוי טראַגיש, אַז אפילו דו וואָלסט עס נישט געקאָנט שפילן.

טעאַטער. בינע. אילוזיעס. דער פליסיקער, צענפאַרביקער ליגן ווערט האַרט און אמתדיק־אמת. אָבער ווו איז דעם ליגנס אמת? זיין טיפע שיינקייט? זיין טראַגיק?

אויף אַ צעבראָכענעם פידל איז געווען דיין שפילן — די לעצטע טעג אין אַמעריקאַאַנד. שלעכטע און פינקטלעכע האָבן געזאָגט: אַז מ׳האָט נישט קיין גוטן פידל, שפילט מען נישט. חלומות־פאַרטשאַדעטע, לבנה־אָפּגעברענטע האָבן געזונגען: „אָ דו, מיין עלענאָרא, דיין פידל וועט באַלד געזונט ווערן". און זיי האָבן שוואַך געמאַכט דיין קאָלדרע מיט זייערע בראָמענבינט.

די קראַנקלעכע האָט שווער געאָטעמט. געבעטן: „ס׳פענסטער מאַכט אויף!" אָבער ווער וועט אויפמאַכן ס׳פענסטער אין אַ שטוב, וואָס עס איז אָנגעראַדט אַוועק לויבֿ־גאָט־אַנגען? זיי קאָנען נאָך דורכן פענסטער אַרויסקלימען. און ווער וועט די בלומענבינט אַראָפנעמען פון אַ הארץ, וואָס האָט קיין כּח נישט?— עלענאָרא. עלענאָרא.

די קראַנקע פידל. דו, וואָס דו ביסט פון דער צייט געשפילט געוואָרן ביז צעברעכנקייט. דו מיט דיין עלנט לעבן, דיין נאָגעדיק־פאַרשלייסן־זיך! נישט פעלער האָב איך געזוכט אין דיין שפּילן. אויך נישט באַהאַלטענע רמזים, נאָר דו אַליין, דו הערָאישׂ־אויסגעטראַכטע, ביסט געשטאַנען פאַר מיר, ווי אַ ווייניקרוג אַראָפגעלאָזן פון אַ קינדס שוואַכער האַנט, מיטן ריח פון וויין אויף די גאַסנשטיינער. ווי אַ פידל אַ צעבראָכענער — דער סימבאָל פון אונזער אַלעמענס שיינקייט־לעבן, וואָס דויערט נישט לאַנג, און וואָס ס׳ענדיקט זיך, ענדיקט זיך, ענדיקט זיך.

מיר גיי מיר א ביסל אויף קברים

(אויף זאַנגווילס אָפּלעבן)

די אייביקייט — ווערט זי געהרגעט! לעבנס נוצט זי אויס. וויפיל טייכן כליפעט זי אויס —

די אייביקייט, די אייביקייט! ווי אַ הונגעריקן ציבּק־וואָלף (בייַ שלעכטע געשעפטן), פיטערן מיר זי מיט אונזער לעצט ברעקל ברויט.

און די גענייטע קונסט (קנוסט)—ווייסט איר ווער דאָס איז? אַ ביטערע שיילאָקיכע איז דאָס. דאָס פונטעלע פלייש ווייל זי. פון סאַמע האַרץ אַרויס.

גיב איר ס׳האַרץ. היידודאָרט! גיב איר, גיב איר! ווען זי דיר צוריק געבן — ווייסטו וואָס? היינעס געפּוצטע מצבה אויפן מאָנטיאָרע — ווו פּאַוואָלידינקע דייטשן שטעלן בלומענטעפּלעך, מיט זייערע וויזיט־קאַרטלעך — „דר. קאַצענבלימל. אַרצט. מינכען. שפּרעכשטונדן צווישן 4—6".

*

מיט אַ טרומייטערל אין לייבס מויל אַריין. מיט קלינגל־גלעקלעך אויף די שיך. מיט שטאָל־טרימלערס אויף די ציין — פּאָרן מיר לעמפּערטווערטס, און פּאַשען־אויס, און גרייטן צו ס׳רויטע פונטל פלייש פּאַר דער מאַדאַם קונסט, וואָס האָט אונז סוף־כל־סוף אין דר׳ערד.

אָבער מיט וויניקער וי מיט אַ שטיק האַרצפלייש ווערט עס נישט געמאַכט! שניץ זיך דיר, ברודערל, פּיראַמידן מיט אַ פּענמעסערל, שנייד־צו שאָטנהויזן מיט פּאַלאַבענס — טאָמער וואַקסט דער שאָטן אויס און ווערט עלטער. אָבער די קונסט

איז נישט וועגעטאַריש, און קיין דרשה־געשאַנק־געבערין איז זי אויך נישט. נאָר אַ קאַניבאַליכע איז זי!

מוז דער קונסטמאַכער געמאָסטן ווערן פונקט פאַרקערט, ווי דער קונצנמאַכער: — נישט וויפיל מאָל ער גייט אַריבער דעם שטריק איבער דער שווינדלדיקער הויך, נאָר וויפיל מאָל ער פאַלט אַראָפּ און צעברעכט זיך האַלו און נאַקן

*

זאָלן אַנדערע אַוועקשטעלן אַ קעפּל „ישראל זאַנגוויל דער טרוימער פון געטאָ", לאָזן די גייסטיקע ווינטמילן זייערע מאָלן דאָס ווייסע ברויט פון מליצה, זאָלן אַנדערע לעקן דעם שוים פון דער ווינפלאַש, ווען זי איז אויך נאָר בלויז קאָרעק און פאַק־בלעך און פלאַשן־טעם —

„טרוימער". כ׳לעבן, מיר אַלע צעטרוימלען אונזערע פאָר יאָר און צעשיטן עס ווי זאַלץ אויף דער פאַוועס הינטערפעכער — טרוימער, ליבהאָבער „בענקערס" (בענקאַרטס) — איך און דו, משה לייב און איך און דו, יאָסל קאָטיער, און דו, יעווגענ פון מאָנטמאַרט, מיר אַלע אויף די האַרטע ערדן פון דער וועלט. מיט טרוימשפיגעלעך אין די אויגן, מיט אָנגעבויגענע קעפּ — צו דער לויה־באַגלייט פון די טעג, וואָס באַגלייטן אונז — די נאָכגייער, וואָס גייען נאָך דערווייל קריק און צעטרענצלען שטיקלעך לבנה אויף מיידלטום און גאָטוואַרג, און... אָך, לאָמיר אָפּציען דעם אָטעם און אָפּרוען!

*

?. זאַנגוויל דער „אוהב ישראל" — דער דעליקאַטנער צאָרנטרעגער, דער אָנזאָגער —

וואָס זאָגסטו־אָן, איך בעט דיך, מיין טייערער ישראל?

משיח פאָרט! מיר שטופן אונטער ס׳פערדל. ייִדעלע־קרוין טראָגט אונטער דעם עק פונם משיח־פערד דעם ווייסן — מאַכט אַ וואַרע!

צעפלימערטע זאַמדן אין דער מדבר, הא? משיח־טריט..

די „טרוימערס" און די „זין פון דער געטאָ", די „נאָמען־מייסטערס" (די בעלי־השם) און די, וואָס שטאַרבן אויף די מאַטראַצן־בערג פון אַ בוידעם־שטיבל אין פראַנקרייך.

טרוימער און סטיל־פאָרשער און — יידן־ליבהאָבער!

זאַנגוויל גייט נישט אַוועק. אָבער צוריקקומען וויל ער פאָרט. פונוואַנען צוריקקומען, — אַז מ'איז נישט אַוועק־גענגען?

ווי אַזוי זיך אויפהויבן און אָפגעבן כבוד דעם „פאָן מיטן עפעלע", אַז מ'האָט פריער אויך נישט געהאַט קיין אָרט וווּצו זיצן?

זאַנגווילן איז זיך מגייר, כאָטש ער האָט זיך קיינמאָל נישט געשמדט. פון צוויי מאָל בעשניידן וועלט מען אָבער נישט מער ייד — סע טוט נאָר מער וויי!

לאָזט אייך דינען מיט אַ משל: גאָט האָט אַ וווּנד באַשאַפן, און זי וואָלגערט זיך אַרום איינע אַליין — וויסט נישט, וועמען זי זאָל וויי טון. ווייניט די וווּנד פאַר גאָט: „גאָט, שיק מיר עמעצן, וואָס איך זאָל אים וויי טון מיט מיין כּח" — דער־מאָלט, צי ניין? — וועלט בעשאַפן אַ מענטש, וואָס טראָגט די וווּנד — איז ער נביא, אַ טרוימער. מיט קרייצשטאָך אויף די אויגן. מיט אויגן, וואָס זענען אַ געוויין — דער נחת־געוויין פון דער וווּנד, וואָס האָט געפונען איר היים...

*

ע ר זאָגט: זאַנגווילן דער סטילישט.

א י ך ענטפער: זאַנגווילן — אַ ו נ ד א י דער סטילישט. דער סטיל־צונויפטראַכטער. דער יידיש־זאָגער אין דעם געפּרעפּל פון ביבלישקייט, דער קלייניער אומיסנידיקער אַקצענט אויף ליפּן שיינע, וואָס זענען אַליין סטיל.

סטיל איבער סטי., שפּיץ אויף שפּיץ. דער שאלאַכמאָנעס טראָגט זיך אַליין אויף אַ טעלער — בלויז אַ האָנט מיט אַ טעלער... וואָס קאָן זיין וווּנדערלעכער — איר זאָלט מיר זיין געזונט?

הינטער דער האַנט, הינטער דעם שאַלאַכמאָנעס־טעלער איז... דער שאָטן פון פרצק. די אָפּגעהאַקטע, קורצע, רעפּאָרמעריש וואָלעדיקע יידישקייט (יודאיזם). זאַנגוויל דער מענטש שענקט זיך נישט צוויק קיינעם. ער גיט, וואָס ער פאַרמאָגט, און אַ ביסל מער. (מיר האָבן שוין געזאָגט: „די האַנט"). אָבער ס׳איז נישט ביז אַראָפּ! ביז־אַרויף — יאָ! ביז צום הימל. ביז צו די בידנע־באַזונגענע שטערן. ביז די לעצטע פּיצלעך חלום— אָבער די פּיס זעט מען נישט. און די דינע (אָפּט ציטערדיקע) קניעס און נאָר דעם איידעלן הויקער אויף דער נאָז. די רייטנ־דיקע שטאָלצע בריל, דעם ליכטיק־דעקאָראַטיוון קאָפּ.

זאַנגוויל האָט ליב יידן. איך אַליין (און הלל צייטלין) זענען מיר אויך קיין יידנפיינט נישט. פאַרקערט! ריין און כשר און פרום רינען די טערען איבער אונזערע פּאות. מיר זענען אין די „ערשטע רייען", מיר שלעפּן הבדלה־פאַקליעס. מיר זינ־גען זמירות, מיר זענען אַנטקעגנגייערס (ווי נאָמבערג זאָגט: „יאָך בין אַ פּרעכטיקער גייער"!).

אָבער די מאַס, מיין אין, פון אַ שטריימל איז נישט דער ווערך, און אפילו נישט דאָס גלאַנצל, וואָס איז הינטער דעם שטריימל. נאָר... די געשאַסענע פוקסלעך, דאָס פיינע, „פונטעלע פלייש", וואָס מיר האָבן שוין געראָטן דערפון.

מיר אַלע (4 אָדער 5) און — דאָסטאָיעווסקי...

זאַנגוויל סערווירט ס׳פונט פלייש, ווי אַן... ענגלענדער — מיט אַ סך געווירצן, מיט פּאָמידאָרנזאָפט — אָנשטאָט בלוט, מיט אַ סך, אַ סך „קעטשופּ".

די מאַדאַם קונסט (די קאָניבאַליכע) וויל דאָס איבעריקע נישט. זי איז שוין אַ גוטער מבין! זי גיט אַ שניפּ מיט דער נאָז און זאָגט (ווי ס׳האָט געזאָגט דאָס קליינע מיידעלע מיטן ראַץ־נעזל, וואָס איז מיר פאַרלאָפן דעם וועג אין נאָווידוואָר, בעת איך בין געגאַנגען אָנגעטון אין פעלערינע און „שפּאָרן"): „ער האָט מיר אַ טעם!"

*

זאַנגווילס פאַרדינסט: די 63 יאָר, וואָס ער האָט געלעבט—

אין דעם נעפּלדיקן ׳אָנדאָן. אין דער דין־רַאַזירטער כאָגע פון שטילן, ריטמישן טראַכטן, פון מוזיקאַלישן בייזערן זיך און וואָ־רענען (ווי די שיפן ארום לָאָנדאָן אין פאָגע־נעכט).

זאַנגוויל איז „געבענטשט פון גאָט מיט טאַלענט" — מענטש איינער! איך אַכפער און ער די, וואָס זענען מיט טאַלענט... פאַרשאָלטן.

זאַנגווילס וואָרט האָט געטראָפן אין קאָפּ, און האָט דורכ־געברענט — ווי אַ בליץ, אָבער נאָך דעם האָט ווידער... גע־וואַקסן גאָטס ביסל גראָז, ווי פריער האָבן געגרינט די יום־כפּור־באַרלעך פון „יידליבע", וואָס מאַכן אייליק די ציין.

ישראל זאַנגווילס וואָרט איז געווען אַ געשפּאַן אינם רייט־וואָגן פון... אונזער דיאַספּאָרא. זע מיין פּאָלק! פונקטן פּליען פון אונטער דעם רייטוואָגן! האָרך מיין פּאָלק, בייטשן קנאַקן איבער... דער ׳וסט און צעררייסן איר אַ קריזש... בלוט רינט פון דער הויפּער לופט... — פאַנכירן פּלאַצן, געקוילעטערהייט זאָל דאָס זיין, ליהיי מיר וואָלטן געבראַכט אַ בראַנדאָפער און אַ וואַסעראָפער?...

*

זאַנגווילס דער סטיל־אויסטראַכטער איז צווישן די ווינציקע יידן, וואָס ערלויבן זיך פרייהייטן מיט דער ענגלישער שפּראַך. „באַשלייפט" זיין שפּראַך אָן ריטואַל, אָן אָנשטאָל. אָן צירלעך־קייט. להיפוך צו די אַלע „יידעניסטן", וואָס היטן אַזוי די טהרת־המשפּחה פון אַלע פרעמדע שפּראַכן. ווי — פרעמדע, ווי שדכנים, וואָס קאָנען אַליין דעם טעם נישט פאַרזוכן —

זאַנגווילס יידישקייט האָט דעם זיבעטן חן (טאַקע בלויז דעם זיבעטן) פון אַ חן־פּלעסטערל, וואָס פאַרדעקט נישט קיין פּרישטש. זיינע יידישע מאָטיוון ווערן דיסטאַנצירט דורך דער ווייטקייט פון דער ענגלישער שפּראַך, וואָס איז אַזוי ווייט פון אונז דורך דעם, וואָס זי איז אונז אַ „ברודער־לויט־דער־ביבּי". ענגליש איז די קריסטלעכסטע שפּראַך אין דער וועלט, ווייל

זי טיילט מיט אונז ס׳חומשל — אויף דער העלפט.

דעריבער איז די ווייטקייט אירע אַזאַ ביטער־הויל, אַזאַ זינדיקע.

לייענען מיר זאַנגווילס „בעל־שם״ אויף ענגליש, איז דאָס ווי אַ שיין ווידערקול. מעסט מען דען אַ ווידערקול ביינאַכט אין דער וויסטעניש מיט דער מאָס פון... דיקציע, פון מוזיק?

האָב איך אָבער אַ שטיקל פּאַרטל: איך נעם און איבער־זעץ מיר דאָס זעלבע אַנטי־יידישטע יידישקייט קריק אויף יידישקייט. דאָס איז דער פּריוושטיין — — איך פיר קריק ס׳ווידערקול — צום קול. צו די ליפּן. און איך זע, צי די ליפּן ציטערן. צי זיי נעמען עס אויף, ווי אייגנס.

זע איך עס אויך אין זאַנגווילן? (ווי איך האָב עפּעס גע־טון מיט קאַרל עמיל פּראַנצאָז און מיט יושקעוויטשן?)

איך בעט אייך: נישט א י צ ט.

אַ מענטש — אָט ערשט איז ער אין דער לאָזשע גענומען פון „קעסלערס טעאַטער״ אין ניו־יאָרק. בערטא קאַליש האָט אים שולמית געשפּילט. און ער האָט זיך (ווי אַ קעניג פון דער געטאָ) פּאַרנייגט פון דער לאָזשע אַרויס און געענטפערט צו דער מא־דאַם קאַליש אויף ענגליש:

„ניין, מאַדאַם. דאָס שטיק, וואָס איר שפּילט איז נישט קיין היסטאָריש שטיק — ווי איר זאָגט. נאָר דאָס שטיק אַליין איז היסטאָריע״.

דעמאָלט האָבן זיינע אויגן געלעבט. געלעבט. דאָס שווארץ־זיידענע בענדל האָט צוגעהאַלטן די בריל, וואָס די אָדלערישע נאָז האָט אויף זיך גרויסמוטיק געלאָזט רייטן.— —

איצט ציט זיין נאָמען דעם שטריק פון דעם גלאָק, וואָס קלינגט אַוועק זיין אָטעם. זיין טאָג.

האָב רחמנות, יעהאָוואַ, און פּאַרמשפּט מיך מער נישט מיט מיין אייגענעם שאָטן צו מעסטן די לענג פון די שאָטנס, אָס ענדיקן זיך ביי אונזערע שוועלן.

1926